

Tartu Ülikool
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut

**Eesti, Läti, Leedu, Soome, Iirimaa ja Kanada
riigikeeleõppe võrdlev uuring**

**Birute Klaas-Lang, Tiina Kikerpill, Kristiina Praakli,
Ilze Zagorska, Ülle Türk**

Tartu 2015

Projektijuht prof Birute Klaas-Lang
Keeletoimetaja Meeli Sedrik
Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Tellijä Haridus- ja Teadusministeerium

SISUKORD

Kokkuvõte ja ettepanekud.....	9
Sissejuhatus.....	14
I. Keelepoliitiline õigusruum ja selle kujunemine.....	18
1. Riikide ajaloolis-ühiskondlik ja keeleline taust	19
1.1. Soome.....	19
1.2. Läti	20
1.3. Leedu.....	21
1.4. Iirimaa	22
1.5. Kanada.....	23
1.6. Kokkuvõte ja võrdlus Eestiga	23
2. Rahvastik, ränne ja kodakondsus	26
2.1. Soome.....	26
2.1.1. Rahvastiku struktuur ning viimase 20 aasta dünaamika	26
2.1.2. Sisse- ja väljarännet reguleerivad õigusaktid	27
2.1.3. Kodakondsuse saamise tingimused ja seosed riigikeele oskusega.....	27
2.2. Läti	28
2.2.1. Rahvastiku struktuur ning viimase 20 aasta dünaamika	28
2.2.2. Sisse- ja väljarännet reguleerivad õigusaktid	29
2.2.3. Kodakondsuse saamise tingimused ja seosed riigikeele oskusega.....	29
2.3. Leedu.....	30
2.3.1. Rahvastiku struktuur ning viimase 20 aasta dünaamika	30
2.3.2. Sisse- ja väljarännet reguleerivad õigusaktid	31
2.3.3. Kodakondsuse saamise tingimused ja seosed riigikeele oskusega.....	31
2.4. Iirimaa	32
2.4.1. Rahvastiku struktuur ning viimase 20 aasta dünaamika	32
2.4.2. Sisse- ja väljarännet reguleerivad õigusaktid ja institutsioonid	33
2.4.3. Kodakondsuse saamise tingimused ja seosed riigikeele oskusega.....	33
2.5. Kanada.....	34
2.5.1. Rahvastiku struktuur ning viimase 30 aasta dünaamika	34
2.5.2. Sisse- ja väljarännet reguleerivad õigusaktid ja institutsioonid	35
2.5.3. Kodakondsuse saamise tingimused ja seosed riigikeele oskusega.....	36
2.6. Kokkuvõte ja võrdlus Eestiga	37
3. Riigikeel ja keeleruum	39
3.1. Soome.....	39
3.1.1. Riigikeele oskus muu emakeelega kõnelejate seas	39
3.1.2. Keelepoliitilised õigusaktid, strateegiad ja institutsioonid.....	40
3.2. Läti	42
3.2.1. Riigikeele oskus muu emakeelega kõnelejate seas	42
3.2.2. Keelepoliitilised õigusaktid, strateegiad ja institutsioonid.....	43

3.3. Leedu.....	45
3.3.1. Riigikeele oskus muu emakeelega kõnelejate seas	45
3.3.2. Keelepoliitilised õigusaktid, strateegiad ja institutsioonid.....	46
3.4. Iirimaa	48
3.4.1. Riigikeele oskus muu emakeelega kõnelejate seas	48
3.4.2. Keelepoliitilised õigusaktid, strateegiad ja institutsioonid.....	49
3.5. Kanada.....	51
3.5.1. Riigikeele oskus muu emakeelega kõnelejate seas	51
3.5.2. Keelepoliitilised õigusaktid, strateegiad ja institutsioonid.....	52
3.6. Kokkuvõte ja võrdlus Eestiga	54
4. Kokkuvõte	58
II. Hariduskorraldus ja riigikeeleõpe.....	59
1. Soome.....	59
1.1. Hariduskorraldus	59
1.1.1. Õigusaktid	60
1.1.2. Haridusvaldkonda korraldavad institutsioonid.....	60
1.1.3. Ülevaade haridussüsteemist	60
1.2. Riigikeeleõppe korraldus.....	61
1.2.1. Õigusaktid	61
1.2.2. Riigikeele õpe põhihariduses	62
1.2.3. Õpetajate kvalifikatsiooninõuded.....	63
2. Läti	65
2.1. Hariduskorraldus	65
2.1.1. Õigusaktid	65
2.1.2. Haridusvaldkonda korraldavad institutsioonid.....	65
2.1.3. Ülevaade haridussüsteemist	66
2.2. Riigikeeleõppe korraldus.....	67
2.2.1. Õigusaktid	67
2.2.2. Riigikeele õpe põhihariduses	67
2.2.3. Õpetajate kvalifikatsiooninõuded.....	68
3. Leedu.....	69
3.1. Hariduskorraldus	69
3.1.1. Õigusaktid	69
3.1.2. Haridusvaldkonda korraldavad institutsioonid.....	70
3.1.3. Ülevaade haridussüsteemist	70
3.2. Riigikeeleõppe korraldus.....	71
3.2.1. Õigusaktid	71
3.2.2. Riigikeele õpe põhihariduses	72
3.2.3. Õpetajate kvalifikatsiooninõuded.....	73
4. Iirimaa	75
4.1. Hariduskorraldus	75

4.1.1. Õigusaktid	75
4.1.2. Haridusvaldkonda korraldavad institutsioonid.....	76
4.1.3. Ülevaade haridussüsteemist	76
4.2. Riigikeele õppe korraldus.....	77
4.2.1. Õigusaktid	78
4.2.2. Riigikeele õpe põhihariduses	78
4.2.3. Õpetajate kvalifikatsiooninõuded.....	79
5. Kanada.....	80
5.1. Hariduskorraldus	80
5.1.1. Õigusaktid	80
5.1.2. Haridusvaldkonda korraldavad institutsioonid.....	81
5.1.3. Ülevaade haridussüsteemist	81
5.1.4. Ontario hariduskorraldus.....	81
5.2. Riigikeeleõppe korraldus Kanada Ontario provintsis	82
5.2.1. Õigusaktid	82
5.2.2. Riigikeele õpe põhihariduses	83
5.2.3. Õpetajate kvalifikatsiooninõuded.....	84
6. Kokkuvõte ja võrdlus Eestiga	86
III. Riigikeele ainekavade analüüs.....	88
1. Soome.....	88
1.1. Ainekava „Soome keel teise kodumaakeelena“	89
1.1.1. Soome keel A-keelena.....	89
1.1.1.1. Eesmärgid.....	89
1.1.1.2. Õppesisu	90
1.1.2. Soome keel B-keelena.....	90
1.1.2.1. Eesmärgid.....	90
1.1.2.2. Õppesisu	91
1.1.3. Emakeelena kõneleja lähedane soome keel	91
1.1.3.1. Eesmärgid.....	91
1.1.3.2. Õppesisu	92
1.2. Ainekava „Soome keel teise keelena“	92
1.2.1. Eesmärgid.....	93
1.2.2. Õppesisu	93
1.3. Õppetegevused ja -meetodid	95
1.4. Hindamine	95
1.4.1. Soome keel teise kodumaakeelena.....	96
1.4.2. Soome keel teise keelena.....	97
1.5. Riigikeeleõppe tõhusus	102
2. Läti	103
2.1. Ainekava „Läti keel ja kirjandus 1.–9. klassile“	103
2.1.1. Eesmärgid.....	104
2.1.2. Õppesisu	107

2.1.3. Õppetegevused ja -meetodid	111
2.1.4. Hindamine	112
2.2. Riigikeeleõppe tõhusus	114
3. Leedu	118
3.1. Leedu riigikeele ainekava.....	118
3.1.1. Eesmärgid	118
3.1.2. Õppesisu	120
3.1.3. Õppetegevused ja -meetodid	121
3.1.4. Hindamine	123
3.2. Riigikeeleõppe tõhusus	127
4. Iirimaa	128
4.1. Inglise keele ainekava algkoolile	128
4.1.1. Eesmärgid	129
4.1.2. Õppesisu	129
4.1.3. Õppetegevused ja -meetodid	130
4.1.4. Hindamine	130
4.2. Inglise keele ainekava progümnaasiumile.....	130
4.2.1. Eesmärgid	131
4.2.2. Õppesisu	131
4.2.3. Õppetegevused ja -meetodid	131
4.2.4. Hindamine	132
4.3. Iiri ja inglise keele õppe tõhusus	132
5. Kanada Ontario provints	133
5.1. Inglise keele ainekava prantsuskeelsele koolile	133
5.1.1. Eesmärgid	134
5.1.2. Õppesisu	136
5.1.3. Õppetegevused ja -meetodid	136
5.1.4. Hindamine	137
5.2. Riigikeeleõppe tõhusus	142
6. Kokkuvõte ja võrdlus Eestiga	145
IV. Lähiriikide riigikeele õppe juhtumianalüüsid	153
1. Soome.....	154
1.1. Riigikeele oskus, selle kasutamine ja olulisus	155
1.2. Riigikeele õpe Soome koolis.....	161
1.2.1. Soome keele õpe koolis. Õpilaste kommentaarid	162
1.2.2. Soome keele õpe koolis. Õpetajate kommentaarid	169
1.3. Ettepanekuid riigikeele õppe tõhustamiseks	171
1.3.1. Õpilaste ettepanekuid	172
1.3.2. Õpetajate ettepanekuid	173
1.4. Kokkuvõte	176

2. Läti	179
2.1. Riigikeele oskus, selle kasutamine ja olulisus	179
2.2. Riigikeele õpe Läti koolis	183
2.2.1. Õpilaste kommentaarid	183
2.2.2. Õpetajate ja juhtkonna kommentaarid.....	184
2.3. Ettepanekuid riigikeele õppe tõhustamiseks	189
2.3.1. Õpilaste ettepanekuid	189
2.3.2. Õpetajate ettepanekuid	190
2.4. Kokkuvõte	193
3. Leedu	195
3.1. Poola kool Leedus	196
3.1.1 Riigikeele oskus, selle kasutamine ja olulisus. Õpilaste kommentaarid	196
3.1.2. Riigikeele õpe poola koolis	203
3.1.2.1. Õpilaste kommentaarid	204
3.1.2.2. Õpetajate ja juhtkonna kommentaarid.....	205
3.1.3. Ettepanekuid riigikeele õppe tõhustamiseks	207
3.1.3.1. Õpilaste ettepanekuid	207
3.1.3.2. Õpetajate ettepanekuid	209
3.1.4. Kokkuvõte	210
3.2. Vene kool Leedus	212
3.2.1 Riigikeele oskus, selle kasutamine ja olulisus. Õpilaste kommentaarid	213
3.2.2 Riigikeele õpe vene koolis	221
3.2.2.1. Õpilaste kommentaarid	221
3.2.2.2. Õpetajate ja juhtkonna kommentaarid.....	221
3.2.3 Ettepanekuid riigikeele õppe tõhustamiseks	223
3.2.3.1. Õpilaste ettepanekuid	223
3.2.3.2. Õpetajate ettepanekuid	226
3.2.4. Kokkuvõte	230
4. Kokkuvõte ja võrdlus Eestiga	233
4.1. Riigikeele oskus, selle kasutamine ja olulisus	234
4.2. Riigikeele õpe põhikoolis ja ettepanekuid selle tõhustamiseks	239
Kokkuvõte.....	245
Kasutatud ja viidatud allikad.....	254

TABELITE SISUKORD

Tabel 1. Vaadeldavate riikide põhiandmed.....	18
Tabel 2. Iirimaa rahvaarvu dünaamika rahvaloenduste vahelistel perioodidel (keskmiselt aastast).....	32
Tabel 3. Läti ja vene keele kasutus koduse suhtluskeelena (protsentides).....	43
Tabel 4. Inglise keele subjektiivne oskus Iirimaa vanuserühmade kaupa.....	49
Tabel 5. Soome keele teise keelena õpitulemuste kirjeldused tasemeti	98
Tabel 6. Põhikooli läti keele teise keelena eksami struktuur.....	113
Tabel 7. Põhikooli läti keele teise keelena eksamil kasutatavad ülesandetüübid.....	114
Tabel 8. Leedu keele riigikeelena hindamise raamistik	124
Tabel 9. Saavutustasemete vastavus hinnetele Kanada Ontario provintsis	139
Tabel 10. Inglise keele (prantsuskeelses koolis) õppeaine hindamise raamistik.....	140
Tabel 11. Eesti ja Soome riigikeele õpitulemused põhikooli lõpuks Euroopa Nõukogu tasemete süsteemis	151

KOKKUVÕTE JA ETTEPANEKUD

„Eesti, Läti, Leedu, Soome, Iirimaa ja Kanada riigikeeleõppe võrdlevas uuringus“ käsitletakse riigikeele õppe olukorda Soomes, Lätis, Leedus, Iirimaal ja Kanadas Ontario provintsis ning võrreldakse seda Eestiga.

Uuringu eesmärk on anda ülevaade nimetatud riikide riigikeele õppe kogemusest, rõhuasetusega põhikooli või sellele vastava kooliastme riigikeele ainekavadel. Riigikeele ainekavad on paigutatud uuritavate riikide hariduskorraldusliku ja keelepoliitilise õigusruumi konteksti, samuti on uuringusse hõlmatud riigikeele õppega kõige vahetumalt kokku puutuvad isikud – õpetajad ja õpilased.

Uurimisrühm töötas koosseisus:

professor Birute Klaas-Lang (uurimisrühma juht, knd),

lektor Tiina Kikerpill (MA),

vanemteadur Kristiina Praakli (PhD),

doktorant Ilze Zagorska (MA),

lektor Ülle Türk (MA).

Riigikeele õpet uuriti vaatlusalustes riikides dokumendianalüüsi meetodit kasutades, lisaks koguti Soomes, Lätis ja Leedus andmeid fookusgruppide intervjuude ja tunnivaatluste abil ning tehti intervjuude sisuanalüüs. Dokumendianalüüsi eesmärgiks oli ülevaate andmine eri riikide hariduskorralduslikust ja keelepoliitilisest õigusruumist. Selleks võeti vaatluse alla asjakohased õigusaktid (riikide põhi-, haridus- ja keeleseadused jm), riiklikud ning muud strateegilised dokumendid, põhikooli õppekavad ja riigikeele või riigikeelte ainekavad. Analüüsi aluseks olid uuringu läbiviimise ajavahemikul (2013–2015) kehtinud dokumendid. Nimetatud riikide hariduskorralduslikku ja keelepoliitilist õigusruumi võrreldi Eesti omaga. Samuti võrreldi nimetatud riikide riigikeele ainekavasid Eestis kehtivaga. Dokumendianalüüs tehti Soome soomekeelsete (Kristiina Praakli), Läti lätikeelsete (Ilze Zagorska), Leedu leedukeelsete (Birute Klaas-Lang), Iirimaa ingliskeelsete (Ülle Türk) ning Kanada inglis- ja prantsuskeelsete (Tiina Kikerpill) tekstide põhjal.

Soome, Läti ja Leedu põhikoolides välitöödel kogutud ainekavade (intervjuud ja tunnivaatlused) analüüsiti võrdluses Eestis varasemate uuringutega kogutud analoogiliste andmetega. Välitöid tegid Kristiina Praakli (Soome), Ilze Zagorska (Läti) ja Birute Klaas-Lang (Leedu). Intervjuud tehti Soomes eesti keeles (õpilaste ja tugiõpetajaga) ja soome keeles (teiste õpetajatega), Lätis läti ning Leedus leedu keeles. Välitööde eesmärk oli välja selgitada, mil määral erinevad ja sarnanevad Eesti ja lähiriikide riigikeele ainekava rakendamine, õpilaste, õpetajate ja koolijuhtide hoiakud riigikeele omandamise ning sihtkeele keeletunnivälise kasutamise võimaluste suhtes. Soome soomekeelsed, Läti ja Leedu intervjuud tõlgiti eesti keelde ning nende litereerimisel järgiti suulise kõne litereerimise miinimumnõudeid: peaesmärk oli edastada intervjuude maksimaalselt detailne sisu (st analüüsida, mida räägiti, mitte kuidas räägiti). Intervjuude analüüsimiseks taandati intervjuudes osalenute öeldu sisukategooriateks ning koondati informatsioon erinevate teemade alla.

Sissejuhatuses esitatakse uuringu taust, valdkonna viimaste aastate uuringute tutvustus, materjali kogumise ja analüüsimise meetodid. I peatükis antakse ülevaade Soome, Läti, Leedu, Iirimaa ja Kanada keelelisest kujunemisloost, praegusest keelesituatsioonist ning keelepoliitilisest õigusruumist. II peatükis antakse ülevaade Soome, Läti, Leedu, Iirimaa ja Kanada hariduskorraldust ja riigikeeleõpet reguleerivast õigusraamistikust ning muudest asjakohastest dokumentidest. III peatükis analüüsitakse Soome, Läti, Leedu, Iirimaa ja Kanada Ontario provintsi põhikooli või sellele vastava haridusastme riigikeele ainekavasid. IV peatükis analüüsitakse juhtumipõhiselt riigikeele õpet Soome, Läti ja Leedu põhikoolides. Sisupeatükkide lõpus on võrdlus Eestiga. Kokkuvõttes tuuakse välja uuringu tulemused ja võrreldakse neid Eesti andmetega.

Uuringu tulemuste põhjal toob töörühm välja järgmised **ettepanekud riigikeele õppe tulemuslikkuse parandamiseks ja riigikeele õppimise motivatsiooni tõstmiseks** muukeelses põhikoolis. Ettepanekud on jagatud temaatilistesse plokkidesse, mis algavad olukorra kirjelduse ja argumentatsiooniga.

- I. Uuringust selgus, et Eesti ja Soome on võrreldavatest riikidest ainsad, kes on oma riigikeele ainekava(d) sidunud Euroopa Nõukogu keeleoskustasemetega. Analüüs tõi ka välja, et Eestis kasutatav riigikeele ainekava E2 on õpitulemuste esitamise viisi ja detailsuse poolest sarnane Soome riigikeele ainekavadega. Samas on Soomes eri sihtgruppidele eri ainekavad, Eestis on aga vaatamata eestikeelse õppe eri vormidele üks E2 ainekava. Seetõttu on ainekava liiga üldine ega paku õpetajatele õppe kavandamisel piisavalt tuge, mis võib olla põhjuseks, et õpetajad seda vähe kasutavad. Lisaks võib välja tuua ka asjaolu, et kasutatavate õpikute hulgas on neid, mis ei vasta täielikult ainekavale, eriti metoodika poolest.

Ettepanekud

- a. Koostada detailsemad ainekavad erinevate õppevormide jaoks (keelekümblus, osaline eestikeelne aineõpe, eesti keele süvaõpe).
 - b. Koostada ainekavadele vastavad õppematerjalide komplektid ning metoodilised juhised õpitulemuste saavutamiseks, sh sooritusnäidised koos selgitustega saavutatavate tasemete kohta.
 - c. Koostada ainekava rakendamist toetavaid abimaterjale, nt klasside kaupa lahti kirjutatud konkretiseeritud ainekavad. Luua portaal, kus abimaterjalid ja õppematerjalide retsensioonid, analüüsid, jagatud kogemused ja teave koolituskursuste kohta on kõigile kättesaadav.
 - d. Tõhustada kontrolli selle üle, et kasutusele võetavad õpikud vastaksid ainekavale mitte ainult sisuliselt, vaid ka ainedidaktiliselt.
- II. E2 ainekava esitab põhikooli lõpu saavutustasemetena lisaks „heale“ ka „rahuldava“ ja „väga hea“. E2 õpitulemuste „hea“ saavutus on kõigis osaoskustes B1.2 ning „väga hea“ B2.1. Soome riigikeele eri ainekavade saavutustasemetega võrreldes on see kõrge tase. Seega tase, millele peaks Eesti muukeelse põhikooli

õppijad jõudma, on ainekavade analüüsi põhjal Soomega sama või isegi kõrgem. On vaja välja selgitada, miks osa õppijatest ei jõua sellele tasemele. Sellised õpilased kuuluvad ilmselt n-õ riskirühma ja nõuavad koolilt ja õpetajalt eraldi tähelepanu.

Ettepanekud

- a. Uurida õpilaste tausta ja otsida vastust järgmistele küsimustele: millest sõltub õpilaste riigikeeleoskuse tase põhikooli lõpus; kes on n-õ riskigrupi õpilased, kelle keeleoskus ei küüni põhikooli lõpuks nõutavale tasemele; kes saavutavad „hea“ ja „väga hea“ taseme.
 - b. Uurida õpilaste põhikooli järgset haridusteed: kes ja kus (gümnaasium, kutsekool) oma haridust jätkab; kuidas need, kes jätkavad gümnaasiumi eestikeelses aineõppes, sellega toime tulevad.
 - c. Töötada välja tugiprogrammid lisaõpet vajavatele riskirühma õpilastele ning vajadusel leida vahendid kahe õpetaja (aine- ja keeleõpetaja) kasutamiseks riigikeelsetes ainetundides.
- III. Käesolev uuring kinnitas eri riikide uuringute järeldusi selle kohta, et keele omandamise seisukohast on väga oluline sihtkeelekeskkonna, st eesti keele keskkonna olemasolu. Võimalused kasutada keelt igapäevases elus, eakaaslastega suheldes, teiste ainete tundides, koolis riigikeelt emakeelena rääkivate õpetajatega suheldes, huvitegevuses jne aitavad oluliselt kaasa keeleoskuse arengule. On piirkondi, kus muukeelse kooli õpilasel on kerge leida riigikeelset keskkonda. Samas on piirkondi, kus õpilastel peaaegu puudub võimalus väljaspool kooli eesti keelt kasutada. Meetmete väljatöötamisel on oluline võtta arvesse Eesti piirkondlikke keelelisi eripärasid. Kuna perede sotsiaal-majanduslik taust on samuti väga erinev, vajab just (eestikeelne) huvi- ja projektitegevus riiklikku rahalist toetust, et pakkuda kõigile lastele võrdseid võimalusi selles osalemiseks.

Ettepanekud

- a. Alustada riigikeelset aineõpet kõikides koolides võimalikult vara, st juba algkoolis.
 - b. Toetada koolides ja erineva õppekeelega koolide vahel aineõpetajate ja riigikeele õpetajate koostööd, mis leiaks väljundi nt loomingulistes jt arendavates projektides.
 - c. Toetada koole, et luua rohkem võimalusi õpilasvahetuseks ja ühisprojektideks eesti koolidega, eestikeelseks huvitegevuseks, suvelaagriteks, ekskursioonideks ja kultuurireisideks Eestis, need laiendaksid õpilaste teadmisi Eesti geograafilisest ja kultuurilisest mitmekesisusest.
- IV. Õppija motiveeritus tõstab õppe tulemuslikkust. Motivatsioon omakorda sõltub olulisel määral õpitava aine (praegusel juhul juhul eesti keele) staatusest ja prestiižist venekeelsetes kogukondades. Paraku näitavad uuringud pigem inglise keele ja mitte riigikeele kõrget staatust, seda kõigis Balti riikides. Eesti keele

väärtustamine, mitte ainult strateegiates, vaid igapäevastes eesti keele kasutaja tegevustes, on Eestis kogu ühiskonna ja mitte ainult muukeelse kooli ülesanne, millega Eesti riigis tuleks tõsiselt tegelda. Kõigis külastatud koolides tuli fookusgrupi intervjuudes välja, et riigikeele õppes lähtuvad õpilased pigem pragmaatilistest eesmärkidest, st instrumentaalsest motivatsioonist. Tõsi, ka instrumentaalne motivatsioon ergutab igati keeleõpet. Siiski paistab intervjuudes silma, et väga vähe on tunnetuslikku seost õpitava keele ja kultuuriga. Tegemist on muidugi väga kompleksse probleemistikuga, mille lahendust on raske pakkuda ainekava, õppematerjalide ja õppemetoodika arendamise soovitustega. Seetõttu jäävad ka töörühma ettepanekud selles punktis pigem üldisteks ja suunda osutavateks. Ühtlasi sobivad siia täienduseks ka punktides III.c ja V välja toodud tegevused.

Ettepanekud

- a. Luua meetmed, mis tõstaksid muukeelses koolis eesti keele prestiiži.
 - b. Väärtustada muu õppekeelega koolide riigikeele õpetajate rolli.
- V. Õpilased ja pedagoogid peavad väga oluliseks riigikeele õppega paralleelselt ka oma keele ja kultuuri süvendatud õppimist, mis aitab kaasa tugevamate ja stabiilsemate sidemete tekkimisele oma kultuuriruumiga. Teiselt poolt tuleks sellesse õppesse rohkem lõimida võrdlust teiste keelte ja kultuuridega, sh eesti keele ja kultuuriga. Mitmekeelsus ja mitmekultuuriline taust on tänapäeval muutunud üha rohkem normiks. Õpilastele, kooli õppekeelest sõltumata, tuleks tutvustada mitmekeelsuse positiivseid aspekte ja edendada arusaama keelelise ja kultuurilise mitmikidentiteedi võimalikkusest ning selle toetavast ja arendavast mõjust isiksuse arengule.

Ettepanekud

- a. Riigikeele õppega paralleelselt pakkuda õpilastele oma keele ja kultuuri süvendatud õppimist, toetades ühtlasi õppes ka oma emakeele ja kultuuri võrdlusi eesti keele ja kultuuriga.
 - b. Pöörata erilist tähelepanu mitmekeelsust ja mitmekultuurilisust tutvustavatele ja väärtustavatele tegevustele, nt tandemõpe eesti eakaaslastega, eri emakeelega õppijate mõttekojad ja aruteluringid jne, vt ka III.c.
- VI. Õppijate keeleoskuse arendamisel on määrav roll õpetajal. Lisaks laitmatu riigikeele oskusega õpetajatele toetavad õpilaste keeleoskuse arengut riigikeeles ainet õpetavad pedagoogid. Juhtumianalüüsis kogutud andmete võrdlus Eestis kogutud uuringuandmetega osutab puudujääkidele Eesti muukeelsete koolide õpetajate ettevalmistuses.

Ettepanekud

- a. Pöörata rohkem tähelepanu muukeelsete koolide õpetajate eesti keele oskuse, aga ka erialatundmise tasemele. Töötada välja süstemaatilised täiendusõppe programmid erinevatele sihtrühmadele (aineõpetajad, riigikeeles õpetatavate

ainete õpetajad, keeleõpetajad) nii keele, metoodika kui ka lõimitud aine- ja keeleõppe alal.

- b. Kõrgkoolide õpetajakoolituses pöörata oluliselt rohkem tähelepanu muu emakeelega tulevaste riigikeele õpetajate ja aineõpetajate eesti keele oskuse arendamisele. Luua akadeemilise mobiilsuse programm, mis võimaldaks Ida-Virumaa üliõpilastel vähemalt ühe semestri õppida eesti keele keskkonnas.
- c. Lülitada õpetajakoolituse programmidesse ja pakkuda täienduskoolituses kultuuridevahelise pädevuse kursusi, samuti kursusi, mis tänapäeval teaduslikul tasemel käsitleksid mitmekeelsust ja -kultuurilisust, sh identiteediloomes.
- d. Soodustada muukeelsete õpetajate erialast suhtlemist ja koostööd riigikeelsete õpetajatega nii koolidevahelise koostöö, ühiskoolituste ja -konverentside kui ka kultuuriürituste kaudu.
- e. Korraldada muukeelsetele õpetajatele suunatud eesti keele ja erialase täienduskoolituse raames ka eesti kultuuri tutvustavaid üritusi.

SISSEJUHATUS

„Eesti, Läti, Leedu, Soome, Iirimaa ja Kanada riigikeeleõppe võrdlevas uuringus“ esitatakse Haridus- ja Teadusministeeriumi tellitud kahe omavahel seotud uuringu tulemused. Ühelt poolt on võrdlevalt analüüsitud Soome, Läti, Leedu, Iirimaa ja Kanada hariduskorralduslikke ja keelepoliitilisi õigusakte ja ainekavasid ning võrreldud neid Eesti omadega. Teisalt on uuritud riigikeele õpet kohapeal Soomes, Lätis ja Leedus ning võrreldud seal saadud andmeid Eesti andmetega.

Mõlemat uuringut ühendavad nii eesmärgid kui ka taust ning seetõttu käsitletakse neid koos.

Uuringu eesmärk on 1) anda ülevaade eri riikide (Soome, Läti, Leedu, Iirimaa ja Kanada) kogemustest riigikeele õppe korralduses, tõstes uuringu keskmesse riigikeele ainekavad põhikoolile või sellele vastavale kooliastmele. Riigikeele ainekavad on paigutatud uuritavate riikide hariduskorraldusliku ja keelepoliitilise õigusruumi konteksti ning analüüsitud on riigikeele õppe-eesmärke, õpitulemusi, õppesisu ja -meetodeid ning hindamispõhimõtteid; 2) intervjuude ja vaatlusandmete põhjal analüüsida riigikeele ainekavade rakendamist Soomes, Lätis ja Leedus riigikeele õppega kõige vahetumalt kokku puutuvate isikute – õpetajate ja õpilaste – arvamuste põhjal; 3) võrrelda saadud uuringutulemusi Eestis varem tehtud analoogiliste uuringutega ja teha ettepanekuid riigikeele õppe tõhustamiseks Eestis.

Uuringu taust. Demokraatliku õigusriigi põhimõtete ning alusväärtuste järgi on Eesti üks olulisemaid ülesandeid muukeelsele elanikkonnale haridussüsteemis ning tööturul võrdväärsete tingimuste tagamine. Riigikeele oskuses nähakse muukeelse elanikkonna lõimumist toetavat tegurit ning võrdsete võimaluste loomist ühiskonnaelus osalemiseks, keeleoskuse puudumine või vähene oskus seevastu suurendab võimalusi sattuda isolatsiooni ning jääda ühiskonna elust kõrvale. Seetõttu on riigikeeleõppe korraldamine demokraatlike riikide haridus-, keele- ja lõimumispoliitika üks kesksemaid tegevusi.

Eesti riigi haridus- ja lõimumispoliitika üks peamisi ülesandeid on edukas riigikeele õpe venekeelsetes koolides. Uuringu tellija sõnastas töörühma jaoks uurimisprobleemi: Eesti vene õppekeelega põhikoolide lõpetajate kohati madal riigikeele oskuse tase, mis ei luba noortel raskusteta jätkata eestikeelseid õpinguid gümnaasiumis.

Vaatamata riigikeele õppe reformimisele Eestis ning muudele õpet toetavatele aspektidele (õpetajakoolituse arendamine kõrgkoolides, õpetajate täienduskoolitus jne), ei ole riigikeele eksamitulemuste puhul rahuloluks põhjust. Kuigi viimastel aastatel on pisut kasvanud nende põhikoolilõpetajate osakaal, kes ületavad põhikooli lõpus eesti keele teise keelena eksamil 60% lävendi, on venekeelsete põhikoolilõpetajate eesti keele oskus siiski ebapiisav gümnaasiumis ainete omandamiseks eesti keeles (lähemalt HTM 2015: 5–6). Gümnaasiumi lõpus sooritatava eesti keele teise keelena riigieksami tulemused viitavad asjaolule, et 2007. aastal alanud üleminek eestikeelsele aineõppele ei ole eesti keele oskust oluliselt parandanud: SA Innove andmete järgi oli 2015. aastal eesti keele teise keelena riigieksami keskmine tulemus gümnaasiumi lõpetanutel 58 punkti, 2014. aastal 58,6 punkti (Innove 2015: 1, Innove 2014: 1).

Paigutamaks Eesti riigikeele õppe korraldust ning põhikoolide ainekavade rakendamist laiemasse konteksti ning pakkumaks võrdluspilti teiste riikidega, on käesolevasse uuringusse kaasatud Eesti lähiriigid Soome, Läti ja Leedu, põlis- ja enamuskeele pikaajalist kooseksisteerimist illustreeriv Iirimaa ning traditsioonilist sisseränderiiki esindav Kanada (Ontario provints). Vaatluse all olevad riigid on ajaloolise ning keelelis-kultuurilise tausta, aga ka riigikeele õppe kogemuste ja traditsioonide poolest vägagi erinevad. Eesti olukorrale lähedasimaks võib ühise lähiajaloo tõttu pidada Lätit ja Leedut, kus praeguste riigikeelte rollide ja ülesannete muutumine (sekundaarsest keelest riigikeeleks) on pannud hariduspoliitikas kõik riigikeele õppesse kaasatud osapooled tõsiselt proovile.

Riigikeele õppe problemaatikast Eesti vene õppekeelega koolides. Viimaste aastate uuringud. Muu õppekeelega kool Eestis on andnud taasiseseisvumisaja jooksul ainekavadeks magistri- ja bakalaureusetöödeks Tartu Ülikoolis, Tallinna Ülikoolis ja Tartu Ülikooli Narva kolledžis. Teemaga on tegeldud keeleteaduse (sh sotsiolingvistika) ja sotsiaalteaduste, aga ka kasvatusteaduse meetodeid kasutades. Muukeelset kooli on käsitlenud oma doktoritöös Ülle Rannut (2005), Kristina Lindemann (2013), Monica Sakk (2013), lõimumisprobleeme ning hoiakuid laiemalt Gerli Nimmerfeldt (2011). Tehtud on ka mitu uuringut, milles käsitletakse eesti keele õppe tulemuslikkust ja õpilaste hoiakuid muukeelses koolis (nt Metslang jt 2013, Klaas-Lang jt 2014, Rikmann ja Nimmerfeldt 2013), ning avaldatud teadusartikleid (nt Martin Ehala, Birute Klaas-Lang, Kristiina Praakli, Ülle Rannut, Mart Rannut, Triin Vihalemm, Anastassia Zabrodska ja jt). Detailse ülevaate eri uurimustest on esitanud Allan Kaljakin (2015).

Helena Metslangi (2013) juhitud töörühma uuring „Kakskeelne õpe vene õppekeelega koolides“ seadis eesmärgiks selgitada välja vene ja eesti-vene (sh keelekümbus) õppekeelega klassides toimuva eesti keele kui teise keele õpetuse tulemuslikkust. Selleks võeti vaatluse alla vene õppekeelega gümnaasiumide eestikeelne aineõpe (nt eestikeelsed geograafia ning ajaloo tunnid) ja eesti keele kui teise keele õpe 9.–12. klassides. Uuringu põhitähelepanu oli suunatud ainetundides toimuvale, kuid uuriti ka aineõpetajate ja kooli juhtkonna tegevusi ning nende arvamusi ja hoiakuid eesti keele ja eestikeelsete ainete õpetamise ja õppimise kohta.

Birute Klaas-Langi jt uuringus (2014) käsitleti eesti keele õppe seisukohast edukamate ja vähem edukate vene õppekeelega koolide juhtkonna ja õpetajate ning 9. klasside õpilaste hoiakuid eesti keele kui riigikeele õppe suhtes, et selgitada välja riigikeele õppimise erineva tulemuslikkuse tagamaid. Allan Kaljakini (2015) uurimuses on vaatluse alla võetud vene õppekeelega gümnaasiumide eestikeelse õppe poolt- ja vastuargumentatsioon eestikeelses trükimeedias Taavi Rõivase esimese valitsuse ajal (24.03.2014–09.04.2015).

Probleemid, mis ei võimalda venekeelsetes üldhariduskoolides põhikooli ja gümnaasiumi lõpuks nõutavat keeleoskust saavutada, korduvad uurimusest uurimusse (vt Metslang jt 2013, Klaas-Lang jt 2014, Klaas-Lang ja Praakli 2015): kiire ning põhjalikult ette valmistamata üleminek eestikeelsele aineõppele gümnaasiumiastmes, õppeasutuste personaliprobleemid (õpetajate vähenemine motiveeritus ja riigikeele ebapiisav oskus õppetöö läbiviimiseks selles keeles, eesti keelt emakeelena kõnelevate õpetajate vähesus), õppematerjalide puudujäägid (liiga teoreetilised, elukauged, ainekavale mitte vastavad), õpilaste varieeruv keeleoskustase

kooliti, ebahütlane eestikeelse õppe tase, keelekeskkonna puudumine. Õpilaste puhul on riigikeele oskuse arengule mõjunud pärssivalt puudulikud õpioskused ning madal õpimotivatsioon, aga ka negatiivsed hoiakud riigikeele õppimise suhtes, kartus kaotada oma (vene) kultuurilist identiteeti, eelarvamused väikekeelte püsima jäämise ning kestlikkuse võimalikkuse kohta (lähemalt Metslang jt 2013, Klaas-Lang jt 2014, Klaas-Lang ja Praakli 2015). Ühe probleemina on uurimustes nimetatud ainekavasid. 2012. aastal korraldati õpetajate ja koolijuhtide seas veebiküsitlus, mille eesmärk oli uurida uute riiklike õppekavade rakendamist üldhariduskoolides (vt Henno ja Granström 2012 ja sekundaaranalüüsi Oja jt 2013). Uuringu keskmes oli kooliõppekavade ja -ainekavade koostamine ja rakendamine. Eesti keele teise keelena (E2) õpetajate vajaduste kohta selgus, et lisaks erinevatele õppe- ja abimaterjalidele vajaksid õpetajad metoodilist tuge eelkõige ainekava koostamisel. Joandi ja Sägi (2012) on analüüsinud nii põhikooli kui ka gümnaasiumi eesti keele teise keelena ainekava rakendamise problemaatikat, käsitledes muu hulgas õpitulemuste saavutamist takistavaid tegureid, nagu vähene õpimotivatsioon ja keelekeskkonna puudumine. Metslangi jt (2013) uuringus tehakse ettepanekuid erinevate õppeainete riiklike ainekavade ülevaatamiseks, et hinnata nende sobivust teises keeles õppivate õpilaste jaoks. Vajalikuks on peetud ainesisu lihtsustamist ning teatud osades elulähedasemaks ning praktilisemaks muutmist. Klaas-Langi jt (2014) tööühm toob välja uuritud koolides õpilaste rahulolematuse õpetamise metoodikaga ja õpetajate kriitilised seisukohavõtted ainekava kohta.

Põhikooliõpetajate riigikeele oskuse küsimus tõusis avalikkuses tuliseks aruteluteemaks (vt nt Ossinovski 2015, Postimees 2015) Jevgeni Ossinovski haridus- ja teadusministriks olemise perioodil (2014–2015). Ministri kokku kutsutud tööühma raport tõi välja kitsaskohad riigikeele õppes, sealhulgas nimetati ühe probleemina ainekava. Tööühma tehtud ettepanekutes riigikeele õppe tulemuslikkuse parandamiseks nähakse muu hulgas vajadust uuendada eesti keele kui teise keele ainekavasid (põhikoolile ja gümnaasiumile), eesmärgiga pakkuda õpetajale rohkem tuge, näiteks kirjeldades täpsemalt õppeprotsessi ja tänapäevaseid õppemeetodeid (lähemalt HTM 2015, Valk 2015).

Kuna uuringute järgi on ainekaval oluline roll õpitulemuste saavutamisel, huvitas käesoleva uuringu autoreid, kas ja missugused muudatused eesti keele kui teise keele ainekavas võiksid parandada eesti keele õppe tulemuslikkust vene õppekeelelega põhikoolides.

Uuringu meetod ja materjal. Riigikeele õpet on uuritud Soome, Läti, Leedu, Iirimaa ja Kanada näitel dokumendianalüüsi meetodit kasutades, lisaks on kogutud Soomes, Lätis ja Leedus andmeid fookusgruppide intervjuude ning tunnivaatluste abil. Dokumendianalüüsi rakendamisel on seatud eesmärgiks ülevaate andmine eri riikide hariduskorralduslikust ja keelepoliitilisest õigusruumist. Selleks võetakse vaatluse alla asjakohased õigusaktid (riikide põhi-, haridus- ja keeleshaldused ning muud õigusaktid), riiklikud ning muud strateegilised dokumendid (nt õppekavad). Analüüsi aluseks on aktuaalne olukord, st uuringu läbiviimise ajavahemikul (2013–2015) kehtinud seadused ning muud asjakohased dokumendid. Nimetatud riikide hariduskorralduslikku ja keelepoliitilist õigusruumi võrreldakse Eesti omaga. Samuti võrreldakse nimetatud riikide põhikooli või sellele vastava haridusastme riigikeele ainekava(sid) Eestis kehtivaga. Dokumendianalüüsi toetuseks ja täienduseks kasutatakse Soome, Läti ja Leedu põhikoolides välitöödel kogutud ainekava(sid) (intervjuud ja tunnivaatlused). Välitööde eesmärk oli välja selgitada, mil määral erinevad ja sarnanevad

Eesti ja lähiriikide riigikeele ainekava rakendamine, õpilaste, õpetajate ja koolijuhtide hoiakud riigikeele omandamise ja sihtkeele keeletundide välise kasutamise võimaluste osas.

Uuringu struktuur. Uuringu tulemused on esitatud lühidalt alguses koos ettepanekutega, neljas sisupeatükis ja kokkuvõttes. Iga sisupeatüki lõpuosas esitatakse võrdlus Eestiga.

Sissejuhatuses kirjeldatakse uuringu tausta ja aktuaalsust, esitatakse nimetatud valdkonna viimaste aastate uuringute lühitutvustus, materjali kogumise ja analüüsimise meetodid.

I peatükis antakse ülevaade Soome, Läti, Leedu, Iirimaa ja Kanada keelelisest kujunemisloost, praegusest keelesituatsioonist ning keelepoliitilisest õigusruumist; peatutakse riikide ajaloolis-ühiskondlikul taustal, selle seostel keeleliste, kultuuriliste ja rahvastiku protsesside ning keelte ametliku staatusega; käsitletakse lühidalt iga riigi rahvuslikku koosseisu, rahvastikumuutuste dünaamikat viimase 20 (Kanadas 30) aasta jooksul, sisse- ja väljarännet ning kodakondsuse andmist reguleerivaid õigusakte; esitatakse ülevaade riigikeele valdamise ja õppe seisukohalt olulistest institutsioonidest.

II peatükis vaadeldakse Soome, Läti, Leedu, Iirimaa ja Kanada hariduskorraldust ja riigikeele õpet reguleerivaid õigusakte ja muid asjakohaseid dokumente. Samuti kirjeldatakse riigikeele õppe korraldust põhihariduses ning riigikeele õpetajatele esitatavaid kvalifikatsiooninõudeid.

III peatükis analüüsitakse Soome, Läti, Leedu, Iirimaa ja Kanada Ontario provintsi põhikooli või sellele vastava haridusastme riigikeele ainekavasid. Analüüsi eesmärk on pakkuda võrdlusalust põhikooli eesti keele kui teise keele ainekavale, millele oodatakse uuringu lähteülesande kohaselt parandusettepanekuid. Riigikeeleõppe erineva korralduse tõttu võrdlusalustes riikides on mõnes riigis (Soome ja Iirimaa) analüüsitavaid ainekavasid rohkem kui üks. Iga ainekava puhul on vaatluse all õppe eesmärgid (sh õpitulemused), õppesisu, õppetegevused ja -meetodid ning hindamine. Analüüsitakse ainekavade detailsust, õpitulemuste koosseisu, osaoskuste, grammatika ning kultuuriteadmiste osakaalu õpetuses, riigikeele õppe aluseks olevaid põhimõtteid, hindamise põhimõtteid ja seoseid keeleoskustasemetega.

IV peatükis esitatakse juhtumipõhine analüüs riigikeele õppest Soome, Läti ja Leedu põhikoolides, analüüsi andmed on kogutud välitöödel. Välitöödel kogusid andmeid Kristiina Praakli (Soome), Ilze Zagorska (Läti) ja Birute Klaas-Lang (Leedu). Vaatluse all on riigikeele ainekavade rakendamine, arvamused ja hoiakud riigikeele oskuse ja vajalikkuse ning riigikeele õppe eri aspektide suhtes. Esitatakse ka välitööde käigus fookusgruppide intervjuudes esile kerkinud ettepanekud riigikeele õppe parema korralduse saavutamiseks ja võrreldakse neid Eestis välitöödel kogutud analoogilise andmestikuga (Klaas-Lang jt 2014).

Kokkuvõttes tuuakse välja uuringu tulemused ja võrreldakse neid Eesti andmetega.

I. KEELEPOLIITILINE ÕIGUSRUUM JA SELLE KUJUNEMINE

Uuringu I peatükis antakse ülevaade Soome, Läti, Leedu, Iirimaa ja Kanada keelelisest kujunemisloost, aktuaalsest keelesituatsioonist ning keelepoliitilisest õigusruumist. Esimeses alapeatükis peatutakse riikide ajaloolis-ühiskondlikul taustal, selle seostel keeleliste protsesside ning keelte ametliku staatusega. Teises alapeatükis käsitletakse iga riigi rahvuslikku koosseisu, rahvastikum muutuste dünaamikat viimase 20 aasta jooksul, sisse- ja väljarännet ning kodakondsuse andmist reguleerivaid õigusakte. Kolmandas alapeatükis tutvustatakse riikide keeleruumi, esitatakse hinnanguid muu emakeelega kõnelejate riigikeele oskusele ja tutvustatakse keelevaldkonda korraldavaid institutsioone. Võrdlus Eestiga esitatakse iga alapeatüki kokkuvõttes.

Tabel 1. Vaadeldavate riikide põhiandmed

Nimetus	Soome Vabariik (soome <i>Suomen Tasavalta</i>)	Läti Vabariik (läti <i>Latvijas Republika</i>)	Leedu Vabariik (leedu <i>Lietuvos Respublika</i>)	Iirimaa (iiri <i>Éire</i> , inglise <i>Ireland</i>)	Kanada (inglise, prantsuse <i>Canada</i>)	Eesti Vabariik
Pealinn	Helsinki (soome <i>Helsinki</i>)	Riia (läti <i>Rīga</i>)	Vilnius	Dublin	Ottawa	Tallinn
Riigikeel(ed)	soome, rootsi	läti	leedu	iiri (I), inglise (II)	inglise, prantsuse	eesti
Pindala, km²	338 435	64 589	65 200	70 273	8 965 121 042	45 227
Rahvaarv¹	5 471 753	1 986 096	2 904 391	4 635 400 (apr 2015)	35 749 600 (apr 2015)	1 313 271
Parlament	<i>Eduskunta</i> (200 liiget)	<i>Saeima</i> (100 liiget)	<i>Seimas</i> (141 liiget)	<i>Oireachtas</i> (<i>Dáil Éireann</i> , 166 liiget; <i>Seanad Éireann</i> , 60 liiget)	<i>Parliament</i> (<i>House of Commons</i> , 308 liiget; <i>Senate</i> , 105 liiget)	Riigikogu (101 liiget)
Euroopa Liit	1995	2004	2004	1973	–	2004
NATO	–	2004	2004	–	1949	2004

¹ Rahvaarv on esitatud seisuga 1. jaanuar 2015, kui ei ole märgitud teisiti.

1. Riikide ajaloolis-ühiskondlik ja keeleline taust

1.1. Soome

Soome on mitmekeelne riik. Selle keelelise mitmekesisuse kujunemisel on ajaloolised riigikorralduslikud ning territoriaalsed põhjused, eeskätt Soome sajanditepikkune kuulumine Rootsi kuningriigi koosseisu ning Soome geograafiline asukoht, mis on ajaloo jooksul sidunud Soomet nii Põhjamaade kui ka Venemaaga. Viimase kolmekümne aasta jooksul on Soome keeleruumi lisandunud ka sisserännanute kümned emakeeled.

Suurem osa tänapäeva Soome Vabariigi territooriumist kuulus alates 13. sajandi keskpaigast kuni 19. sajandi alguseni Rootsi kuningriigi koosseisu. Hilisel keskajal kuulus Soome Rootsi osana Norrat, Rootsit ja Taanit ühendavasse Kalmari liitu (rts *Kalmarunionen*, 1397–1523). Rootsi ja Venemaa vahelise sõja tulemusena (1808–1809) liideti kogu Soome territoorium 1809. aastal Vene impeeriumiga, mille koosseisus sai Soomest autonoomne suurvürstiriik. Selline olukord kehtis Soome iseseisvumiseni 1917. aastal. Soome säilitas iseseisvuse ka pärast Soome ja Nõukogude Liidu vahelist Talve- ja Jätkusõda (1939–1940, 1941–1944), kuid kaotas territooriumist ligi 12%, sh karjalakeelsed alad Kagu-Soomes.

Rootsi kuningriigi koosseisus oli Soome territooriumil valitsus- ning hariduskeeleks rootsi keel. Rootsi keel säilitas oma positsiooni ka siis, kui Soome kuulus Vene keisririigi koosseisu. Kuigi üle 85% Soome rahvastikust rääkis 19. sajandi alguses soome keele murdeid ning huvi soome keele vastu kasvas, püsis rootsi keel halduse ja akadeemilise eliidi kodu- ja töökeelena kuni 1880. aastateni (Meinander 2012: 120; vt ka Hakulinen jt 2009: 22–28). Soome keele staatusele hakati suuremat tähelepanu pöörama alles 19. sajandil seoses tollases Euroopas levinud rahvusromantismi ning rahvuskeelte ideoloogiatega. Vene impeeriumi koosseisu kuulumise ajal algas Soomes rahvuslik liikumine, ilmus Elias Lönnroti rahvuseepos „Kalevala“ ning soome keele küsimusest kujunes rahvuspoliitika kesksemaid aruteluküsimusi, millega pandi alus soome keele teadlikule arendamisele. Kuigi rootsi keel säilitas oma positsiooni ametikeelena ning tähtsamates ametiasutustes, nagu kindralkuberneri kantselei ning senat, kasutati ka vene keelt, hakkas soome keele prestiiž üha kasvama. 1863. aastal kirjutas Aleksander II alla määrusele (sm *kielireskripti*), millega soome keel kuulutati sisuliselt ametlikuks asjaajamiskeeleks (lähemalt Hakulinen jt 2009: 28). Soome ja rootsi keele kui riigikeelte positsioon kinnistus iseseisva Soome keeleseadusega (1922), millega sätestati ametlike keeltena soome ja rootsi keel. Seega on Soome olnud omariikluse väljakuulutamise alates kakskeelne riik.

Soome mitmekeelsus on aluseks riigi administratiivsele jaotusele ning omavalitsuste töökorraldusele. Omavalitsused jagunevad vastavalt elanikkonna enamuse emakeelele kas ükskeelseteks või kakskeelseteks. Soome õigusaktide kohaselt on kõigil isikutel õigus kasutada riigiasutustes asjaajamisel soome ja rootsi keelt, keeleoskuse puudumisel aga õigus kasutada tõlgi teenuseid. Soome avaliku teenistuse töökohad eeldavad mõlema riigikeele oskust.

1.2. Läti

Läti keeleruumi ja keeleliste hoiakute väljakujunemist on sajandeid mõjutanud võõrriikide valitsejate ja vallutajate poliitiline ja keeleline võim: ajalooliselt on Läti alal valitsenud nii sakslased, venelased, rootslased kui ka poolakad.

Läti rahva ja keele kujunemise aluseks on Läti territooriumil elanud balti hõimud (latgalid, semgalid, kuršid, seelid) ning soome-ugri rahvas (liivlased). 1201. aastal asutas saksa piiskop Albert Riia linna. Algas kohaliku rahva ristiusustamise poliitika, mille tulemusena olid kohalikud hõimud 13. sajandi lõpuks pärisorjastatud. Kogu keskaja vältel oli haldus-, haridus- ja kultuurikeeleks saksa keel. Lätlaste haridusvõimalused olid olematud ja läti keelel oli maarahva keele staatust.

Vene impeeriumi ajal 19. sajandil hakkas kujunema lätlaste rahvuslik eneseteadvus. Pärast pärisorjuse kaotamist 19. sajandi alguses asusid paljud lätlased õppima Tartu ülikooli. Tekkis läti haritlaste liikumine Noorlätlased, kelle eesmärk oli läti keele ja kultuuri arendamine. Selle tulemusena tõusis märgatavalt läti keele ühiskondlik positsioon. 19. sajandi lõpuks hakkas lätlasi omakorda mõjutama venestamispoliitika nii kultuuris, halduses kui ka haridussüsteemis. Vene keelest sai koolide õppekeel ning algas tugev vene õigeusu propageerimine (Kasekamp 2011: 109–110). Kuid 1905. aasta revolutsiooni tulemusena sai läti keel suuremad õigused hariduses ning tekkisid uued lätikeelsed haridusasutused (Break-out of Latvian 2008: 10).

I maailmasõja järel võttis lätlaste rahvuslik ärkamine uue mõõtme – rahvuslikuks arenguks tuli ühendada kõik Läti piirkonnad (Latgale, Vidzeme, Kurzeme, Zemgale). 18. novembril 1918 kuulutati välja Läti Vabariik, kuid läti keel sai ametliku riigikeele staatuse alles 1921. aastal, mil selle kasutamine muutus ametlikuks kõigis valdkondades, sh avalikus halduses, hariduses ja teaduses.

Aastal 1940 inkorporeeriti Läti Vabariik Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu, mille ametlik keel oli vene keel, kuid aasta hiljem okupeeris riigi Saksamaa, mis kehtestas jälle asjaajamiskeelena saksa keele. Pärast Läti Vabariigi reinkorporeerimist NSV Liitu 1944. aastal määrasid keelte kasutust NSV Liidu poliitika printsiibid. Ametlikuks poliitilis-administratiivseks põhikeeleks sai vene keel. Läti keelt kasutati ainult mõnes sotsiolingvistilises valdkonnas: kodu-, kultuuri-, osaliselt ka hariduskeelena. Vene keel lisati koolide ainekavadesse. Kakskeelsus päriselus tähendas seda, et liiduvabariikide kodanikud pidid oskama vene keelt, kuid vene keelt kõnelevad inimesed, kes nendes riikides elasid, ei olnud kohustatud oskama kohalikke keeli (Break-out of Latvian 2008: 23).

1980. aastate lõpuks oli läti keele kasutusvaldkond juba nii kitsenenud, et läti keele kõnelejaid hakkas ähvardama assimilatsioon. Läti taasiseseisvumise järel 21. augustil 1991 tugevdas riik läti keele positsiooni keeleseaduse vastuvõtmisega, mis taastas läti keele kui ametliku ja ainsa Läti Vabariigi riigikeele staatuse.

1.3. Leedu

Leedulased on balti hõimude järeltulijad ja leedu keel on läti keele kõrval teine tänapäeval kõneldav balti keel.

Tänapäeva Leedu keeleruumi ja keeleliste hoiakute väljakujunemisel on olnud väga olulisel kohal ajaloolised suhted Poola ja Venemaaga (hiljem NSV Liiduga). Riigikorralduse ja ajaloolis-kultuurilise tausta tõttu on sajandite jooksul Leedus olnud peale leedu keele veel kahel keelel eriline positsioon. Need keeled on poola ja vene keel.

Leedu ja Poola ühinesid riikidena liitu 15. sajandil. 1569. aastast alates moodustasid nad ametliku liitriigi Rzeczpospolita. Poola keelel ja kultuuril oli selles liitriigis kõrgem staatus kui leedu keelel ning 17. ja 18. sajandi jooksul Leedu aadelkond (šlahta) poolastus.

Pärast Rzeczpospolita jagamist (esimene jagamine 1772, teine 1793 ja kolmas 1795) läksid Leedu alad Venemaale. Analoogiliselt Eesti ja Lätiga viis Vene impeerium 19. sajandi II poolel Leedus läbi venestamispoliitikat. Näiteks keelati aastatel 1864–1904 leedukeelsete raamatute trükkimine ladina tähestikus, keelati ka leedu keele kasutamine koolides ja ametiasutustes.

Leedu Vabariik kuulutati välja 16. veebruaril 1918. Vene Sotsialistlik Föderatiivne Nõukogude Vabariik tunnustas 12. juulil 1920 sõlmitud rahulepinguga Leedu Vabariigi iseseisvust ja loovutas Vilniuse ala Leedule, kuigi selle 139 000 elanikust oli leedulasi vaid 1,6% (poolakaid 54%, juute 41%). 9. oktoobril 1920 hõivasid Poola väed Vilniuse uuesti ja Leedu Vabariigi ajutiseks pealinnaks sai Kaunas. 1922. aastal vastu võetud Leedu põhiseadusega sätestati, et Leedu pealinn on Vilnius, st Leedu ei tunnistanud Poola võimu Vilniuse üle. Poola ja Leedu vahel ei olnud kuni 1938. aastani diplomaatilisi suhteid.

23. augustil 1939 sõlmisid NSV Liit ja Saksamaa Molotovi-Ribbentropi pakti ja jagasid Ida-Euroopa oma mõjusfäärideks. 19. septembril vallutas NSV Liit Vilniuse. 10. oktoobril sõlmiti Leedu Vabariigi ja NSV Liidu vaheline vastastikuse abistamise pakt, mille alusel anti Vilnius ja Vilniuse piirkond Leedule üle. 15. juunil 1940 okupeeris NSV Liit kogu Leedu ning moodustati Leedu Nõukogude Sotsialistlik Vabariik. Aastatel 1941–1944 oli Leedu territooriumil Saksa okupatsioon, 13. juulil 1944 algas taas Nõukogude okupatsioon.

Nõukogude okupatsiooni ajal avaldasid leedu keelele endiselt enim mõju vene ja poola keel, ka koolisüsteem oli kuni kõrghariduse astmeni kolmes keeles. Poola keele prestiiž oli kõrge, samas poola-leedu kakskeelsust leedulaste seas ei eksisteerinud. Vene keele oskajate hulk leedulaste seas oli seevastu väga suur. Erinevalt Eestist ja Lätist säilis Leedus ka Nõukogude ajajärgul väga suur leedulaste osakaal rahvastikus – 1989. aasta andmetel 80%, vrd Eestis 62% ja Lätis 52% (Kasekamp 2011: 194).

Leedu taasiseseisvus 1991. aastal ning Leedu riigikeeleks sai leedu keel.

1.4. Iirimaa

Tänapäeva Iirimaa võtab enda alla umbes 5/6 Iiri saarest, mis on Briti saarestiku suuruselt teine saar. Saare põhjaosa kuulub endiselt Suurbritannia ja Põhja-Iiri Ühendkuningriigi koosseisu. Märksa suurema ja võimsama naabri lähedusel on olnud oluline roll Iirimaa keeleruumi väljakujunemisel.

Iirlased on kelti hõimude järeltulijad, kes saabusid Iiri saarele aastatel 600–150 e.m.a ja pidasid seejärel pidevalt võitlust Suurbritannia asukatega. Algul olid jõud tasavägised, kuid olukord muutus, kui normannid vallutasid 11. sajandil Inglismaa. Seal asusid nad Iiri saart koloniseerima. See protsess jõudis lõpule 15. sajandi alguseks. Kuna kolonisaatorid rääkisid prantsuse ja inglise keelt, muutus saar mitmekeelseks. Aja jooksul kolonisaatorid assimileerusid ning iiri keel muutus taas valdavaks. Seetõttu alustas Inglise kuningas Henry VIII 1536. aastal saare taaskoloniseerimist, mis viidi lõpule 17. sajandi alguses.

Üheks peamiseks konfliktide allikaks ühelt poolt Iirimaa ning teiselt poolt Inglismaa ja Šotimaa vahel sai 16. sajandist alates usk, sest Inglismaa ja Šotimaa muutusid protestantlikeks riikideks, Irimaal aga jäi valdavaks katoliiklus. 17. sajandi alguses võeti Irimaal vastu terve rida katoliiklasi ja teisi teisitimõtlejaid diskrimineerivaid seadusi. Asjaajamise ja seaduste keeleks sai inglise keel, ehkki enamik saare rahvastikust kõneles endiselt iiri keelt. Seda perioodi iseloomustasid verised konfliktid vallutajate ja maa seniste asukate vahel, maa konfiskeerimine ning šoti ja inglise protestantidest uusasukatega asustamine. 18. sajandil olukord rahunes, kuid katoliiklaste diskrimineerimine jätkus. Iiri keele positsioon nõrgenes, sest keskklass (eelkõige linnades) läks suuresti üle inglise keelele, mis oli prestiižsem ning mille hea oskus avardas karjäärivõimalusi.

1800. aastal kirjutasid Briti ja Iiri parlamendid alla ühinemisseadusele (ingl *Act of Union*) ning 1. jaanuaril 1801 moodustus uus riik – Suurbritannia ja Iiri Ühendkuningriik. Tänapäevase etnilise ja keelelise olukorra kujunemise seisukohalt on oluline 1845.–1849. aasta näljahäda. Kui enne seda elas praeguse Iiri vabariigi territooriumil 6,5 miljonit inimest, siis 1871. aastaks oli rahvaarv surma ja väljarände tõttu langenud kolmandiku võrra, neljale miljonile. Kuna suremus ja väljaränne olid kõige suuremad just iiri keelt kõnelevates läänepoolsetes maapiirkondades, vähenes iiri keele kõnelejate arv. 1851. aasta rahvaloenduse andmetel kõneles iiri keelt vaid 23% rahvastikust. Teine asjaolu, mis viis Iiri rahva inglise keelele üleminekule, oli riiklik koolisüsteem, kus õpetus oli ingliskeelne. 19. sajandi lõpul alanud kultuuriline taassünd püüdis taaslustada ka iiri keelt, sest osale poliitikutest seostus iiri keele kasutamine rahvusliku identiteedi ja Briti võimu alt vabanemisega. 1876. aastal loodi iiri keele säilitamise ühing (ingl *The Society for the Preservation of the Irish Language*), mille saavutuseks oli iiri keele tunnustamine haridussüsteemi kõigil tasemetel.

Praegune Iiri riik sai alguse 1922. aastal, kui 26 krahvkonda 32-st saavutasid vabadussõja tulemusena iseseisvuse ja moodustasid Iiri Vaba Riigi (ingl *Irish Free State*), mis jäi dominioonina Briti Rahvaste Ühenduse koosseisu. Samal aastal võeti vastu esimene põhiseadus (ingl *Constitution of the Irish Free State (Saorstát Eireann) Act 1922*), mille artikliga 4 sätestati, et Iiri rahvuskeel on iiri keel, aga inglise keelel on sellega võrdne ametliku keele staatus. 1937. aastal võeti vastu uus põhiseadus (ingl *Constitution of Ireland*,

iiri *Bunreacht na hÉireann*), mis kuulutas Iirimaa „suveräänseks iseseisvaks demokraatlikuks riigiks“ (ingl *sovereign independent democratic state*). Riigi nimeks sai iiri keeles *Eire* ja inglise keeles *Ireland*. Põhiseaduse artiklis 8 määratleti iiri ja inglise keele staatus: iiri keel on rahvuskeel ja esimene ametlik keel, inglise keel aga teine ametlik keel. 1949. aastal lahkus Iirimaa Briti Rahvaste Ühendusest ja muutus Ühendkuningriigist täiesti sõltumatuks.

1.5. Kanada

Kanada on paljurahvuseline ja mitmekeelne föderaalriik, mille rahvastik koosneb põlisrahvastest ja sisserännanute järeltulijatest. Põlisrahvastena on põhiseadus määratlenud indiaanlased, metissid ja inuitid (Constitution Act, 1982, II, § 35). Immigrantidest tekkisid püsivad asustused 17. sajandi alguses Briti ja Prantsusmaa kolooniates, Prantsusmaa kolooniad läksid Inglismaa ja Prantsusmaa vahelise sõja tulemusena Briti impeeriumi valdustesse. Briti võimu all oli prantslaste eesmärk säilitada oma keel ja kultuur. 1774. aastal jõustus Québeci seadus (ingl *Quebec Act*), millega tunnistati Prantsuse tsiviilõigust ning elanikele tagati usuline ja keeleline vabadus. Tänapäevani kehtib Kanadas paralleelselt kaks õigussüsteemi: Québecis on kasutusel Mandri-Euroopa õigussüsteem (ingl *civil law*), teistes haldusüksustes aga angloameerika õigussüsteem (ingl *common law*).

Kanada riigi sünniks loetakse 1. juulit 1867, mil Kanada põhiseadusega (Constitution Act, 1867, II, § 3) ühinesid neli Briti kolooniat: Canada East (Québec), Canada West (Ontario), Nova Scotia ja New Brunswick. Tekkis Kanada dominioon kui Briti impeeriumi suveräänne riik, mille valitsemine põhines Briti parlamentaarsel süsteemil. Oma praeguse koosseisuni (10 provintsi, 3 territooriumi) on Kanada jõudnud järk-järgult: pärast 1867. aastat lisandusid neljale asutajaprovintstile Manitoba (1870), Briti Columbia (1871), Prints Edwardi saar (1873), Yukon (1898), Alberta, Saskatchewan, Loodealad (ingl *Northwest Territories*, 1905), Newfoundland (1949) ja Nunavut (1999).

Föderaalse valitsussüsteemi tõttu on Kanada valitsusalad põhiseadusega jagatud föderaalvalitsuse ning kohalike (provintside ja territooriumide) valitsuste vahel. Seejuures on indiaanipoliitika (ingl *Indian policies*) föderaalses haldusalas, haridus provintside haldusalas ning keel, kultuur ja immigratsioon kuuluvad jagatud haldusalasse.

Kanadas on kaks ametlikku keelt – inglise ja prantsuse keel. Kakskeelsus on osa riigi identiteedist ning sellel on pikk ajalugu: juba Kanada dominiooni loomisel 1867. aastal said mõlemad keeled parlamendi töökeelteks. Ametlike keelte seadusega (ingl *Official Languages Act*, 1985) on riigi kõigile kodanikele tagatud asjaajamine, haridus ja õigusemõistmine mõlemas ametlikus keeles. Umbes 40% Kanada avaliku teenistuse ametikohtadest eeldab nii inglise kui ka prantsuse keele oskust.

1.6. Kokkuvõte ja võrdlus Eestiga

Kõigi riikide keeleruum ja keelepoliitiline olukord on kujunenud nende riikide rahvusliku koosseisu ning selle ajalooliste muutuste baasil, aga ka mõjutatuna riigikorralduse ajaloost.

Soome on riik kahe võrdse riigikeelega. Rootsi- ja soomekeelsete aladega Soome on kuue sajandi vältel kuulunud Rootsi kuningriigi koosseisu, seejärel üsna lühikest aega eksisteerinud autonoomse suurvürstiriigina Vene impeeriumis ning lõpuks iseseisvunud kahe riigikeelega riigina, mille omavalitsuspiirkonnad on jagunenud vastavalt soome- ja rootsikeelsete elanike arvule kas üks- või kakskeelseteks. Soome ametliku kakskeelsuse ja riikliku iseseisvuse ajalugu on peaaegu sajandipikkune.

Läti Vabariigil on üks riigikeel, läti keel. Pikalt kestnud baltisakslaste võimu alt sattus Läti Vene impeeriumi koosseisu, seejärel iseseisvus ning kuulutas läti keele riigikeeleks. II maailmasõja eel inkorporeeriti Läti NSV Liitu, mille koosseisu jäi riik pärast Saksamaa sõjaokupatsiooni lõppemist kuni Läti teise iseseisvumiseni, mil läti keel sai uuesti ainsaks riigikeeleks.

Leedu Vabariigil on Lätiga mõnevõrra sarnane ajalugu: kahe sajandi vältel kuulus riik koos Poolaga Rzeczpospolita-nimelisse liitriiki, kus poola keelel oli leedu keelest kõrgem staatus, seejärel Vene impeeriumi koosseisu, kus ametlikuks keeleks oli vene keel. Leedu sõjaelsele iseseisvusajale järgnes NSV Liitu inkorporeerimine ja lühiajalise Saksa okupatsiooni järel pikem Nõukogude okupatsioon, millest iseseisvudes taassätestas Leedu ainsa riigikeelena leedu keele.

Iirimaa kaks eri staatuses ametlikku keelt tulenevad saare kunagisest koloniseerimisest Suurbritannia poolt ning hilisemast kuulumisest Briti ja Iiri Ühendkuningriigi koosseisu. Asjaajamise ja hariduse andmise keeleks muudeti juba 17. sajandil inglise keel, iiri keel aga taandus igapäevaseks suhtluskeeleks ja sedagi peamiselt läänepoolsetes maapiirkondades. Iiri keele kõnelejate arvu kahandas drastiliselt 19. sajandi keskel just iirikeelseid alasid rüüstanud näljahäda. Hilisemad püüded iiri keelt taaselustada said hoo sisse Iirimaa iseseisvudes. Iiri keelele omistati rahvuskeele ja esimese ametliku keele staatus, inglise keel jäi kehtima teise ametliku keelena.

Kanada kaks riigikeelt (inglise ja prantsuse keel) said alguse Briti ja Prantsusmaa kolooniatest Kanada territooriumil. Briti impeeriumi koosseisus saavutasid prantslased õiguse säilitada oma keeleline ja usuline vabadus, mis Kanada riigi loomisel sai aluseks kahe ametliku keele kehtestamisele. Praegu on kakskeelsus oluline osa riigi identiteedist, tagatud on asjaajamine, haridus ja õigusemõistmine mõlemas keeles.

Eesti praegune keelepoliitiline olukord ning riigikorralduslik ajalugu on enim sarnane Läti ja Leedu ajaloolise olukorraga. Eesti iseseisvus esimest korda pärast mitme sajandi pikkust kuulumist Rootsi kuningriigi ja seejärel Vene impeeriumi koosseisu 1918. aastal ning kehtestas riigikeeleks esimest korda riigi ajaloos eesti keele. 21 aastat kestnud iseseisvusajale järgnes Nõukogude okupatsioon (II maailmasõja ajal ka kolme aasta pikkune Saksa okupatsioon), mil eesti keele kasutusvaldkond kitsenes märgatavalt. 1991. aasta taasiseseisvumisega taastas Eesti ka eesti keele kui ainsa riigikeele staatuse.

Rohkearvulise venekeelse elanikkonna ning venekeelsete alade olemasolu tõttu (eelkõige Kirde-Eesti) on meie riigi olukord mõnevõrra sarnane ka nende riikide olukorraga, mis on ajalooliselt kakskeelsed, nagu Kanada, Iirimaa ja Soome. Kuigi Eestis ei ole vene keelel ei

vähemuskeele staatust ega muud ametlikult kinnitatud staatust, kasutatakse kolmandiku² Eesti elanikkonna keelt laialdaselt kaubandus- ja teenindussfääris, meedias, samuti hariduses alg-, põhi- ja keskkooli tasemel, vähesel määral ka kõrghariduses. Eestil tuleb nii riigi kui ka kohalike omavalitsuste tasandil arvestada suure riigikeelt mittevaldava keelevähemusega ning sellest tulenevate küsimustega riigikeele õppes ja riigiasutuste töökorralduses. Samade küsimustega puutuvad kokku ka selles uurimuses vaadeldavad Soome, Iiri ja Kanada riik, millel on pikk kakskeelsuse ajalugu. Suure osa elanikkonna kakskeelsus nii ajaloolises perspektiivis kui ka tänapäeval on iseloomulik kõigile vaatluse all olevatele riikidele ja seega sarnaneb nende riikide kujunemislugu ja olukord ka Eesti keeleruumi kujunemislooga ja tänapäeva olukorraga.

² http://www.stat.ee/64628?parent_id=32784.

2. Rahvastik, ränne ja kodakondsus

Peatükis käsitletakse vaadeldavate riikide rahvastiku etnilist jagunemist, rahvastikumuutuste dünaamikat viimase 20 aasta jooksul, sisse- ja väljarännet, samuti kodakondsuse andmist reguleerivaid õigusakte ja institutsioone, mis on olulised riigikeele seisukohalt.

2.1. Soome

2.1.1. Rahvastiku struktuur ning viimase 20 aasta dünaamika

Rahvastikuprotsessid. 2015. aasta alguses elas Soomes 5 471 753 inimest, st ligi 400 000 inimest rohkem kui 1993. aastal, mil riigi ametlik rahvaarv oli 5 077 912.

Soome rahvaarv on alates 1991. aasta algusest suurenenud eeskätt intensiivse sisserände tõttu. Kui 1993. aastal elas Soomes 53 254 elanikku, kelle emakeel ei olnud ei soome, rootsi ega saami keel, siis 2012. aastal oli nende arv viiekordistunud – 266 979. Soome välispäritolu elanikkonna osakaal rahvastikus püsis II maailmasõja lõpust kuni 1980. aastateni üsna muutumatuna. Intensiivse sisserände algpunktiks võib lugeda 1990. aastate algust, mil Soome keeleruumi lisandusid sisserännanute arvukad emakeeled. Välispäritolu elanikkonna hüppelist kasvu on mõjutanud tagasiränne endisest NSV Liidust ning sõjapõgenike tulv endisest Jugoslaaviast, Lähis-Idast ning Aafrika riikidest. Hilisemal ajal on Soome rahvusliku ning keelilise pildi muutumist mõjutanud Soome ühinemine Euroopa Liiduga (1995), Euroopa Liidu idalaienemine (2004) ning tööjõu vaba liikumise piirangute lõpetamine Euroopa Liidu uusliikmetega (2006), mis on oluliselt suurendanud tööjõu mobiilsust ning piirideülest pendelrännet – eeskätt Eestist, aga ka teistest riikidest (lähemalt Praakli 2009, 2015 ilmumas). Muutusi välispäritolu rahvastiku koosseisus on mõjutanud Soome ametlik poliitika, mis andis endise NSV Liidu territooriumil elavatele etnilistele soomlastele (nn ingerisoomlastele) tagasirände õiguse Soome Vabariiki (Liebkind jt 2004: 26–27).

Rahvastiku struktuur. Soome rahvaloendus (sm *väestölaskenta*) oli 2010. aastal. Andmed rahvastiku koosseisu kohta on leitavad iga-aastasest rahvastikustatistika ülevaatest (avaldatakse märtsis, vt Väestötilastot). Sisserändestatistika andmed võivad varieeruda, johtuvalt sellest, kas need põhinevad isiku a) kodakondsusel, b) emakeelel või c) sünniriigil. Kodakondsuse järgi moodustasid 2013. aastal suurima sisserännanute rühma Eesti (44 774), järgnesid Venemaa (30 757) ning Rootsi (8382) kodanikud (Väestötilastot 2015). Sisserännanute osakaal on suurim Ahvenemaal (12,1%) ning Uusimaal (9,6%), väikseim Etelä-Pohjanmaal (1,6%) ning Pohjois-Pohjanmaal (1,9%). Kohalikest omavalitsustest elas kõige rohkem sisserännanuid pealinna piirkonnas: Helsingis (12,6%), Vantaal (12,3%) ning Espoos (12,3%). Põlvkondliku jagunemise järgi kuulus sisserännanuist enamik (238 208) esimesse põlvkonda (st on sündinud väljaspool Soome territooriumi), vanuselise jagunemise poolest oli peaaegu iga kümnes 25–34-aastane välispäritolu, pealinna piirkonnas koguni iga viies (Väestö 2013). Kuigi Soome Statistikeskuse elanikkonna rahvastikustruktuuri statistika järgi oli 2012. aasta lõpus Soomes püsivalt elavatest elanikest peaaegu iga kümnes

isik välispäritolu, on sisserännanute arv Soomes teiste Lääne- ja Põhja-Euroopa riikidega võrreldes üks väiksemaid.

Soome rahvastiku kasvu suurim mõjutegur on jätkuv sisseränne välisriikidest ning madal väljaränne. Nii näiteks emigreerus 2012. aastal Soome 31 280, lahkus aga 13 850 inimest. Varjupaika taotles Soomest 3129 inimest (Sisäasiainministeriö 2012: 3). Soome loomulik iive on kolmandat aastat negatiivne: 2013. aastal sündis Soomes 58 120 last, st 1370 last (2,3%) vähem kui eelmisel aastal (Summanen 2014).

2.1.2. Sisse- ja väljarännet reguleerivad õigusaktid

Sisserännet ning Soomes viibimist sätestatakse mitme õigusaktiga, mille rakendamine johtub sellest, millise riigi kodanikuga on tegu (Euroopa Liidu riigid, Põhjamaad, kolmandad riigid) ning mis on riigis viibimise alused ja eesmärgid (õppimine, töötamine, perekonna taasühinemine, asüüli taotlemine jne). Sisserännet korraldavate riigi õigusaktide kõrval on Soome seotud mitme rahvusvahelise lepingu ja konventsiooniga. Soome olulisemad sisserännet korraldavad õigusaktid on järgmised:

- 1) välismaalaste seadus (sm *Ulkomaalaislaki*, 2004),
- 2) võrdse kohtlemise seadus (sm *Yhdenvertaisuuslaki*, 2004),
- 3) integratsiooniseadus (sm *Laki kotoutumisen edistämisestä*, 2011),
- 4) kodakondsusseadus (sm *Kansalaisuuslaki*, 2003).

Sisserändeküsimustega tegelevad Soomes siseministerium (sm *Sisäministeriö*), migratsiooniamet (sm *Maahanmuuttovirasto*), võrdõiguslikkuse voliniku büroo (sm *Yhdenvertaisuusvaltuutettu*), siseministeriumi juurde kuuluv etniliste suhete toimkond (sm *Etnisten suhteiden neuvottelukunta*) ning diskrimineerimiskomisjon (sm *Syrjintälautakunta*).

2.1.3. Kodakondsuse saamise tingimused ja seosed riigikeele oskusega

Kodakondsuse valdkonda reguleerib kodakondsusseadus (Kansalaisuuslaki). Kodakondsus on võimalik saada kas sünnijärgselt või naturalisatsiooni korras. Soome kodanik on ühtlasi Euroopa Liidu kodanik, kellel on Euroopa Liidu kodaniku õigused ja kohustused, nagu näiteks õigus vabalt liikuda ja töötada liidu territooriumi piires.

2012. aasta andmetel oli enamikul (96%) Soome elanikkonnast Soome kodakondsus (5 231 163 kodanikku), mõne muu riigi kodanikud moodustasid marginaalse osa (3,6% ehk 195 511). Soomes elas 2012. aasta lõpus 69 529 inimest, kel oli lisaks Soome kodakondsusele ka mõne muu riigi kodakondsus. Suurimad topeltkodakondsusega rühmad olid Venemaa (19 441), Rootsi (6005), Ameerika Ühendriikide (3443), Eesti (2873) ning Iraani (2823) kodanikud (lähemalt Sisäasiainministeriö 2012: 3–4).

Soome kodakondsuse taotleja peab olema vähemalt 18-aastane või olema abielus ning olema elanud Soomes 4–7 aastat, ta ei tohi olla kriminaalkorras karistatud ega jätnud maksmata

makse, trahve, elatist või haiglaarveid; taotlejal peab olema kindel sissetulek.

Soome kodakondsuse saamine eeldab soome või rootsi keele rahuldavat suulist ja kirjalikku oskust. Kodakondsuse taotlemisel tuleb tõendada riigikeele (soome või rootsi keele) oskust kas vastava keeleksamiga (lähemalt Kansalaisuuslaki, § 17) või Soome üldharidus-, ameti- või kõrgkooli diplomiga (vt detailne loetelu Laki kansalaisuuslain muuttamisesta, 2011).

Riigikeelte valdamist võib tõendada ka soome keele tasemeksamiga (sm *yleinen kielitutkinto*; YKI) või avalikus teenistuses nõutava soome või rootsi keele tasemeksamiga (sm *valtiorhallinnon suomen tai ruotsin kielen kielitutkinto*). Kodakondsuse saamiseks tuleb sooritada 3.–4. taseme soome või rootsi keele eksam (vt Kielitaidon osoittaminen). Euroopa Nõukogu keeleoskustasemetele vastavad Soome riigikeelte tasemeeksamid järgmiselt: A1 – YKI 1; A2 – YKI 2; B1 – YKI 3; B2 – YKI 4; C1 – YKI 5; C2 – YKI 6.

Keeleoskuse tõendamist ei nõuta teatud olukordades, nt lugemis- ja kirjaoskamatus korral ning vanemate kui 65-aastaste kodakondsuse taotlejate puhul (lähemalt Kansalaisuuslaki, § 18b).

2.2. Läti

2.2.1. Rahvastiku struktuur ning viimase 20 aasta dünaamika

Läti Vabariigi Keskstatistikaameti (läti *LR Centrālā statistikas pārvalde*, vt LtCSB) andmete järgi oli 2015. aasta algul Läti rahvaarv 1 986 096 inimest, kellest lätlased moodustavad 61,6%. Teised Lätis elavad rahvused on venelased (25,8%), valgevenelased (3,4%), ukrainlased (2,2%), poolakad (2,1%), leedulased (1,2%) ja muud (3,7%) (LtStat1). Rahvaloenduse andmetel elab Lätis rohkem kui 160 erinevat rahvust (LtTSR).

2015. aasta seisuga koondub venekeelne elanikkond Lätis enamasti linnadesse. Enim elab venelasi Daugavpilsis (50%), Rēzeknes (44,4%) ja Riias (38%), valgevenelasi Daugavpilsis (7,8%), Jelgavas (5,5%) ja Ventspilsis (4,4%) ning ukrainlasi Liepājas (4,7%), Ventspilsis (4,4%) ja Riias (3,5%). Seega elab enamik venelastest Läti idaosas ja pealinnas, valgevenelasi nii ida-, kesk- kui ka lääneosas, ning ukrainlasi rohkem lääneosas ja pealinnas (LtStat2).

Esimese Läti Vabariigi ajal olid 1935. aasta rahvaloenduse järgi Lätis esindatud neli suuremat etnilist gruppi: 77% oli lätlasi, 8,8% venelasi, 4,9% juute, 3,3% sakslasi. Nõukogude Liidu ajal rändasid Lätti elama paljud inimesed teistest NSV Liidu vabariikidest. Läti taasiseseisvumise eel, 1989. aasta rahvaloenduse andmete järgi olid elanike ja etniliste gruppide arvulised suhted muutunud märkimisväärselt: lätlaste arv langenud 52 protsendile, venelaste arv suurenenud 34 protsendile, 4,5% oli valgevenelasi ja 3,5% ukrainlasi. Seega oli viiekümne aastaga lätlaste arv langenud 25% võrra ja venelaste arv suurenenud 25% võrra. Üksteist aastat hiljem, 2000. aasta rahvaloenduse järgi oli Lätis juba 57,7% lätlasi, kuid 29,6% venelasi, 4,1% valgevenelasi ja 2,7% ukrainlasi (LtStat2).

Võrreldes 1990. aastate algusega on Läti rahvaarv kahekümne aasta jooksul kahanenud nii negatiivse loomuliku iibe kui ka massilise väljarände tõttu umbes 700 000 inimese võrra, mis

moodustab rahva koguarvust 27%. Läti rahvastiku arvu muutumist mõjutab uute töötöõsingute ja -võimalustega seonduv Läti kodanike pidev väljaränne. Läti Vabariigi Keskstatistikaameti (LtCSB) andmete järgi asus 2013. aastal teistest riikidest Lätti elama 8299 inimest, kellest 57,5% olid Läti kodanikud, 7,5% Läti pikaajalise elamisloaga kodakondsuseta isikud ning 35% olid teiste riikide kodanikud. Samal ajal asus Lätist alaliselt välismaale elama 22 561 inimest, kellest 84,9% olid Läti kodanikud, 7,8% Läti pikaajalise elamisloaga kodakondsuseta isikud ning 7,3% teiste riikide kodanikud (LtStat3). Andmete järgi ületas väljaränne 2013. aastal sisserännet peaaegu kolmekordselt.

2.2.2. Sisse- ja väljarännet reguleerivad õigusaktid

Sisse- ja väljarände poliitikat viib ellu kodakondsuse ja migratsiooni amet (läti *Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde*, LtPMLP), mille tegevust reglementeerib Läti immigratsiooniseadus (läti *Imigrācijas likums*, LtIL), kodakondsusseadus (läti *Pilsonības likums*, LtPL), varjupaiga seadus (läti *Patvēruma likums*, LtPaL) jt. Paljusid õigusnorme, mis on seotud immigratsiooniga, rahvastikuregistriga, pagulaste ja varjupaigataotlejatega, isikute staatusega ja neid tõendavate dokumentidega, reguleerivad Läti Vabariigi valitsuse õigusaktid. Kodakondsuse ja migratsiooni amet tegutseb samuti rahvusvaheliste, sh Euroopa Liidu õigusnormide põhjal.

2.2.3. Kodakondsuse saamise tingimused ja seosed riigikeele oskusega

Kodakondsuse saamist reguleerib Läti kodakondsusseadus (läti *Pilsonības likums*, LtPL), mis tagab Läti kodakondsuse olemasolu ja järjepidevuse ning lätlaste ja põlisvähemuse, liivlaste õigused saada Läti kodanikuks. Samuti võimaldab seadus Läti pagulastel ja nende järeltulijatel saada Läti kodanikuks ning edendab Läti rahva ühistel väärtustel põhinevat Läti ühiskonna arengut.

Alates 2013. aasta 1. oktoobrist tunnistab Läti kodakondsusseadus vastavalt Läti riigi poliitilistele eesmärkidele ja huvidele topeltkodakondsust. Läti kodakondsusseadus lubab säilitada Läti kodakondsuse isikutel, kellel on mõne teise riigi või liikmesriigi kodakondsus (Euroopa Liit, Euroopa Vabakaubanduse Assotsiatsioon, NATO, Austraalia, Brasiilia Liitvabariik, Uus-Meremaa) või kellega on Läti Vabariik sõlminud lepingu topeltkodakondsuse tunnustamiseks või kellel on mõne eespool nimetatud riigi kodakondsus, aga kes on saanud Läti valitsuse loa topeltkodakondsuse saamiseks. Väljaspool Lätti sündinud lapsi registreeritakse Läti kodanikuks, kui sündimise hetkel on üks vanematest või mõlemad lapse vanemad Läti kodanikud.

Läti kodakondsusseaduses sätestatakse, et üks Läti kodakondsuse saamise tingimus on läti keele oskus. Naturalisatsiooni korras Läti kodakondsuse taotlejad peavad sooritama läti keele eksami ning Läti Vabariigi põhiseaduse, hümnid, Läti ajaloo ja kultuuri tundmise eksami. Keeleksam koosneb suulisest ja kirjalikust osast ning selle eesmärk on kontrollida

kodakondsuse taotleja läti keele oskust ja suutlikkust suhelda läti keeles. Isik peab oskama läti keelt tasemel, mis võimaldaks integreeruda ühiskonda ja suhelda igapäevaelu situatsioonides.

Läti keele eksamist on vabastatud inimesed, kes:

- on omandanud läti keeles kõrghariduse;
- on enne 2011. aastat sooritanud põhikooli läti keele riigieksami või keskkooli läti keele ja kirjanduse eksami A, B, C või D tasemele;
- on pärast 2011. aastat sooritanud põhikooli läti keele riigieksami vähemalt 50%-le, või keskkooli läti keele riigieksami vähemalt 20%-le.

Läti keele eksami kirjalikust osast on vabastatud inimesed, kes on vanemad kui 65 aastat. Mõlemast eksamist on vabastatud need isikud, kes on omandanud rohkem kui poole põhikooli programmist läti keeles. Erinevad vabastused kehtivad ka isikutele, kellel on invaliidsus (LtP).

Kodakondsuse soovijaid on kõige rohkem vanuses 18-30 aastat (33,5%), seejärel 31-40 aastat (19,8%) ja 41-50 aastat (samuti 19,8%), vähem on isikuid vanuses üle 60 aasta (6,7%), aga ka vanuses 16-17 aastat (6,3%) ning kõige vähem lapsi vanuses kuni 16 aastat (1,8%) (LtN). Alates 1995. aastast kuni 2015. aasta 31. märtsini on Läti kodakondsust taotlenud nt 93 408 venelast, 14 254 valgevenelast, 12 867 ukrainlast, 5582 poolakat (LtNS).

2.3. Leedu

2.3.1. Rahvastiku struktuur ning viimase 20 aasta dünaamika

2015. aasta 1. jaanuari seisuga oli Leedu rahvaarv 2 904 391 inimest, neist 1,08% olid välismaalased, suurimad rühmad olid Venemaa kodanikud (12 801) ja Valgevene kodanikud (5463) (LdMIGR 2013).

2013. aasta märtsi seisuga elas Leedu Statistikaameti andmetel (LdSTAT) Leedus 154 rahvusest inimesi, neist oli leedulasi 84,2% (2 561 000), poolakaid 6,6% (200 300), venelasi 5,8% (176 900), valgevenelasi 1,2% (36 200), ukrainlasi 0,5% (16 400) ja teiste rahvuste esindajaid 0,6%.

Rahvastiku dünaamika viimase 20 aasta jooksul. 1993. aastal elas Leedus 3 700 000 inimest, neist 79,6% olid leedulased, 9,4% venelased, 7% poolakad ja 1,7% valgevenelased. 2009. aasta alguses oli leedulasi arvestuslikult 84,0% (2 815 700), poolakaid 6,1% (205 500), venelasi 4,9% (165 100), valgevenelasi 1,1% (36 100) ja ukrainlasi 0,6% (20 000). Inimesi, kelle rahvust ei olnud kirjas, oli 2,6% (86 800). Leedu rahvaarv väheneb, seda just põhiliselt migratsiooni tõttu, kuid leedulaste osakaal on viimase kahekümne aastaga tõusnud.

Leedu Statistikaameti andmete järgi (LdSTAT) elab poolakaid omavalitsustest enim Šalčininkai rajoonis (77,8% elanikest), Vilniuse rajoonis (52,1%), Trakai rajoonis (30,1%) ja Švenčioniai rajoonis (26%). Venekeelset elanikkonda on kõige enam Visaginise rajoonis

(51,9%), Klaipeda rajoonis (19,6%), Zarasai rajoonis (18,7%) ja Švenčioniai rajoonis (13,3%).

Kui Nõukogude perioodil paistis Leedu naaberriikide seas silma rahvastiku homogeensuse ja sisserännanute väikese hulga poolest, siis tänapäeval iseloomustavad Leedut kolme Balti riigi seas väga kõrged väljarändenäitajad. 1. mail 2006 kadus Leedu kodanikele kehtinud tööjõu vaba liikumise piirang Euroopa Liidus ja see hoogustas leedulaste väljarännet. Statistika kohaselt lahkus Leedust 2009. aastal 21 970, 2010. aastal 83 157 ja 2011. aastal 53 863 inimest, neist pooled valisid elukohaks Suurbritannia. Migratsiooni aastaraamatu andmete järgi (LdMIGR 2013) resideerib välismaal 429 488 Leedu kodanikku: 364 380 Euroopas, 60 641 Põhja-Ameerikas ja Kanadas, 96 Kesk- ja Lõuna-Ameerikas ning 4371 Aasias.

2.3.2. Sisse- ja väljarännet reguleerivad õigusaktid

Leedu sisse- ja väljarännet reguleerivad rahvusvahelised ja Euroopa Liidu õigusaktid. 2014. aasta 1. veebruari seisuga olid Leedu migratsiooniprotsesse reguleerivad tähtsamad õigusaktid järgmised (LdMIGR):

1. Leedu Vabariigi välismaalaste seadus, täiendatuna jõustunud 30. aprillil 2004 (leedu „*Dėl užsieniečių teisinės padėties*“ įstatymas);
2. Leedu Vabariigi põhiseadus, täiendatuna jõustunud 30. aprillil 2004 (leedu *Lietuvos Respublikos Konstitucija*);
3. Leedu Vabariigi kodakondsusseadus, täiendatuna jõustunud 1. aprillil 2011 (leedu *Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas*).

2.3.3. Kodakondsuse saamise tingimused ja seosed riigikeele oskusega

Leedu kodakondsusseadus (LdPiL) tunnistab kõik Leedus sündinud isikud Leedu kodanikeks, k.a kodakondsuseta, kuid alalise elamisloaga Leedus elavate vanemate Leedus sündinud lapsed (§ 10). Leedu lubab ka topeltkodakondsust. Kui isik ei ole Leedus sündinud, vaid elab riigis elamisloa alusel, võib ta taotleda Leedu kodakondsust. Seadusega nähakse sel juhul talle ka ette leedu keele oskuse ja põhiseaduse tundmise nõue (§ 12). Leedu keele eksamit ei pea sooritama isikud, kes on saanud põhi-, kesk- või üldhariduse leedu keeles, saanud hariduse Leedus muu kui leedu õppekeelega üldharidus- või kutsekeskkoolis pärast 1991. aastat, lõpetanud välismaal tegutseva leedu õppekeelega gümnaasiumi või keskkooli.

Riigikeele oskust hinnatakse Leedu Vabariigi valitsuse 2003. aastal kehtestatud otsuse kohaselt (LdVKL) kolmel tasemel: I vastab Euroopa Nõukogu keeleoskustasemete süsteemis tasemele A (algtase, vajalik kodakondsuse saamiseks); II vastab tasemele B (kesktase); III vastab tasemele C (kõrgtase).

Leedu Vabariigi haridusseaduse järgi on kõigil Leedu kodanikel ja alalise või tähtajalise elamisloaga Leedus elavatel välismaalastel õigus saada haridust leedu keeles ja saada riigikeele õpetust (LdMIGR 2013).

2.4. Iirimaa

2.4.1. Rahvastiku struktuur ning viimase 20 aasta dünaamika

Iirimaa on üks väheseid Euroopa riike, mille rahvastik kasvab eelkõige positiivse loomuliku iibe tulemusena. Nagu tabelist 2 nähtub, toimus 20. sajandi lõpus muutus rändes, mille tulemusena domineerib 1991. aastast saadik sisseränne väljarände üle. Seetõttu on 21. sajandil olnud rahvastiku juurdekasv eriti kiire.

Tabel 2. Iirimaa rahvaarvu dünaamika rahvaloenduste vahelistel perioodidel (keskmiselt aastas)

Ajaperiood	Sünnid	Surmad	Iive	Rahvaarvu muutus	Arvestuslik ränne
1986–1991	56 000	32 000	24 000	–3000	–27 000
1991–1996	50 000	31 000	18 000	20 000	2000
1996–2002	54 000	31 000	23 000	49 000	26 000
2002–2006	61 000	28 000	33 000	81 000	48 000
2006–2011	73 000	28 000	45 000	68 000	24 000

Kui 2002. aasta rahvaloenduse järgi elas Iirimaal veidi alla 4 miljoni inimese (3 917 203), siis 2006. aastaks oli püsielanike arv tõusnud 4 239 848 inimeseni (aastane juurdekasv keskmiselt 2%) ja 2011. aastal ületas 4,5 miljoni piiri (aastane juurdekasv keskmiselt 1,6%).

Sisserände kõrgpunkt oli aastatel 2002–2006, mil rahvastik kasvas rände tulemusena keskmiselt 48 000 inimese võrra aastas. Perioodil 2006–2011 oli kasv poole väiksem – 24 000 inimest aastas – ja jäi peamiselt perioodi algusaastatesse. Siiski suurenes Iiri rahvastik rände tõttu sel perioodil 118 650 inimese võrra.

2011. aasta rahvaloenduse andmetel (CSO 2012: 9–10) elas Iirimaal 4 581 269 inimest. Neist 17% (766 770) olid sündinud välismaal. 2006. ja 2011. aasta rahvaloenduse vahel kasvas mujal sündinud elanike arv 25% võrra. Kõige rohkem kasvas Rumeenias (110%), Indias (91%), Poolas (83%), Lätis (43%) ja Leedus (40%) sündinute arv.

Etniliselt oli kõige suurem rahvastikurühm „valged iirlased“ (ingl *white Irish*), mis moodustas 85% elanikkonnast. Kuid see oli ka kõige vanem ja aeglasemalt kasvav rahvastikurühm

(juurdekasv rahvaloenduste vahelisel perioodil 4,9%). Eriti kiiresti kasvasid rahvastikurühmad „Aasia“ (ingl *Asian*, 86,7%) ja „teised mustanahalised“ (ingl *other Black*, 68,2%, st kõik need, kes ei kuulu „iiri mustanahaliste“ ja „Aafrika mustanahaliste“ rühma). „Teiste valgete“ rahvastikurühm (ingl *other White*) suurenes 42,9% võrra.³

Kodakondsuselt jagunes rahvastik järgmiselt: 88% olid Iiri kodanikud, 2,7% Poola, 2,5% Ühendkuningriigi, 0,8% Leedu, 0,5% Läti kodanikud ja 5,5% muu kodakondsusega. Muu kui Iiri kodakondsusega elanike arv kasvas kahe viimase rahvaloenduse vahel hüppeliselt 124 624 inimese võrra (29,7%) ja ületas poole miljoni piiri.

2.4.2. Sisse- ja väljarännet reguleerivad õigusaktid ja institutsioonid

1990. aastateni oli ainukeseks seaduseks, mis sisserännet reguleeris, 1935. aasta välismaalaste seadus (ingl *Aliens Act*). Sisserände suurenemise tulemusena on tänaseks selle reguleerimiseks vastu võetud terve rida seadusi ja määrusi. Neist olulisemad on:

- 1996. aasta pagulaste seadus (ingl *The Refugee Act 1996*), millega sätestati ÜRO põgenike konventsioonist tulenevad Iirimaa kohustused;
- 1999. aasta sisserändeseadus (ingl *The Immigration Act 1999*), millega sätestati deporteerimise kord;
- 2003. aasta sisserändeseadus (ingl *The Immigration Act 2003*), millega sätestati transportija vastutus: loata kellegi riiki toimetamine on karistatav;
- 2004. aasta sisserändeseadus (ingl *The Immigration Act 2004*), millega reguleeritakse välismaalaste riiki sisenemist ja riigis viibimist.

Sisserände- ja viisaküsimused on justiits- ja võrdõiguslikkuse ministri kompetentsis. 2005. aastal loodi justiits- ja võrdõiguslikkuse ministri valitsemisalas Iiri naturalisatsiooni- ja immigratsiooniteenistus (ingl *The Irish Naturalisation & Immigration Service*, INIS), mille kompetentsi kuulub kõik sisserändesse, elamislubadesse ja kodakondsusesse puutuv.

2.4.3. Kodakondsuse saamise tingimused ja seosed riigikeele oskusega

Kodakondsuse saamise tingimused ja kord on määratletud 1956. aasta kodakondsusseaduses (ingl *Irish Nationality and Citizenship Act*), mida on hiljem parandatud ja täiendatud neljal korral, aastatel 1986, 1994, 2001 ja 2004.

Kuni 31. detsembrini 2004 said kõik Iirimaaal sündinud automaatselt Iiri kodakondsuse. Alates 1. jaanuarist 2005 saavad automaatselt Iiri kodanikuks need Iirimaaal sündinud, kelle vanemad on

- a) Iiri kodanikud;

³ Autorid kasutavad Iirimaa rahvaloenduse ingliskeelseid termineid ja nende eestikeelseid tõlkeid.

b) elanud Irimaal lapse sünnile eelnenud neljast aastast ametlikult registreeritud elamisloa alusel vähemalt kolm aastat.

Iiri kodaniku väljaspool Irimaad sündinud laps saab automaatselt Iiri kodakondsuse. Iiri kodaniku välismaal sündinud lapselapsel on õigus Iiri kodakondsusele, kuid ta peab end selle saamiseks välismaal sündinute registris (ingl *Foreign Births Register*) arvele võtma.

Naturalisatsiooni korras kodakondsuse andmine on justiits- ja võrdõiguslikkuse ministri ainupädevuses. Sel teel kodanikuks saamiseks peab olema Irimaal elanud vähemalt viis aastat, kusjuures vahetult enne avalduse esitamist peab kandidaat olema elanud Irimaal pausideta 365 päeva ja tõendama, et ta kavatseb Irimaale püsivalt elama jääda. Avalduse esitamine maksab 2011. aasta 10. novembrist 175 eurot. Kui avaldus rahuldatakse, tuleb tunnistuse eest maksta 950 eurot.

Keeleoskuse nõuet kodakondsuse saamiseks ei ole.

2.5. Kanada

2.5.1. Rahvastiku struktuur ning viimase 30 aasta dünaamika

Rahvastikuprotsessid. 2015. aasta aprilli seisuga oli Kanada rahvaarv 35 749 600 (vt Statistics Canada). Riigi rahvastik kasvab keskmiselt 1,1% aastas (30 aasta keskmine), kusjuures alates 1993/1994. aastast on rahvastiku juurdekasvu peamine allikas olnud rahvusvaheline immigratsioon. 2012/2013. aastal⁴ oli sisserännanute osakaal 2/3 rahvastiku juurdekasvust. Enim kasvas rahvastik Alberta provintsis (3,4%), mille põhjustas lisaks rekordilisele immigratsioonile ka sisseränne teistest provintsidest. Piirkonniti on rahvastiku kasv olnud väga erinev: kui läänepiirkonnas (Briti Columbia, Alberta, Saskachewan, Manitoba) on 30 aastaga rahvaarv kasvanud 39,5%, siis Atlandi piirkonnas (New Brunswick, Prints Edwardi saar, Nova Scotia, Newfoundland ja Labrador) vaid 3,5%. 2013. aasta 1. juuli seisuga elas 3/4 Kanada rahvastikust kolmes provintsis: Ontarios (38,5%), Québecis (23,2%) ja Briti Columbias (13,0%). (Vt Demographic Estimates.)

Rahvastiku etniline koosseis. 2011. aasta rahvaloenduse andmeil oli Kanadas üle 200 etnilise grupi, millest 13 ületas ühe miljoni piiri. 57,9% rahvastikust märkis end ühest etnilisest grupist põlvnevaks, 42,1% märkis rohkem kui ühe päritolu. Suurimaks rühmaks olid kanadalased: üle 10 563 800 inimese märkis seda kas ainsa päritoluna või koos muude päritoludega. Järgnesid inglise (6 509 500 inimest), prantsuse (5 065 700), šoti (4 715 000), iiri (4 544 900) ja saksa (3 203 300) päritolu. Üle miljoni oli veel itaallasi, hiinlasi, Põhja-Ameerika indiaanlasi, ukrainlasi, idaindialasi, hollandlasi ja poolakaid. Lisaks indiaanlastele oli põlisrahvastest veel 447 700 metissi ja 72 600 inuitti. 19,1% rahvastikust määratles end „nähtavasse“ vähemusgruppi (ingl *visible minority group*) kuuluvaks. Suurimad „nähtavad“ vähemused on lõuna-aasialased, hiinlased ja mustanahalised, järgnevad filipiinlased, ladinaameeriklased, araablased, kagu- ja lääneaasialased, korealased ja jaapanlased.

⁴ 30. juunist 2012 kuni 30. juunini 2013.

„Nähtava“ vähemuse mediaanvanus oli 2011. aastal 33,4 võrrelduna rahvastiku koguvanusega 40,1 aastat. (Immigration 2013)

Sisse- ja väljarände dünaamika. Kanada on positiivse netomigratsiooniga riik, kus sisseränne on pidevalt olnud suurem kui väljaränne. 2012/2013. aastal oli immigrante 262 947, emigrante 57 110, tagasipöördunud emigrante 36 645 ning provintsidevahelises siserändes liikus 339 254 inimest (Demographic Estimates).

Kanada siserändes on aegade jooksul toimunud märgatavad muutused. Kui enne II maailmasõda pärines suurem osa immigrante Briti saartelt ja Ida-Euroopast, siis alates 1945. aastast hakkas kasvama Lõuna-Euroopast, Aasiast, Lõuna-Ameerikast ja Kariibi mere saartelt sisserändajate hulk. Aastas võtab Kanada vastu umbes 250 000 uusimmigranti, kellest viiendik asub elama Québecis (Lepage, Corbeil 2013). Vahemikus 2006–2011 oli sisserännanuid umbes 1 162 900 (3,5% rahvastikust). Arvukaim immigrandide rühm pärines Aasia maadest; väikest kasvu võis täheldada siserändes Aafrikast, Kariibi piirkonnast ning Kesk- ja Lõuna-Ameerikast. (Immigration 2013)

2011. aastal registreeriti ligikaudu 6 775 800 väljaspool Kanadat sündinud elanikku (20,6% rahvastiku koguarvust), mis on kõrgeim näitaja G8 riikide hulgas. Enamik immigrandidest elab Ontario, Briti Columbia, Québeci ja Alberta provintsis. Seitse kümnest immigrandist elab kolme suurema metropoli piirkonnas: Torontos, Montrealis ja Vancouveris. Toronto 5,5 miljonist elanikust oli 2011. aastal ligi 2,5 miljonit immigranti, mis omakorda moodustas 37,4% kogu Kanada immigrandidest. Rohkem kui kümme protsenti riigi immigrandidest elab veel Montrealis (12,5%) ja Vancouveris (13,5%). (Immigration 2013)

2.5.2. Sisse- ja väljarännet reguleerivad õigusaktid ja institutsioonid

Sisserännet Kanadasse reguleeritakse immigratsiooni ja pagulaskaitse seadusega (ingl *Immigration and Refugee Protection Act*), millega sätestatakse alalise elamisloa taotlemise tingimused. Immigratsiooni ja pagulaskaitse seaduse täitmise eest vastutab kodakondsus- ja immigratsiooniminister (ingl *Minister of Citizenship and Immigration*). Sisserände eri küsimustega tegeleb immigratsiooni ja pagulasasjade komisjon (ingl *Immigration and Refugee Board*).

Kolm peamist kriteeriumi, mille alusel langetatakse otsuseid immigrandidele alalise elamisloa andmise kohta, on perekonna ühendamine, majandusliku tegevuse alustamine ja varjupaigataotlus (*Immigration and Refugee Protection Act*, 2001, § 12). Immigratsiooni taotlemisega võivad teatud kategoorias kaasned ka nõudmised ametlike keelte oskusele. Näiteks eeldab immigratsioon kvalifitseeritud tööjõu kategoorias (ingl *federal skilled worker*), et kandidaat tõendab oma oskusi ja kogemusi mingil riigile olulisel kutsealal, aga ka vähemalt ühe ametliku keele oskust 7. tasemel⁵ Kanada keeleoskustasemetes süsteemis (ingl *Canadian Language Benchmarks*, vt CCLB). Keeleeksami sooritamine on kohustus veel Kanada töökogemusega kandidaatide kategoorias (ingl *Canadian Experience Class*), kes

⁵ Süsteemis on kokku 12 taset, vt CCLB.

peavad alalise elamisloa taotlemisele eelneva kolme aasta jooksul olema töötanud täiskohaga vähemalt 12 kuud. (Vt Citizenship and Immigration Canada.)

2.5.3. Kodakondsuse saamise tingimused ja seosed riigikeele oskusega

Kodakondsuse valdkonda reguleerivad kodakondsusseadus (ingl *Citizenship Act*, 1985) ning alalise elamisloa taotlemise tingimusi sätestav immigratsiooni ja pagulaskaitse seadus (ingl *Immigration and Refugee Protection Act*, 2001). Seaduste täideviimisega on seotud kodakondsuse ja immigratsiooni minister (ingl *Minister of Citizenship and Immigration*), kodakondsuse ja immigratsiooniamet (ingl *Citizenship and Immigration Canada*) ning selle administratiivüksusena kodakondsuskomisjon (ingl *Citizenship Commission*), mis koosneb taotlusi läbivaatavatest kohtunikest.

Kodakondsuse võib saada kas sünnijärgselt või naturalisatsiooni korras. 2011. aasta rahvaloenduse andmetel oli 78,3% kogu rahvastikust sünnijärgsed Kanada kodanikud, 15,8% olid saanud kodakondsuse naturalisatsiooni korras ning 6% elanikel ei olnud Kanada kodakondsust. (Obtaining Canadian citizenship 2013)

Igal aastal antakse Kanada kodakondsus umbes 160 000 inimesele (vt Citizenship and Immigration Canada). Kodakondsuse taotleja peab olema vähemalt 18-aastane alalise elamisloaga isik, kes on taotlemisele eelneva nelja aasta jooksul elanud Kanadas vähemalt kolm aastat, ei ole kriminaalkorras karistatud ega kujuta endast riigile julgeolekuriski. Kodakondsuse taotlemise eeldus on ka vähemalt ühe ametliku keele piisav oskus ja piisavad teadmised Kanadast ja Kanada kodaniku kohustustest ja privileegidest. (Citizenship Act, 1985, § 5)

Kodaniku õiguste ja kohustuste ning riigi ajaloo, geograafia ja poliitilise süsteemi tundmist kontrollitakse kirjaliku eksamiga. Kodakondsuse taotlemiseks piisab vähemalt ühe ametliku keele oskusest 4. tasemel Kanada keeleoskustasemetes süsteemis (vt CCLB)⁶, mis tähendab oskust

- mõista lühikesi lihtsaid tekste tuttavatel teemal;
- kirjutada lühikesi isiklike teateid;
- aru saada lihtsast argisest või ametlikust suulisest tekstist, kui teema on tuttav;
- jagada lihtsat teavet igapäevatoimingute, kogemuste, vajaduste ja soovide kohta, kui vestluspartner aeg-ajalt aitab. (Acceptable language proof)

Lisaks riiklikule tasemeeksamile on kindlaks määratud muud keeleksamid, mille sooritamist kinnitavaid tunnustusi kodakondsuse taotlemisel tunnustatakse. (Acceptable language proof)

⁶ Neljas tase on Euroopa Nõukogu keeleoskustasemetes süsteemis võrreldav A2-tasemega (EKR 2007: 75, 78–79, 84, 92, 101).

2.6. Kokkuvõte ja võrdlus Eestiga

Soome rahvaarv on 20 aasta lõikes suurenenud umbes 400 000 elaniku võrra. Selle põhiliseks põhjuseks on kasvav sisseränne ning madal väljaränne. Sisserände dünaamikast on määranud soomlaste tagasiränne endistest NSV Liidu vabariikidest, sõjapõgenike vastuvõtmine ning Euroopa Liidu tööjõu liikumise piirangu kaotamine. Soome sisserännanute etniline koosseis on väga mitmekesine, kuid olulisimad päritoluriigid on ikkagi lähinaabrid Eesti, Venemaa ja Rootsi. Õigusaktidest reguleerivad rännet välismaalaste seadus, integratsiooni-, võrdse kohtlemise ja kodakondsusseadus ning muud Soome ja Euroopa Liidu õigusaktid, mille rakendamine sõltub sisserännanu päritoluriigist. Riiklike institutsioonidena tegelevad rände koordineerimisega siseministerium, migratsiooniamet, etniliste suhete toimkond ja diskrimineerimise komisjon. Soome kodakondsust on võimalik saada nii sünnijärgselt kui ka naturalisatsiooni korras, naturalisatsiooni puhul tuleb tõendada ühe riigikeele oskust piisaval tasemel.

Läti elanikkond on viimase 20 aasta vältel drastiliselt kahanenud. Põhiliseks põhjuseks on tööotsingud välismaal, negatiivne loomulik iive ning vähene sisseränne (kahe viimase aasta väljaränne ületab sisserännet peaaegu kolmekordselt). Võib täheldada, et lätlaste arv on elanikkonnas viimaste aastatega suurenenud, venelaste arv aga vähenenud. Läti Kodakondsus- ja Migratsiooniameti tegevust reglementeerivad immigratsiooniseadus, kodakondsusseadus ja varjupaigaseadus. Läti kodakondsusseaduse järgi on läti keele oskus vajalik naturalisatsiooni korras kodakondsuse taotlemiseks. Taotlejad sooritavad kirjaliku ja suulise läti keele eksami koos maatundmise eksamiga.

Ka **Leedu** rahvaarv on viimase kahekümne aastaga kahanenud migratsiooni tõttu koguni 20% võrra, kuigi leedulaste arv rahvastikus on nende aastatega kasvanud. Väljaränne on suurim Suurbritanniasse ja teistesse Euroopa riikidesse, suur arv inimesi on Leedust lahkunud ka Ameerikasse ja Kanadasse. Leedu suurimad rahvusrühmad on leedulaste kõrval poolakad ja venelased. Leedu migratsiooniameti andmetel reglementeerivad rännet ning sellega seotud küsimusi enim Leedu välismaalaste seadus, põhiseadus ja kodakondsusseadus. Elamisloa alusel elavatele isikutele annab Leedu võimaluse taotleda kodakondsust juhul, kui nad täidavad leedu keele oskuse ja põhiseaduse tundmise nõude, mida kontrollitakse eksamiga.

Iirimaa on seevastu kasvava rahvastikuga riik (üks väheseid Euroopa riikide hulgas) ning seda põhiliselt positiivse loomuliku iibe, aga viimasel ajal ka väljarände üle domineeriva sisserände tõttu. Iirimaa sisserännanute hulgas on kõige rohkem Rumeenias, Indias, Poolas, Lätis ja Leedus sündinud inimesi. „Valged iirlased“ on küll suurim, kuid kõige aeglasemalt kasvav rahvastikurühm. Loomulik iive on suurem Aasia päritolu ning mustanahalise elanikkonna hulgas. Iirimaa sisserännet reguleerivatest seadustest olulisimad on põgenike seadus ja sisserändeseadus. Sisserände, elamislubade ja kodakondsuse küsimustega tegeleb justiits- ja võrdõiguslikkuse ministriumini naturalisatsiooni- ja immigratsiooniteenistus. Kodakondsuse saamiseks peab taotleja olema elanud Iirimaaal vähemalt viis aastat, sh kodakondsuse taotlemisele eelneval aastal pausideta; keeleoskuse nõuet taotlejale ei esitata.

Kanada on ainsana äärmiselt stabiilse rahvaarvuga riik – viimase 30 aasta jooksul on rahvastiku keskmine juurdekasv olnud 1,1%. Põhiliseks kasvufaktoriks on olnud

immigratsioon, mis erineb piirkonniti. Kanada suurimad päritolu järgi määratletud rahvastikurühmad on kanadalased, inglased, prantslased, šotlased, iirlased ja sakslased. Väike, aga oluline rahvastiku osa on Kanada põlisrahvad. Arvukaim immigrantide rühm pärineb Aasia riikidest. Sisserännet reguleerib immigratsiooni ja pagulaskaitse seadus, mille täitmise eest vastutab kodakondsus- ja immigratsiooniminister; sisserände küsimustega tegeleb ka immigratsiooni ja pagulasasjade komisjon. Keeleoskuse nõue kehtib elamisloa taotlemisel osaliselt, nt kvalifitseeritud tööjõu kategoorias immigrereerumise puhul, samuti alalist elamisloa taotlejatele töökogemusega kandidaatidele. Kodakondsuse taotlemise eeldus on ka vähemalt ühe ametliku keele oskus ning teadmised Kanada ajaloo, geograafia ja poliitilise süsteemi kohta, mida kontrollitakse kirjaliku eksamiga. Riiklike tasemeeksamite kõrval tunnustatakse ka mõningate muude keeleeksamite tunnustusi.

Demograafiline situatsioon Leedus ja Lätis – rahvastiku vähenemine ja kõrged väljarändenäitajad – on väga sarnased viimase 10 aasta muutustega Eesti rahvastikus. Kodakondsuse saamise nõuded on vaatlusalustes riikides (v.a Iirimaa, kus puudub keeleoskuse nõue) sarnased Eestis kehtivatega, eeldatakse nii keeleoskust kui ka maatundmist.

Rahvastiku koosseis, rände dünaamika ning rände reguleerimine on, nagu sellest peatükist näha, tugevalt kontekstitundlikud ning mõjutavad oluliselt riigi keeleruumi ja riigi keelepoliitikat.

3. Riigikeel ja keeleruum

Peatükis tutvustatakse riikide keeleruumi, esitatakse hinnanguid muu emakeelega kõnelejate riigikeele oskusele ja tutvustatakse keelevaldkonda korraldavaid institutsioone.

3.1. Soome

3.1.1. Riigikeele oskus muu emakeelega kõnelejate seas

Soome riigikeeled on soome ja rootsi keel. 2012. aasta rahvastikustatistika andmeil rääkis soome keelt emakeelena 4 866 848, rootsi keelt 290 557 inimest (Sisäasiainministeriö 2012: 5). Keeletüpoloogilises mõttes on soome ja rootsi keel päritolult ning keelestruktuurilt eri keelkondadest pärit keeled: soome-ugri keelkonna läänemeresoome keelte hulka kuuluv soome keel erineb indoeuroopa keelkonna germaani keelte hulka kuuluvast rootsi keelest kõikide keeletasandite osas.

Rootsikeelsetel elanikel on pikk asustusajalugu Soomes ning Soome on kuulunud alates 13. sajandist kuni 19. sajandi alguseni Rootsi võimu alla, seepärast on rootsi keel Soome teine riigikeel, millel on Rootsi ajal välja kujunenud poliitiliste, majanduslike ja kultuuriliste põhjuste tõttu tugev õiguslik positsioon. Soomerootslasi ei peeta vähemuseks, vaid soomlastega võrdväärseks põhirahvuseks, nad kõnelevad emakeelena (soome)rootsi keelt. Soome keelt räägitakse sisemaal, rootsi keelt rannikul ning saartel, sh Ahvenamaal. Rootsi keel on ka mitme kohaliku omavalitsuse keel Soome lääneosas. Soome põliskeelte hulka kuuluvad saami keeled, mida kõneldakse Lapimaa põhjapoolses osas (peamiselt Enontekiö, Inari, Utsjoki ning Sodankylä vallas), ning karjala keel, mida kõneldakse valdavalt Ida-Soomes. Neid keeli on Soome praegusel territooriumil räägitud niisama kaua kui soome keeltki. Kümnekonnast saami keelest kõneldakse Soome territooriumil kolme: põhjasaami (umbes 1800 kõnelejat), inarisaami (umbes 300) ning koltasaami keelt (250–300). Saami keelel on alates 1992. aastast Soomes ametlik staatus saamide traditsioonilistes elukohtades Soomes, st Enontekiö, Inari ja Utsjoki vallas ning Sodankylä põhjaosas. Karjala keele kõnelejate arv on umbes 5000 (lähemalt Praakli 2015 ilmumas).

2012. aasta rahvastikustatistika andmeil kõneldi Soomes emakeelena rohkem kui 155 keelt. Elanikkonnast enamiku (4 866 848 inimese, 89,6%) emakeel on soome keel, rootsi keelt peab emakeeleks 290 557 (5,4%), saami keelt 1900 (0,03%) inimest; mingit muud keelt kui soome, rootsi või saami keelt kõneleb emakeelena 4,9% Soome elanikkonnast ehk 266 979 inimest. Emakeele põhjal moodustasid sisserännanuist suurima rühma vene keele kõnelejad (62 554), järgnesid eesti (38 364), somaali (14 769), inglise (14 666), araabia (12 042), kurdi (9280), hiina (8820), albaania (7760), tai (6926) ning vietnami (6549) keele kõnelejad. Kõige mitmekeelsem oli pealinna piirkond, mille elanikkonnast oli võõrkeelseid 11,8% (Sisäasiainministeriö 2012: 5).

Suurem osa Soome rahvastikust on mitmekeelne, kes oskab riigikeelte kõrval väga heal tasemel ka võõrkeeli. Eurostati Euroopa keeleoskusuuringu tulemuste järgi on soomlaste

võõrkeelte oskus Euroopa Liidu liikmesriikide seas üks kõrgemaid (vt lähemalt Special Eurobarometer 386: 5). Soome avalikus diskursuses on palju kõneainet pakkunud sisserännanute soome keele oskus ning vajadused ja võimalused keeleoskuse parandamiseks. Sisserännanute soome keele oskuse taset on uuritud mitmes teadusprojektis, nt Jyväskylän yliopisto teadusuuringu „Suomi työkielenä“ (2011–2013, teema juht Minna Suni) raames (Suni 2011–2013) ning eri uurimisprojektides Helsingi yliopisto (lähemalt vt S2-tutkimuksia). Soome sisserännanute soome keele oskust, soome keele kasutust ning hoiakuid soome keele suhtes on eestikeelse elanikkonna näitel uuritud teadusprojekti ELDIA raames (lähemalt Koreinik ja Praakli 2013, Praakli 2015 ilmumas).

3.1.2. Keelepoliitilised õigusaktid, strateegiad ja institutsioonid

Soome põhiseadus eristab positsioonilt neli keelte tüüpi:

- 1) riigikeeled (sm *kansalliskielet*): soome ja rootsi keel;
- 2) vähemuskeel, millel on oma keeleseadus: saami keel;
- 3) põhiseaduses nimetatud vähemuskeeled: roma ja viipekeel;
- 4) sisserännanute keeled (sm *maahanmuuttajien kielet*), millel puudub juriidiline staatus: nt vene, eesti ja somaali. (Lähemalt Mantila 2005: 300–301.)

Soome vabariigi olulisemad keeleküsümisi käsitlevad õigusaktid on põhiseadus (sm *Suomen Perustuslaki*, 1999), keeleseadus (sm *Kielilaki*, 2003) ning saami keeleseadus (sm *Saamen kielilaki*, 2003). Keelekasutuse küsimusi reguleerivad ka muud õigusaktid, nt haridusvaldkonna, sotsiaalhoolekande ja tervishoiu, kohtueelse menetluse jms õigusaktid.⁷

Soome Vabariigi põhiseaduse § 17 ning keeleseaduse § 1 kohaselt on Soome riigikeeled soome ja rootsi keel. Avalik võim peab soome- ja rootsikeelse elanikkonna hariduslike ja ühiskondlike vajaduste eest hoolitsema samade põhimõtete alusel. Põhiseaduses sätestatakse ka teiste rahvusrühmade keelelised õigused. Seaduse kohaselt on saamidil kui Soome põlisrahval, romadel ja teistel rahvusrühmadel õigus säilitada ja arendada oma keelt ja kultuuri. Soome, rootsi ja saami keele kõrval sätestab Soome põhiseadus ka romade ning viipekeele kasutajate keelelised õigused. Põhiseaduse § 17 järgi on ka „muudel rühmadel“, nt sisserännanuil, õigus säilitada ja arendada oma keelt ja kultuuri. Saamide keelelised õigused on sätestatud saami keeleseaduses.

Soome keeleseadusega reguleeritakse kohtute ja muude riigiasutuste, kohalike omavalitsuste, avalik-õiguslike institutsioonide, riigi parlamendi (sm *Eduskunta*) ning Soome Vabariigi presidendi kantselei keelekasutust. Kehtiva keeleseadusega ei reguleerita ülikoolide, evangeelse luterliku ega õigeusu kiriku keelekasutust. Ahvenamaa keelekasutus sätestatakse Ahvenamaa autonoomiaseaduses (sm *Ahvenanmaan itsehallintolaki*, 1991). Nimetatud seaduse järgi on saare ametlik keel rootsi keel, kuid Soome kodanikul on kohtutes ning

⁷ Vt Soome õigusaktide andmebaas Lainsäädäntö.

riigiasutustes asjaajamisel õigus kasutada soome keelt. Riigikoolide õppekeel on Ahvenamaal soome keel.

Soome keeleseadusega reguleeritakse ka õigust kasutada tõlki (§ 18): kui kellelgi on seaduse kohaselt õigus kasutada oma keelt, kuid see on muu kui ametiasutuse keel või menetluskeel, peab ametiasutus tagama tasuta tõlke. Täpsemalt on tõlkimise korraldamine reguleeritud haldusmenetluse seaduses (sm *Hallintolaki*, 2003).

Soome sisserännanute puhul on keelega seotud õigusaktide ning keeleõppe osas olulisimaks seaduseks Soome integratsiooniseadus (sm *Laki kotoutumisen edistämisestä*), milles sätestatakse sisserännanute võimalused nii riigikeelte õppeks kui ka muude keelte kasutamiseks ametlikus suhtluses. Seaduse §-ga 11 nähakse ette sisserännanule individuaalse integreerumiskava (sm *kotoutumissuunnitelma*) koostamine. Individuaalne kava sisaldab eri meetmeid ja teenuseid, mille eesmärk on toetada sisserännanu võimalusi omandada piisav soome või rootsi keele oskus ning muud ühiskonnas ja tööelus hakkama saamiseks vajalikud teadmised ja oskused. Seaduse §-ga 5 reguleeritakse tõlke korraldamist ametlikus suhtluses, kui sisserännanu ei valda ametiasutustes kasutatavat soome või rootsi keelt.

Riiklikud strateegiad. Soome riigil puudub praegu soome keele riiklik strateegia. 2009. aastal koostati Soomes eesotsas kodumaa keelte keskuse (sm *Kotimaisten kielten keskus*), soome keele professorite ning asjatundjatega soome keele tegevuskava (sm „Suomen kielen tulevaisuus. Suomen kielen kielipoliittinen toimintaohjelma“). See on soome keele keelepoliitiline tegevuskava, milles võetakse seisukoht soome keele positsiooni ja kasutuse osas ning tehakse ettepanekud soome keele mitmekülgse ja laiaulatusliku kasutamise tagamiseks tulevikus. Dokumendis rõhutatakse emakeele tähendust, kuid samas kaitstakse ka mitmekeelsuse säilitamist maailmas. Tegevuskava keskne idee lasub paralleelkeelsuses (sm *rinnakkaiskielisyys*), st kava julgustab soome keelt kasutama eri seostes muude keelte kõrval. Kava aluseks on iga indiviidi õigus oma emakeelele, aga ka see, et igal muu emakeele kõnelejal on õigus saada Soomes korralik riigikeele õpe haridusasutustes. Avalik võim peab vastutama riigikeelte positsiooni tagamise eest ning selle eest, et kõikidel kodanikel on nende emakeelest sõltumata võimalik õppida Soome riigikeeli. 241 lehekülje pikkuses dokumendis (kokku 9 peatükki) käsitletakse soome keele avaliku kasutuse ja positsiooni muutumist ühiskonna kõikides valdkondades kasutatavaks keeleks, Põhjamaade keelepoliitikat, soome keele kasutust ja keeleõpet koolides, soome keele ja muude keelte kasutust kõrgkooliõpingutes ja teaduskeelena, soome keele tähendust keeletehnoloogias, soome keele kasutust ettevõtlusmaailmas, õigusaktides, riigijuhtimises ning Euroopa Liidu institutsioonides, soome keele kasutust meedias ja vabal ajal. Samuti tehakse Soome riigile ettepanek riikliku keelestrateegia vastu võtmiseks. (Hakulinen jt 2009)

Soome keele keelepoliitilise tegevuskava kõrval on Soomes olemas veel vastavad tegevuskavad roma ja viipekeele ning rootsi keele kohta:

- roma keele keelepoliitiline kava (sm *Romanikielen kielipoliittinen ohjelma*, 2009);
- Soome viipekeele keelepoliitiline kava (sm *Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma*, 2010);

- rootsi keele tegevuskava ettepanekud (rts „Tänk om ... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland“, 2005).

Keelevaldkonda korraldavad institutsioonid. Soome keele uurimise ja keelehoolde kesksed institutsioonid on ülikoolide soome keele õppe erialad, kodumaa keelte keskus (sm *Kotimaisten kielten keskus*) ning soome keele teadusseltsid.

Kotimaisten kielten keskus ehk Kotus on Soome kultuuri- ja haridusministeeriumi hallatav teadus- ja arendusasutus, mis tegeleb riigikeelte korraldamise ja arendamisega, koordineerib saami, roma ja viipekeele toimkondade tööd ning tegeleb soome ja soomerootsi keele uurimisega. Kotuse keelehooldeosakonna (sm *kielitoimisto*) ülesandeks on anda suuniseid soome keele kasutamise kohta ning teavitada avalikkust keeleküsimumustes. Kotuse juures tegutseb ka soome keele toimkond (sm *suomen kielen lautakunta*), soome keele eksperdikogu, mis nõustab Kotust keelekasutuse ja keelepoliitika küsimustes. Justiitsministeeriumi juures tegutseb keeleasjade nõukogu (sm *kieliasiaain neuvottelukunta*), see on neljaks aastaks kokku kutsutud eksperdikogu, mille ülesandeks on jälgida keelega seotud õigusaktide rakendamist ning nõustada justiitsministeeriumi keeleküsimumustes.

3.2. Läti

3.2.1. Riigikeele oskus muu emakeelega kõnelejate seas

Läti keel (läti *latviešu valoda*) on ametlikult Läti riigikeel, mida räägitakse kogu Läti territooriumil ja kohati ka väljaspool seda. Läti keel on emakeeleks rohkem kui 1,5 miljonile inimesele, kellest umbes 1,38 miljonit elab Lätis ja umbes 120 000 välismaal (USA-s, Venemaal, Austraalias, Kanadas, Suurbritannias jne) (LtLVA).

Läti keel on indoeuroopa keelkonda kuuluv keel, mis moodustab koos leedu keelega balti keelte idarühma.

Läti Vabariigi Statistikaameti (läti *LR Centrālā statistikas pārvalde*, LtCSB) andmete järgi kasutavad Läti elanikud kodus kõige rohkem läti ja vene keelt. Tabelis 3 on esitatud kuue rahvuse kohta nende osakaal protsentides, kes kodus kasutavad läti ja vene keelt (LtStat4).

Tabelist on näha, et läti keelt kasutavad kodus peamiselt lätlased, aga suuremas osas ka Lätis elavad leedulased, vene keelt kasutavad koduse keelena enamikus venelased, valgevenelased, ukrainlased ja poolakad (LtStat4). Statistikaameti andmetel kasutatakse kodukeelena muudest keeltest ukraina keelt (3,1% ukrainlastest), poola keelt (3,2% poolakatest) ja leedu keelt (7,4% leedulastest).

Tabel 3. Lāti ja vene keele kasutus koduse suhtluskeelena (protsentides)

Rahvus	Kodune keel	
	Lāti keel	Vene keel
Lātlased	85,2	7
Venelased	5,9	82,6
Valgevenelased	9,3	79,7
Ukrainlased	8	76,4
Poolakad	17,8	68,2
Leedulased	54,3	26,7

Lāti kultuuriajaloolistes piirkondades rāāgitakse lāti keelt kodudes kōige rohkem Vidzeme piirkonnas (85,4%), jārgneb Kurzeme piirkond (72,2%), seejārel Zemgale piirkond (70,1%) ja kōige vāhem on lāti keel koduseks keeleks Latgale piirkonnas (35,2%). Seevastu kōneldakse vene keelt kodudes kōige rohkem just Latgale piirkonnas (54,6%), Zemgale piirkonnas (21,5%), Kurzeme piirkonnas (17,5%) ja kōige vāhem Vidzeme piirkonnas (7,9%). Sellest vōib jāreldada, et Lāti idapoolne osa on pigem venekeelne kui lāti keelne, samas kui Pōhja-Lāti on lāti keelsem (LtStat4).

Lāti keele agentuuri 2009. aastal korraldatud kōsitluse jārgi on vene emakeelega inimeste seas lāti keele oskajaid nooremate hulgas rohkem kui vanemate hulgas. 17–25-aastastest noortest 64% hindas oma lāti keele oskust heaks, 31% keskmiseks, 5% ei osanud oma lāti keele oskust hinnata. (Language situation in Latvia: 38–39)

3.2.2. Keelepoliitilised õigusaktid, strateegiad ja institutsioonid

Lāti keel on Lāti Vabariigi riigikeel ja Euroopa Liidu ametlik keel. Lāti Vabariigi pōhiseadus (lāti *Latvijas Republikas Satversme*, vastu vōetud 15.02.1922, LtLRS) kinnitab, et igāuhel on õigus seaduses ettenāhtud viisil pōōrduda riigi- ja omavalitsusasutustesse avaldusega ja saada riigi- ja omavalitsusasutustelt vastus lāti keeles (§ 104). Lāti Vabariigi keeleseaduse (lāti *Valsts valodas likums*, LtVVL) eesmārk on tagada lāti keele sāilitamine, kaitsmine ja arendamine ning lāti rahva kultuuriajaloolise pārandi sāilitamine. Igāuhel on õigus piiranguteta kasutada lāti keelt igas eluvaldkonnas kogu Lāti territooriumil. Keeleseaduse eesmārk on muu hulgas tagada Lāti vāhemusrahvuste integreerumine Lāti ūhiskonda, arvestades nende õigusi kasutada oma rahvuskeelt vōi teisi keeli. Oluliseks peetakse lāti keele mōju suurendamist Lāti kultuurikeskkonnas ning ūhiskonna kiirema integreerimise edendamist (§ 1).

Keeleseaduse jārgi on riigi- ja omavalitsusasutustel kohustus tagada materiaalne baas lāti keele uurimiseks, sāilitamiseks ja arendamiseks, arvestades lāti keele teadusliku uurimise,

kaitsmise ja õpetamise vajadusi, edendades läti keele rolli majanduses ning indiviidi ja ühiskonna arusaama keelest kui rahvuslikust väärtusest (§ 24). Keeleseadus ei puuduta keelekasutust Läti elanike mitteametlikus suhtluses, rahvuslike ja etniliste gruppide omavahelises suhtluses, religioossete organisatsioonide usukeskses tegevuses (§ 3).

Läti Vabariigi keeleseadusega reguleeritakse ka latgali kirjakeele kui ajaloolise läti keele variandi säilitamist, kaitset ja arengut ning liivi keele kui põlisrahva keele säilitamist, kaitset ja arengut. Iga muu Läti Vabariigis kasutatav keel, välja arvatud liivi keel, on selle seaduse mõistes võõrkeel (§ 5). Umbes 200 Läti elanikku on oma rahvuseks märkinud liivlase, kuid liivlasi ja nende järeltulijaid on Lätis ja maailmas palju rohkem, sest enamasti peavad liivlased ennast kahe rahvuse – lätlaste ja liivlaste hulka kuuluvaks (LtLībieši).

2011. aasta rahvaloenduse järgi kasutab latgali keelt argielus umbes 164 500 inimest. Kõige rohkem kasutatakse latgali keelt Latgale piirkonnas, kus elab umbes 97 600 latgali keelt kõnelevat isikut. Üsna palju latgali keele kasutajaid on ka Riias (umbes 29 400) ja Riia rajoonis (umbes 14 400). Argielus kasutab latgali keelt Latgale elanikest 71,9% läti keele kõnelejaid ja 12,3% vene keele kõnelejaid (LtLVP).

Vähemuskeelte õigusi reguleerivad seadused. Läti Vabariigi põhiseaduses sätestatakse, et isikutel, kes on vähemusrahvusest, on õigus säilitada ja arendada oma keelt, etnilist ja kultuurilist identiteeti (§ 114). Seadusega Läti rahvus- ja etniliste rühmade vaba arengu kohta ja kultuuriautonomia õiguse kohta (vastu võetud 19.03.1991, LtLNEG) tagatakse, et Läti Vabariigi riigiasutused eraldavad ressursse Läti territooriumil elavate etniliste rühmade hariduse, keele ja kultuuri arengu jaoks.

Riiklikud strateegiad. Läti keelepoliitika eesmärk on tagada läti keele kui Läti Vabariigi ja Euroopa Liidu ametliku keele püsijäämine, kvaliteet ja konkurentsivõime Lätis ja maailma keelte seas. Läti keelepoliitika lähtub dokumendist „Läti keele riiklik strateegia aastateks 2015–2020“ (läti „Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam“, LtVVPP). Selle põhieesmärgid on kindlustada läti keele juriidiline staatus, tõsta läti keele õppe ja lätikeelse hariduse kvaliteeti, tagada läti keele jätkuv teaduslik uurimine ja areng ning kaasata ühiskond riigikeele poliitika elluviimisse ja läti keele arendamisse (LtLVA).

Keelevaldkonda korraldavad institutsioonid. Läti keele agentuur (läti *Latviešu valodas aģentūra*, LtLVA) on Läti haridus- ja teadusministeeriumi alluvuses olev asutus, mille eesmärk on arendada läti keele kui Läti Vabariigi ja Euroopa Liidu ametliku keele staatuse tugevdamist ja jätkusuutlikku arengut. Agentuur loodi aastal 2009, kui restruktureeriti riigikeele agentuur (läti *Valsts valodas aģentūra*) ja läti keele omandamise riiklik agentuur (läti *Latviešu valodas apguves valsts aģentūra*). Läti keele agentuur viib ellu riigikeele poliitikat.

Riigikeele keskus (läti *Valsts valodas centrs*, LtVVC) on Läti justiitsministeeriumi alluvuses olev riigi keelepoliitika elluviimisega seotud asutus. Keskus kontrollib õigusaktide järgimist läti keele küsimustes, tagab läti keele säilitamise, hoidmise ja arengu. Alates aastast 2009 on keskusele lisatud tõlkimise ja terminoloogia keskuse riigiagentuur (läti *Tulkošanas un terminoloģijas centrs*, LtTTC). Riigikeele Keskus on eelnimetatud keskusest üle võtnud funktsioonid, õigused, finantsallikad, vara ja asjaajamise.

Läti Teaduste Akadeemia terminoloogiakomisjon (läti *Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija*, LtLZA) on Läti Teaduste Akadeemia asutus, kes töötab välja eri valdkondade oskussõnavara läti keeles, määratleb terminite kasutamist õppekirjanduses, tehnilises ja asjaajamise dokumentatsioonis, samuti kinnitab uued terminid ja nende definitsioonid.

Riigi hariduse keskus (läti *Valsts izglītības satura centrs*, LtVISC) on Läti haridus- ja teadusministeeriumi alluvuses olev haldusasutus. Keskuse põhieesmärgid on tagada ja kontrollida üldhariduse õppesisu, tagada kutsehariduse sisu väljatöötamine vastavalt riiklikele standarditele, koordineerida üldhariduse ja kutsehariduse standarditele vastava õppekirjanduse väljatöötamine jne.

3.3. Leedu

3.3.1. Riigikeele oskus muu emakeelega kõnelejate seas

Leedu keel on balti keelte idarühma kuuluv indoeuroopa keel, mille kõnelejaid on umbes kolm miljonit Leedus ja üks miljon välismaal, suuremalt jaolt USA-s, Kanadas, Poolas, Valgevenes, Venemaal, samuti uusdiasporaa Suurbritannias, Irimaal ja Saksamaal.

Leedu enim räägitavad keeled on leedu keel, poola keel ja vene keel. 2011. aasta rahvaloenduse ajal (LdSTAT) oli Leedus 200 300 (6,6% rahvastikust) poola emakeelega ja 176 900 (5,8% rahvastikust) vene emakeelega kodanikku. Rahvaloenduse küsimustele vastates oli võimalik valida 1-2 emakeelt. Ühe emakeele valis 98% vastanutest, kaks emakeelt valis 0,6% vastanutest. 99,2% leedulastest märkis oma emakeeleks leedu keele, 77,1% poolakatest poola keele, 87,2% venelastest vene keele. Kahe emakeele valinutest nimetas 56% leedu ja vene keelt, 19% leedu ja poola keelt, 14,4% poola ja vene keelt.

Poola keele positsioon Leedus oli enne rahvuslikku ärkamisaega 19. sajandi II poolel ajalooliselt sarnane saksa keele positsiooniga Eestis: poola keel oli haritud inimeste, ka leedu etnilise päritoluga haritlaste suhtlemiskeel. Leedu Vabariigi moodustamise järel langes poola keele osatähtsus Leedus järsult. Enamik just haritlaskonna hulka kuuluvaid poolakaid repatrieerus Poolasse. Jan Jacek Komar kirjutab poola rahvusvähemuse ajalugu Leedus käsitlevas ülevaates (Komar 2012), et kuni 1960. aastateni tolereeris Leedu poola keele ja kultuuri viljelemist ja poola õpetuskeelega koolivõrgustiku arendamist. 1960. aastatel algas Leedus poolakeelse elanikkonna taotluslik russifitseerimine, mis tõi kaasa ka poola keele asendamise paljudes peredes vene keelega. Tänapäeval on poola kogukond Leedus mitmekeelne. Kinga Gebeni järgi on vähemalt 99% poolakatest Leedus kolmkeelsed: oskavad poola, leedu ja vene keelt (Miestai ir kalbos 2010).

Leedu paistab kolme Balti riigi seas silma väga hea riigikeele oskusega muu emakeelega rahvastiku seas. Leedukeelsete elanike selge ülekaalu tõttu riigis pakub igapäevaelu keelelistele vähemusrühmadele leedu keele praktiseerimisvõimalusi. Ka kõige mitmekeelsemates ja -kultuurilisemates linnades Vilniuses ja Klaipėdas on leedu keele mitteoskajaid alla 1% (Ramonienė 2006).

Poolakad, kes elavad peamiselt riigi edelaosas ja pealinnas Vilniuses, läksid Nõukogude ajal suuresti üle vene keelele ning saatsid oma lapsed venekeelsetesse koolidesse. Nüüd rõhutavad nad igal moel oma poola etnilist kuuluvust ja etnilist eripära, sh poola koolide abil (Hogan-Brun, Ramonienė 2005: 434–436). Enamik Vilniuses elavaid poolakaid oskab ja kasutab iga päev kõiki kolme keelt (leedu, poola, vene).

Venekeelne vähemus, kes elab põhiliselt linnades, on läinud teist teed ning tunneb rahvus- ja keelekaaslastega vähem ühtekuuluvust. Sotsioloogilised uuringud näitavad, et venekeelsed elanikud on poliitiliselt passiivsemad ning osalevad vähem kodanikuühiskonnas kui leedukad ja poolakad (Kasatkina ja Leončikas 2003). Paljud venekeelsed vanemad saavad oma lapsed leedukeelsetesse koolidesse. Hoolimata poola ja vene perede erinevatest kohanemisstrateegiatest, on sotsioloogid täheldanud, et nii poola- kui ka venekeelsed noored sulanduvad hõlpsasti leedukeelsesse ühiskonda (Leončikas 2007).

Poola noorte kiiret keelelis-kultuurilist kohanemist võib seletada haridusorientatsioonidega: vaid vähesed poolakeelsete keskkoolide lõpetajad jätkavad kõrgkooliõpinguid Poola ülikoolides, enamik omandab kõrghariduse Leedus (Ramonienė 2011: 128).

3.3.2. Keelepoliitilised õigusaktid, strateegiad ja institutsioonid

Leedu keele staatus on õigusaktidega väga hästi reguleeritud. Leedu keel on Leedu riigikeel ja Euroopa Liidu ametlik keel. Leedu riik tagab kõigile kodanikele ja Leedus elavatele välismaalastele õiguse õppida leedu keeles ja õppida riigikeelt.

Leedu Vabariigi põhiseaduses (leedu *Lietuvos Respublikos Konstitucija*), mis võeti vastu 1992. aastal, sätestatakse §-s 14 leedu riigikeele staatus ja §-s 29 keelatakse piirata kodanike õigusi või luua kellelegi eeliseid sotsiaalsete tunnuste, sh keele alusel. § 37 järgi on kodanikel, kes kuuluvad rahvusvähemustesse, õigus viljeleda oma keelt, kultuuri ja kombeid (LdKONST).

Leedu Vabariigi keeleseadus (leedu *Valstybinės kalbos įstatymas*), täpsemalt riigikeele seadus (LdVKI), võeti vastu 31. jaanuaril 1995. Sellega tagas riik leedu keelele riigikeele staatuse (ptk 1, § 2) ja kõigile Leedu elanikele õiguse saada haridust (üld-, kutse- ja kõrgharidust) leedu keeles (ptk 6, § 11), kusjuures kõik üldhariduskoolid peavad õpetama riigikeelt riigi kehtestatud korra kohaselt (ptk 6, § 12). Erinevalt Eesti ja Läti keeleseadustest täpsustab Leedu keeleseadus ka seda, mis tasemel on elanikel õigus saada ja seega ka riigil kohustus võimaldada leedukeelset haridust.

Esimene leedu keele kasutamist reguleeriv akt, mis deklareeris leedu keele riigikeele staatuse, võeti aga vastu veel Nõukogude okupatsiooni ajal: 1989. aasta 25. jaanuaril Leedu NSV Ülemnõukogu Presiidiumi määrusega Leedu NSV riigikeele kasutamise kohta (Lietuvos Valstybės žinios 1989, nr 4–11).

Riiklikud strateegiad. Riiklik leedu keele strateegia kehtis aastatel 2003–2008. Praegu kehtivat strateegilist keeledokumenti ei ole, küll aga on riiklik leedu keele komisjon saanud Leedu parlamendilt Seimilt ülesande välja töötada uued keelepoliitilised suunised (2014).

Leedu keele arengut toetavad riiklikud programmid:

- riigikeele korraldamise, kasutamise, arendamise ja leviku kindlustamise programm 2006–2015 (leedu *Valstybinės kalbos norminimo, vartojimo, ugdymo ir sklaidos 2006–2015 metų programa*). Programmi järgi toetatakse leedu keele uurimist, terminoloogia arendamist ja keeletehnoloogilisi arendusi;
- leedu keele, murrete jt allkeelte funktsioneerimise ja arengu uurimine 2011–2020 (leedu *Lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimo ir kaitos tyrimų 2011–2020 metų programa*). Programmi järgi toetatakse uuringuid, mis on seotud leedu keele toimimisega mitmekeelses keskkonnas (leedu keel ja allkeeled, keelekontaktid, leedu keel välismaal), samuti leedu keele korpusuuringuid ja leedu keeletehnoloogiliste rakenduste uuringuid.

Leedu arenguvisionid ja -strateegiad rõhutavad hariduses rahvusvahelistumist ja seavad prioriteediks noorte võõrkeeleoskuse kasvu. Leedu keele ja kultuuri kestlikkust kui eesmärki ja selle eesmärgi saavutamist toetavaid tegevusi käsitletakse lähemalt 2011. aastal vastu võetud riiklikus strateegias leedu keele arendamise kohta üldhariduskoolis (2010–2014). Strateegia osutas muu hulgas ka sellele, et Leedus puudub riiklike meetmete süsteem, mis soodustaks leedu keele ja kultuuri elujõulisust (8.1.4). (LdHM)

Rahvusvähemuste õigused, sh kultuurilised ja keelelised õigused on kirja pandud Leedu Vabariigi põhiseaduses. § 37 järgi on rahvusvähemuste hulka kuulvatel kodanikel õigus oma keelele, kultuurile ja kommetele; §-ga 45 nähakse nimetatud tegevusele ette ka riiklik toetus (LdKONST). Vähemusrahvuste poliitikat viib ellu Leedu Kultuuriministerium. Leedus tegutseb umbes 300 vähemusrahvuste kultuuriorganisatsiooni.

Leedus on välja töötatud rahvusvähemuste poliitika arengukava (vt LdHMväh), mis hõlmab nii keele- kui ka kultuuritegevusi (leedu *Tautinių mažumų politikos plėtros iki 2015 metų strategija*), lisaks ka romakeelsete integratsioonikava (leedu *Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2012–2014 metų veiklos planas*).

Keelevaldkonda korraldavad institutsioonid. Riikliku leedu keele komisjoni (leedu *Valstybinė Lietuvių Kalbos Komisija*, vt LdVLKK) ülesandeks on leedu keelepoliitika küsimuste arutamine, sh ka keele normeerimine, terminiloome jms. Keelepoliitika all mõistetakse Leedus nii poliitikat laiemalt kui ka keelekorraldust. Leedu keele komisjon on keelepoliitika korraldusüksus, kes kaasab oma töösse eksperte. Komisjoni koosseisu määrab Leedu Seim (parlament) ning komisjonil on aruandekohustus seimi ees. Komisjon võib teha seimile, valitsusele ja presidendile keelepoliitika alaseid ettepanekuid.

Riikliku keeleinspeksiooni (leedu *Valstybinė kalbos inspekcija*, vt LdVKInsp) ülesanne on keeleseadusest kinnipidamise kontroll. Inspeksioon jälgib, kuidas riiklikud ja omavalitsusinstitutionid, Leedu Vabariigis tegutsevad asutused, ettevõtted ja organisatsioonid peavad kinni Leedu keeleseadusest, riikliku leedu keele komisjoni määrustest ja teistest normdokumentidest, millega määratakse kindlaks riigikeele kasutamise kord ja riigikeele normingud. Keeleinspeksioon on aruandekohustuslane riikliku leedu keele komisjoni ja Leedu kultuuriministeriumi ees. Keeleinspeksioonil on õigus rikkumiste korral määrata administratiivseid karistusi.

Leedu haridus- ja teadusministeeriumi koosseisus ei ole keeleosakonda ega ka eraldi osakonda, mis tegeleks rahvusvähemuste haridusega, küll aga on välisleedulaste osakond, mille põhiülesanne on välismaal elavatele leedulastele emakeelsete haridusvõimaluste pakkumine (LdSMM). Leedu kultuuriministeeriumi tegevuste loetellu kuulub rahvusvähemustega tegelemine ning ministeeriumis on ka rahvusvähemuste osakond (LdKM).

3.4. Iirimaa

3.4.1. Riigikeele oskus muu emakeelega kõnelejate seas

Ehkki iiri keel on Iirimaa rahvuskeel ja esimene ametlik keel, kasutab enamik Iiri elanikkonnast iga päev siiski inglise keelt. Iiri keel on väljaspool haridussüsteemi kasutusel põhiliselt iirikeelsetes piirkondades (iiri *Gaeltacht*), mis asuvad peamiselt saare läänerrannikul Donegali, Mayo, Galway ja Kerry krahvkonnas, aga moodustavad ka osa Corki, Meathi ja Waterfordi krahvkonnast.

Iiri keel kuulub indoeuroopa keelkonna keldi keelte gaeli rühma ja on väidetavalt Euroopa vanim seni kõneldav kirjakeel (GoI 2006: 10). 1. jaanuarist 2007 on iiri keelel Euroopa Liidu ametliku ja töökeele staatus. Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa Ühendkuningriigi koosseisu kuuluval Põhja-Iirimaaal on iiri keel ametlik vähemuskeel.

Kirjakeele ametlikku versiooni haldab ning seda täiendab ja parandab Iiri parlamendi tõlkesektsioon (iiri *Rannóg an Aistriúcháin*). Iiri kirjakeele ametlik reeglistik (iiri *An Caighdeán Oifigiúil*, ingl *The Official Standard for the Irish language*) avaldati esmakordselt 1958. aastal. Selles sisalduvad grammatika- ja õigekirjareeglid on kohustuslikud kõigile, kes kasutavad keelt ametlikul eesmärgil (seadusloomes, hariduses, meedias jne). 2012. aastal avaldati ametliku reeglistiku uus, täiendatud ja parandatud väljaanne.

2011. aasta rahvaloenduse andmetel (CSO 2012: 40) oskab 1,77 miljonit inimest Iirimaaal iiri keelt. 82 600 neist (1,8% rahvastikust) kasutab seda iga päev väljaspool haridussüsteemi. Üks kolmandik neist, kes iiri keelt iga päev kasutavad, elab *Gaeltacht*'i piirkondades. Kokku elab neis piirkondades 96 628 inimest, kellest 68,5% oskab iiri keelt ja 35% kasutab seda väljaspool haridussüsteemi iga päev. 10–19-aastastest ütles 30,9% end iiri keelt mitte oskavat.

2007.–2008. aastal tehtud mahukas uurimus (Mac Greil, Rhatigan 2009), mille käigus küsitleti 1015 vabatahtlikku, näitas, et Iirimaaal sündinutest valdas 47% teatud määral iiri keelt (9% täiskasvanutest ütlesid end iiri keelt vabalt valdavate), kuid üksnes 23% kasutas seda regulaarselt. Samas oli suhtumine iiri keelde valdavalt positiivne: üle 40% küsitletutest soovis selle taaselustamist, 52% säilitamist ja vaid 7% arvas, et iiri keele võiks kasutuselt kõrvaldada.

514 068 (11%) Iiri püsielaniku koduseks keeleks oli 2011. aasta rahvaloenduse ajal mõni muu keel peale iiri või inglise keele. Viis kõige enam levinud keelt olid poola, prantsuse, leedu, saksa ja hispaania. Üle veerandi neist, kelle kodune keel oli mõni võõrkeel, olid sündinud

Iirimaal. Neist omakorda 46,1% olid lapsed: 13 690 käis koolieelses lasteasutuses, 26 569 algkoolis ja 21 187 keskkoolis.

2011. aasta rahvaloenduse käigus küsiti nende elanike käest, kelle kodune keel oli mõni muu keel peale inglise või iiri keele, nende inglise keele oskust. 17% neist (89 561 inimest) hindasid oma inglise keele oskust halvaks või ütlesid end inglise keelt üldse mitte oskavat. Vanuserühmades oli selliste inimeste osakaal väga erinev (tabel 4). Kõige vähem oskasid enda hinnangul inglise keelt koolieelses lasteasutuses käivad lapsed, kellest 27,7% oskas inglise keelt halvasti ja 11,8% ei osanud inglise keelt üldse. Kõige paremini ütlesid end inglise keelt oskavat kooliõpilased: algkoolilastest arvas end inglise keelt halvasti oskavat 6,0% ja 0,8% ei osanud seda keelt üldse, keskkooliõpilastest vastavalt 6,2% ja 0,3%.

Tabel 4. **Inglise keele subjektiivne oskus Iirimaal vanuserühmade kaupa**

Vanuserühm	Oskan väga hästi	Oskan hästi	Oskan halvasti	Ei oska	Kokku
3–4-aastased	5294	4904	4682	1990	16 870
Algkoolilapsed (5–12-a)	36 500	12 716	3705	441	53 362
Keskkooliõpilased (13–18-a)	30 505	8794	2622	134	42 055
Noored täiskasvanud (19–24-a)	22 575	16 928	5834	476	45 813
Tööealised (25–64-a)	142 867	113 823	52 498	5718	314 906
65-aastased ja vanemad	5300	1462	785	483	8030

Samuti erinesid suuresti eri rahvusrühmade inglise keele oskuse hinnangud. Kõige madalama subjektiivse inglise keele oskusega olid leedulased (30% ütlesid, et nad oskavad inglise keelt halvasti või üldse mitte) ja lätlased (29%); kõige parema hinnangu oma inglise keele oskusele andsid taanlased, kellest 99% arvasid end valdavalt inglise keelt hästi või väga hästi.

3.4.2. Keelepoliitilised õigusaktid, strateegiad ja institutsioonid

1937. aasta põhiseaduse artikli 8 järgi on Iirimaal kaks ametlikku keelt: iiri keel, rahvuskeel ja seega esimene ametlik keel, ja inglise keel, teine ametlik keel. Samas on võimalik seadustada üksnes ühe keele kasutamine teatud ametlikel eesmärkidel kas kogu riigis või mõnes piirkonnas.

Keelepoliitilistes õigusaktides käsitletakse põhiliselt iiri keele kui ohustatud keele kasutamist ja arendamist.

2003. aastal võeti esmakordselt vastu ametlike keelte seadus (ingl *Official Languages Act 2003*), mille eesmärk on kindlustada iiri keele kui esimese ametliku keele staatust ning aja

jooksul laiendada ja parandada iiri keeles pakutavaid avalikke teenuseid. Seadusega määratleti avalike asutuste kohustused ja kodanike õigused ametlike keelte kasutamisel ning loodi keeleombudsmani (iiri *An Coimisinéir Teanga*, ingl *Language Commissioner*) institutsioon.

2006. aastal avaldas valitsus oma seisukohad iiri keele küsimuses (ingl *Statement on the Irish Language 2006*, GoI 2006), milles nähti ette iiri keele 20 aasta strateegia (ingl *20-Year Strategy for the Irish Language 2010–2030*) väljatöötamine. Strateegia avaldati 21. detsembril 2010. aastal (GoI 2010). Selle konkreetset eesmärgid on:

- suurendada inimeste arvu, kes räägivad iga päev väljaspool haridussüsteemi iiri keelt, 83 000 inimeselt 250 000 inimeseni;
- suurendada 25% võrra nende inimeste arvu, kes räägivad iga päev iiri keelt *Gaeltacht*'i piirkondades;
- suurendada nende inimeste hulka, kes kasutavad riigi pakutavaid teenuseid iiri keeles ja kes suudavad iiri keeles jälgida televisiooni, raadiot ja kirjutavat ajakirjandust.

Igal ministeeriumil on strateegia elluviimise tegevuskava.

Valitsuse 2006. aasta dokumendiga (GoI 2006) määrati iiri keele ja *Gaeltacht*'i piirkondade arendamise eest põhivastutajaks kogukondade, maaelu ja *Gaeltacht*'i ministeerium (ingl *Department of Community, Rural and Gaeltacht Affairs*), kuid kohustas samas kõiki ministeeriume jälgima, et nende valitsemisalas iiri keele kasutamist edendataks. 2011. aastal see ministeerium likvideeriti ja iiri keele küsimused läksid kultuuri-, pärimuse- ja *Gaeltacht*'i ministeeriumi (ingl *Department of Arts, Heritage and the Gaeltacht*) pädevusse.

Kaks olulist iiri keele küsimustega tegelevat asutust on

- Iiri foorum (iiri *Foras na Gaeilge*), Iirimaa ja Põhja-Iirimaa ühine asutus, mis loodi 1999. aastal Iiri ja Briti valitsuste lepinguga (ingl *Good Friday Agreement*) eesmärgiga edendada iiri ja Ulsteri šoti keelt;
- *Gaeltacht*'i valitsus (iiri *Údarás na Gaeltachta*), mis loodi 1980. aastal *Gaeltacht*'i piirkondade kohaliku elu edendamiseks.

2004. aastast töötab keeleombudsmani amet (ingl *Office of An Coimisinéir Teanga*), mis teostab järelevalvet iiri keele kasutamise üle.

Immigrantide integreerimist koordineerib migrantide integreerimise amet (ingl *Office for the Promotion of Migrant Integration*). Nende kodulehel rõhutatakse inglise keele omandamise tähtsust ja tutvustatakse iiri keele rolli Iirimaa ajaloos ja tänapäeval, kuid iiri keele õppimist otseselt ei propageerita (vt OPMI).

3.5. Kanada

3.5.1. Riigikeele oskus muu emakeelega kõnelejate seas

Kanada ametlikud keeled on inglise ja prantsuse keel. 2011. aasta rahvaloenduse andmeil rääkis Kanadas inglise keelt emakeelena 57,8% elanikkonnast (19 137 520 inimest), see oli püsinud muutumatuna võrreldes 2006. aasta andmetega. Prantsuse keelt kõneles emakeelena 21,7% elanikkonnast (7 172 560 inimest). (Linguistic Characteristics 2012: 11)

Enamik Kanada rahvastikust räägib vähemalt ühte riigi ametlikest keeltest. Neid, kes 2011. aasta rahvaloenduse andmetel ei valda ei inglise ega prantsuse keelt, oli kokku pisut üle poole miljoni inimese (1,7%). Mitmekeelsus on levinum immigrantide hulgas: ligi 6,8 miljonist immigrantist valdab 93,5% vähemalt ühte ametlikku keelt ning sagedasimaks keelte oskuse kombinatsiooniks on ühe ametliku ja ühe või mitme mitteametliku keele valdamine. (Immigration 2013)

Keelelisest vähemusest (sh vähemuskeelsest haridusest) rääkides peetakse silmas vaid ametlike keelte vähemusi, mis provintsiti erinevad. Näiteks on Ontarios keelelise vähemuse staatuses frankofoonid, Québecis aga anglofoonid.

Põlisrahvaste keeled (ingl *aboriginal languages*) on põlisrahvaste, inuitide, metisside jt kõneldavad keeled.

Immigrantkeelteks loetakse Kanadas keeli, mis ei ole ametlikud keeled (inglise ja prantsuse keel) ega põlisrahvaste keeled ning mille olemasolu on seotud sisserändega.

Kanada keeleruum. Kanada keelelist mitmekesisust illustreerib fakt, et 2011. aastal registreeriti kodukeelena või emakeelena üle 200 keele, sh üle 60 põlisrahvaste keele. 4,7 miljonit inimest (14,2% rahvastikust) kasutab kodukeelena mõnda muud keelt kui inglise ja prantsuse keelt ning 5,8% räägib muud keelt regulaarselt teise keelena lisaks kodusele inglise või prantsuse keelele. Enamasti on muuks koduseks keeleks immigrantkeel, kuid 213 000 inimest räägib muu keelena mõne põlisrahva keelt ning umbes 25 000 inimest kasutab enamasti või regulaarset viipekeelt. Ka provintsiti on olukord väga erinev. Näiteks Ontario 12 851 821 inimesest räägib rahvaloenduse andmeil inglise keelt emakeelena 8 677 040, prantsuse keelt emakeelena 493 300, mitteametlikke keeli räägib 3 264 435, neist põlisrahvaste keeli 15 625 inimest. (Linguistic Characteristics 2012: 5)

Kanada keeleruumi on mõjutanud mitmed immigratsioonilained. Kui enne 1970. aastat Kanadasse rännanute emakeeled olid valdavalt inglise, itaalia, saksa ja hollandi keel, siis nüüdsed uusimmigrandid kõnelevad emakeelena eelkõige inglise, hiina, tagalogi ja hispaania keelt. Kanada ametlikest keeltest erineva emakeelega immigrantide hulgas oli 2011. aasta andmetel enim kõneldud keelteks hiina keeled, millele järgnesid tagalogi, filipiini, hispaania ja punjabi keel. (Immigration 2013: 19)

25-st Kanadas enim kõneldavast immigrantkeelest oli 2011. aastaks võrreldes 2006. aastaga kõige enam kasvanud tagalogi keelt kodukeelena rääkijate hulk (+64%). Järgnesid põhjahiina (+51%), araabia (+47%) ja hindi (+44%). Rohkem kui 30% kasvas veel bengali, pärsia ja hispaania keele kõnelejate hulk. (Linguistic Characteristics 2012)

Inglise-prantsuse kakskeelsus Kanadas. 1969. aastal võeti vastu esimene riiklik ametlike keelte seadus (ingl *Official Languages Act*), mille algatajaks oli föderaalvalitsuse asutatud komisjon (ingl *Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism*⁸). Seaduse eesmärk oli muuta asjaajamine asutustes kakskeelseks ja kuna institutsionaalne kakskeelsus vajab ka piisaval hulgal kakskeelseid inimesi, oli komisjon volitatud andma nõu, kuidas kasvatada kakskeelsete inimeste hulka. (Vt OCOL.)

Kakskeelsete elanike hulk kasvas Kanadas tervikuna 12,2%-lt 1961. aastal kuni 17,7%-ni 2001. aastal ning on pärast seda näidanud langustendentsi. 2011. aasta rahvaloenduse andmeil oli Kanadas 5,8 miljonit kakskeelset elanikku (17,5%), kes on suutelised suhtlema mõlemas ametlikus keeles. (Lepage, Corbeil 2013)

Suurem osa Kanada kakskeelsest elanikkonnast on läbi aegade paiknenud Québeci, Ontario ja New Brunswicki provintsis. Québec on ainus provint, kus kakskeelsuse määr on vahemikus 2001–2011 jätkuvalt kasvanud: 25,5% (1961), 40,8% (2001), 42,6% (2011). Kanadas tervikuna oli kakskeelsete osakaal 2011. aastal frankofoonide hulgas 44% võrrelduna anglofoonide 8%-ga. Québeci anglofoonidest 61% olid kakskeelsed, samas kui ülejäänud Kanadas (Québec välja arvatud) oli kakskeelseid anglofoone 6%. Väljaspool Québeci elavate frankofoonide hulgas oli kakskeelsuse määr 87%, Québeci prantsuskeelse elanikkonna hulgas 38%. (Lepage, Corbeil 2013)

3.5.2. Keelepoliitilised õigusaktid, strateegiad ja institutsioonid

Kanadas kuulub keel jagatud jurisdiktsiooni alla, mis tähendab, et sõltuvalt valdkonnast otsustatakse keeleküsimumisi kas riiklikul või provintsi tasandil. Provintsid võivad vastu võtta seadusi tingimusel, et need on kooskõlas konstitutsioonisätetega, mis tagavad teatud õigused keelelistele vähemustele. Provintsidel ei ole õigust reguleerida töökeelt valdkondades, mis kuuluvad erandlikult föderaalse jurisdiktsiooni alla, näiteks riiklik avalik transport, lennutransport, laevandus, riiklikud õigusorganid jt. (SLMC)

Keelevaldkonda reguleerib eelkõige Kanada õiguste ja vabaduste harta (ingl *Canadian Charter of Rights and Freedoms*), mis on ühtlasi 1. osa Kanada põhiseadusest. Harta §-dega 16–20 sätestatakse ametlike keelte staatus Kanadas ja New Brunswickis⁹: §-ga 16 kehtestatakse inglise ja prantsuse keele ametlik ja võrdne staatus ning võrdsed õigused ja privileegid kasutamiseks kõikides Kanada parlamendi ja valitsuse institutsioonides. Lõikes 2 sätestatakse inglise ja prantsuse keele ametlik staatus New Brunswickis ning selle võrdsed õigused ja privileegid kasutamiseks kõikides New Brunswicki valitsuse ja seadusandlikes institutsioonides. § 16 lõike 1 järgi on inglise- ja prantsuskeelsed kogukonnad New

⁸ 1960. aastate alguses nõudis Québec prantsuse keele ja kultuuri staatuse tugevdamist. Selleks kutsuti kokku komisjon, mis töötas seitse aastat ja andis siis olukorrale hinnangu. Hinnangu kohaselt seisis Kanada silmitsi oma ajaloo suurimas kriisiga, millest väljumiseks tegi komisjon ettepanekuid tasakaalu saavutamiseks ametlike keelte kasutuses avalikus sektoris. (Office of the Commissioner of Official Languages, http://www.ocolclo.gc.ca/html/history_histoire_e.php.)

⁹ Lisaks kolmele territooriumile on New Brunswick ainus provint, kus kehtib nii inglise kui ka prantsuse keele staatus *de jure* (Site For Language management in Canada, http://www.slmc.uottawa.ca/?q=english_french_legal).

Brunswickis võrdsete õiguste ja privileegidega. Harta järgi on igaühel õigus kasutada kas prantsuse või inglise keelt ametlikus asjaajamises (§ 20), kohtus (§ 19) ning töökeelena riigi parlamendis ja New Brunswicki õigusruumis (§ 17). Seaduse § 35 hõlmab põlisrahvaste õigusi, mis on edasi antud ainult ühe lausega: „The existing aboriginal and treaty rights of the aboriginal peoples of Canada are hereby recognized and affirmed.“ (Constitution Act, 1982)

Kanada ametlike keelte seaduses (ingl *Official Languages Act*) selgitatakse õiguste ja vabaduste hartas sätestatud. Seaduse eesmärk on 1) tagada inglise ja prantsuse keele kui riigi ametlike keelte tunnustamine, nende keelte võrdne staatus, võrdsed õigused ja privileegid; 2) toetada inglise ja prantsuse keeleliste vähemuskogukondade arengut ning 3) määratleda riiklike institutsioonide volitused Kanada ametlike keelte valdkonnas. Need institutsioonid on riigikassa amet (ingl *The Treasury Board*) ja ametlike keelte erivolniku büroo (ingl *Office of the Commissioner of Official Languages*). (Official Languages Act 1985)

Keelepoliitikat käsitletakse ka immigratsiooni ja pagulaskaitse seaduses (ingl *Immigration and Refugee Protection Act 2001*). Seaduse eesmärkide hulgas on 1) Kanada sotsiaalne ja kultuuriline rikastamine ja tugevdamine ning riigi föderaalsete, kakskeelse ja mitmekultuurilise olemuse tunnustamine (§ 3 (1), (b)); 2) Kanada inglise ja prantsuse keeleliste vähemuskogukondade arengu soodustamine (§ 3 (1), (b.1)).

2013. aastal jõustunud keeleoskuse seaduses (ingl *Language Skills Act 2013*) esitatakse loetelu eri seadustega määratud riigiametnikest, kellele laieneb mõlema ametliku keele valdamise kohustus.

Riiklikud strateegiad. Kanada on vastu võtnud ametlike keelte strateegia (ingl *Policy on Official Languages 2012*), mis asendab nelja varasemat strateegiat, koondades nende eesmärged. Strateegia hõlmab avalikkusega suhtlemist, töölase suhtlemise keelt ning inglise- ja prantsuskeelsete kanadalaste võrdset esindatust avalikus teenistuses. Riiklike strateegiate alla kuulub ka valitsuse kommunikatsioonistrateegia (ingl *Communications Policy of the Government of Canada 2012*), mille eesmärk on tagada, et valitsuse suhtlemine avalikkusega oleks hästi koordineeritud ja tõhus, toimuks mõlemas ametlikus keeles ning arvestaks üldsuse erineva infovajadusega.

Riiklikest programmidest seondub keelevaldkonnaga ametlike keelte programm (ingl *Official Languages Program*), mille hulka kuuluvad:

- ametlike keelte rikastamise programm (ingl *The Enhancement of Official Languages*), mis tegeleb kakskeelsuse ja teise keele õppe arendamisega;
- ametlike keelte kogukondade arendamise programm (ingl *Development of Official-Language Communities Program*), mis on suunatud kogukonnaelu ja vähemuskeelse hariduse edendamisele;
- riiklik strateegia „Kanada ametlike keelte tegevuskava 2013–2018: haridus, immigratsioon, kogukonnad“ (ingl „The Roadmap for Canada’s Official Languages 2013–2018: Education, Immigration, Communities“), mille eesmärk on edendada ametlike keelte kasutust ja rikastada keelelisi vähemuskogukondi kolmes prioriteetses valdkonnas: haridus, immigratsioon ja kogukonnad.

Keelevaldkonda korraldavad institutsioonid. Kanadas on keelevaldkonna korraldamise vastutus jagatud mitme ameti vahel.

Riigikassa ameti sekretariaat (ingl *The Treasury Board Secretariat*) arendab ja koordineerib riigikassa ameti administratiivüksusena riiklikke strateegiaid ja programme (vt TBS-SCT).

Kanada kultuuripärandi osakond (ingl *The Department of Canadian Heritage*, vt Canadian Heritage) koordineerib föderaalvalitsuse kohustust toetada vähemuskeelte kogukondi ja sõlmib ametlikke keeli puudutavaid kokkuleppeid provintside ja territooriumidega, et tagada keelilisele vähemusele omakeelne haridus ja asjaajamine ning kõigile võimalus õppida inglise ja prantsuse keelt teise keelena.

Ametlike keelte sekretariaat (ingl *Official Languages Secretariat*, vt OLS) toetab riiklikke institutsioone ning kultuuripärandi ja ametlike keelte ministrit (ingl *Minister of Canadian Heritage and Official Languages*) ametlike keeltega seotud tegevuste koordineerimisel. Sekretariaat viib ellu ametlike keelte programmi (ingl *Official Languages Program*).

Ametlike keelte erivolniku büroo (ingl *Office of the Commissioner of Official Languages*, vt OCOL) jälgib ja kontrollib ametlike keelte seaduse (ingl *Official Languages Act 1985*) täitmist riiklikes institutsioonides, valitsuses ja parlamendis, tehes ka omapoolseid soovitusi. Büroo uurib riiklike institutsioonide vastu esitatud kaebusi ametlike keelte valdkonda kuuluvate kohustuste täitmise kohta.

Avaliku teenistuse komisjon (ingl *The Public Service Commission*) vastutab inglise ja prantsuse keele koolituste eest avalikus teenistuses.

3.6. Kokkuvõte ja võrdlus Eestiga

Soome on ametlikult kakskeelne riik, kuid selle elanikkonnast enamik räägib emakeelena siiski soome keelt. (Soome)rootsi keele kõnelejad on soome keele rääkijatega võrdväärne põlisrahvas. Lisaks on ametliku keele staatuses saamide traditsioonilistes elukohtades ka saami keel. Sisserännanute moodustavad suurima rühma vene keele kõnelejad, järgnevad eesti, somaali, inglise ja araabia keele kõnelejad. Sisserännanute keeltele puudub Soomes juriidiline staatus. Põhiseadus märgib ära roma ja viipekeele kui vähemuskeeled, sätestades nende kõnelejate keelised õigused. Keeleküsimusi sätestavatest õigusaktidest on olulisimad põhiseadus, keeleseadus ja saami keeleseadus. Keeleõppe seisukohalt on oluline ka integratsiooniseadus, milles sätestatakse võimalused riigikeelte õppeks ning teiste keelte kasutamiseks ametlikus suhtluses, samuti reguleeritakse sisserännanule individuaalse integreerumiskava koostamist ning tõlke korraldamist nendele, kes riigikeelt piisaval tasemel ei valda. Soome keele hooldega tegelevad ülikoolide soome keele osakonnad, kodumaa keelte keskus ja soome keele teadusseltsid. Soome keele riiklik strateegia praegu Soome riigil puudub, kuid keelepoliitiliselt juhendatakse 2009. a koostatud soome keele tegevuskavast, mis väärtustab mitmekeelsust ning julgustab kasutama soome keelt eri seostes muude keelte kõrval.

Läti ametlik riigikeel on läti keel, mis on enamiku Läti elanike kodukeel. Teine enam levinud kodukeel on vene keel, sellele järgnevad valgevene, ukraina, poola ja leedu keel. Läti keele

kasutamise õigused ja võimalused kõigis eluvaldkondades on sätestatud Läti keeleseadusega, sh ka vähemusrahvaste integreerimine Läti ühiskonda, arvestades nende õigusi kasutada oma rahvuskeelt või teisi keeli. Läti keel sätestab ka latgali kirjakeele ning liivi keele säilitamise, kaitse ja arengu. Muud Lätis kasutatavad keeled on seaduse silmis võõrkeeled. Läti keelel on olemas ka poliitiline arengustrateegia, mis sätestab läti keele teadusliku uurimise, kaitsmise ja õpetamise vajadused. Vähemusrahvuste keelelisi õigusi reguleeritakse Läti põhiseadusega ning eriseadusega Läti rahvusrühmade vaba arengu ning kultuuriautonoomia õiguse kohta. Läti keele uurimise, hoidmise ja arendamise küsimustes juhindutakse Läti keelepoliitikas läti keele riiklikust strateegiast ning riigikeele poliitika programmist. Riigikeele poliitikaga tegeleb läti keele agentuur ning ka Läti justiitsministeeriumi alluvuses olev riigikeele keskus koos tõlkimise ja terminoloogia keskusega ning Läti haridus- ja teadusministeeriumi alluvuses olev riigi hariduse keskus.

Leedu ainus ametlik riigikeel on leedu keel, enim räägitavate keelte hulka kuuluvad poola ja vene keel. Leedu on kolmest Balti riigist parima riigikeele oskusega riik muu emakeelega rahvastiku seas, eelkõige leedukeelsete elanike ülekaalu tõttu riigis ja rohkete keelekasutusvõimaluste tõttu, mis on sellega seotud. Leedu põhiseadus ja keeleseadus tagavad kõigile Leedu elanikele õiguse õppida leedu keeles ja õppida leedu keelt, samas ka õiguse viljeleda oma keelt, kultuuri ja kombeid. Erinevalt teistest Balti riikidest sätestatakse Leedu keeleseadusega ka leedukeelse hariduse astmed, mida riigil on kohustus võimaldada. Leedu keele strateegia kehtis aastani 2008, praegu kehtivat strateegilist keeledokumenti ei ole, kuid riiklik leedu keele komisjon tegeleb uute keelepoliitiliste suuniste väljatöötamisega. Leedu keele arengut toetab ka mitu riiklikku programmi, mis soodustavad leedu keele uurimist, keeletehnoloogia ja terminoloogia arendamist, leedu keele toimimist mitmekeelses keskkonnas. Leedu haridusstrateegiad seavad prioriteediks pigem noorte võõrkeeleoskuse kasvu. Leedu keele kestlikkust tagavate meetmete välja töötamine ei ole kõnelejaskonna suurst arvestades Leedus prioriteet. Riik toetab rahvusvähemuste kultuuri- ja keelealast tegevust; piirkondades, kus on palju rahvusvähemuste esindajaid, toetatakse õpet kakskeelsete õppekavade alusel; toetatakse riigikeele õpet muukeelsetes koolides ja emakeelset mitteformaalset haridust seal, kus vähemusrahvuste esindajate osakaal on väike. Keelepoliitikaga, sh keelekorraldusega tegeleb Leedus riiklik leedu keele komisjon, mis on aruandekohustuslane seimi ees ning teeb seimile keelepoliitilisi ettepanekuid. Leedus tegutseb ka keeleinspektsioon, mis jälgib keeleseaduse täitmist Leedu avalik-õigusliku ja erasektori asutuste ning ettevõtete poolt. Leedu haridus- ja teadusministeeriumis ei ole eraldi keeleosakonda, kuid on välisleedulaste osakond, mis tegeleb emakeelsete haridusvõimaluste pakkumisega välismaal elavatele leedulastele; rahvusvähemustega tegeleb vastav osakond Leedu kultuuriministeeriumis.

Iirimaa rahvuskeel ja esimene ametlik keel on iiri keel (millel on ka Euroopa Liidu töökeele staatus), kuid enamik Iiri elanikest kasutab igapäevaelus inglise keelt, mis on riigi teine ametlik keel. 2011. aasta rahvaloenduse andmetel kasutas iiri keelt iga päev vaid 1,8% rahvastikust. Kirjakeele normeerimist korraldab Iiri parlamendi tõlkesektsioon. Muu hulgas annab tõlkesektsioon välja normeerivat kirjakeele reeglistikku, mille järgimine on kohustuslik ametlikus keelekasutuses. Iirimaa keelepoliitilised regulatsioonid on kõigepealt suunatud ohustatud iiri keele kasutamisele ja arendamisele. Olulisim neist on ametlike keelte seadus,

mille täitmist jälgib keeleombudsman. Iiri keele kaitse ja arengu küsimustes juhindutakse iiri keele 20 aasta strateegiast, mille põhiline eesmärk on suurendada inimeste arvu, kes kasutavad iiri keelt igapäevases suhtluses ja meediat tarbides. Iiri keele küsimustega tegeleb kultuuri-, pärimuse ja *Gaeltacht*'i ministeerium, Iiri foorum ja *Gaeltacht*'i valitsus. Iirimaal kõneldavatest mitteametlikest keeltest on enim levinud poola, prantsuse, leedu, saksa ja hispaania. Immigrantide integreerimisega tegeleb migrantide integreerimise amet, mis rõhutab inglise keele õppimise tähtsust (subjektiivse enesehinnangu järgi valdavad inglise keelt kõige paremini taanlased ning kõige halvemini lätlased ja leedulased) ning tutvustab ka iiri keele tähtsust, kuid ei propageeri ega nõua selle õppimist.

Kanada riigikeeled on inglise ja prantsuse keel, inglise keelt räägib emakeelena umbes 60% kanadalastest ja prantsuse keelt umbes 20%. Neid, kes kumbagi ametlikku keelt ei räägi, on Kanadas vähe, alla kahe protsendi. Osa Kanada elanikkonnast räägib emakeelena ka keeleseaduse kaitse all olevaid Kanada põlisrahvaste keeli. Kanada keeleruum on väga mitmekesine, mitmekeelne ja mitmest immigratsioonilainest mõjutatud. Praegused olulised immigrantkeeled on eelkõige hiina, tagalogi ja hispaania keel. Kanada institutsionaalne kakskeelsus on mõjutanud riigi poliitikat kakskeelsuse soodustamise suunas, kuid viimase aastakümne jooksul on inglise-prantsuse kakskeelsete inimeste arv Kanadas kahanenud ja nad koonduvad põhiliselt Québeci, Ontario ja New Brunswicki provintsi. Sõltuvalt valdkonnast otsustatakse Kanadas keeleküsimusi kas riiklikul või provintsi tasandil. Keelevaldkonda reguleerib Kanada õiguste ja vabaduste harta (põhiseaduse osa), mille järgi on igal inimesel õigus kasutada kas prantsuse või inglise keelt ametlikus asjaajamises, kohtus, riigi parlamendis ja õigusruumis. Täpsemalt selgitatakse hartas sätestatud Kanada ametlike keelte seaduses, keelepoliitikat puudutab ka immigratsiooni ja pagulaskaitse seadus. Kanadal on kehtiv ametlike keelte strateegia, mis hõlmab avaliku teenistuse, töölase suhtlemise ja avalikkusega suhtlemise küsimusi. Avalikkusega suhtlemise tõhusust tagab valitsuse kommunikatsioonistrateegia, keeleõppele, haridusele ja kogukonnaelule on orienteeritud mitmest komponendist koosnev ametlike keelte programm. Keelevaldkonda korraldavad riigikassa ameti sekretariaat, Kanada kultuuripärandi osakond, ametlike keelte sekretariaat, ametlike keelte erivoliniku büroo ning avaliku teenistuse komisjon.

Eesti riigikeel on eesti keel, mis on fikseeritud nii Eesti Vabariigi põhiseaduses (PS) kui ka keeleseaduses (KeeleS). Eesti Vabariigi põhiseaduse kohaselt peab riik tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade, põhiseaduse §-s 6 on sätestatud, et Eesti riigikeel on eesti keel. Riigi kohustus on tagada igal inimesel õigus saada eestikeelset õpetust (§ 37), igal inimesel õigus eestikeelsele asjaajamisele ja suhtlemisele riigivõimuorganitega (§ 51), riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste eestikeelne asjaajamine (§ 52). Keeleseaduse § 1 lõike 1 kohaselt on Eesti riigikeel eesti keel, lõikes 2 on sätestatud, et eesti keele ametliku kasutuse aluseks on kirjakeele norm. Seadusega sätestatakse eesti keele kasutamise kohustuslikud valdkonnad, riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes võõrkeelte kasutamise tingimused ja ulatus, vähemusrahvuste keelte kasutamine vähemusrahvuste kultuuriomavalitsustes, eesti keele piirkondlike erikujude kasutamine avalikus teabes ning eesti viipekeele ja erivajadustega inimeste keelekasutuse tingimused.

Eesti keelevaldkonna, sh riigikeele alased tegevused on kirjas Vabariigi Valitsuse vastu võetud eesti keele arengukavas 2011–2017 (EKA) ja sellele eelnenud eesti keele arendamise

strateegias 2004–2010 (EKAS). Arengukava on ette valmistanud Eesti keelenõukogu koos Haridus- ja Teadusministeeriumiga. Eesti keelenõukogu (EKN) on Vabariigi Valitsust keelepoliitika arendamisel ja elluviimisel nõustav kogu, mis loodi 2001. aastal. Haridus- ja Teadusministeeriumi struktuuri kuulub keeleosakond, kelle ülesanne on koordineerida riigi tegevusi keelevaldkonnas. EKN ja keeleosakond jälgivad ühiselt ka arengukava täitmist ja koostavad selle elluviimise vahearandeid.¹⁰

Eesti keele arendamist toetavad riiklikud programmid, sh eesti keele uurimise, eestikeelsete kõrgkooliõpikute koostamise ja kirjastamise, terminoloogiatöö ja keeletehnoloogia valdkonnas. Riiklike programmide abil toetatakse ka eesti keele ja kultuuri õpetamist välisülikoolides ja rahvuskaaslaste eesti keele õpet välismaal.

Eesti keele korralduse eest vastutavad Eesti Keele Instituudi keelekorraldusosakond ja Emakeele Seltsi keeletoimkond. Eesti kirjakeele norm on määratud Eesti Keele Instituudi uusima õigekeelsussõnaraamatuga, Emakeele Seltsi keeletoimkonna otsustega ning keeletoimkonnas heaks kiidetud ortograafiareeglistiku, normatiivse käsiraamatu ja grammatikaga (EKNRK).

¹⁰ Lähemalt vt Eesti keelenõukogu koduleheküljelt <http://ekn.hm.ee/>.

4. Kokkuvõte

Soomel, Lätil, Leedul, Irimaal ja Kanadal on keelepoliitilises süsteemis nii ühist kui erinevat: sõltub kultuuriajaloolisest taustast, aktuaalsetest keelepoliitika eesmärkidest ja ka sellest, kas ja kuidas on riigil olemas välja töötatud riigikeel(t)e arengustrateegia ning kuidas see suhestub kultuuriajalooliselt kujunenud ja alles kujunevate riigikeel(t)e kasutustingimustega ning muude keelte olukorraga riigis (sellega, kas rahvastik on enamikus üks- või kakskeelne, kas eri kodukeelega inimesed koonduvad teatud territooriumidele või on riigis ühtlasemalt jaotunud, kas riigikeel(t)el on teiste riigis kasutatavate keeltega võrreldes kõrgem või madalam prestiiž jms). Sarnaselt Läti, Leedu ja Soomega sätestatakse Eestis riigikeele (eesti keele) õigused põhiseaduses ja keeleseaduses. Ka Kanadas ja Irimaal on ametlike keelte kasutamise õigused reguleeritud põhiseaduse (Kanada) ja keeleseadusega (Kanada, Irimaa). Vaadeldud riikidega analoogiliselt on ka Eestis riigi ülesanne tagada igapäevane õigus eestikeelsele õppele. Riik ja kohalik omavalitsus peavad tagama võimaluse omandada avalikes haridusasutustes ja ülikoolides eestikeelne haridus kõigil haridustasemetel. Ka muukeelsetes haridusasutustes on Eesti Vabariigi haridusseaduse järgi riigi ja kohaliku omavalitsuse kohustus tagada eesti keele õpetamine. Eestis on sarnaselt Läti, Kanada ja Irimaaga vastu võetud eesti keele arengukava, mille põhimõtteid arvestatakse riigikeelega haakuvate seaduseelnõude ja arengukavade koostamisel. Kõigis vaadeldud riikides on alustatud keelevaldkonna arendamiseks mõeldud riiklike programmidega, kus on olulisel kohal riigikeele (ametliku keele) uurimine, õpetamine, keeletehnoloogiline arendus, staatuse ja mainega tegelemine.

Riigikorralduse ja migratsiooni ajalugu mõjutavad olulisel määral riikide keelepoliitilisi ja hariduslikke valikuid. Eesti jaoks on oluline võtta arvesse naaberriikide Läti ja Leedu kogemust, kus on üks riigikeel nagu Eestis ning ajalooliselt kujunenud märkimisväärne riigikeele mitteoskajate arv. Aga ka ajalooliselt stabiliseerunud ametlikult kakskeelsete riikide kogemus keeleõppe, keelepoliitika ja hariduse valdkonnas aitab Eestil näha rohkem võimalusi ohustatud riigikeele kaitseks (Irimaa näitel) ning edukaks suurte rahvusvähemuste integreerimiseks (Soome ja Kanada näitel). Eriti oluliseks on muutunud Eestile teiste riikide keelepoliitiline kogemus Eesti ühinemise järel Euroopa Liiduga, mis on tänapäeval suurim rändedünaamika mõjur Euroopas.

II. HARIDUSKORRALDUS JA RIIGIKEELEÕPE

Käesoleva peatüki eesmärk on anda ülevaade hariduse ja riigikeeleõppe korraldusest Soomes, Lätis, Leedus, Iirimaal ja Kanadas ning kitsamalt Kanada Ontario provintsis. Hariduskorraldus on tihedalt seotud peatükis I käsitletud sotsiolingvistiliste ja keelepoliitiliste teguritega ning selle käsitlemine on oluline nii riigikeeleõppe korralduse paremaks mõistmiseks kui ka uuringu kolmandas peatükis vaatluse all olevate riigikeele ainekavade analüüsimiseks.

Analüüsimeetodina rakendatakse dokumendianalüüsi: peatükk tugineb seaduste, määruste ja haridust korraldavate institutsioonide kodulehtede andmetele ning autorid selgitavad välja olukorra uuringu tegemise ajal, ajavahemikul 2013–2015.

Iga riigi puhul jaguneb käsitlus kaheks osaks. Esimeses osas uuritakse üldhariduse korraldust laiemalt, keskendudes õigusaktidele ja haridust korraldavatele institutsioonidele. Selle eesmärk on pakkuda raamistikku riigikeeleõppe korralduse mõistmiseks, mida käsitletakse teises osas.

Peatüki kokkuvõttes esitatakse vaatlusaluste riikide hariduse ja riigikeeleõppe korralduse võrdlus ning analüüsitakse käsitletud aspektide sarnasusi ja erinevusi Eestiga.

1. Soome

1.1. Hariduskorraldus

Hariduse korraldajaks Soomes võib olla kohalik omavalitsus (sm *kunta*), omavalitsuste ühendus (sm *kuntayhtymä*), registreeritud ühing (sm *rekisteröity yhteisö*), sihtasutus (sm *säätiö*) või riik (sm *valtion oppilaitos*). Kooli pidaja järgi jagunevadki Soome koolid kohaliku omavalitsuse või omavalitsuste ühenduse koolideks, riigikoolideks, erakoolideks, Ahvenamaa maakonna koolideks ja muudeks koolideks (Tilastokeskus 2013: 8–11). 2013. aastal oli põhikoolidest 96% kohaliku omavalitsuse ülalpidamisel (Esi- ja peruskouluopetus 2013). Õppekeele järgi tegutseb Soomes soome-, rootsi- ja saamikeelseid koole. On koole, kus õpetatakse teatud aineid (nt keeled, reaalsained) süvendatult.

2014. aastal tegutses Soomes kokku 2498 põhikooli: soomekeelseid 2246, rootsikeelseid 249 (StatFin 2014). Rootsikeelsed üldhariduskoolid asuvad Ahvenamaal, Lääne-Soomes ning Pohjanmaa ja Uusimaa maakonnas. Soome põhiharidusseaduse § 4 järgi on kohalik omavalitsus (*kunta*), kus on nii soome- kui ka rootsikeelseid elanikke, kohustatud korraldama alus- ja põhihariduse mõlemale keelerühmale.

1.1.1. Õigusaktid

Soome põhihariduse korraldust reguleerivad olulisemad õigusaktid on Soome põhiseadus (sm *Suomen Perustuslaki*, 1999) ning põhiharidusseadus (sm *Perusopetuslaki*, 1998). Vastavalt põhiseadusele on igäühel õigus oma keelele ja kultuurile (§ 17) ning tasuta üldharidusele (§ 16). Põhiseaduse järgi on Soome riik kohustatud hoolitsema soome- ja rootsikeelse elanikkonna hariduslike ning ühiskondlike vajaduste eest samadel põhimõtetel (§ 16). Saamid Soome põlisrahvana, romadel ja teistel rühmadel on õigus säilitada ja arendada oma keelt ja kultuuri (§ 16). Soome põhiseaduse järgi (§ 25) on koolikohustuslased kõik Soomes püsivalt elavad lapsed, kaasa arvatud sisserändetaustaga lapsed. See tähendab, et olenemata õpilase taustast ja emakeelest on kõikidel Soomes püsivalt elavatel lastel võrdsed õigused põhihariduse omandamisele.

Põhiharidusseaduses sätestatakse põhikooli ja eelõpetuse (sm *esiopetus*) õppekorralduse alused. Õpet põhikoolis reguleeritakse ja korraldatakse põhiharidusseadusega ning riikliku õppekavaga „Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet“ (POP 2004). Riiklikust õppekavast lähtudes koostab iga kool oma õppekeeles n-õ kohaliku (sm *paikallinen*) õppekava. Kooli õppekava on kooli kasvatus- ja õppetöö alus, milles määratletakse õppe- ja kasvatustöö eesmärgid ning põhimõtted, õppeained, õppekeel, aga ka õpilaste õigused ja kohustused.

Soome Vabariigi muud olulisemad põhiharidust reguleerivad õigusaktid ja dokumendid on järgmised: põhiharidusmäärus (sm *Perusopetusasetus*, 1998), määrus põhiharidusseaduses sätestatud õppe riiklike eesmärkide ning põhihariduses õppetundide jagunemise kohta (sm *Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitettun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta*, 2001), määrus haridustöötajate kvalifikatsiooninõuete kohta (sm *Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista*, 1998) ning haridus- ja kultuuritegevuse rahastamise seadus (sm *Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta*, 2009).

1.1.2. Haridusvaldkonda korraldavad institutsioonid

Haridusvaldkonda juhtivaks kõrgeimaks valitsusasutuseks on haridus- ja kultuuriministeerium (sm *Opetus- ja kulttuuriministeriö*). Haridusvaldkonda, v.a kõrgharidust, korraldab kogu Soomes 1991. a asutatud haridusamet (sm *Opetushallitus* ehk OPH). OPH ja selle allüksuste haldusalasse kuuluvad üldharidus, kutseharidus, haridusvaldkonna teenused, haldus- ja juhtimisteenused ning rootsikeelne haridus. Kohalike omavalitsuste tasandil tegelevad haridusküsimustega enamasti omavalitsuste haridusosakonnad (nt Helsingis *opetusvirasto*, Tampere *sivistys- ja opetustoimi*, Turus *kasvatus- ja opetusvirasto*).

1.1.3. Ülevaade haridussüsteemist

Põhiharidusseadusega sätestatakse, et koolikohustuslased on kõik Soomes püsivalt elavad lapsed alates sellest aastast, mil laps saab 7-aastaseks (§ 25). Koolikohustus lõpeb kas

põhihariduse omandamisega või õppeaastaga, mil noor saab 17 aastat vanaks. Kohalik omavalitsus on kohustatud korraldama põhiharidust kõikidele oma territooriumil elavatele koolikohustusega lastele, sh sisserännanute lastele. Soome haridussüsteem on astmeline, st iga järgmine aste eeldab eelmise astme läbimist. Haridussüsteemi aluseks on kohustusliku üldharidusmiinimumina põhiharidus ehk põhikool nominaalse õppeajaga üheksa aastat. Soome haridussüsteem koosneb

- kohustuslikust (alates 01.08.2015) üheaastasest eelõpetusest;
- kohustuslikust üheksa-aastasest põhiharidusest;
- põhikoolile järgnevast vabatahtlikust kesk- või kutsekeskharidusest;
- ülikoolis või rakenduskõrgkoolis omandatavast kõrgharidusest.

Eelõpetust (sm *esiopetus*) saadakse esimesse klassi minekule eelneval aastal. Eelõpetuse eesmärk on arendada koostöös kooli ja lapsevanematega mänguliste ning positiivsete õppimiskogemuste abil lapse arengu- ja õppimiseeldusi, tugevdada tema sotsiaalseid oskusi ning enesehinnangut. Eelõpetus toimub koolides või koolieelsetes haridusasutustes ja õppimine on tasuta. **Põhikool** (1.–9. klass) loob võimalused põhihariduse omandamiseks ja koolikohustuse täitmiseks. Põhihariduse omandamise järel on võimalik õpinguid jätkata kas gümnaasiumis (3 aastat), mis annab üldkeskhariduse, või kutseõppeasutuses (üldjuhul 3 aastat). **Gümnaasium** annab ettevalmistuse ülikoolis või rakenduskõrgkoolis õppimiseks. Keskkhariduse omandamise järel on võimalik valida kahe edasiõppimisvõimaluse vahel: 1) **rakenduskõrgkool**, kus õppetöö kestab kuni neli aastat või 2) **ülikool**, kus omandatakse akadeemiline kõrgharidus (OPH KKK).

1.2. Riigikeeleõppe korraldus

1.2.1. Õigusaktid

Põhiharidusseaduse (sm *Perusopetuslaki*) § 12 kohaselt õpetatakse Soomes emakeelena soome, rootsi ja saami keelt. Vanema või hooldaja valiku põhjal võib emakeelena õpetada ka roma, viipekeelt või muud õpilase emakeelt. Kuna mõistet *riigikeel* ei kasutata, siis räägitakse emakeelte ja teise kodumaakeele õppest. Katri Sarmavuori (vt Sarmavuori) andmete järgi algas soome keele võõrkeelena õpe rootsikeelsetele õpilastele 1843. a, kui soome keel lisati rootsi õppekeelele koolide õppekavasse. Nii emakeele kui ka teise kodumaakeele õppimisest räägitakse ka siis, kui tegemist on sisserände taustaga õpilastega. Emakeeleõppe korraldus ja õppeainete ainekavade kirjeldused esitatakse riiklikus õppekavas „Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004“ (POP 2004: 43–135, 278–296). Praegune õppekava kehtib veel kuni 2016. aastani, mil algab klasside kaupa astmeline üleminek uuele: alates 01.08.2016 nooremates klassides (1.–6.), kolmes vanemas klassis vastavalt aastal 2017, 2018 ja 2019.

Vastavalt põhiharidusseadusele (§ 10) on üldhariduskooli ja mujal kui koolis korraldatavas õpetuses kasutatav **õppekeel** kas soome või rootsi keel. Õppekeeleks võib olla ka saami, roma

või viipekeel. Seaduse §-s 11 sätestatakse kõikidele põhikooli õpilastele ühised õppeained, muu hulgas emakeel ja kirjandus, teine kodumaakeel ja võõrkeeled.

1.2.2. Riigikeele õpe põhihariduses

Kõik põhikoolis õpitavad keeled jagunevad õppemahult kohustuslikeks ja vabalt valitavateks keelteks, mida nimetatakse A- ja B-keelteks vastavalt õppe algamise ajale ning õppemahule. Kõikidele õpilastele ühiseks keeleks on A1-keel, mille õppimine algab tavaliselt 3. klassis ja mis üldjuhul on inglise keel (2009. aastal 90,2%). Muudest A1-keeltest õpitakse vähesel määral saksa, rootsi, prantsuse ja vene keelt (Kangasvieri jt 2011: 8–9). Teine kohustuslik keel on B1-keel (teine kodumaakeel), mille õppimine algab 7. klassis. B1-keeleks on soomekeelses koolis üldjuhul rootsi keel ehk teine kodumaakeel. Rootsikeelses põhikoolis õpitakse soome keelt A1-keelena, mistõttu kohustuslikku B1-keelt ei õpita üldse (Kangasvieri jt 2011: 10). Kohustuslik on õppida emakeelt, ühte kodumaakeelt ja võõrkeelt.

Lisaks võib kohalik omavalitsus soovi korral pakkuda valikulise A2-keele õpet, mis algab hiljemalt 5. klassis ja valikulist B2-õpet algusega üldjuhul 8. klassis (Kangasvieri jt 2011: 8).

Riigikeeleõppes on sõltuvalt õppija taustast kohustuslik õppida ainevaldkondadest „Emakeel ja kirjandus“ ja „Teine kodumaakeel“ mõlemast ühte õppeainet. Ainevaldkonnas „Emakeel ja kirjandus“ on kokku 11 õppeainet, ainevaldkonnas „Teine kodumaakeel“ kuus õppeainet:

1) **emakeel ja kirjandus:** soome keel emakeelena, rootsi keel emakeelena, saami keel emakeelena, roma keel emakeelena, viipekeel emakeelena, õpilase muu emakeel¹¹, soome keel teise keelena, rootsi keel teise keelena, soome keel saamikeelsetele, soome keel viipekeelsetele, rootsi keel viipekeelsetele;

2) **teine kodumaakeel:** rootsi keel (rootsi keel A-keelena, rootsi keel B-keelena, emakeelena kõneleja lähedane rootsi keel) ning soome keel (soome keel A-keelena, soome keel B-keelena, emakeelena kõneleja lähedane soome keel).

Teise kodumaa keele õppimine on kohustuslik kõigis kooliastmetes (sh gümnaasiumis ja kutsekoolis) ning kõikidele õpilastele¹². See, millises mahus õpilane nimetatud õppeaineid õpib, oleneb kooli õppekeelest, õpilase emakeelest ning teise kodumaakeele oskuse tasemest. Näiteks:

- kui kooli õppekeel on soome keel, õpib soome keelt emakeelena kõnelev õpilane ainevaldkonnas „Emakeel ja kirjandus“ õppeainet „Soome keel emakeelena“, ainevaldkonnas „Teine kodumaakeel“ aga rootsi keelt;

¹¹ Aine „Õpilase muu emakeel“ all mõistetakse immigrantõpilase oma emakeele õppimist üldhariduskoolis. Soome riik toetab sisserännanute laste emakeele õpet, st immigrantõpilaste vanematel on õigus nõuda kohalikult omavalitsuselt emakeele tunde kahe õppetunni mahus kord nädalas (Perusopetuslaki, § 12).

¹² Muu emakeelega õpilased (st immigrantõpilased) ei pea tingimata teist kodumaakeelt õppima. Juhul, kui näiteks rootsi keele õppimine osutub õpilase jaoks problemaatiliseks, võivad õpilase vanemad või hooldajad taotleda rootsi keele õppimisest vabastust. Vastavalt põhiharidusseadusele võib õpilase teatud tingimustel teise kodumaakeele õppimisest vabastada (Perusopetuslaki, § 18), kuid õpilasele tuleb keeleõppe asemel korraldada mingi muu aine või muu juhendatud tegevus (Perusopetuslaki, § 5).

- kui kooli õppekeel on rootsi keel, õpib rootsi keelt emakeelena kõnelev õpilane ainevaldkonnas „Emakeel ja kirjandus“ õppeainet „Rootsi keel emakeelena“, ainevaldkonnas „Teine kodumaakeel“ aga soome keelt;
- kui õpilase emakeel on saami keel, õpib ta ainevaldkonnas „Emakeel ja kirjandus“ õppeaineid „Saami keel emakeelena“, „Soome keel saamikeelsetele“ ning ainevaldkonnas „Teine kodumaakeel“ rootsi keelt;
- kui õpilase emakeel on muu kui soome, rootsi või saami keel, õpib ta ainevaldkonnas „Emakeel ja kirjandus“ olenevalt õppeasutuse õppekeelest soome või rootsi keelt teise keelena (tavaliselt siiski soome keelt ehk S2 – autori kommentaar), kuni ta on saavutanud keeleoskuse, mis võimaldab tal jätkata õppimist õppeaines „Soome keel emakeelena“ või „Rootsi keel emakeelena“. Õpilase ja tema vanemate soovi ning õppeasutuse võimaluste korral võib õpilane õppida ka oma emakeelt kuni 2 tundi nädalas.

Õppeaine „**Soome keel teise keelena**“ (sm *suomi toisena kielenä*, S2) on mõeldud sisserännanute (sm *maahanmuuttaja*) lastele, kelle soome keele oskus ei ole piisav, et selles keeles aineid õppida. Sellisel juhul õpib õpilane soome keelt kas täies või osalises mahus S2-programmi järgi kuni põhikooli lõpuni või seni, kuni tema soome keele oskus areneb soomlastega lähedasele või samale tasemele keeleoskuse kõigis aspektides. S2-õppe põhieesmärk on võimalikult hea soome keele oskuse saavutamine edasiste õpingute jaoks. Võrreldes õppeainega „Soome keel emakeelena“ on S2-õppe suurim erinevus selles, et õpitav keel pole õpilase emakeel, võõrkeeleõppest erineb aga õpe selle poolest, et keeleõppija elab ja õpib soomekeelses keskkonnas. S2-õppe maht, laad ning kestvus on individuaalne ning lähtub õpilase soome keele oskuse tasemest. Kuigi õppetöö aluseks on riiklik õppekava, võib õpe olla kooliti (sõltuvalt S2-õpet vajajate arvust, nende soome keele oskuse tasemest jne) erinevalt korraldatud. Soome keele nädalatundide arv on S2-õppes sama, mis aines „Soome keel emakeelena“. Näiteid õppetöö korraldamisest.

- Õpilane õpib kogu õppeaine ulatuses soome keelt S2-õpperühmas. Tunnid toimuvad soome keele emakeelena tundidega samal ajal.
- Õpilane õpib soome keelt S2-rühmas ning mingis osas ainet „Soome keel emakeelena“ koos soomlastega (tavalisim praktika).
- Õpilane osaleb S2-õppes kaugõppe vormis vastavalt individuaalsele kavale (erandlik praktika).

1.2.3. Õpetajate kvalifikatsiooninõuded

Soome Vabariigi üldharidus- ning kutsekoolides töötavate õpetajate kvalifikatsiooninõuded on sätestatud määrusega „Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista“ (1998). Soome põhikoolis emakeele ja kirjanduse õpetajana töötamiseks peab õpetajal olema emakeele ja kirjanduse õpetaja kvalifikatsioon. Kvalifikatsiooni eelduseks on magistrakraad, mille saamiseks on kohustus läbida

- 60 ainepunkti mahus alus- ja aineõpinguid soome keele ainetes;
- 60 ainepunkti mahus alus- ja aineõpinguid kodumaa kirjanduse või üldise kirjandusteaduse ainetes;
- kommunikatsiooniõpinguid 10 ainepunkti mahus;
- pedagoogilisi õpinguid 60 ainepunkti mahus.

Üldine praktika Soome ülikoolides on, et üliõpilased, kes soovivad tulevikus töötada soome keele kui teise keele õpetajana, sooritavad emakeele ja kirjanduse õpetaja õpingud ning spetsialiseeruvad soome keele õpingutes soome keele teise keelena erialale. Niisuguse praktika puhul on õpetajal head eeldused õpetada nii soome keelt teise keelena kui emakeelt ja kirjandust, millest tööandja võib olla huvitatud. Soome keele teise keelena eriala võib õppida kõikides Soome ülikoolides, kus õpitakse emakeele ja kirjanduse õpetajaks.

Õpingute läbimist ning õpetajana töötamise õigust tõendab vastav tunnistus (sm *vastaavuustodistus*). See on tunnistus selle kohta, et ülikoolis sooritatud õpingud vastavad õpetatavale ainele põhikoolis või gümnaasiumis.

Soome keelt või soome keelt teise keelena õpetav õpetaja ei pea rääkima soome keelt emakeelena. Emakeele ja kirjanduse aineõpetajal, nagu ka keeleõpetajatel üldiselt, peab olema õpetatavas keeles „suurepärase“ (sm *erinomainen*) suuline ja kirjalik oskus. Samuti peab aineõpetaja valdama täielikult kooli õppekeelt. Õppekeele valdamist tõendab ülikooli või muu kõrgkooli diplom või vastav keeleksam. Vajadusel määrab haridusamet, kuidas keele valdamist tõendatakse.

2. Läti

2.1. Hariduskorraldus

Lätis jagunevad koolid kooli pidaja järgi riigikoolideks, kohaliku omavalitsuse koolideks ja erakoolideks. Üldhariduskoolid (nii põhi- kui ka keskkoolid) on kohaliku omavalitsuse omandis, osa kutsekeskkoole aga riigi omandis. Õppekeele järgi liigituvad Läti põhikoolid lätikeelseteks ja muukeelseteks. Muukeelsed koolid on nn rahvusvähemuste haridusasutused, kus õpetus toimub mingis osas rahvusvähemuse keeles (vene, poola, ukraina, valgevene, heebrea, leedu ja eesti), teatud osas riigikeeles ja osaliselt kakskeelselt (st kahes keeles peetavas ainetunnis). Rahvusvähemuste koole ei eristata õppekeele põhjal, vaid neid nimetatakse ühtselt koolideks, kus on kasutusel vähemusrahvuste haridusprogramm. Lisaks sellele on koole, kus ühes majas õpetatakse nii läti kui ka vähemusrahvuste programmi alusel.

Haridus- ja teadusministeeriumi andmetel õppis 2014/2015. aastal vähemusrahvuste haridusasutustes 54 239 õpilast ehk 39% õpilaste koguarvust.

2.1.1. Õigusaktid

Läti Vabariigi põhiseadusega (läti *Latvijas Republikas Satversme*, LtLRS) sätestatakse, et igal inimesel on õigus omandada haridust; riik tagab tasuta õppe põhi- ja keskkoolis ning põhiharidus on kohustuslik (§ 112). Samuti on vähemusrahvusest isikutel õigus säilitada ja arendada oma keelt ning etnilist ja kultuurilist eripära (§ 114). Hariduskorraldust Lätis reguleerib Läti Seimi vastu võetud haridusseadus (LtIZ, vastu võetud 29.10.1998), üldharidusseadus (LtVIL, vastu võetud 10.06.1999), kutsehariduse seadus (LtPIL, vastu võetud 10.06.1999) ja kõrgkoolide seadus (LtAL, vastu võetud 02.11.1995). Üld-, kutse- ja kõrghariduse kitsamaid valdkondi reguleerivad Vabariigi Valitsuse (läti *Ministru Kabinets*, LtMK) välja antud määrused.

Haridusseadusega (läti *Izglītības likums*, LtIZ) sätestatakse, et riigi ja omavalituse haridusasutustes saadakse haridus riigikeeles (§ 9 (1)). Muus keeles võib saada haridust: 1) eraharidusasutustes, 2) asutustes, kus õpitakse vähemusrahvuste programmi järgi, 3) teistes haridusasutustes, mida täpsustatakse muudes seadustes (§ 9 (2)). Nendes asutustes põhihariduse ja keskhariduse saamiseks peab õppima riigikeelt ja sooritama riigikeele tasemeeksami (LtIZ, § 9 (3)).

2.1.2. Haridusvaldkonda korraldavad institutsioonid

Läti Vabariigi haridus- ja teadusministeerium (läti *Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija*, LtIZM) on valitsusasutus, mis planeerib, korraldab ja arendab hariduse- ja teaduse, spordi, noorsootöö ja riigikeele poliitika valdkonda.

Läti Vabariigi hariduskeskuse (läti *Valsts izglītības satura centrs*, LtVISC) põhiülesanded on tagada õpitulemuste hindamine üldhariduses riiklike eksamite vormis, koordineerida

üldhariduse standarditele vastava õppekirjanduse väljatöötamist ning koordineerida ja korraldada pedagoogide kutsealast täiendusõpet. Riigi hariduskeskus töötab välja riiklikud eksamid nii läti kui ka vähemusrahvuste keeltes ning analüüsib eksamitulemusi. Samuti korraldab riigi hariduskeskus riiklikke tasemetöid 3., 6. ja 9. klassis.

Läti Vabariigi hariduse kvaliteedi ameti (läti *Izglītības kvalitātes valsts dienests*, LtIKVD) põhiülesanne on koguda hariduspoliitika kujundamiseks ja elluviimiseks vajalikku informatsiooni, litsentseerida haridusprogramme, tagada üld- ja kutsehariduse kvaliteedi hindamine, kontrollida haridusprotsesse ja anda soovitusi ilmnunud puuduste kõrvaldamiseks.

Läti keele agentuuri (läti *Latviešu valodas aģentūra*, LtLVA) põhiülesanne on edendada läti keele staatuse tugevdamist ja jätkusuutlikku arengut, korraldades läti keele kui teise keele ja võõrkeele õpet kõikides haridusastmetes ja eluskestvas õppes, samuti toetada läti keele omandamist vähemusrahvuste hariduses.

Läti Vabariigi haridusarenduse agentuuri (läti *Valsts izglītības attīstības aģentūra*, LtVIAA) eesmärk on viia ellu riigi poliitikat kõrghariduse ja teaduse, elukestva õppe, kutsehariduse ja üldhariduse arengu valdkonnas.

2.1.3. Ülevaade haridussüsteemist

Läti haridusastmeteks on algkool, põhikool, keskkool ja kõrgkool (§ 5 (1)) ning hariduse vormideks on üldharidus, kutseharidus ja akadeemiline haridus (§ 6).

Läti haridussüsteem koosneb:

- vabatahtlikust alusharidusest kuni 5. eluaastani;
- kohustuslikust kaheaastasest eelõppes lastele alates vanuses 5–6 aastat;
- kohustuslikust 9-aastasest põhiharidusest, mida laps alustab aastal, kui ta saab 7-aastaseks, ja mis kestab kuni lapse 16-aastaseks saamiseni. Erijuhtudel võib põhiharidust omandada kuni 18-aastaseks saamiseni;
- keskharidusest, mida annab 3-aastane gümnaasiumiharidus või 3–4-aastane kutsekeskharidus;
- kutseõppes (1–3 aastat) või täiendusõppes (mitte vähem kui 160 õppetundi), mida omandatakse kesk- ja kutsehariduse järel;
- kõrgharidusest. (Izglītība Latvijā)

2.2. Riigikeeleõppe korraldus

2.2.1. Õigusaktid

Riigikeeleõpet Lätis reguleerivad Vabariigi Valitsuse (läti *Ministru Kabinets*, LtMK) välja antud määrused põhihariduse ja üldkeskhariduse kohta.

Määrus riikliku põhihariduse standardi, põhihariduse õppeainete standardite ja põhihariduse õppekava mudelite kohta (vt LtPamatIzgl, vastu võetud 23.08.2014) ongi sisuliselt põhikooli riiklik õppekava. Määrus sisaldab õppekava üldeesmärke, õppekava sisu, hindamise üldpõhimõtteid, õpitulemuste hindamise põhimõtteid, õppeainete jaotust eraldi läti ja vähemusrahvuste programmis. Ainekavad on esitatud määruse lisades 2–22. Lisa 25 (põhihariduse programmi näidis vähemusrahvustele) kohaselt taotletakse vähemusrahvuste põhiharidusega, et läti keel kui riigikeel omandatakse tasemel, mis võimaldaks

- jätkata haridust riigikeeles,
- edendada aine ja riigikeele integreeritud õpet,
- tagada kõigi haridusvaldkondade õppeainete tasakaalustatud õpe,
- soodustada hariduse omandaja integreerumist Läti ühiskonda ning toetada läti kultuuri omandamist.

Nimetatud määruse alusel koostab iga rahvusvähemuse haridusasutus oma kooli õppekava, lisades sinna ka vastava rahvuskultuuri omandamist ja Lätis vähemusrahvuste integratsiooni toetava õppesisu (LtIZ, § 41). Iga põhiharidust või keskharidust omandav õpilane õpib riigikeelt ja sooritab riigikeele eksami valitsuse sätestatud mahus ja korras (§ 9, (3)).

Vähemusrahvuste haridusprogrammi raames sooritavad õpilased 3. ja 6. klassi lõpus läti keele tasemetöö ning 9. klassi lõpus läti keele riikliku lõpueksami (LtPamatIzgl, § 21–23).

2.2.2. Riigikeele õpe põhihariduses

Läti põhihariduses on läti keel kohustuslik õppeaine. Lähtuvalt sellest, kas tegemist on lätikeelse või vähemusrahvuse kooliga, on õppeaineks vastavalt kas „Läti keel läti õppekeelega haridusasutustes“ (LtPamatIzgl, lisa 2) või „Läti keel ja kirjandus vähemusrahvuste haridusprogrammis 1.–9. klassile“ (LtPamatIzgl, lisa 3), mis mõlemad kuuluvad keelte ainevaldkonda. Gümnaasiumis õpitakse ainet „Läti keel“ sõltumata koolitüübist.

Põhihariduse programmi näidis vähemusrahvustele (LtPamatIzgl, lisa 25) esitab mudelite kaupa selle, missugune peaks olema läti keele osatähtsus erinevate ainete õpetamisel.

Iga haridusasutus valib oma arengukava prioriteetidest lähtuvalt ühe põhihariduse õppekavas pakutavatest õppeainete ja õppetundide mudelitest (LtPamatIzgl, lisa 25, § 8).

1. mudel: õppijad on omandanud eelõpetuse läti keeles ja neil on läti keele oskus ja kasutamise kogemus.
2. mudel: õppijad on omandanud eelõpetuse vähemusrahvuste keeles ja neil on läti keele oskus ja kasutamise kogemus.
3. mudel: õppijad on omandanud eelõpetuse vähemusrahvuste keeles, kuid nende läti keele oskus on vähese praktika tõttu retseptiivsel tasemel.
4. mudel: õppijatel puuduvad eelteadmised läti keelest.
5. mudel: õppijatel on läti keele oskus ja nad soovivad sügavamalt omandada teadmisi läti kultuurist.

Mudelid erinevad selle poolest, mis keeles (läti keeles, kakskeelselt või rahvusvähemuse keeles) ja mis klassist alates mingit õppeainet õpetatakse.

Vaatamata mudelite paljususele ja erinevustele nende vahel, toimub läti keele ja kirjanduse õpe sama ainekava alusel, kuid väikeste erinevustega õppemahus: läti keelt ja kirjandust õpetatakse kas 4 või 5 õppetundi nädalas.

2.2.3. Õpetajate kvalifikatsiooninõuded

Haridusseadusega (läti *Izglītības likums*, LtIZ) määratakse, et pedagoogina on õigus töötada isikul, kellel on või kes omandab pedagoogilist haridust, mis omakorda vastab Läti valitsuse kehtestatud kutsekvalifikatsiooni nõuetele (§ 48 (1)). Kõik haridusasutustes töötavad pedagoogid registreeritakse pedagoogide registris, mis on osa riigi haridusinfosüsteemist (LtIZ, § 48 (3)). Pedagoogina riigi või omavalitsuse haridusasutustes ei tohi töötada isik, kellel puudub Läti Vabariigi valitsuse määratud korra järgi välja antud dokument, mis tõendab riigikeele oskust kõrgeimal tasemel (§ 50 (3)).

„Läti keele ja kirjanduse õpetaja“ õppekava järgi õpetatakse näiteks Läti Ülikooli pedagoogika-, psühholoogia- ja kunstiteaduskonnas. Õppekava läbimisel omandatakse lisaks läti keele kui teise keele õpetaja kvalifikatsioon. Õppekavas nähakse ette muu hulgas kursused „Läti keele kui teise keele didaktika“, „Vene keel“, „Läti ja vene keele kontrastiivne grammatika“. (LtLVLS)

Täienduskoolituse võimalused. Haridusseadusega (läti *Izglītības likums*, LtIZ) määratakse, et õpetajate ametialase pädevuse areng toimub iseseisvalt ja asutustes, mis pakuvad vajalikke elukestva õppe programme (§ 49 (3)). Näiteks korraldab läti keele agentuur (ItLVA) Läti õpetajatele nii täienduskoolitusi kui ka seminare. Samuti pakub õpetajate erialast täiendusõpet Läti Vabariigi hariduskeskus (LtVISC).

3. Leedu

3.1. Hariduskorraldus

Kooli pidajaks võib Leedus olla riik või kohalik omavalitsus, kuid võimalik on asutada ka erakoole. Riigi- ja omavalitsuse koolid on enamikus leedukeelsed, aga õpetust antakse ka vähemuskeeltes. Muukeelse õppega hõivatud laste osakaal on siiski suhteliselt väike: kasvab tendents saata lapsi riigikeelsetesse koolidesse. Leedu õppekeelega koolides õppivate õpilaste osakaal on viimase paarikümne aastaga kasvanud 82,4%-lt 92,8%-ni, samas kui venekeelsetes koolides käivate laste arv on vähenenud 15,3%-lt 4%-ni. Poolakad on siinkohal erand: poola keeles õppijate arv on alates 1990. aastast kasvanud 2,3%-lt 3,4%-ni ning avatud on ka uusi poolakeelseid koole. Samas tuleb märkida, et poolakeelsete koolide õpilaste arv on viimasel ajal siiski veidi kahanenud negatiivse iibe ja leedukeelsete koolide eelistamise tõttu (Ramonienė 2011: 128).

Dünaamika näitab muu kui leedu õppekeelega koolide arvu vähenemist:

- 2009/2010 tegutses Leedus 153 üldhariduskooli, kus õppekeel oli leedu keelest erinev keel või leedu keel ja muu kui leedu keel kaks- või kolmkeelses koolis: 62 poola, 36 vene, 1 valgevene, 54 mitmekeelset (16 leedu-poola, 21 leedu-vene, 11 vene-poola, 6 leedu-poola-vene) kooli;
- 2012/2013 tegutses 134 üldhariduskooli, kus õppekeel oli muu kui leedu keel või leedu keel ja muu kui leedu keel kaks- või kolmkeelses koolis: 50 poola, 31 vene, 1 valgevene, 52 mitmekeelset kooli. (Ld Haridusraport 2013)

3.1.1. Õigusaktid

Leedu Vabariigi põhiseaduse (leedu *Lietuvos Respublikos Konstitucija*) §-s 37 öeldakse, et kodanikel, kes kuuluvad rahvusvähemustesse, on õigus viljeleda oma keelt, kultuuri ja kombeid (LdKONST); kool on Leedus kohustuslik 16. eluaastani (§ 41). Üldhariduse korraldust reguleerib Leedu Vabariigi haridusseadus, mille kehtiv versioon on Leedu seimis vastu võetud 01.07.2011 (leedu *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*, LdŠI). Kõrghariduse korraldust reguleeritakse Leedu Vabariigi teaduse ja kõrghariduse seadusega, seimis vastu võetud 24.04.2012 (leedu *Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas*, LdMSI), kutsehariduse korraldus on kindlaks määratud Leedu Vabariigi kutseharidusseadusega, seimis vastu võetud 22.06.2011 (leedu *Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas*, LdPMI). Mitteformaalse hariduse korraldust reguleerib Leedu Vabariigi täiskasvanute mitteformaalse hariduse seadus, seimis vastu võetud 12.04.2010 (leedu *Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas*, LdNŠI).

Nimetatud seadustega on reguleeritud nii korralduse kui ka kvaliteedi kindlustamise küsimused. Lisaks on haridusvaldkonna korraldusküsimused reguleeritud ka haridus- ja teadusministeeriumi määrustega.

3.1.2. Haridusvaldkonda korraldavad institutsioonid

Haridusvaldkonna õigusaktid on vastu võtnud Leedu Vabariigi seim ja nende elluviimise eest vastutab haridus- ja teadusministeerium. Ministeeriumis on eraldi alushariduse, üldhariduse, kõrghariduse, kutsehariduse, huvihariduse osakond jt. Samuti on eraldi regionaalse koolivõrgu osakond ja välisleedulaste osakond. Ministeeriumi juures töötab ka Leedu haridusnõukogu, mis asutati 2012. aastal Leedu Vabariigi seimi otsusega. Tegemist on hariduse eksperdikoguga, kelle ülesanne on strateegiliste haridusküsimustega tegelemine ja Leedu riigi (president, seim, valitsus, haridus- ja teadusministeerium) ning omavalitsuste nõustamine hariduspoliitika küsimustes.

Haridus- ja teadusministeeriumi koosseisus, erinevalt Eestist, ei ole keeleosakonda. Ka rahvusvähemuste hariduse korraldamiseks ei ole ministeeriumis eraldi osakonda. Vähemusrahvaste poliitikat viib ellu Leedu kultuuriministeerium, kuid vähemuskeelse hariduse ja riigikeele õpetamise küsimused on haridus- ja teadusministeeriumi juhtida ja korraldada. Eri tasemehariduse osakonnad tegelevad seega nii riigikeelse kui ka vähemuskeelse haridusega.

3.1.3. Ülevaade haridussüsteemist

Leedu üldharidus (leedu *Švietimo sistema*) on kolmeastmeline: alg-, põhi- ja keskharidus. Üldhariduskool on 12-aastane ja jaguneb kohustuslikuks alg- ja põhihariduseks (1.–10. klass, õpikohustus 16. eluaastani) ning mittekohustuslikuks koolieelseks ja keskhariduseks.

- Alusharidus – ei ole kohustuslik, munitsipaal- ja eralasteaiad pakuvad haridust lastele kuni 6. eluaastani vastavalt kehtestatud hinnakirjale.
- Eelõpetus – ei ole kohustuslik. Üks aasta enne kooli pakutakse lastele tasuta eelõpetust.
- Algharidus – 1.–4. klass. Lapsed õpivad kas leedu või rahvusvähemuse (vene, poola, valgevene) õppekeelega koolides. Kui õppekeel ei ole leedu keel, hakkavad lapsed leedu keelt õppima 1. klassist alates. Võõrkeeleõpe algab kõikides koolides 2. klassist.
- Põhiharidus – 5.–10. klass. Klassides 9–10 võidakse anda põhiharidusele lisaks ka eelkutsõpet.
- Keskharidus – 11.–12. klass.

Keskkooli (gümnaasiumi) lõpus sooritavad õpilased riigieksamid, mida korraldab riiklik eksamikeskus ja mille tulemuste põhjal toimub ka vastuvõtt kõrgharidusse. Kõrgharidus on Leedus kolmetasemeline (bakalaureuse-, magistri- ja doktoriõpe).

Pärast põhi- või keskharidust võib õpilane jätkata haridusteed kutseõppeasutustes. Kutseõpe kestab 1–2 aastat. Põhiharidusega õpilased võivad kutsekeskkoolides lisaks kutsele omandada ka keskhariduse.

3.2. Riigikeeleõppe korraldus

3.2.1. Õigusaktid

Riigikeele seaduse (leedu *Valstybinės kalbos įstatymas*, LdVKI) kohaselt on kõigil Leedus alalise elamisloaga elavatel isikutel õigus saada haridust (üld-, kutse- ja kõrgharidust) leedu keeles (ptk 6, § 11), kusjuures kõik üldhariduskoolid peavad õpetama riigikeelt riigi kehtestatud korra kohaselt (ptk 6, § 12, vt LdVKI).

Leedu Vabariigi haridusseadusega (LdŠI, § 30) reguleeritakse riigikeeles ja sellest erinevas emakeeles õppimise õigusi ja võimalusi.

1. Igal Leedu Vabariigi kodanikul ja ajutist või alalist elamisluba omaval välismaalasel, kes elab Leedus, on õigus õppida riigikeeles ja riigikeelt.
2. Üldhariduskoolides ja mitteformaalset haridust andvates õppeasutustes, kus toimub põhikirjaga sätestatud rahvusvähemuste keele ja kultuuri arendamine, on õigus anda kogu programmi või üksikute ainete osas õpetust rahvusvähemuse keeles. Sellistes koolides on riigikeele õpe kohustuslik ja sellele eraldatud tundide arv ei tohi olla väiksem kui emakeele tundide arv. Sellistes koolides on õpe korraldatud järgmiselt:
 - 1) alg- ja põhihariduse õppekavad on rahvusvähemuste keeles, kusjuures lastevanemate soovil võib osa aineid õpetada ka riigikeeles;
 - 2) keskhariduse õppekavad on rahvusvähemuste keeles. Õpilaste valitud aineid võib õpetada ka riigikeeles;
 - 3) riigi ja omavalitsuste alus- ja põhihariduse õppeasutused loovad tingimused, et rahvusvähemustesse kuuluvad õpilased saaksid oma emakeeles lisaõpetust, kui selleks on vajadus, leidub vastava keele spetsialist ja õppeprotsess koolis toimub mõnes muus keeles;
 - 4) Leedu Vabariigis alaliselt või ajutiselt elavate isikute lastele luuakse tingimused õppida riigikeelt, õppida riigikeeles ja võimaluse korral õppida emakeelt;
 - 5) kõik üldhariduskoolid peavad tagama riigikeele oskuse haridus- ja teadusministeeriumi kinnitatud ainekavale vastavalt;
 - 6) koolipidajal on õigus ja kohustus vähemalt ühes koolis (ühes klassis) kasutada õppekeelena riigikeelt (kui see pole emakeel) piirkondades, kus elavad ajaloolised rahvusvähemused ja kus tegutseb kas a) mitu kooli, mille õppekeel on riigikeel ja rahvusvähemuse keel, või b) kool, mille õppekeel on nii riigikeel kui ka rahvusvähemuse keel, kusjuures seal on vähemalt üks 11. klassikomplekt, mis õpib muus keeles.

Leedu Vabariigi haridusseaduse järgi vastutab haridus- ja teadusministeerium kõigi õppetasemete riiklike õppekavade vastuvõtmise, nende järgi õppetöö korraldamise ja kvaliteedi kontrolli eest. Põhiharidust antakse riikliku alg- ja põhihariduse õppekava järgi, mille lisades käsitletakse ka keelte õpetamist.

Rahvusvähemuste hariduskorraldust käsitletakse lisaks eespool nimetatud õigusaktidele haridus- ja teadusministeeriumi määruses (14.10.2011) leedu keeles õpetamise kohta üldhariduskoolis ja mitteformaalsetes haridusasutustes (leedu *Ugdymo lietuvių kalba bendrojo ugdymo ir neformaliojo švietimo mokykloje tvarkos aprašas*, LdTMU), millega reguleeritakse muu kui leedu õppekeelega koolide osaliselt riigikeelse õppetöö korraldust. Selle dokumendi kohaselt toimub kõikides Leedu vähemuskeelsetes õppeasutustes õppetöö kakskeelsete programmide alusel ja kasutades lõimitud aine- ja keeleõppe võimalusi. Määrusega nähakse ette kohustuslik riigikeelne aineõpe ka põhikoolis, sellele võib vanemate ja õpilaste soovil lisanduda riigikeelseid ainekursusi. Muu õppekeelega koolide huvitegevus on määruse järgi samuti kakskeelne, st riigikeeles ja õpilase emakeeles.

Põhi- ja keskkhariduse korraldus ja sisu Leedus on praeguse seisuga kindlaks määratud haridus- ja teadusministeeriumi määrusega (27.05.2013), vt 2013/2014. ja 2014/2015. õa põhi- ja keskkhariduse kava (LdUP).

3.2.2. Riigikeele õpe põhihariduses

Riigikeele õppe kohustuslikkus ja maht. Riigikeele õpet kirjeldatakse Leedu haridus- ja teadusministeeriumi kodulehelt saadud informatsiooni abil, vt LdSMM.

Muu kui leedu õppekeelega koolid õpetavad haridus- ja teadusministeeriumi kinnitatud ühtse õppekava alusel, kuhu kuulub emakeele õpe (samas mahus nagu leedu keel leedu koolides) ning riigikeele õpe, mis algab 1. klassis. Mõlemad õppeained kuuluvad keelte ainevaldkonda. Ka koolieelsetes rahvusvähemuskeelsetes haridusasutustes on nädalas vähemalt 4 leedu keele tundi. Riigikeele õpe toimub põhikoolis rühmaõppe vormis. Leedu keele tunnid rühmadeks jagatuna toimuvad juhul, kui klassis on vähemalt 12 õpilast, 3. klassis vähemalt 10 õpilast, vanemas astmes vähemalt 21 õpilast. Väikestes rühmades õpetamine ja leedukeelne aineõpe nõuab loomulikult täiendavat raha. Seetõttu on muu kui leedu õppekeelega koolide rahastus leedu õppekeelega koolide rahastusest 5% suurem.

Muu kui leedu õppekeelega koolides toimib kakskeelse hariduse mudel, st kõik haridusasutused, kus õppekeeleks on muu kui leedu keel, on kohustatud osa õppeaineid õpetama leedu keeles. Alates 2011. aastast tuleb vähemalt kahte Leedut puudutavat ainet õpetada kahes keeles (Ramonienė 2011: 126–127). Põhikoolis on kasutusel kakskeelsed ainetunnid geograafias ja ajaloo, kus Leeduga seotud teemasid õpetatakse leedu keeles. Kodanikuõpetust õpitakse aga läbivalt leedu keeles. Lisaks riigi kehtestatud eespool nimetatud kohustuslikele lõimitud aine- ja keeleõppe (LAK) tundidele võib põhikoolis osa aineid õpetada leedu keeles või kakskeelselt ka lastevanemate soovil. Algklassides on LAK-tundides 2 õpetajat.

Kõikides kooliastmetes kokku ei tohi leedu keele tunde olla vähem kui emakeeletunde. Riigikeele tunde muu kui leedu õppekeelega põhikooli vanemas astmes on sama palju nagu leedu keele emakeelena tunde leedu õppekeelega koolis. Leedu keele kui riigikeele tundide arv klasside kaupa:

- klassides 1–4 on kokku 512 tundi leedu keelt, sh 1. ja 2. klassis 7 tundi ja 3.–4. klassis 9 tundi nädalas;
- klassides 5–10 on kokku 1000 tundi leedu keelt.

Kokku kuulub seega muu kui leedu õppekeelega koolide põhihariduse õppekavasse **1512 tundi leedu keelt**.

Emakeelt (poola, valgevene, vene) on riikliku õppekava järgi muu kui leedu õppekeelega põhikoolis **kokku 1851 tundi**, mis klassiti jaguneb järgmiselt:

- klassides 1–4 on kokku 896 tundi;
- klassides 5–10 on kokku 965 tundi.

Ehkki haridusseaduse järgi ei saa riigikeele tunde olla vähem kui emakeeletunde, on õppekava järgi vahe siiski üle 300 tunni. Selle vahe korvab aga juba nimetatud kohustuslik leedukeelne aineõpe.

Leedu rakendas riigikeele kui teise keele õpet muukeelsetes haridusasutustes juba alates 1990. aastast, mistõttu ei pea isikud, kes on lõpetanud muu kui leedu õppekeelega haridusasutuse aastal 1991 ja hiljem, oma riigikeele oskuse taset eraldi tõendama (Ramonienė 2006). Põhikooli ega gümnaasiumi leedu keele eksamid ei ole seotud Euroopa Nõukogu keeleoskustasemetega, st ainekava eesmärkides ei viidata otse mingile tasemele.

3.2.3. Õpetajate kvalifikatsiooninõuded

Riigikeele õpetajad. Leedu seimi 2005. aasta otsusega õpetajate kvalifikatsiooninõuete kohta (LdKVALIF) sätestatakse, et riigikeele õpetajatelt nõutud kvalifikatsioon on pedagoogiline kõrgharidus filoloogia (leedu keele) erialal. Otsuses ei täpsustata, kas leedu keel on õpetaja emakeel või mitte.

Riigikeelsete ainete õpetajad. Ka aineõpetajate pädevus on toodud ära väga üldiselt. Õpetajate kutsepädevuste kohta on Leedu seimi otsus (2007), kus on sätestatud õpetajate keele- ja võõrkeelealane pädevus (LdKVALIFKEEL). Keelepädevus, mis selles dokumendis tähistab leedu keelt, on kirjeldatud üldpädevuste jaotuses, tegemata vahet, kas leedu keel on õpetaja emakeel või ei ole. Ilmselt pole leedu keele vähene oskus probleem ja selle oskuse vajalikkust ega ka taset ei pea eraldi rõhutama ega reglementeerima.

Samas selgub mitteametlikust kirjavahetusest leedu keele komisjoni esimehe Daiva Vaišnienėga, et tegelikult võib olla mitmekeelsetes koolides just aineõpetajate (ajaloo, geograafia) leedu keele oskusega mõningaid probleeme (nt aktsent), kuid ametlikult ei rõhutata seda küll kusagil.

Täienduskoolituse vajadus ja keele osa selles. Õpetajaid atesteeritakse. Kõikide õpetajate (sh ka leedu õppekeelega koolide õpetajate) täienduskoolitusse kuulub kohustuslik leedu keele kursus (leedu keele väljendusoskus), mis on vaja atesteerimiseks läbida. See nõue esitatakse kõikide ainete õpetajatele.

Internetis on keskkond (vt UPC), mis on mõeldud just muu kui leedu õppekeelega koolis töötavatele õpetajatele, sisaldades metoodilisi abimaterjale riigikeele, ajaloo ja geograafia õpetamiseks. Samuti antakse pidevalt informatsiooni just nende ainete õpetajatele suunatud täienduskoolituste kohta.

4. Iirimaa

4.1. Hariduskorraldus

1937. aasta põhiseaduse artiklis 42 sätestatakse, et perekond on laste esmane ja loomulik kasvataja ja harija ning riik austab vanemate võõrandamatut õigust ja kohustust anda oma võimaluste piires lastele usulist ja moraalset, intellektuaalset, füüsilist ja sotsiaalset haridust. Vanemad võivad valida, kas laps saab hariduse kodus, erakoolis või riigikoolis. Artiklis 42.2 sätestatakse riigi roll hariduses: riik peab kõigile võimaldama alghariduse, kuid ei pea seda ise andma ega selle andmist korraldama. Tegelikult võimaldab riik tänapäeval kõigile tasuta hariduse kõigil haridusastmetel.

Eurydice andmetel võib Iirimaa hariduskorraldust kirjeldada kui riigi ja eri organisatsioonide (eelkõige kirikute) partnerlust. Iseseisvusaastate jooksul on riigi roll muutunud üha tähtsamaks, nii et praeguseks on jäänud vähe koole, mis on hariduse ja oskuste ministeeriumist (ingl *Department of Education and Skills*) täiesti sõltumatud. 2011/2012. õppeaastal oli Iirimaa 3165 ministeeriumilt toetust saavat algkooli ja 35 sõltumatut algkooli. Keskkooli oli vastavalt 722 ja 15 (Eurydice).

Hariduskorraldus on tsentraliseeritud, puuduvad piirkondlikud haridusosakonnad, kuid koolide üheks liigitusaluseks on paiknemine iirikeelsetes piirkondades või väljaspool neid.

Algselt oli *Gaeltacht*'i piirkondade koolides õpetus iirikeelne, kuid praeguseks on osa koole läinud üle ingliskeelsele õppele. 2013. aasta septembris oli *Gaeltacht*'i piirkondade 135 algkoolist iiri keel õppekeeleks 104 koolis (77%) ja 26 keskkoolist 19 koolis (73%). Samas on ka vastupidine tendents: väljaspool *Gaeltacht*'i piirkondi, eelkõige linnades, asutatakse üha rohkem iirikeelseid koole, mida nimetatakse *Gaelscoil* (ainsus) / *Gaelscoileanna* (mitmus). Väljaspool *Gaeltacht*'i piirkondi oli 144 iirikeelset algkooli ja 36 keskkooli, mis tähendab, et 4,5% algkoolidest ja 4,8% keskkoolidest väljaspool *Gaeltacht*'i piirkondi on iirikeelsed ning neis õpib vastavalt 6,4% ja 2,4% õpilastest.

4.1.1. Õigusaktid

Peaaegu 20. sajandi lõpuni oli hariduse valdkond Iirimaa väga vähe reguleeritud. 1998. aastal võeti vastu haridusseadus (ingl *Education Act, 1998*), mis oli esimene katse reguleerida ühe seadusega haridusvaldkonna kõiki aspekte. Seadusega määratakse kõigi haridusvaldkonna osapoolte vastutus, soovitatakse koolidel luua nõukogud (ingl *boards of management*) ja lastevanemate komiteed (ingl *parents' associations*), asutatakse riiklik õppekava ja hindamise nõukogu (ingl *National Council for Curriculum and Assessment, NCCA*) ja määratakse selle ülesanded. See on praeguseni kõige olulisem haridusvaldkonda reguleeriv seadus, aga lisaks sellele on vastu võetud veel mitu olulist seadust.

2000. aasta haridusseaduse (ingl *Education (Welfare) Act, 2000*) eesmärk oli tagada, et kõik õpilased täidavad koolikohustust. Muu hulgas pikendas seadus koolikohustust 16. eluaastani.

2004. aasta hariduslike erivajadustega inimeste haridusseadusega (ingl *Education for Persons with Special Educational Needs Act*) sätestatakse, et erivajadustega õpilased peavad võimalusel saada hariduse tavakoolides ja neil on täpselt samasugused õigused haridusele kui kõigil teistel.

Täieliku nimekirja haridusvaldkonda korraldavatest õigusaktidest leiab ministeeriumi kodulehelt (DES).

Samas on ka teiste valdkondade seadusi, mida tuleb hariduses arvestada. Näiteks 2000.–2008. aastal vastu võetud võrdse kohtlemise seadused (ingl *Equal Status Acts 2000–2008*) keelavad muu hulgas diskrimineerimise hariduse vallas üheksal põhjusel: sugu, perekonnaseis, perekondlik olukord, seksuaalne sättumus, usk, vanus, rassiline kuuluvus.

4.1.2. Haridusvaldkonda korraldavad institutsioonid

Hariduspoliitika eest vastutab ja seda suunab hariduse ja oskuste ministeerium. Sellel on allasutused ja organisatsioonid, mis vastutavad konkreetsete valdkondade eest.

- Riiklik õppekava ja hindamise nõukogu (ingl *National Council for Curriculum and Assessment*, NCCA) asutati 2001. aastal, et koordineerida õppekava ja hindamisega seotud tegevust ja nõustada ministrit neis küsimustes.
- Riigieksamite komisjon (ingl *State Examinations Commission*, SEC) loodi 2003. aastal ja võttis ministeeriumilt üle kõik põhikooli ja gümnaasiumi lõpueksamitega seotu.
- *Gaeltacht*'i ja iirikeelse hariduse nõukogu (iiri *An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta*, COGG) loodi 1998. aasta haridusseaduse 31. artikli alusel ja alustas tööd 2003. aastal. Töövaldkondadeks on õppematerjalide koostamine, õpetajatele toe pakkumine ja uurimistöö.
- Õpetamisnõukogu (ingl *Teaching Council*) asutati 2006. aastal ja selle ülesanne on propageerida õpetajakutset, edendada õpetajakoolitust ja tagada õpetajate vastavus kutsestandardi nõuetele.

4.1.3. Ülevaade haridussüsteemist

Haridus jaguneb kolme astmesse: algharidus, keskhariidus ja kolmanda astme haridus (ingl *third-level and further education*).

Algharidus. Ehkki koolikohustus algab 6. eluaastast, lähevad lapsed tavaliselt kooli märksa varem, enamasti septembris pärast 4-aastaseks saamist. Kahele vabatahtlikule eelklassile järgneb kuus klassi kohustuslikku algharidust. Algkoolid kuuluvad tavaliselt usukogukondadele, kuid neid rahastab riik.

Praegu veel kehtiv algkooli 1999. aasta õppekava koosneb seitsmest ainevaldkonnast, millesse kuulub kokku 12 õppeainet. Üheks valdkonnaks on keelevaldkond, mis koosneb inglise ja iiri keelest (DES 2004: 9–10).

Keskharidus. 12-aastaselt jätkatakse õpinguid keskkoolis. Keskharidus jaguneb kolmeklassiliseks progümnaasiumi- (ingl *junior cycle*) ja kahe- või kolmeklassiliseks gümnaasiumiastmeks (ingl *senior cycle*). Progümnaasiumi lõpus sooritatakse riiklikud lõpueksamid (ingl *Junior Certificate*). Progümnaasiumis on kohustuslikud üheksa ainet, nende hulgas nii inglise kui ka iiri keel, kuid tegelikult teevad õpilased enamasti lõpueksami rohkem kui kümnes õppeaines (DES 2004: 13–15).

Üle 80% õpilastest jätkab õpinguid gümnaasiumiastmes kuni 18-aastaseks saamiseni (Eurydice). Selles astmes on võimalik valida kolme programmi vahel, millest igatüki lõpeb oma riiklike lõpueksamitega, nende eduka sooritamise järel saadakse lõputunnistus: traditsiooniline lõputunnistus (ingl *Established Leaving Certificate*), kutseprogrammi lõputunnistus (ingl *Leaving Certificate Vocational Programme*) või rakenduslik lõputunnistus (ingl *Leaving Certificate Applied*). Gümnaasiumis pakutavast 34 õppeainest on õpilastel kohustuslik õppida vähemalt viit, sealhulgas iiri keelt, mis on ainuke kohustuslik õppeaine selles kooliastmes (DES 2004: 14).

Keskharidust saab omandada eri tüüpi õppeasutustes: keskkoolis (ingl *secondary school*), kutsekoolis (ingl *vocational school*), kogukonnakoolis (ingl *community school*) ja üldhariduskoolis (ingl *comprehensive school*), mis kõik peale kutsekoolide on erakätes. Samas on koolides pakutav haridus küllalt sarnane – tasakaalustatud laiapõhjaline üldharidus (DES 2004: 13).

Nii progümnaasiumi kui ka gümnaasiumi lõpueksamid koostab, viib läbi, hindab ja tunnistused väljastab riiklik eksamikomisjon (ingl *State Examination Commission*). Eksameid saab enamikus ainetes teha kahel tasemel: tavatasemel (ingl *Ordinary level*) või kõrgtasemel (ingl *Higher level*). Progümnaasiumi lõpus saab iiri ja inglise keele ning matemaatika eksamit ja gümnaasiumi lõpus iiri keele ja matemaatika eksamit sooritada ka baastasemel (ingl *Foundation level*) (Eurydice). Kõrgkooli vastuvõtt toimub gümnaasiumi lõpueksami punktide alusel.

4.2. Riigikeele õppe korraldus

Iiri riigi loomisest saadik on iiri keelt õpetatud keelekümbluse põhimõtetest lähtudes, et tagada keele säilimine kogukonnakeelena *Gaeltacht*'i piirkondades ja laiendada inglise-iiri kakskeelsust väljaspool neid piirkondi.

4.2.1. Õigusaktid

1998. aasta haridusseaduse artikkel 31 on pühendatud iirikeelsele õppele. Selle alusel asutati *Gaeltacht*'i ja iirikeelse hariduse nõukogu (iiri *An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta*, COGG), mis alustas tööd 2003. aastal.

4.2.2. Riigikeele õpe põhihariduses

Mõlemad ametlikud keeled – iiri keel ja inglise keel – on kõigis koolides algkooli- ja progümnaasiumiastmes kohustuslikud. Gümnaasiumis on kohustuslik üksnes iiri keel.

Iiri keele ainekava on suunatud ingliskeelsetele koolidele ning *Gaeltacht*'i ja iirikeelsete koolide jaoks on sellele lisatud teemasid süvendatud õppeks. Inglise keele ainekava on kõigile koolidele ühine.

Igal kooliastmel on oma õppekava ja ainekavad, mis on ülesehituselt ja sisult erinevad. Soovituslik tundide arv on antud üksnes algkooli õppekavas: kahes eelklassis soovitatakse esimest keelt õpetada 3 ja teist keelt 2,5 astronoomilist tundi nädalas. Kuues algkooliklassis on soovituslik nädalatundide arv vastavalt 4 ja 3,5. (GoI 1999a: 70)

Iiri keele õpe on ülesandepõhine ja eesmärk on kommunikatiivne keelekasutus. Algkoolis soovitatakse kasutada iiri keelt ka tunnivälises suhtluses ja õpetada mõningaid teiste ainete osi iiri keeles, et õpilastel kujuneks harjumus kasutada keelt väljaspool keeletundi. Progümnaasiumist alates õpetatakse kolmel eri tasemel sõltuvalt õpilaste keeleoskusest. Baastasemel on rõhk arusaamisel ja elementaarse suhtlusoskuse arendamisel. Tavatasemel käsitletakse rohkem kirjalikke tekste ja ilukirjandust, kuid ka siin on pearõhk iiri keelest arusaamise arendamisel. Kõrgtasemel õpetatakse ingliskeelsete koolide hea iiri keele oskusega õpilastele ning *Gaeltacht*'i ja iirikeelsete koolide õpilastele. See erineb baas- ja tavatasemel õppes eelkõige selle poolest, et rõhk on keeleloomel ja keelekasutuse korrektsusel ning käsitletakse süvendatult ilukirjandust. Lõpueksam koosneb kirjalikust osast, kuulamistestist ja suulisest osast. Suuline osa on vabatahtlik ja seda tehakse vaid vähestes koolides. (DES 2005–2006: 19)

Inglise keele õpe lähtub algkoolis viiest põhimõttest:

- suulise keelekasutuse ning lugemise ja kirjutamise lõiming,
- keele õppimine ja keele kaudu õppimine,
- suulise keele keskne roll,
- lugemisoskuse arendamine väga erinevate võtete abil,
- nii kirjutamisprotsessi kui ka selle tulemuse olulisus.

Progümnaasiumi inglise keele õpe arendab õpilaste isiklikku, sotsiaalset ja kultuurilist kirjaoskust. Lõpueksam on kirjalik ja õpilased analüüsivad selles peamiselt väga erinevaid tundmatuid tekste, ehkki osa ülesandeid kontrollib ka kursusel õpitud materjali omandamist. Õpilased, kes ei valda ei iiri ega inglise keelt, peavad õppima vaid ühte neist ning tavaliselt on

selleks inglise keel. Niisugustele õpilastele (ingl *English as an Additional Language*) pakutakse koolis küll tuge, aga eeldatakse, et nad õpivad algusest peale koos teiste õpilastega ning eraldi kursusi neile ei korraldata. Õpetajatele on töötatud välja abimaterjalid selliste õpilastega töötamiseks, mis on koondatud riikliku õppekava ja hindamise nõukogu (NCCA) kodulehele (NCCA EAL).

4.2.3. Õpetajate kvalifikatsiooninõuded

Hariduse ja oskuste ministeeriumi õpetajahariduse osakond töötab välja õpetajate koolitusnõuded, toetab (ka rahaliselt) ja kontrollib nõuete täitmist. Riigilt toetust saavates koolides võivad õpetada üksnes need, kes on arvele võetud õpetamisnõukogus (ingl *Teaching Council*). Registreerimisnõuete (ingl *Teaching Council [Registration] Regulations 2009*) järgi peab algkooliõpetajal olema bakalaureusekraad (vähemalt 3 aastat, 180 EAP), mis sisaldab pedagoogilisi ja erialaseid õpinguid ning pedagoogilist praktikat, või bakalaureusekraad ja lisaks sellele läbitud vähemalt 18-kuuline (90 EAP) algklassiõpetajate kursus. Progümnaasiumi- ja gümnaasiumiõpetajal peab samuti olema bakalaureusekraad (vähemalt kolm aastat õpinguid, 180 EAP), mis võimaldab tal õpetada vähemalt ühte õppeainet kõrgtasemel, ja läbitud 60 EAP-line õpetajakoolitus.

Kõik algkooliõpetajad peavad oskama iiri keelt nii hästi, et nad suudavad õpetada nii iiri keelt kui ka teisi aineid iiri keeles. Seetõttu on algkooliõpetajaks õppimise eeldus, et kandidaat on sooritanud gümnaasiumi lõpueksami iiri keeles kõrgtasemel kõige kõrgemale hindele (ingl *an honors Grade in Higher Level Irish in the Leaving Certificate examination*) (DES 2005–2006: 30). Algkooliõpetaja õppekavas on iiri keel üks kohustuslikest ainetest ja seetõttu ei pea õpetaja pärast hariduse omandamist oma iiri keele oskust enam tõendama. Mujal hariduse omandanud peavad aga kolme aasta jooksul tõendama, et oskavad iiri keelt vajalikul määral. Keskkooliõpetajatele selline nõue puudub.

5. Kanada

5.1. Hariduskorraldus

Haridusvaldkond kuulub provintside ja territooriumide haldusalasse. Igal haldusüksusel on oma haridusministeerium või -osakond, välja arvatud Yukon ja Loodealad, kus haridust kureerib mitut valdkonda ühendav osakond (ingl *Department of Education, Culture and Employment*). Haldusüksuseti on ka erinevusi ning teatud valdkondi hariduses võivad kureerida, rahastada või toetada föderaalised institutsioonid.

Provintsid jagunevad koolipiirkondadeks, mida juhib koolinõukogu (ingl *School Board*). Koolinõukogusse kuuluvad valitavad liikmed, kes juhivad provintsi hariduspoliitikat ja tegelevad provintsi õppekava rakendamise küsimustega. Usulise kuuluvuse järgi jagunevad Kanada koolid ilmalikeks koolideks, katoliku koolideks või muudeks kristlikeks koolideks ning mõnes provintsis on ka koolinõukogud moodustatud sellest lähtuvalt. Eksisteerivad nii tasuta munitsipaalkoolid (ingl *public schools*) kui ka õppemaksuga erakoolid (ingl *private schools*). (Vt Canadian Education System.)

5.1.1. Õigusaktid

Kanada õiguste ja vabaduste harta § 23 järgi on inglise või prantsuse keelelisse vähemusse kuuluvatel vanematel õigus anda oma lastele vähemuskeelset haridust (ingl *minority-language education*). Seaduse rakendamine on iga provintsi pädevuses. (Constitution Act 1982)

Provintsi keeleolukorra tõttu võib inglise ja prantsuse keel olla kas enamus- või vähemuskeel, mistõttu on igas haldusüksuses nii inglise- kui ka prantsuskeelsed koolid, kus teist ametlikku keelt õpetatakse õppeainena (ingl *French as a second language (FSL), English as a second language (ESL)*), ent kuni 25% õppemahust võib selles keeles õpetada ka teisi aineid. Lisaks sellele on ingliskeelsetes koolides kasutusel prantsuse keele kumblus (ingl *French-immersion program*), milles prantsuse keelt kasutatakse õppekeelena vähemalt 25% ulatuses õppemahust.

Alates 1983. aastast on föderaalvalitsus toetanud vähemuskeelset haridust ja teise keele õpetust provintsidest ja territooriumidel. Selleks sõlmitakse neljaks õppeaastaks raamkokkulepe föderaalvalitsuse ja haridusministrite nõukogu (ingl *Council of Ministers of Education, Canada*, vt CMEC) vahel, mille järel iga haldusüksus peab oma vajaduste järgi läbirääkimisi föderaalvalitsusega. (Vt Protocol for Agreements.)

Indiaani seaduse (ingl *Indian Act*, § 114) kohaselt on indiaani (ingl *indians, first nations*) lastele võimalik asutada koole reservaadis, kus õpetatakse ka emakeelt ja kultuuri. Riik toetab indiaani laste üldharidust vaatamata sellele, kas laps käib reservaadis koolis või provintsikoolis. Kanadas on indiaani lastele ka föderaalised koolid.

Põlisrahvaste programmi (ingl *Native language program*) kohaselt on näiteks Ontarios loodud võimalused provintsi territooriumil kõneldava enam kui kümne põlisrahva keele õppeks

1. (4.) – 8. klassini. Ainekava järgi arendatakse suulise suhtluse, lugemise ja kirjutamise oskust. (Vt Native Languages 2001.)

Alates 2004. aastast tegeleb Kanadas põlisrahvaste hariduse küsimustega Kanada haridusministrite nõukogu, kes on seda valdkonda riigis uurinud, hakanud korraldama õpetajakoolitust ning loonud andmebaasi indiaani, metissi ja inuiti haridusest kogutud parimatest näidetest. Samuti juhib nõukogu uue põlisrahvaste hariduse strateegia koostamist. (Vt CMEC, Aboriginal Education.)

5.1.2. Haridusvaldkonda korraldavad institutsioonid

1967. aastast tegutseb Kanadas haridusministrite nõukogu (ingl *Council of Ministers of Education, Canada*, vt CMEC), mis esindab provintside ja territooriumide haridushuve föderaalvalitsuses, välisriikides ja rahvusvahelistes organisatsioonides. Nõukogu kaudu teevad provintside ja territooriumide haridusministrid koostööd ühiste eesmärkide saavutamiseks haridusvaldkonnas.

Kanada haridusühing (ingl *Canadian Education Association*, vt CEA) on 1891. aastal asutatud mittetulundusühing, mis juhib haridusuuringute valdkonda, jagab uurimistulemusi sidusrühmadele, kaasab hariduse uuendamisse haridustöötajaid üle Kanada. Välja on töötatud erinevaid programme, millega taotletakse hariduse uuendamist ja kvaliteedi tõstmist, silmas pidades 21. sajandi õppija vajadusi. Programmide kaudu on uurimisse kaasatud ka õpetajad ja õppijad.

5.1.3. Ülevaade haridussüsteemist

Enamikus haldusüksustest algab haridustee 5.–6. eluaastast lasteaias, välja arvatud Québecis ja Ontarios, kus on kasutusel ka lasteaiaeelsed programmid (ingl vastavalt *Pre-school* ja *Junior Kindergarten* või *Pre-Kindergarten*). Esimese klassi õpilased on 6–7-aastaselt ning Eesti haridussüsteemile vastav keskharidus saavutatakse 12. klassi lõpuks (17–18-aastaselt), Québecis aasta varem. Kooliastmeid nimetatakse provintsi erinevalt, samuti on erinev klasside jaotus kooliastmete vahel. Koolikohustus kehtib sõltuvalt provintsist vanuseni 15–18 aastat. Koolikohustus laieneb kõigile alaealistele lastele välja arvatud tööloata mittealaliste elanike lapsed (Immigration and Refugee Protection Act 2001, § 30 (2)).

5.1.4. Ontario hariduskorraldus

Juba kirjeldatud piirkondlike erinevuste tõttu Kanadas keskendub uurimus edaspidi Ontariole, kus võrdlusaluseks Eestiga on provintsi suurima vähemusgrupi riigikeeleõpe põhihariduses.

Ontarios reguleerib haridusvaldkonda haridusseadus (vt Education Act 1990), mille viimased muudatused jõustusid 2012. aastal. Seaduse järgi laieneb koolikohustus kuni lapse 18-aastaseks saamiseni (§ 21 (1)).

Perekonnal on Ontario kaasavas hariduses tähtis koht: lisaks sellele, et lapsel on võimalik omandada haridus koduõppe vormis, on vanemate kaasamine lapse kooliharidusse hariduskorralduse üks eesmärgi. (Vt Ontario Schools 2011, Parents in Partnership 2010.)

Ontarios koosneb üldharidus põhiharidusest (ingl *elementary education*) ja keskkooliharidusest (ingl *secondary education*). Keskkooliharidus omandatakse nelja aastaga 9.–12. klassis. Põhihariduse hulka arvatakse lisaks kooliharidusele (1.–8. klass) ka koolieelse hariduse eri programmid, kuigi need pole kohustuslikud. Kuna uurimused on näidanud, et koolieelne õpe valmistab lapsi kooliks paremini ette, arendades nii sotsiaalseid kui ka õpioskusi, pakuvad alates 2014. aastast kõik Ontario põhikoolid 4–5-aastastele võimalust õppida kogu päeva sisustavas lasteaias (ingl *full-day kindergarten*), kus õpitakse mänguliste ja avastuslike tegevuste kaudu.

Provintis rahastab nelja koolitüüpi: prantsuse õppekeelega munitsipaal- ja katoliku koolid (ingl *public schools*), prantsuse õppekeelega katoliku koolid, inglise õppekeelega munitsipaal- ja katoliku koolid.

Õppeaasta Ontarios kestab 1. septembrist kuni 30. juunini. 2012/2013. õppeaastal registreeriti Ontarios 3978 põhikooli ja 913 keskkooli. Põhihariduses õppis kokku 1 346 590 last, neist enamik (94,5%) ingliskeelsetes koolides. Keskkooliharidust omandas samal ajal 684 615 õpilast, neist 96,4% ingliskeelsetes koolides. (Vt Education Facts.) 12 prantsuskeelsesesse koolipiirkonda kuulub kokku 335 munitsipaal- ja katoliku põhikooli ning 94 munitsipaal- ja katoliku keskkooli (vt French-language Education).

Enamikus koolides õpetatakse Ontario õppekava järgi, mille arendust koordineerib Ontario haridusministeerium ja nõustab õppekava nõukogu (ingl *Curriculum Council*). Ontarios korraldavad haridusvaldkonda kaks ministeeriumi: Ontario haridusministeerium (ingl *Ontario Ministry of Education*, vt OME) ja Ontario koolituse, kolledžite ja ülikoolide ministeerium (ingl *Ontario Ministry of Training, Colleges and Universities*, vt TCU).

5.2. Riigikeeleõppe korraldus Kanada Ontario provintsis

5.2.1. Õigusaktid

Ontarios, nagu ka mujal Kanadas, kuulub ingliskeelsetes koolides teise ametliku keelena õppekavasse prantsuse keel teise keelena ning prantsuskeelsetes koolides vastavalt inglise keel teise keelena (Education Act 1990, XII).

5.2.2. Riigikeele õpe põhihariduses

Ingliskeelsetes koolides on kolm prantsuse keele kui teise keele programmi, mille rakendamise üle otsustab kool piirkonna vajadustest lähtudes (vt FSL 2013).

1) Prantsuse keele põhikursus (ingl *Core French*) on kohustuslik 4.–8. klassini minimaalse õppemahuga 600 tundi. See on n-õ miinimumprogramm, mis peab olema tagatud kõigis ingliskeelsetes koolides 4.–12. klassini.

2) Prantsuse keele süvaõppes (ingl *Extended French*) õpetatakse lisaks prantsuse keelele veel vähemalt ühte ainet prantsuse keeles, mis kokku peavad igas klassis katma vähemalt 25% õpetusele kuluvast ajast, minimaalselt 1260 tundi 8. klassi lõpuks. Prantsuse keeles õpetatava(d) aine(d) peab kool valima kindlaks määratud õppeainete hulgast, kuid õppe alguse ja mahu võib iga kool ise otsustada. 1.–6. klassis on valitavate ainete hulgas kunstained (tantsu-, draama- ja muusikaõpetus, kujutav kunst) ja ühiskonnaõpetus (ingl *social science*); 7.–8. klassis võib valida ajaloo ja/või geograafia. Lisaks nendele ainetele võib 1.–8. klassini prantsuse keeles õpetada ka matemaatikat, reaali- ja tehnoloogiaaineid, terviseõpetust ja kehalist kasvatust.

3) Prantsuse keele kümbeluses (ingl *French immersion*) peab prantsuse keeles õpetama igas klassis vähemalt 50% õpetusele kuluvast ajast, kokku vähemalt 3800 tundi 8. klassi lõpuks. Lisaks prantsuse keelele peab õpetama veel vähemalt kahte ainet prantsuse keeles ning ainete valik on sama, mis prantsuse keele süvaõppes. Paljudes koolides on kasutusel varajane täielik keelekümbelus, mis algab 1. klassist 100% prantsuskeelse õppega, mis kestab kuni 3.–4. klassini. Seejärel lisatakse järk-järgult inglise keeles õpetatavaid aineid, kuni 8. klassi lõpuks võib ingliskeelse õppe maht ulatuda kuni 50%-ni.

Õppijad, kes on põhikoolis õppinud keelekümbelusprogrammis, võivad keskkoolis jätkata kas prantsuse keele süvaõppes või keelekümbeluses. Keskkoolides, kus kasutusel on vaid prantsuse keele põhikursus, peab põhikoolis intensiivsemalt õppinud õpilastele pöörama erilist tähelepanu, et leida põhikursuse raames neile sobiv õpe.

4) Ingliskeelsete koolide õppekavasse kuuluvad ka inglise keel teise keelena (ingl *English as a second language*, ESL) ja üldise kirjaoskuse arendamine (ingl *English literacy development*, ELD) neile, kelle emakeel või kodukeel on muu kui inglise keel ja kes ühte või teist programmi vajavad. Niisuguseid õppijaid nimetatakse inglise keele õppijateks (ingl *English language learners*, ELL). Vajaduse diferentseeritud õppeks määrab selleks välja töötatud hindamine, mille tulemuste põhjal valitakse õppijale tema tasemele vastavad kursused. Puudujäägid keeleoskuses ei mõjuta õppimist eakohases klassis, sest igat õppijat toetatakse ka muude ainete õppimisel, võttes arvesse inglise keele omandamise taset. Näiteks võib ühes klassis õppida kolm nn inglise keele õppijat, kõik erineva inglise keele oskuse tasemega. Tunnitegevusi kavandades arvestab aineõpetaja igaühega eraldi, seades neile jõukohaseid eesmärgi ja kohandades vajadusel õppetegevusi või andes sama tegevuse raames tasemekohaseid ülesandeid (vt lähemalt õppetsükli kavandamise näidiseid Supporting English Language Learners 2008: 65–91). Seega on nimetatud programmide eesmärk arendada õppijate inglise keele oskust tasemeni, mis võimaldaks edukalt inglise keeles õppida (vt English Language Learners 2007, STEP 2012, Supporting English Language Learners 2008).

Prantsuskeelsetes koolides õpetatakse kõiki aineid prantsuse keeles, välja arvatud inglise keel teise keelena. Prantsuskeelse haridusega taotletakse prantsuse keele, kultuuri ja kakskeelsuse edendamist ning identiteedi kujundamist provintsis. Seetõttu nähakse probleemi laste siirdumises ingliskeelsetesse koolidesse, mille üheks põhjuseks on prantsuse keele osatähtsuse vähenemine kodukeelena. Välja on töötatud meetmed, et hoida ära koolivahetust, mis enamasti juhtub kas pärast esimest klassi või põhikooli lõpus. (Policy 2004)

Prantsuskeelsete koolide õppekavas on inglise keel (ainenimetusega *Anglais*, vt *Anglais* 2006) ja inglise keel algajatele (vt *Anglais pour débutants* 2013), kuid puudub muude ainete õppimine selles keeles. Ontario haridusseaduse järgi on prantsuskeelsetes koolides inglise keele õpe kohustuslik 5.–8. klassini (Education Act 1990, § 292).

1) Kuigi inglise keel on kohustuslik 5.–8. klassini, algab õpetus üldiselt 4. klassist. Programm on mõeldud neile õppijaile, kel on juba teadmisi inglise keelest. Ainekavas kirjeldatakse nelja saavutustaset, millest kolmas kujutab endast provintsi standardit, mis tagab piisava ettevalmistuse tööks järgmises klassis. Samas ei tee ainekava ettekirjutusi õppe mahu kohta. (Vt *Anglais* 2006.)

2) Inglise keel algajatele (vt *Anglais pour débutants* 2013) on mõeldud õppijatele, kelle teadmised inglise keelest on vähesed või puuduvad üldse. Tegemist on diferentseeritud tugiõppe programmiga, mille eesmärk on arendada õppija inglise keele oskust tasemeni, mis võimaldaks tal jätkata inglise keele tavakursusel. Diagnooshindamise tulemused määravad, missuguse klassi programm algajate ainekavast õppijale sobivaim on ja millal ta on suuteline jätkama tavaõppes. Näiteks võidakse 7. klassi vastu võetud õppijale, kelle inglise keele oskus pole piisav 7. klassi inglise keele tavakursusel õppimiseks, määrata algajate kursuse 5. klassi programm. Mõne kuu pärast võib ta hindamistulemuste põhjal jätkata 6. klassi programmiga ning õppeaasta lõpus liituda 7. klassi inglise keele tavakursusega. Üleminek tavaõppele võib toimuda mis tahes ajal õppeaasta jooksul ning selle otsustab inglise keele õpetaja või algajate õpetaja. Algajatele mõeldud programm on kooskõlas inglise keele tavakursuse ainekavaga.

5.2.3. Õpetajate kvalifikatsiooninõuded

Õpetajana töötamiseks Ontario üldharidussüsteemis peab olema atesteeritud Ontario õpetajate kolledžis (ingl *Ontario College of Teachers*). Atesteeritud õpetajad tasuvad kolledži liikmetena aastamaksu, et säilitada oma liikmelisus ja õpetusluba (vt OCT).

Üldiselt nõutakse kooliõpetajatelt vähemalt 3-aastase bakalaureuseõppe ja 1-aastase (vähemalt 30 ainepunkti) õpetajakoolituse programmi läbimist akrediteeritud õppeasutuses. Aktsepteeritav õpetajakoolitusprogramm sisaldab:

- vähemalt 40-päevast pedagoogilist praktikat;
- hariduse aluste kursusi (hariduse ajalugu, haridusfilosoofia, pedagoogiline psühholoogia), mis moodustab vähemalt 20% programmi mahust;
- kursusi teatud ainete õpetamise meetodikast mingis õppeastmes (40% programmi mahust, kusjuures meetodikakursusi pole võimalik läbida kaugõppes);

- 20% ulatuses kursusi hariduse muudest valdkondadest. (Vt Requirements 2013.)

Erandkorras, kui pole võimalik palgata kvalifitseeritud õpetajat, võib kuni üheks aastaks haridusministri loal tööle võtta ka nõutava kvalifikatsioonita õpetaja (Teacher Assignment 2011).

Keeleõpetajatele, nagu ka teistele õpetajatele, laieneb keeleoskuse nõue: prantsuskeelses koolis töötavad õpetajad peavad oskama prantsuse keelt ja ingliskeelses koolis töötavad inglise keelt. Kindlaks on määratud riigid, kus inglise või prantsuse keeles läbitud õpetajakoolituse korral ei pea selle keele õpetaja oma keeleoskust eraldi tõendama. Arvestatakse ka inglise või prantsuse keeles omandatud põhi- või keskharidust ja kõrgharidust, kui õppeasutused saavad kolledžile sellekohase kinnituskirja. Muul juhul tuleb keeleoskuse tõendamiseks sooritada keeleksam. (Requirements 2013)

Ontario õpetajatele ei esitata nõudmisi erialase enesetäiendamise osas, välja arvatud kohustuslikud erialase enesetäiendamise päevad (ingl *days for professional development*), mis on sätestatud kollektiivlepingus (vt Teacher education). Kuna valitseb seisukoht, et pidev erialane enesetäiendamine on tihedalt seotud eduka õpetamise ja õppijate heade tulemustega, eeldatakse, et õpetajad on motiveeritud end pidevalt täiendama.

Keeleõpetajate professionaalset arengut toetab ka Kanada teise keele õpetajate ühing (ingl *Canadian Association of Second Language Teachers*, vt CASLT), mis koondab lisaks keeleõpetajatele ka teadureid, koolijuhte, haridusteaduskondi ja -osakondi, keelekeskusi ning kirjastusi. Ühingu kodulehel on detailset otsingut (koolitusvaldkond, sihtgrupp, asukoht, aeg) võimaldav andmepank, mille abil saavad inglise ja prantsuse keele kui teise keele õpetajad üle Kanada leida sobivaid kraadiõppeprogramme ja täienduskoolituskursusi.

6. Kokkuvõte ja võrdlus Eestiga

Kuigi Eestis, Lätis, Leedus, Iirimaal ja Soomes võivad koolid olla nii riigi kui ka kohaliku omavalitsuse hallata, on hariduskorraldus neis riikides tsentraliseeritud. Kanadas seevastu on haridusvaldkond provintside ja territooriumide vastutusalas ja seetõttu on siinses kokkuvõttes esitatud võrdlus peamiselt Ontario provintsiiga.

Põhiseaduse järgi on kõigis riikides igapäevane õigus haridusele. Koolikohustus algab Soomes, Lätis, Leedus ja Eestis lapse 7-aastaseks saamisega. Iirimaal algab see 6. eluaastast ja Kanadas 5.–6. eluaastast. Leedus ja Iirimaal kestab koolikohustus 16. eluaastani, Soomes ja Eestis 17. eluaastani, Lätis kuni on omandatud põhiharidus (tavaliselt 16., erandjuhtudel 18. eluaastani). Kanadas on olukord provintsi erinev, koolikohustus kestab 15.–18. eluaastani. Koolikohustuse pikkuse sätestab Lätis, Leedus ja Soomes põhiseadus, Iirimaal ja Kanada Ontario provintsis haridusseadus, Eestis põhikooli- ja gümnaasiumiseadus ning haridusseadus. Kõrgeimaks haridust korraldavaks institutsiooniks on võrreldavates riikides valitsusasutusena ministerium.

Kõigis riikides ja Ontario provintsis on kasutusel mitu õppekeelt. Kanadas, Soomes ja Iirimaal kui kahe riigikeelega riikides antakse haridust mõlemas riigikeeles, ehkki üks neist domineerib. Näiteks Kanada Ontario provintsis õpib umbes 95% põhikooli õpilastest ingliskeelsetes koolides, Iirimaal on erinevus iirikeelsete piirkondade ja muu Iirimaa vahel: kui väljaspool piirkondi on umbes 4,5% koolidest iirikeelsed, siis iirikeelsetes piirkondades (iiri *Gaeltacht*) on iirikeelseid koole umbes 75%. Soomes on soomekeelseid põhikoole umbes 90%, rootsikeelsed koolid asuvad teatud piirkondades (Ahvenamaal, Lääne-Soomes ning Pohjanmaa ja Uusimaa maakonnas).

Leedus, Lätis ja Eestis on üks riigikeel, kuid sellest hoolimata antakse õpetust mitmes keeles. Leedus õpib 92,8% õpilastest leedukeelsetes koolides, muukeelset haridust (vähemusrahvuste haridusprogrammide järgi) saavad 4% õpilastest vene keeles ja 3,4% poola keeles. Lisaks sellele antakse ühes koolis valgevenekeelset haridust ja on ka 50 mitmekeelset kooli. Lätis õpib vähemusrahvuste koolides 39% õpilastest. Muud keeled, milles haridust antakse, on vene, poola, ukraina, valgevene, heebrea, leedu ja eesti keel. Erinevalt Lätist ja Leedust antakse Eestis lisaks eesti keelele haridust peamiselt vene keeles. Eesti õppekeelega õpilaste osatähtsus üldhariduse päevaõppes oli 2014. aastal 83% (Eesti Statistika andmebaas).

Kahe riigikeelega Kanadas, Iirimaal ja Soomes on õpilastel teise riigikeele õppimise kohustus. Erandiks on need, kelle emakeel on muu kui riigikeel ja kes peavad õppima ainult ühte ametlikku keelt. Soomes ja Kanada Ontario provintsis on õppekeelest erineva emakeelega õpilaste toetamiseks kasutusel sarnased tasandusprogrammid: nii soome- kui ka Ontarios ingliskeelses koolis on muu emakeelega õppijatele eraldi kursused, mille eesmärk on viia nad vastavalt soome või inglise keeles tasemele, mis võimaldab neil õpinguid jätkata koos emakeelena kõnelejatega.

Hoolimata kahe riigikeele õppimise kohustusest, õpivad Iirimaal ja Soomes dominantse riigikeele kõnelejad teist ametlikku keelt väiksemas matus. Nii õpivad soome lapsed vähem rootsi keelt kui rootsi lapsed soome keelt. Iirimaal on inglise keele ainekava iiri- ja ingliskeelsetele koolidele küll ühine, kuid iiri keelt on ingliskeelsetes koolides vähem kui

iirikeelses koolis. Ühe riigikeelega riikides – Lätis, Leedus ja Eestis – on muukeelses koolis kohustus õppida riigikeelt, seejuures Leedus on riigikeele ja riigikeelse aineõppe maht kokku sama, mis leedu keele õppe maht leedukeelses koolis. Eestis, erinevalt Lätist ja Leedust, ei ole muukeelses põhikoolis eestikeelne aineõppe kohustuslik, kuid põhikoolid võivad liituda keelekümblusprogrammiga ja õpetada aineid teatud mahus eesti keeles. 2015. aasta seisuga on Eestis 39 kooli, kus on kasutusel kas varane täielik või hiline keelekümblus (Innove).

Riigikeeleõpet reguleerib kõigis riikides vastava keele ainekava, mis õppekavas eksisteerib kas omaette (nt Ontario) või kuulub mingisse ainevaldkonda. Nii on eesti keele teise keelena ainekava osa võõrkeelte ainevaldkonnast, Lätis, Leedus ja Soomes aga kuulub riigikeel keelte valdkonda. Seejuures on Soomes riigikeeleõppes kaks kohustuslikku ainevaldkonda: emakeel ja kirjandus ning teine kodumaakeel, mis omakorda sisaldavad erinevaid valikuid õpilase taustast lähtuvalt. Iirimaal moodustavad iiri keel ja inglise keel keelte valdkonna algkooli õppekavas, kuid on eraldi ained progümnaasiumi õppekavas.

Riigikeele õpetajana töötamiseks peab Soomes ja Eestis olema magistrikraad või sellega võrdsustatud haridus ning kohustuslike aine- ja pedagoogiliste õpingute maht on mõlemas riigis määratletud. Lätis ja Leedus nõutakse pedagoogilist kõrgharidust. Ontarios ja Iirimaal on nõuded kõigile õpetajatele samad. Vajalik on bakalaureusekraad õpetatavates ainetes ja õpetajakoolituse programmi läbimine. Iirimaal võib algkoolis õpetada ka vastava bakalaureusekraadiga õpetaja. Keeleõpetajate keeleoskuse nõuded on võrreldavates riikides eraldi esitatud vaid Soomes, kus õpetatavat keelt peab valdama suurepärasel tasemel. Ontarios peavad kõik õpetajad valdama kooli õppekeelt ja oma keeleoskust ka tõendama. Lätis peavad kõik riigi või kohaliku omavalitsuse koolides töötavad õpetajad tõendama oma läti keele kõrgeima taseme oskust. Leedus on leedu keele õpetajana töötamise eeldus filoloogiline kõrgharidus leedu keele alal. Iirimaal on eraldi nõuded algkooliõpetajale, kelle õppima asumise eeldus on iiri keele valdamine.

III. RIIGIKEELE AINEKAVADE ANALÜÜS

Kolmandas peatükis analüüsitakse Soome, Läti, Leedu, Iirimaa ja Kanada Ontario provintsi põhikooli või sellele vastava haridusastme riigikeele ainekavasid. Analüüsi eesmärk on pakkuda võrdlusalust põhikooli eesti keele kui teise keele ainekavale, millele oodatakse uuringu lähteülesande kohaselt parandusettepanekuid.

Riigikeeleõppe erineva korralduse tõttu võrdlusalustes riikides on mõnes riigis (Soome ja Iirimaa) analüüsitavaid ainekavasid rohkem kui üks. Kahe riigikeelega Soomest on analüüsimiseks valitud kaks põhikooli ainekava: „Soome keel teise kodumaakeelena“ valdkondlikust ainekavast „Teine kodumaakeel“ ja „Soome keel teise keelena“ (S2) valdkondlikust ainekavast „Emakeel ja kirjandus“. Esimene on kasutusel Soome rootsikeelsetes koolides ja pakub võrdlusalust Eesti vene koolides toimuvale eesti keele õppele. S2-ainekava järgi õpivad soomekeelsete koolide sisserändetaustaga õpilased ning selle analüüs on oluline Eesti eestikeelsete koolide seni veel laiemalt korraldamata eesti keele kui teise keele õppe seisukohast. Kahe ainekavaga on esindatud ka Iirimaa: „Inglise keel algkoolile“, mis reguleerib inglise keele kui teise keele õpet kahel eelaastal ja 1.–6. klassini, ja sellele järgnev „Inglise keel progümnaasiumile“.

Üks ainekava on analüüsi objektiks Lätis, Leedus ja Ontarios, vastavalt ainekava „Läti keel ja kirjandus 1.–9. klassile (LAT2)“, „Leedu riigikeele ainekava“ ja Ontario prantsuskeelsetele (provintsi vähemuskeelsetele) põhikoolidele mõeldud inglise keele kui teise keele ainekava „Inglise keel“.

Iga ainekava puhul on vaatluse all õppe eesmärgid (sh õpitulemused), õppesisu, õppetegevused ja -meetodid ning hindamine. Analüüsitakse ainekavade detailsust, õpitulemuste koosseisu, osaoskuste, grammatika ning kultuuriteadmiste osakaalu õpetuses, riigikeele õppe aluseks olevaid põhimõtteid, hindamise põhimõtteid ja seoseid keeleoskustasemetega.

Peatüki kokkuvõttes esitatakse analüüsi tulemused iga riigi kohta eraldi ning seejärel võrdluses Eestiga.

Analüüs põhineb riiklikel ainekavadel ja sõltuvalt riigist ka muudel õppekavaga seotud dokumentidel. Võrdluses Eestiga on kasutatud andmeid eesti keele teise keelena õppe kohta tehtud uuringutest.

1. Soome

Vaatluse alla võetakse kaks õppeainet põhikooli õppekavast: 1) ainevaldkonda „Teine kodumaakeel“ kuuluv „Soome keel“, mis on mõeldud Soome rootsi keelt emakeelena kõnelevatele õpilastele, 2) ainevaldkonda „Emakeel ja kirjandus“ kuuluv „Soome keel teise keelena“ (edaspidi S2), mis on mõeldud eeskätt sisserändetaustaga õpilastele. Ainekavad „Emakeel ja kirjandus“ ja „Teine kodumaakeel“ on esitatud riikliku õppekava „Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet“ (POP 2004) 7. peatükis (vastavalt 7.3 ja 7.4).

1.1. Ainekava „Soome keel teise kodumaakeelena“

Soome keele kui teise kodumaakeele üldeesmärk on anda ükskeelsele rootsikeelsele õpilasele soome keeles sellised teadmised ja oskused, et ta saab igapäeva suhtlussituatsioonides nii suuliselt kui ka kirjalikult väljendudes rahuldavalt hakkama ning julgeb ja suudab saada soome keeles osa massiteabevahendite kaudu edastatavast informatsioonist, päevakajalistest teemadest ning meelelahutusest. Keeleõpe hõlmab põhiteadmisi soome kultuurist ja kirjandusest, soome keele struktuurist ning keelelisest varieerumisest. (POP 2004: 128)

Ainekavas „Soome keel teise kodumaakeelena“ eristatakse soome keele õppimist A-keelena, B-keelena ja emakeelena kõnelejale lähedasel tasemel ning eesmärgid, ainesisu ja hindamine esitatakse igatühe kohta eraldi.

Ainekava osad on:

- 1) sissejuhatus, mis annab ülevaate aine olemusest ja sihtrühmast;
- 2) soome keel A-keelena: eesmärgid (sh õpitulemused) klassidele 1–2¹³, 3–6 ja 7–9, ainesisu, hindamiskriteeriumid hindele „8“;
- 3) soome keel B-keelena: eesmärgid (sh õpitulemused) klassidele 7–9, ainesisu, hindamiskriteeriumid hindele „8“;
- 4) emakeelena kõnelejale lähedane soome keel: eesmärgid (sh õpitulemused) klassidele 1–6, ainesisu, hindamine; eesmärgid klassidele 7–9, ainesisu, hindamiskriteeriumid hindele „8“.

1.1.1. Soome keel A-keelena

1.1.1.1. Eesmärgid

Õpieesmärgid esitatakse ainekavas kooliastmeti (1.–2. kl, 3.–6. kl, 7.–9. kl). Siinses analüüsis keskendutakse põhikooli kolmandale astmele (7.–9. klass), mille soome keele õppimise **üldeesmärgid** on sõnastatud järgmiselt: õpilase sõnavara ja keele struktuuri valdamine soome keeles areneb sellisel määral, et õpilased saavad aru erinevatest tekstidest (ka pikematest) ning julgevad soome keeles suhelda; nad suudavad väljendada oma mõtteid, vajadusi ja soove varasemast detailsemalt ka ametlikes situatsioonides; samal ajal areneb õpilase kirjutamissoskus (seda ka teistes õppeainetes), tema üldine keeleoskus ning ühiskondlik teadlikkus ja kultuuritundmine (vt POP 2004: 130–131).

Põhikooli lõpu **õpitulemuste** kohaselt õppija

- suudab jälgida autentset soomekeelset vestlust temale tuttavatel teemadel, kui vestluse tempo pole liiga kiire, hooletu või murdeline, ning võtab mingil määral vestlusest osa;

¹³ Soome keele õpe võib alata juba 1. või 2. klassis soovitatavalt mängulistel tegevustel põhineva sissejuhatava kursusena, kuid hindamiskriteeriume selle õppe kohta ei esitata.

- saab aru lühitekstide, dialoogide, tarbetekstide, juhendite ja tuttavaid teemasid käsitlevate telefonivestluste põhisisust ning olulistest detailidest, oskab neile reageerida ning edastada nende põhisisu;
- näitab, et saab aru soomekeelsete uudiste ja ilmateadete, reklaamide, juhendite ning oluliste või teda huvitavate saadete või lihtsamate artiklite põhisisust;
- saab hakkama igapäevastes suulistes teenindussituatsioonides ning suudab nendes väljendada vähemalt rahuldaval tasemel oma soove ja arvamusi;
- kirjutab sõnumeid ja kirju, lühikesi jutte, kokkuvõtteid ja arvamusi isiklikel ja igapäevastel teemadel;
- oskab sõnaraamatu abil tõlkida lihtsaid lauseid või tuttavalt teemal kirjutatud lühikese teksti soome keelest rootsi keelde või vastupidi;
- näitab üldist teadlikkust ja põhiteadmisi soome kultuurist ja loeb lihtsamaid ilukirjanduslikke tekste juhendamise abil või abivahendeid kasutades.

1.1.1.2. Õppesisu

Soome keele õppe sisu 7.–9. klassis hõlmab järgmisi **suhtlustemasid**: loodus, vaba aeg, reisimine, elukeskkond, vaatamisväärsused; kaubandus ja teenindus, töö, tehnika, tarbimine; suhted ja tervis; kommunikatsioon ja ühiskond; eri keelekujud, soome kirjandus ja kultuur.

Keele funktsioonidest õpitakse eri viisil küsimuste esitamist ja nendele vastamist, jutustamist, kirjeldamist, aga ka kahtluse ja käsu väljendamist ning kommenteerimist.

Keele struktuuri osas näeb õppekava ette põhiverbide pööramise kordamist, substantiivide käänamist mitmuses, astmehalduse õppimist, possessiivsufiksi, liitverbide ja verbide kasutust passiivis ning tingiva, võimaliku ja kohustusliku tegevuse väljendamist praktilistes keelekasutussituatsioonides. Muudest grammatikateemadest tuuakse õppekavas eraldi välja adjektiivide ja adverbi võrdlusastmed, III infinitiiv, nominaallauseid, tavalisemad lauselühendid ning soome keele subjekti ja objekti põhireeglid.

1.1.2. Soome keel B-keelena

1.1.2.1. Eesmärgid

Õppeaine **üldeesmärk** on, et õpilased õpiksid vähemalt rahuldaval tasemel aru saama soome keelest igapäevastes situatsioonides ning julgeksid ennast nendes väljendada. Samal ajal luuakse alus soome keele edasistele õpingutele ning antakse alusteadmised soome kommetest ja soome kultuurist.

Põhikooli lõpu **õpitulemuste** kohaselt õppija

- saab tavapäraistes argisituatsioonides aru isiklikest küsimustest ning lihtsast soomekeelsest vestlusest; reageerib, vastab ja jutustab endast ning vestleb tuttavatel teemadel;
- saab aru lühikestest tekstidest ja tekstikatkenditest, näiteks jutustused, dialoogid, juhendid ja igapäevased reklaamid;
- mõistab vähemalt sõnaraamatu abil kuulutuste ja teadete põhisisu ning meediaväljaannete pealkirju;
- oskab kirjutada ainekavas ette nähtud teemadel isiklike seotud tekste, koostada lühikesi vastuseid ja lugusid ning valdab rahuldaval tasemel sageli esinevate sõnade õigekirja ning tähtsamaid õpitud põhistruktuure;
- tunneb põhilisi soome kombeid, suhtub positiivselt soome keelde ning soovib jätkata soome keele õpinguid.

1.1.2.2. Õppesisu

Ainekava olulisemate **suhtlusteemadena** tuuakse riiklikus ainekavas (POP 2004) välja järgmised: kodu, kooli ja lähiümbruse inimesed, kohad, omadused, ajad ja sündmused; liiklus, teenindussituatsioonid, hinnad ja erinevad abivahendid; Soome loodus ja vaatamisväärsused; toit ja tervis; liikumine ja harrastused; suhted, tunded.

Keele funktsioonidest õpitakse tervitamist, tänamist, küsimist, vastamist, osutamist, soovimist, jutustamist ja arvamuse väljendamist.

Keele struktuurist käsitletakse järgmisi teemasid: küsisõnad ja sagedasemad pronoomenid, käänamine ainsuses, mitmuse partitiiv, verbi pööramine aktiivis (eeskätt olevikus ja lihtminevikus), soovi ja käsu/palve väljendamise erinevad grammatilised vahendid; I infinitiivi kasutamine modaalsete abiverbidega, konditsionaali väljendamine ja III infinitiivi moodustamine; küsimused ja vastused, eitavad ja jaatavad laused, objekti kasutamise põhireeglid.

1.1.3. Emakeelena kõneleja lähedane soome keel

1.1.3.1. Eesmärgid

Aine eesmärk on anda Soome rootsi põhikoolide kakskeelsetele õpilastele võimalus parandada ja süvendada kodus või lähiümbruses omandatud praktilist keeleoskust ning arendada õpilaste teadlikkust soome keelest, kultuuritraditsioonidest ja kakskeelsest identiteedist.

Põhikooli lõpu **õpitulemuste** kohaselt õppija

- süvendab oma keelelist teadlikkust ning keeletundmist nii, et ta suudab analüüsida, parandada, arendada ja kasutada soome keelt paindlikult nii suuliselt kui ka kirjalikult;

- õpib soome keeles vestlema loomulikult ja varjundirikkalt, sh ka muudel kui argiteemadel, pidama lühikesi suulisi ettekandeid, vahendama ja kommenteerima juhtunut;
- õpib lugema pikemaid ja raskemaid tarbetekste ning ilukirjanduslikke tekste, arutlema nende sisu üle ja selgitama idiomaatiliste sõnade ja väljendite tähendusi;
- õpib liigendama ja kirjutama jutustusi ja seletuskirju heas soome keeles ning parandama oma kirjutist soovitude järgi;
- õpib massimeedia kaudu soome ja rootsi keeles jälgima ühiskonnas toimuvat ning aktuaalseid teemasid, tegema loetust või kuuldust kokkuvõtteid ning väljendama oma seisukohta;
- on lugenud soomekeelset kirjandust ja on huvitatud eakohase kirjanduse lugemisest ning oskab rääkida midagi soome kultuuritraditsioonist kirjanduses, kunstis ja muusikas.

1.1.3.2. Õppesisu

Soome keele õppe sisu moodustavad järgmised **suhtlusteemad**: loodus- ja keskkonnateadlikkus; tervis ja suhted, riided ja mood; kaubandus ja teenused, vaba aeg ja liikumine, ametid ja haridus, kultuur ja tuntud soomlased, massimeediavahendid ja ühiskond; telefoni, e-posti ja interneti kasutamine; kirjandus, film ja muusika; eri kunstiliigid ja stiilid.

Keele struktuuri puhul on keskmes grammatika ning õigekeelsus: raskemad käänamis- ja pööramistüübid, verbi kasutamine aktiivis ja passiivis, kõneviisid, arvsõnade ja pronoomenite käänamine ja kasutamine, infinitiivid ja subjektiva väljendid, kõrvallused ja lauselühendid, õigekeelsusreeglid ning sõnade lühendamise reeglid, tekstide liigendamine, toimetamine ja parandamine, ametlikud ja mitteametlikud suhtlussituatsioonid, keelehoole.

1.2. Ainekava „Soome keel teise keelena“

Ainekava „Soome keel teise keelena“ (S2) kuulub õppekavas ainevaldkonda „Emakeel ja kirjandus“ kõrvuti 10 muu keelega.

Ainekava koosneb

- 1) sissejuhatusest, mis annab ülevaate aine olemusest ja sihtrühmast;
- 2) aine õppe-eesmärkidest ja õpitulemustest;
- 3) ainesisust;
- 4) hindamiskriteeriumidest hindele „8“.

1.2.1. Eesmärgid

S2-õppe **üldeesmärk** on anda õppijale põhikooli lõpuks võimalikult hea soome keele oskus kõigis osaoskustes, nii et ta on suuteline soome keeles õppima kõiki põhikooli õppeaineid ja jätkama õpinguid pärast põhikooli.

Põhikooli lõpu **õpitulemuste** kohaselt õppija

- saab aru tavatempos silmast silma vestlusest, vestleb üldistel teemadel ja saab hästi aru õpetaja kõnest eri õppeainete tundides, saab aru raadio- ja telesaadetest, kui teema on tuttav;
- saab hakkama praktilistes suhtlussituatsioonides koolis ja väljaspool kooli ning eristab põhilisi kõneregistreid;
- saab aru eri õppeainete ja üldisi teemasid käsitlevatest tekstidest, loeb iseseisvalt ja valib kirjandust lugemiseesmärgist lähtudes, arendab lugedes oma sõnavara ja tekstist arusaamist ning loeb oma rõõmuks;
- kirjutab isiklikke ja õppetööga seotud tekste, esitab oma mõtteid kirjalikult ühtse tervikuna ning kasutab kirjakeele registrit;
- arendab oma keeleteadlikkust ja keeletundmist;
- kasutab keele õppimisel tõhusaid strateegiaid, on teadlik oma õpistrateegiast ning vajadusel kohandab neid eesmärgipärasemaks;
- annab oma keeleoskuse arengule hinnangu;
- arendab oma keeleoskust ka teiste õppeainete tundides ja väljaspool koolitunde;
- võrdleb enda ja soome kultuuri, suhtleb ja tegutseb soome kultuuris, mõistab enda ja soome kultuuri juuri ning väärtustab mõlemat kultuuri.

1.2.2. Õppesisu

Õppesisu kirjeldatakse kuuest aspektist lähtuvalt: 1) suhtlusteemad, 2) keele struktuur ja teadmised soome ja rootsi keele kohta, 3) lugemine ja kirjutamine, 4) pärimustraditsioon, kirjandus ja meediaõpetus, 5) suuline suhtlus, 6) keeleõppimise oskused.

1) Suhtlusteemad

- Isiklik elu, pere, sugulased, sõbrad; aastaajad, ööpäev ja ilm; kodu ja elamine; kool füüsilise keskkonnana, õppetunnid, koolikaaslased, õpetajad ja muu koolipersonal; toit ja puhtus; inimese keha ja riided; avalikud ruumid ja teenused, nt kaubandus, liiklus ja tervishoid; maa ja linn; loodus; vaba aeg, kultuur ja sport, reisimine; infovahendid;
- eri õppeainete sõnavara ja mõisted;

- tähtpäevad, rahvatraditsioon, kombestik; mängud; soome suurkujud ja tähtsündmused; argikultuur ja eluviis.

2) Keele struktuuri ja keeleteadmiste teemad

- Häälikute, rütmi, rõhu ja intonatsiooni äratundmine ja kasutamine; kirjaviis ja häälikusüsteem ja nende erijooned;
- kõige olulisem keele struktuuris; sõnaliigid ja nende käänamine-pööramine; verbitüübid ja olulisemad noomenitüübid; käänded, isiku- ja ajavormide ning kõneviiside põhijooned; lauseliikmete äratundmine; lauselühendite tundmine; lausetüübid; sõnatuletuse põhijooned; kirjavahemärgid ja ortograafia;
- sõna ja lause; sidusus; tekstiliigid;
- suulise ja kirjaliku keele erinevus; suulise keele varieerumine;
- soome keel maailma keelte hulgas.

3) Lugemine ja kirjutamine

- Soome keele kirjaviis; tähe ja hääliku vastavus, silbitamine, suur ja väike algustäht, kirjatehnika;
- mehaaniline, sujuv ja teksti mõistev lugemisoskus; teksti mõistmise strateegiad, nt sisu kohta oletuste tegemine, järeldamine ning peamõtte ja märksõnade leidmine tekstist;
- tekstiliigid ja kirjutamine eri eesmärkidel.

4) Pärimustraditsioon, kirjandus ja meediaõpetus

- Vanusele ja keeleoskusele kohased muinasjutud, nalja- ja lastelaulud, jutustused, luuletused, mõistatused, vanasõnad, katkendid ilukirjanduslikest teostest ja tervikteosed;
- olulised kirjanikud ja nende teosed, „Kalevala“, Soome kirjanduse põhiperioodid;
- meediatekstitid, visuaalse lugemisoskuse alused, film ja teater;
- raamatukogu kasutamine, info- ja kommunikatsioonitehnoloogia, televisioon, raadio, press, reklaam;
- infootsingud eri allikatest.

5) Suuline suhtlus

- Suulise suhtluse strateegiad, nt vestluse alustamine, hoidmine ja lõpetamine, arvamuse avaldamine, kuulajaga arvestamine; kuulaja tagasiside arvestamine;
- kultuuriomane vestluskäitumine (sh telefonivestlus): tervitamine, kõnetamine, tutvustamine, tänamine, andeks palumine;
- tunnete, vajaduste, teadmiste ja arvamuste väljendamine ja põhjendamine;
- kompensatsioonistrateegiad, nt sobiva sõna puudumisel lähedase mõiste kasutamine või parafraseerimine;

- nõupidamis- ja läbirääkimisoskuste arendamine ja struktureeritud vestlemine.

6) Keelte õppimise oskused

- Õpiku ja sõnaraamatu kasutamine;
- uute sõnade ja struktuuride kasutamine;
- paaris ja väikerühmas vestlemine;
- tähenduse tuletamine konteksti põhjal;
- soome keele võrdlemine oma emakeelega;
- oma keelekasutuse kontrollimine ja parandamine;
- oma keeleoskusele hinnangu andmine.

1.3. Õppetegevused ja -meetodid

Õppetöös on põhirõhk suhtlusoskuse ja suhtluskeele arendamisel nii S2-õppes kui ka soome keele teise kodumaakeelena õppes. Soome riigi põhitähelepanu lasub siiski pigem sisserännanute soome keele õppimisel, mis nähtub ka õpetajatele suunatud ilmunud käsiraamatute hulgas, nt „Saako olla suomea? Opas suomi toisena kielenä -opetukseen“ (Nissilä jt 2006), „Maahanmuuttajaoppilaiden opetus perusopetuksessa – opetussuunnitelmatyöstä käytäntöön“ (Ikonen 2005) ning „Maahanmuuttajien oppimisvaikeudet“ (Nissilä, Sarlin 2009). Detailse, kommenteeritud loetelu S2 õppe- ja tugimaterjalidest leiab Päivi Jokinen jt (2011) ning Emmi Pollari ja Leena Nissilä (2006) koostatud ülevaadetest. Põhjalikku ülevaadet õppematerjalidest pakub ka soome keele teise keelena aineõpetajate seltsi (sm *Suomi toisena kielenä -opettajat ry*) veebileht (vt S2-opettajat).

1.4. Hindamine

Õpilase hindamise põhimõtted on määratletud riikliku õppekava peatükis 8 (POP 2004, „Oppilaan arviointi“). Soome üldhariduskoolides on kasutusel nii kujundav kui ka kokkuvõttev hindamine. Õpilasi hinnatakse nii sõnaliselt kui ka numbriliselt. Sisserändetaustaga õpilase hindamine võib olla sõnaline kogu põhikooli ajal, välja arvatud lõpuhindamine 9. klassis (sm *päättöarviointi*). Laiendatud on arusaama õpilaste hindamise põhimõtetest ning loobutud traditsioonist, kus hindamist mõistetakse peamiselt tunnistuste ja hinnete andmisena. Igale õpilasele tuleb õppeaasta lõpus anda tunnistus ning tunnistusel võib sõnalist hindamist kõigi ainetes puhul kasutada kuni 7. klassi lõpuni, mõningatel juhtudel ka kauem.

Lisaks toimuvad koolides kaks korda aastas ka arenguestlused. Õppe-eesmärgid seatakse kõikides ainetes klassijuhataja juhendamisel õppeaasta esimesel arenguestlusel augustis-septembris ühiselt koos õpilase ja lapsevanemaga. Õppeaasta teisel arenguestlusel

analüüsitakse saavutusi ja arengut ning vajadusel tehakse eesmärkides muudatusi ning määratakse tugiõpe.

Hindamine toimub kümnepallisüsteemis, kusjuures lävendit ületavad positiivsed hinded on 4–10, riiklikus õppekavas esitatakse hindamiskriteeriumid hindele „8“ (hea õpitulemus). Soome keele oskuse hindamisel võetakse arvesse kõiki osaoskusi.

1.4.1. Soome keel teise kodumaakeelena

Teise kodumaakeele kolmel ainekaval on omad hindamiskriteeriumid, kuid need on esitatud ühtsetel alustel: saavutustasemed antakse neljast osaoskusest lähtuvalt ning esitatud on hindele „8“ vastavad saavutustasemed. Kui 3.–6. klassis on hindamisel põhirõhk soome keeles rääkimisel, õppimisvalmidusel ning põhisõnavara ja struktuuride valdamisel, siis 7.–9. klassis hinnatakse lisaks nendele ka loetust arusaamist, lühitekstide kirjutamise oskust, huvi soome keele õppimise vastu ning Soomest ja soome kultuurist omandatud teadmisi.

Soome keel A-keelena

Hindele „8“ („hea“) vastavad saavutustasemed 9. klassi lõpuks osaoskuste kaupa (osaoskuste täpsustatud kirjeldusi tasemeti vt tabel 5 allpool).

Osaoskus	Kuulamine	Rääkimine	Lugemine	Kirjutamine
Hea õpitulemus (hinne „8“)	B1.1	A2.1	A2.2	A2.2

Soome keel B-keelena

7. klassis alustatud soome keele õpingutes on hindele „8“ vastav saavutustase A2.1, välja arvatud rääkimine, mille puhul eeldatakse jõudmist tasemele A1.3 (vt täpsemalt tabel 5).

Osaoskus	Kuulamine	Rääkimine	Lugemine	Kirjutamine
Hea õpitulemus (hinne „8“)	A2.1	A1.3	A2.1	A2.1

Lisaks osaoskustele peab õpilane näitama kursis olemist soome keele erijoontega, maa vaatamisväärsuste ja kultuuriga ning näitama üles positiivset hoiakut, soome keele edasistes õpingutes vajalikke õpioskusi.

Emakeelena kõneleja lähedane soome keel

Õppeainet õppinud kakskeelseid õpilasi hinnatakse erinevalt kui soome keelt A-keelena õppinuid. Keeleoskustasemetele seatud eesmärgid on madalamad kirjutamisoskuses (B1.2), kuid samad muudele osaoskustele (vt ka tabel 5).

Osaoskus	Kuulamine	Rääkimine	Lugemine	Kirjutamine
Hea õpitulemus (hinne „8“)	B2.1	B2.1	B2.1	B1.2

Lisaks sellele peab õpilane olema suuteline kohandama keelekasutust vastavalt suhtlussituatsioonile vähemalt ametlikumas suhtlusolukorras, hoidma soome ja rootsi keele sõnad, väljendid, tähendused ja lausestruktuurid lahus, näitama üles soovi oma keeleoskuse ning kakskeelsuse arendamiseks ning valdama põhiteadmisi soome keelest ja ilukirjandusest. Hindamisel võetakse arvesse ka õpilase suutlikkust õppida soome keelt, tema hoolsust ja suhtlusoskust ning soovi hankida uusi teadmisi soome keeles ning soome keele kohta.

1.4.2. Soome keel teise keelena

Soome põhikoolis õppivalt õpilaselt, kelle emakeel ei ole soome või rootsi keel, eeldatakse põhikooli lõpuks soome keeles jõudmist tasemele B1.1–B1.2 (vt tabel 5). Kuna S2-aines on õpilaste saavutused tasemeti väga erinevad, siis ei määratleta ainekavas saavutatavat taset iga osaoskuse kohta täpsemalt. Taset kontrollitakse põhikooli lõpus sooritatava lõpueksamiga.

Tabel 5. Soome keele teise keelena õpitulemuste kirjeldused tasemeti

	Kuulamine	Rääkimine	Lugemine	Kirjutamine
A1.3		<p>Oskab rääkida lühidalt endast ja oma lähiringkonnast. Saab hakkama kõige lihtsamates suhtlusolukordades ning teenindussituatsioonides. Vajab vestluspartneri abi. Õpitu piires räägib sujuvalt, mujal esineb pause ning kõne katkemine on väga tavaline. Hääldusprobleemid võivad vahel raskendada arusaamist. Oskab kasutada piiratud hulka lühikesi, päheõpitud väljendeid, kesksemat sõnavara ja äraõpitud lausestruktuure. Vigu esineb ka grammatika põhivaras.</p>		
A2.1	<p>Saab aru lihtsamast jutust ja suudab jälgida vestlust talle olulistel teemadel. Suudab aru saada lühikestest, lihtsatest, teda huvitavate vestluste ja sõnumite põhisisust ning märgata teleuudistes käsitletavate teemade vahetumist.</p>	<p>Oskab kirjeldada oma lähiringkonda mõne lihtlausega. Saab hakkama lihtsates suhtlusolukordades ja tavalisemates teenindussituatsioonides. Oskab alustada ja lõpetada lühikeste voorudega vestlust, kuid on harva suuteline pidama pikemat vestlust. Kasutab kõnes sujuvalt äraõpitud fraase ja lauseid, kuid kõnes esineb palju pause ning valealgusi. Hääldus on arusaadav, kuid võõrapärane aktsent on ilmne ning hääldusvead võivad kohati põhjustada mõistmisprobleeme. Oskab kasutada äraõpitud põhissõnavara ja keele struktuure (nagu nt mineviku vormid ja käändevorme). Spontaanses kõnes suudab kasutada äraõpitud grammatika põhivara, ehkki selles võib esineda vigu.</p>	<p>Saab aru lihtsast, kõige tavalisemat sõnavara sisaldavast tekstist (erakirjad, lühivuudised, argised kasutusjuhised). Saab aru põhisisust ja -faktidest paari lõigu pikkuses tekstis. Oskab võrrelda ja suudab teha lihtsamaid järeldusi konteksti abil. Ka lühikese teksti lugemine ja sellest arusaamine on aeglane.</p>	<p>Saab kirjutamisega hakkama kõige tavapärasemates argisituatsioonides. Oskab kirjutada lühikesi, argivajadustega seotud lihtsaid teateid (isiklikud kirjad, teated) ning koostada lihtsaid, loetelulaadseid kirjeldusi väga tuttavatel teemadel (inimestest, sündmustest, enda ja pere plaanidest). Oskab kasutada põhivajadustega seotud konkreetset sõnavara ja põhiajavorme ning lihtsamate sündidega (<i>ja, aga</i>) ühendatud lauseid. Kirjutab kõige lihtsamad sõnad ja struktuurid üsna õigesti, kuid teeb vigu grammatika põhivaras (ajavormid, käänamine-pööramine) ja kasutab palju kohmakaid väljendeid.</p>

A2.2			<p>Saab aru ka mõne lõigu pikkuste nõudlikumate argitekstide (reklaamid, kirjad, menüüd, sõidugraafikud) ja faktitekstide (kasutusjuhendid, lühiuudised) põhisisust ja üksikasjadest. Suudab hankida uut teavet tuttavatel teemadel mõne lõigu pikkusest liigendatud tekstist. Oskab teha järeldusi tundmatute sõnade tähenduse kohta nende keelevormi ja konteksti põhjal. Vajab sageli korduvat lugemist ja abivahendeid tekstilõigu mõistmiseks.</p>	<p>Saab hakkama kirjutamisega tavapärastes argisituatsioonides. Oskab kirjutada lühikesi, lihtsaid kirjeldusi minevikus toimunud sündmustest ja isiklikest kogemustest ning igapäevaeluga seotud lihtsaid tekste (lühikesed kirjad, meeldetuletused, taotlused, telefonisõnumid). Oskab kasutada igapäevast põhisonavara, struktuure ning tavalisemaid teksti sidumise võtteid. Kirjutab lihtsad sõnad ja struktuurid õigesti, kuid teeb vigu harvem kasutatavates vormides ning kasutab kohmakaid väljendeid.</p>
B1.1	<p>Saab aru põhisisust ning olulisematest üksikasjadest jutus, mis käsitleb kooli, töö või vaba ajaga seotud sageli ette tulevaid teemasid. Mõistab raadiouudiste, filmide, telesaadete ja selgete telefonisõnumite põhisisu. Suudab jälgida talle tuttavat infot sisaldavat juttu. Saab aru tavalisest sõnavarast ning piiratud hulga idioomidest. Pikema sõnumi mõistmine eeldab tavapärast aeglasemat ja selgemat üldkeelset kõnet. Aeg-ajalt vajab õeldu kordamist.</p>	<p>Oskab rääkida tuttavatel teemadel üksikasjalikult. Saab riigis/piirkonnas, kus õpitav keel on suhtluskeel, hakkama tavalisemates argisituatsioonides ja mitteametlikes vestlustes. Oskab rääkida talle olulistest asjadest ka natuke nõudlikumates situatsioonides. Pikaajaline esitlus või abstraktsed teemad põhjustavad raskusi. Kõne on mõistetav, kuid pikemates voorudes esineb pause ja kõhklusi. Hääldus on selgelt arusaadav, kuigi võõras aktsent on vahel ilmne ning mingil määral esineb ka hääldusvigu. Oskab kasutada üsna laia igapäevast sõnavara, mõningaid fraseoloogisme ja idioome. Kasutab õigesti sageli esinevaid struktuure. Ulatuslikumas spontaanses kõnes on grammatikavead tavalised (nt puuduvad käände- ja pöördelõpud), kuid need takistavad harva arusaamist.</p>	<p>Suudab ettevalmistuseta lugeda mitmesuguseid kuni mõne lehekülje pikkusi tekste (tabelid, kalendrid, kursuste programmid, kokaraamatud) tuttavatel teemadel, mõista teksti põhisisu, võtmesõnu ja olulisi üksikasju. Argikogemusest kaugeks jäävate teemade ja tekstide detailidest arusaamine võib olla raskendatud.</p>	<p>Suudab tuttavatel, teda huvitaval teemal kirjutada mõistetavat, teatud määral detailset argiteavet edastavat ja tegelikku või kujuteldavat olukorda kajastavat teksti. Oskab kirjutada selget ja sidusat teksti, ühendades fraase pikemateks järjenditeks (nt kirjad, kirjeldused, jutustused, telefonisõnumid). Suudab edukalt edastada tuttavat teavet levinumates kirjaliku suhtluse vormides. Valdab piisavat sõnavara ja grammatikat, et luua talle tuttavas olukorras kasutusel olevaid tekste, isegi kui esineb ümberütlemist ja emakeele mõju. Korduvalt kasutatavad keelendid ja grammatika põhivara on juba suhteliselt veatud, kuid mõned keerulisemad grammatilised vormid ja väljendid tekitavad raskusi.</p>

<p>B1.2.</p>	<p>Saab aru selge struktuuriga jutust tuttavatel ja üldtuntud teemadel, aga mõistab teatud määral juttu ka nõudlikumates olukordades (kaudselt esitatud teave, tööintervjuu, kokkulepitud telefonivestlus). Saab aru endaga vahetult seotud ametliku ja mitteametliku vestluse põhisisust ja olulisematest detailidest. Mõistmiseks peab kuulatav tekst olema üldkeelne või tuttava aktsendiga. Võib vajada kordamist ning ümbersõnastamist. Kiire emakeelekõnelejate vaheline vestlus ja võõraste teemade tundmatud detailid põhjustavad raskusi.</p>	<p>Oskab rääkida igapäevastel, konkreetsetel teemadel kirjeldades, eristades ja võrreldes ning kommenteerides ka muid teemasid, näiteks filme, raamatuid või muusikat. Oskab suhelda enesekindlalt paljudes igapäevastes situatsioonides. Suudab ennast väljendada suhteliselt probleemilt. Pausid ja takerdused ei takista sõnumi edastamist. Hääldus on selgelt arusaadav, kuigi intonatsioon ja rõhk pole alati sihtkeelepärased. Oskab kasutada suhteliselt laia sõnavara ning tavalisemaid idioome. Kasutab mitmekesiseid keelestruktuure ning ka keerulisemaid lauseid. Grammatikavigu esineb mingil määral, kuid need takistavad harva ulatuslikumat suhtlust. Keeleline väljenduslaad pole ehk väga täpne.</p>	<p>On suuteline lugema kuni mõne peatüki pikkusi tekste (ajaleheartiklid, teavitusmaterjalid, kasutusjuhendid, lihtsam ilukirjandus) erinevatel teemadel ja saab teatud määral hakkama ka järeldusi nõudvate tekstidega tuttavates ning talle olulistes situatsioonides. Suudab ülesande täitmiseks otsida ja seostada teavet mõne lehekülje pikkusest tekstist. Pikkade tekstide üksikud kohad ning toon võib jääda ebaselgeks.</p>	<p>Oskab kirjutada isiklike ja avalikumaidki tekste, rääkida nendes uudistest ning väljendada oma mõtteid tuttavatel, abstraktsetel ja kultuuriteemadel, nt muusika ja filmid. Oskab kirjutada mõne lõigu pikkusi liigendatud tekste (konspekt, lühikesed kokkuvõtted ja selgepiirilise vestluse või ettekande ülevaade). Oskab teatud määral oma seisukohti ja mõtteid põhjendada ja selgitada, võtta arvesse lugejat. Valdab üsna hästi vajalikku sõnavara ning lausestruktuure. Oskab väljendada rinnastus- ja alistusseoseid. Suudab kirjutada arusaadavat ja suhteliselt veatut teksti, kuid vigu esineb nõudlikumates struktuurides, teksti liigendamises ja stiilis. Emakeele või muu õpitud keele mõju on ilmne.</p>
---------------------	--	--	--	--

B2.1	<p>Saab aru faktiliselt ja keeleliselt keeruka jutu põhiideest ka siis, kui see käsitleb abstraktseid teemasid. Suudab jälgida üldhuvitavaid üksikasjalikke jutustusi (uudised, intervjuud, filmid, loengud). Saab aru jutu põhisisust, kõneleja eesmärkidest, hoiakutest, formaalsusastmest ning stiilist. Suudab jälgida pikemat kõnet ja keerulist argumentatsiooni, kui kõne on erinevate vahenditega selgelt liigendatud (sidesõnad, rütm). Suudab teha kokkuvõtteid või leida kuuldust võtmekohad ning olulised detailid. Saab aru suurest osast tema ümber toimuvast vestlusest, kuid raskusi võib esineda mitme emakeelekõneleja vahelisest vestlusest arusaamisega, kui nad ei lihtsusta öeldut.</p>	<p>Oskab esitada selgeid ja täpseid kirjeldusi paljudel tema huvivaldkonnaga seotud teemadel, rääkida tunnetest ning tuua välja sündmuste ja kogemuste isikliku tähenduse. On suuteline aktiivselt osalema erinevates praktilistes, sotsiaalsetes situatsioonides aset leidvates üsnagi formaalsetes vestlustes. On suuteline regulaarseks suhtluseks emakeelekõnelejatega. Keeleline eneseväljendus ei ole alati registrikohane. Suudab kõneleda üsna ladusalt, pikemaid pause esineb harva. Hääldus ja intonatsioon on selged ja loomulikud. Kasutab mitmekesiseid keele struktuure ja ulatuslikku sõnavara, kaasa arvatud idiomaatiline ja abstraktne sõnavara. Kõnekäitumine hakkab lähenema sihtkeele ja -kultuuri normidele. Grammatikatundmine on üsna hea, juhulikud vead ei takistada üldiselt arusaamist.</p>	<p>Suudab iseseisvalt lugeda mõne lehekülje pikkusi tekste (ajaleheartiklid, novellid, ajaviite- ja teaduskirjandus, raportid ja detailsed juhised) oma valdkonna kohta või üldistel teemadel. Tekstid võivad käsitleda abstraktseid või erialaseid teemasid ning sisaldada faktiteavet, hoiakuid ja arvamusi. Suudab ära tunda kirjutaja ja teksti eesmärgi ning leida üksikasju pikast tekstist. Suudab kiiresti ära tunda teksti sisu ja tekstis sisalduva info kasutusväärtuse, et otsustada, kas põhjalikum tutvumine tekstiga on vajalik. Raskusi tekitavad vaid pikemate tekstide idioomid ning kultuurilised viited.</p>	
------	---	---	--	--

1.5. Riigikeeleõppe tõhusus

Soome haridusameti uuringu andmetel on rootsikeelsete põhikoolide õpilaste soome keele oskus piirkonniti väga erinev (lähemalt Kansalliskieliselvitys 2011). Nii näiteks oskavad Lääne-Soome 9. klasside õpilased soome keelt märgatavalt nõrgemini kui Lõuna-Soome koolide õpilased, niisamuti on linnakoolide õpilaste soome keele oskus parem kui maapiirkondades. Haridusamet viis vastava uuringu läbi 2009. a kevadel. Uuringus osales 2754 õpilast 40 rootsikeelsest koolist, neist 1673 olid ükskeelsed rootsikeelsed õpilased, kes õppisid ainekava „Soome keel teise kodumaakeelena“ soome keelt A-keelena, ning 1081 olid kakskeelsed õpilased, kes õppisid soome keelt ainekava „Emakeelena kõneleja lähedane soome keel“ järgi. Soome keelt A-keelena õppinud õpilased saavutasid keskmiselt 49% võimalikust punktisummast, emakeelena kõneleja lähedase kava järgi õppijad 65%. Lisaks piirkondlikele erinevustele täheldati, et Lääne-Soome ja Lõuna-Soome koolides ei hinnatud õpilasi soome keeles samadel alustel.

Sisserändetaustaga 6. klasside õpilaste soome keele oskuse taset on Turu ülikoolis kaitstud väitekirjas uurinud Annukka Muuri (2014). Muuri uuringus osales 219 kuuenda klassi õpilast 20-st Turu koolist. Muuri tulemusi lühidalt kokku võttes oli rohkem kui pooltel uuringus osalenuist rahuldav soome keele oskuse tase. Iga kuuenda õpilase soome keele oskus oli „nõrk“, igal neljandal „suurepärase“. Osaoskuste kaupa vaadatuna on õpilastele soome keeles kõige keerulisem kirjutamine. Mida kauem olid õpilased Soomes elanud ning mida nooremana Soome tulnud, seda parem soome keele oskus neil oli. Muuri tulemuste põhjal omandavad immigrantilapsed soome argikeele umbes kolme aastaga, kuid kirjaliku eneseväljenduse omandamiseks (eeskätt eri tekstide, sh õppetöös vajalike tekstide kirjutamine) kulub kahekordne aeg.

2. Läti

Õppeained Läti põhikooli riiklikus õppekavas (vt LtPamatIzgl) jagunevad nelja valdkonna vahel. Ainekava „Läti keel ja kirjandus 1.–9. klassile“ (LAT2) (vt LtPamatIzgl, lisa 3) kuulub valdkonda „Keel“ kõrvuti võõrkeele, vähemusrhuvuste keele ja läti keele ainekavaga läti keelsetele koolidele. Õppekava seab ka valdkondlikud eesmärgid, mis keelevaldkonnas on:

- 1) arendada keelekasutust, mis tähendab mõista suulist ja kirjalikku teksti ja väljendada oma mõtteid kõnes ja kirjas;
- 2) täiendada teadmisi keele struktuurist, selle seaduspärasustest ja eripärast;
- 3) arendada keele- ja suhtluskultuuri;
- 4) õpetada tajuma keelt kui inimkonna ja rahvuskultuuri osa; kujundada isiklikku vastutust seoses oma keelekasutusega;
- 5) arendada iseseisva õppimise oskusi.

Õppekavas sisalduvad ainekavad on üldist laadi, esitades õppeaine üldeesmärgid; õppeaine kohustusliku sisu, seejuures loetledes vaid õppeaine teadmiste ja oskuste valdkonnad; õppeaine õpitulemused kooliastmeti (3., 6. ja 9. kl) valdkondade kaupa. Ainekavas „Läti keel ja kirjandus 1.–9. klassile“ (LAT2) (vt LtPamatIzgl, lisa 3) on teadmiste ja oskuste valdkondi kolm: keelekasutus¹⁴ (läti *komunikatīvā kompetence*), keelepädevus (läti *valodas kompetence*), sotsiokultuuriline pädevus (läti *sociokultūras kompetence*).

Põhikooli õppekavas on iga ainekava rakendamiseks koostatud detailsed näidisainekavad. Käesolev analüüs põhineb näidisainekaval (edaspidi ainekava) „Läti keel ja kirjandus 1.–9. klassile (koolidele, kus on kasutusel vähemusrhuvuste haridusprogramm)“ (vt LtLVL), mis on välja töötatud Läti Vabariigi haridusseaduse (vt LtIZ) põhikooli riikliku õppekava (vt LtPamatIzgl) ja selles sisalduva ainekava „Läti keel ja kirjandus 1.–9. klassile“ (vt LtPamatIzgl, lisa 3) alusel.

2.1. Ainekava „Läti keel ja kirjandus 1.–9. klassile“

Nagu kõik ainekavad, on ka „Läti keel ja kirjandus 1.–9. klassile“ (LAT2) soovitusliku iseloomuga: õpetajal on võimalik otsustada, mil moel ta seatud eesmärgid täidab.

Ainekava tugineb kommunikatiivses keeleõppes tuntud põhimõttele vaadata keelt kui väljendusvahendite kogumit teatud funktsioonide täitmiseks. Arvestatakse õpilaste sotsiaalseid, kultuurilisi ja individuaalseid vajadusi. Koolides, kus on kasutusel vähemusrhuvuste haridusprogramm, on läti keelel oluline roll: õpitakse mitte ainult läti keelt, vaid ka läti keele kaudu. Läti keele teise keelena õppimine ja läti keelne aineõpe aitab õpilasel arendada keeleoskust, mida on vaja nii argisuhtluses kui ka õppeprotsessis. Keele õppimine tähendab ka kultuuri tundmaõppimist, sellepärast on õppesisu seotud ka sotsiaalse ja kultuurilise keskkonnaga, kirjanduse ja traditsioonidega.

¹⁴ Kuna mõiste *kommunikatiivne kompetents* ehk *suhtluspädevus* all mõistetakse keeleoskust tervikuna (vt EKR 2007), siis on läti termini *komunikatīvā kompetence* vastena käesolevas analüüsis kasutusel *keelekasutus*, mis peegeldab kõige paremini mõiste sisu.

Ainekava väljatöötamisel on arvestatud õppemahuga vähemalt 4 õppetundi nädalas, sellest väiksema mahu puhul peetakse LAT2 ainekava eesmärkide täitmist problemaatiliseks.

Ainekava koosneb 8 osast:

- 1) sissejuhatus;
- 2) õppeaine üldeesmärk;
- 3) õppe-eesmärgid õppeastmeti;
- 4) õppesisu klasside kaupa;
- 5) õppesisu omandamise järjekord ja omandamiseks ettenähtud aeg klasside kaupa;
- 6) õpitulemuste saavutatuse hindamise viisid ja meetodid;
- 7) õppesisu õpetamiseks kasutatavad õppematerjalid ja meetodid;
- 8) ülevaade õppetegevustest.

2.1.1. Eesmärgid

Õppeaine üldeesmärk on arendada õpilase läti keele kui teise keele oskust, et aidata kaasa tema integreerumisele Läti ühiskonda ja luua eeldused hariduse omandamiseks läti keeles. **Õppeaine õppe-eesmärgid** võimaldavad õpilasel:

- saavutada oskus läti keele kasutamiseks erinevatel suhtluseesmärkidel;
- kujundada arusaam läti keele struktuurist, et tagada suulise ja kirjaliku väljenduse sisukus, täpsus ja korrektsus;
- omandada teadmisi, kujundada arusaama ja arendada huvi läti kirjanduse ja kultuuri vastu teiste kultuuride kontekstis, arendades suhtlust ja koostööd Läti kultuurikeskkonnas;
- arendada arusaama keele õppimise mitmekülgetest võimalustest, et suuta iseseisvalt täiendada oma läti keele oskust ja kasutada läti keelt teiste õppeainete omandamisel.

Põhikooli lõpu õppe-eesmärgid (7.–9. klass)

- Saavutada läti keele kui suhtlusvahendi kasutamine kõnes ja kirjas.
- Arendada rääkimis-, kuulamis-, kirjutamis- ja lugemisoskust õpilase toimetulekuks erinevates keelkasutusolukordades.
- Arendada süsteemset ettekujutust läti keele struktuurist ja funktsioonidest, õpetada õigekeelsuse norme, olukorrast lähtuvat keelekasutust (sh stiili).
- Õppetöö käigus kujundada õpilaste koostööoskusi, et nad suudaksid vastu võtta ja jagada erinevat teavet ning kasutada seda loominguiliselt erinevatel eesmärkidel.
- Kujundada oskusi kasutada keelt uute teadmiste ja kogemuste saamiseks erinevate teabeallikate ja tehnoloogiate toel.
- Arendada arusaama läti keele rollist ja tähendusest õpilaste edaspidises elus. (LtLVL, 6)

Läti keele õppe kavandamisel ja hindamisel lähtutakse lisaks keelekasutusele (läti *komunikatīvā kompetence*), keelepädevusele (läti *valodas kompetence*) ja sotsiokultuurilisele pädevusele (läti *sociokultūras kompetence*) ka keelte õppimise oskustest (läti *valodas mācīšanās kompetence*). Nimetatud nelja teadmiste ja oskuste valdkonna olemust selgitab ainekava järgmiselt:

1) **keelekasutuse** alla kuuluvad osaoskused kuulamine ja lugemine, rääkimine ja suuline suhtlus ning kirjutamine;

2) **keelepädevus** hõlmab pädevust foneetikas, leksikas, semantikas ja grammatikas;

3) **sotsiokultuuriline pädevus** hõlmab Läti kultuuri erijoonte mõistmist ning teadmisi ja oskusi kultuuridevahelisest kommunikatsioonist, teadmisi kirjandusest ja selle žanritest ning koostööoskusi;

4) **keelte õppimise oskused** on oskus oma õppimist kavandada, kasutada erinevaid teabeallikaid ja tõhusaid õpistrateegiaid ning oskus saadud teadmisi ja oskusi kasutada.

Õpitulemused 9. klassi lõpuks (vt LtLVL: 100–101) esitatakse teadmiste ja oskuste neljas valdkonnas, kusjuures kursiiv märgib, et õpitulemust hinnatakse formaalselt.

1. Keelekasutus

Kuulamine ja rääkimine

- Kuulates tajub ja mõistab erinevaid tekste erinevates situatsioonides.
- Kasutab keelt õppe ja argipäeva situatsioonides, realiseerides suhtluseesmärki monoloogis või dialoogis.
- Tajub, mõistab, nimetab ja kirjeldab esemeid, objekte, nähtusi, abstraktseid mõisteid, tegevusi, sündmusi, mõisteid ja termineid, piltliku väljenduse vahendeid, inimeste tundeid, emotsioone.
- *Osaleb probleemide lahendamises, diskussioonis, kuulab, võrdleb, väljendab ennast, põhjendab arvamust loetust, nähtust, kuuldust. Suhtlemisel järgib vestluse loogilist kulgu.*
- Koostööd tehes mõistab palveid ja juhiseid ning järgib neid, väljendab soove ja suhtumist, räägib saadud muljetest ja kogemusest, hindab ja analüüsib situatsiooni.
- Tajub ja väljendab suhtumist, mõtteid, arvamust, emotsioone, tundeid nähtu, kuuldu ja loetu kohta, teeb järeldusi.
- Tajub ja seletab tekstis kunstiliste väljendusvahendite (epiteet, lihtne metafoor, personifikatsioon) tähendust.
- *Tajub ja mõistab erinevaid monoloogilisi ja dialoogilisi tekste (üldiselt, detailselt või kriitiliselt), kasutab kuuldud informatsiooni eesmärgipäraselt.*
- *Tajub ja mõistab metafoore, personifikatsioone, vanasõnu ja fraseologisme.*
- *Osaleb vestlustes ja diskussioonides.*

Lugemine ja kirjutamine

- *Loeb ja mõistab erineva pikkusega, eri teemadel ja žanrites tekste (sh instruksioone, tingimusi, hoiatusi).*
- *Loeb ja mõistab populaarteaduslikke tekste.*

- *Teksti lugedes hindab, analüüsib ja järeldab.*
- *Kirjutab etteantud kava kohaselt erinevatel suhtluseesmärkidel.*
- *Kirjutab CV-d, kirjutades kavandab, täiendab, toimetab ja viimistleb kirjutist.*
- Kogub ja süstematiseerib informatsiooni ja koostab lühikesi referaate, kirjeldusi (nt suguvõsa ajaloost).

2. Keelepädevus

- Teab liitsõnaliste nimede ja nimetuste õigekirjareegleid ja jälgib neid kirjas.
- Mõistab liitsõnade moodustamise eripära, mõistab liitsõnade tähendusi.
- Kasutab määratud lõpuga omadussõnu koos nimisõnaga ainsuses ja mitmuses.
- *Kasutab kindlat kõneviisi liitaegades.*
- Mõistab tingiva kõneviisi liitaegade kasutamise eripära.
- Mõistab enesekohase asesõna *sevis* ('oma') tähendust ja kasutamise eripära.
- *Järgib asesõnade õigekirjareegleid ja kasutamise eripära.*
- *Järgib tegusõnade ja kesksõnade õigekirjareegleid ja kasutamise eripära.*
- *Oskab kirjeldada sõna grammatilisi tunnuseid.*
- *Kasutab õigesti erinevaid sõnavorme lausetes.*
- *Kasutab kirjavahemärke vastavalt läti keele õigekirjutuse reeglitele.*
- *Oskab märkmetes kasutada erinevate sõnade lühendeid.*
- Teksti koostamisel kasutab erinevaid süntaktilisi konstruktsioone.
- Kasutab lingvistilisi teadmisi teksti mõistmiseks.
- Kõnes järgib keele ja kõne etiketi norme.
- *Eristab kõlalt sarnaste nimi- ja omadussõnade tähendusi.*
- *Mõistab kaudse kõneviisi kasutust tekstis.*
- *Kasutab käändumatuid ja osaliselt käänduvaid kesksõnu lausetes.*
- *Tunneb kesksõna moodustamise, õigekirja ja kasutamise eripära.*

3. Sotsiokultuuriline pädevus

- *Analüüsib ühist ja erinevat läti ja teiste rahvaste kultuuris.*
- *Mõistab läti keele tähendust mitmekultuurilises ühiskonnas.*
- *Mõistab ja järgib viisakusreegleid.*
- *Arutleb läti ja teiste rahvaste autorite teostes käsitletud probleemide üle.*
- *Analüüsib ja hindab kirjandusteose tegelase käitumist, motiive oma kogemusest lähtuvalt.*
- *Tunneb huvi ühiskonnas, kultuuris ja poliitikas toimuva vastu.*
- *Teadvustab läti kirjandust kui maailma kirjanduse koostisosa.*

- *Seostab loetavat teksti iseenda kogemuse ja loomingulise tegevusega.*
- *Märkab ja analüüsib elu tegelikkuse peegeldust kirjanduses (linn ja maa, põlvkondade arvamused ja suhted, eakaaslaste omavahelised suhted jm).*
- Mõistab erinevaid kultuurinähtusi.
- Märkab ja analüüsib ühist ja erinevat läti ja teiste rahvaste kultuuris (perekonnad ja religioossed traditsioonid, huumor jm).
- Suhtleb mitmekultuurilises keskkonnas.
- *Märkab kirjandusteostes kujutatud rahvuslikke väärtusi.*

4. Keelte õppimise oskused

- Võrdleb ja analüüsib keelenähtusi ning teeb järeldusi keele struktuuri seaduspärasuste kohta.
- Kasutab suulisi ja kirjalikke ülesandeid täites grammatikatabeleid ja teatmekirjandust oma keele õigsuse tagamiseks.
- Oskab läti keeles hankida, valida ja kasutada informatsiooni teiste õppeainete ülesannete täitmiseks.
- Kasutab kõiki kuulamisstrateegiaid.
- Üritab teadlikult täiustada oma keeleoskust.
- Rikastab oma keelt kujundlike väljendusvahenditega.

2.1.2. Õppesisu

Kogu põhikooli õppesisu õpetatakse **laiemate teemade** raames:

- 1) mina, teised, argipäev ja omavahelised suhted;
- 2) mina, teised, vaba aeg, tervislik eluviis;
- 3) mina, teised, ümbritsev maailm ja nende vastastikune mõju;
- 4) mina, teised, teadus, tehnika ja informatsiooni omandamise allikad;
- 5) mina, teised, kool ja haridus;
- 6) mina, teised ja kultuurielu.

9. klassis käsitletakse loetletud laiemate teemade raames (sh kirjanduse õpe) järgmist.

1) Minu suguvõsa ajalugu. Inimeste omavaheline suhtlus. Abikeskused. Noorte kuritegevuse probleemid. Mina ja minu suguvõsa kirjanduses ja elus. Erinev maailmavaade, põlvkondade suhted kirjanduses ja elus. Teemade raames arendatakse oskusi:

- nimetada suguvõsa liikmeid,
- nimetada perekonna liikmete iseloomuomadusi,
- nimetada noortele loodud abikeskusi,

- nimetada erinevaid abi andmise viise,
- lühidalt edastada vajalikku infot,
- rääkida oma suguvõsast, kirjeldada perekonna liikmeid,
- kirjeldada oma perekonna pilti,
- edastada kaudset teavet,
- täpsustada informatsiooni,
- määrata informatsiooni tõesuse astet,
- väljendada arvamust suhtlusprobleemide kohta,
- väljendada arvamust publikatsioonis kirjeldatud probleemi kohta,
- arutleda situatsiooni üle ja hinnata seda,
- koostada sugupuud ja kirjeldada suguvõsa ajalugu,
- hankida informatsiooni abikeskusest ja teha sellest kokkuvõtet.

2) Huvitavad isiksused inimkonna ajaloos. Tervislik eluviis. Kahjulikud harjumused. Teemade raames arendatakse oskusi:

- nimetada kuulsate inimeste tegevusala ja huvisid,
- nimetada inimeste emotsioone, tundeid,
- jutustada kujuteldavast sündmusest,
- koostada küsimusi info saamiseks,
- nõustuda / mitte nõustuda teiste arvamuste ja väidetega,
- kirjeldada mõnda kuulsat inimest,
- nimetada kahjulikke harjumusi,
- nimetada ebatervislike eluviiside tunnuseid,
- jutustada tervislikest/ebatervislikest eluviisidest,
- jagada oma kogemusi erinevatest probleemidest,
- hinnata ja analüüsida etteantud situatsiooni,
- väljendada suhtumist tervislikesse eluviisidesse,
- väljendada rõõmu erinevate probleemide eduka lahenduse üle,
- väljendada lootust noorte probleemide eduka lahenduse kohta,
- kommenteerida ja hinnata erinevaid nähtusi,
- väljendada suhtumist pahedesse ja kahjulikesse harjumustesse,
- väljendada üllatust,
- väljendada pettumust,
- anda nõu, õpetada, kuidas järgida tervislike eluviise.

3) Muutused looduses. Ökoloogilised probleemid. Maaelu kuvand ja sellega seotud väärtuste süsteem läti folklooris ja kirjanduses. Linna motiivid, nende harmoonia ja disharmoonia väljendus läti kirjanduses. Teemade raames arendatakse oskusi:

- nimetada ökoloogiliste probleemidega seotud mõisteid,
- diskuteerida, väljendades oma erinevaid seisukohti,
- teha oletusi ökoloogiliste katastroofide tagajärgede kohta,
- mõista ja kommenteerida graafilist informatsiooni.

4) Ajalehed ja ajakirjad Lätis. Automaailm. Tehnika imed. Teemade raames arendatakse oskusi:

- nimetada tuntumaid Läti meedia väljaandeid,
- kirjeldada noorsooväljaannetes avaldatud informatsiooni,
- kirjeldada mõnes artiklis käsitletud probleemi,
- põhjendada oma arvamust mõne meediaväljaande kohta,
- nimetada erinevaid tehnikatermineid ja -mõisteid,
- kirjeldada mõnda tehnikaga seotud asja,
- arutleda reklaami eesmärkide üle,
- väljendada üllatust erinevate asjade üle automaailmas,
- võrrelda fakte, anda hinnangut tehniliste vahendite kohta,
- väljendada võimalikkust tehnika ostmise ja toimimise kohta,
- väljendada üllatust tehnika ja tehnoloogia võimaluste kohta,
- väljendada oletust,
- väljendada innustust tehnika kasutamise osas ja innustada teisi,
- anda korraldusi ja juhiseid autojuhtidele ja reisijatele.

5) Elukutse valik, hariduse jätkamise võimalused erinevates õppeasutustes. Õigused ja kohustused. Teemade raames arendatakse oskusi:

- nimetada erinevaid õppeasutusi,
- nimetada oma õigusi ja kohustusi,
- võtta osa diskussioonidest mõnel teemal,
- võita tähelepanu diskussiooni ajal,
- kirjeldada oma tulevikuplaane,
- jagada infot õppeasutuste kohta,
- kirjeldada erinevaid elukutseid,
- täpsustada vajalikku informatsiooni õigustest ja kohustustest,
- soovitada vestluse teemat,
- teha ettepanekuid diskussiooni ajal,

- väljendada tõenäosust,
- vaielda vastu, väljendada oma mõtteid hariduse võimalustest,
- väljendada kavatsust,
- väljendada teadmatust hariduse jätkamise võimalustest.

6) Erinevate rahvaste traditsioonid. Teater, ooper, ballett. Tähtsamad kultuurisündmused Lätis. Monumendid. Keel kui väljendusvahend. Ilukirjanduse ekraniseeringud. Teemade raames arendatakse oskusi:

- nimetada erinevate rahvaste traditsioone ja pühasid,
- kirjeldada ühist ja erinevat erinevates traditsioonides,
- võrrelda nähtusi ja sündmusi mitmekülgses ja muutuvmas maailmas,
- väljendada arvamust muutuste kohta looduses,
- nimetada erinevaid kultuurisündmusi,
- nimetada sagedamini kasutatavaid kujundeid kirjanduses,
- jagada mõnel kultuuriüritusel saadud muljeid,
- kirjeldada kirjanduslike kujundite rolli tekstis,
- anda hinnangut,
- organiseerida rollimängu, osaleda selles,
- tajuda ja seletada tekstis personifikatsioone,
- väljendada suhtumist, kasutades kirjanduslike kujundeid.

Ainekavas nimetatakse, et nelja tunniga nädalas pühendatakse 1.–6. klassis ühele teemale 2–3 nädalat, kuid 7.–9. klassis 4–8 nädalat. Kõik sõltub rühma valmidusest, huvidest, töötempo, motivatsioonist jne.

Õppesisu käsitlemiseks ettenähtud maht on 9. klassis jaotatud järgmiselt: 60% keeleõpe ja 40% kirjandusõpe. Kirjandusõppes on mahtudeks 50% läti autorid ja teosed, 30% õpilase huvidele vastav kirjandus läti keeles, 20% õppesisu, mis sõltub valitud kakskeelse hariduse mudelist ja õpilase vajadusest.

Keele struktuuri teemad 9. klassis

- 1) Määratud lõpuga omadussõnade kasutamine.
- 2) Tegusõnade kindla kõneviisi liitajad.
- 3) Tegusõnade tingiva kõneviisi liitajad.
- 4) Osaliselt käänduv kesksõna ja käändumatu kesksõna.
- 5) Kesksõna moodustamine ja õigekiri.
- 6) Enesekohase asesõna kasutamise eripärad.
- 7) Asesõnade õigekiri, kasutamise reeglid ja asend lauses.
- 8) Arvsõnade kasutamine.

- 9) Määrsõnade õigekiri.
- 10) Liitsõnade moodustamine.
- 11) Otsese kõne väljendamine kirjas.
- 12) Kaudse kõne väljendamine kirjas, kasutades ümberjutustust ja kaudset kõneviisi.
- 13) Liitlausete ehitus. Sidusvahendite kasutamine põimlauses.

Soovitavad läti autorite ilukirjandusteosed 9. klassis lugemiseks

Folkloor: rahvalaulud.

Proosa: R. Blaumanis „Salna pavasarī“, „Laimes klēpī“, „Raudupiete“, „Pērkona negais“, R. Ezera „Zilonis“, P. Rozītis „Ceplis“, I. Indrāne „Zemesvēzi dzirdēt“ (fragment), V. Belševica „Bille“, A. Neiburga „Stāsts par Tilli un Suņu vīru“, Ē. Rubene „Trīs dienas brīvībā“, R. Kalpiņa, Z. Skujiņa ja V. Lācis.

Dramaturgia: R. Blaumanis „Indrāni“, P. Putniņš'i „Naktssargs un veļasmazgātāja“.

Luule: F. Bārda, A. Čaks, A. Skujiņa, I. Zandere, M. Čaklais, A. Neibartsja ka noored luuletajad.

2.1.3. Õppetegevused ja -meetodid

Õppemethodilised soovitused on esitatud ainekava 6. peatükis. Õpetajale selgitatakse põhjalikult teadmiste ja oskuste nelja valdkonna olemust. Selgitatakse ka osaoskuste olemust (nt „selleks, et teksti mõista, peab oskama tajuda kirjutatud teksti, mõistma ja tõlgendama kirjalikku teksti“). Osaoskuste kaupa (rääkimine ja kirjutamine ning lugemine ja kuulamine) esitatakse keelekasutusstrateegiaid koos selgituste ja näidetega, kuidas neid õppetöös kasutada. Näiteks kirjeldatakse lugemis- ja kuulamistrateegiatega all teksti detailset mõistmist, tekstist valikulise teabe leidmist, teksti üldist lugemist/kuulamist põhisisu mõistmise eesmärgil.

Õppetööd planeerides soovitatakse silmas pidada ka hindamist, võttes samas arvesse mõtlemisprotsesse, mida õppetöös arendatakse. Ainekavas selgitatakse vastavas tabelis kognitiivsete protsesside olemust ja tuuakse näiteid õppetegevuste töökäskudest, et aidata õpetajal mõista, millise tasandi mõtlemisprotsesse ülesannete täitmine nõuab: teadmised, mõistmine, kasutamine, analüüs, süntees või hinnangu andmine.

Läti keele kui teise keele õppematerjalidest soovitatakse õpetajatel kasutada 1) Läti haridus- ja teadusministeeriumi kinnitatud õppematerjale; 2) õppematerjale, mis põhinevad kommunikatiivsel lähenemisviisil; 3) entsüklopeediaid, sõnastikke jne.

Õpetajatele antakse erinevaid soovitusi LAT2-õppe edukaks läbiviimiseks. Tabeli kujul esitatakse näiteid LAT2 õppeprotsessis kasutatavate õppetegevuste kohta, mille olemust ka põhjalikult selgitatakse. Muu hulgas kirjeldatakse methodilisi võtteid, nagu ülevaate koostamine, loovkirjutamine, debatt, diskussioon, mõttekaart, rollimäng ja dramatiseering, ajurünnak, probleemilahendusülesanded, vastastikune õpetamine jpm. Selgitatakse, mis eesmärgil ühte või teist võtet võiks kasutada ja millisele keeleoskustasemele on need sobivad.

2.1.4. Hindamine

Ainekava näidises esitatakse õpetajatele õppe saavutuste hindamise vormid ja metoodilised vahendid põhikooli jaoks. Õpilase õppesaavutusi soovitatakse hinnata mitmekülgset ja objektiivset,

- kontrollides õppeaine standardis määratletud kohustusliku õppesisu omandamist;
- kontrollides õpitulemuste saavutatust kognitiivsel tasandil: kas teadmiste mäletamise ja mõistmise, teadmiste kasutamise või iseseisva produktiivse tegevuse tasandil;
- koostades mõõtmisvahendeid, mis annavad õpilastele võimaluse näidata oma teadmisi ja oskusi õpitulemuste eesmärgiks seatud oskuses vastaval kognitiivsel tasandil;
- kasutades kirjalikke ja suulisi ning kombineeritud teste, individuaalsete ja rühmasaavutuste hindamist ning erinevaid kontrollivahendeid (nt diagnoostetid, kontrolltööd, praktilised tööd, projektitööd, arvestused, eksamid);
- informeerides õpilasi ja nende vanemaid saavutatud teadmistest ja oskustest ning õpilase arengu dünaamikast;
- püstitades nõudmisi, et õpilane võtaks osa õppeprotsessist ja saavutaks oma võimetele vastavaid tulemusi.

Hindajaks võib olla õpilane ise, klassikaaslased, õpetaja (sisehindamine) ning kooli administratsioon, vanemad, eksperdid, riigi ja omavalitsuse asutused (välshindamine).

Ainekavas rõhutatakse õpetajale, et hindamine on õppeprotsessi koostisosa, sellepärast antakse õpetajatele soovitusi, kuidas hinnata: hindamise vormid õppeprotsessis (sissejuhatav hindamine, pidev hindamine, lõpphindamine), hindamise eesmärgid (diagnooshindamine, kujundav hindamine, kokkuvõttev hindamine), hindamise metoodilised võtted, hinde väljendamise vormid (arvestatud/mittearvestatud, sõnaline või numbriline hindamine).

Õpitulemuste hindamise aluseks on samad meetodid ja võtted, mida kasutatakse õppetöös. Hindamisel kasutatavaid meetodeid esitatakse ainekava näidises tabeli vormis, kus on antud hindamismeetodid (küsitlus, valikvastustega ülesanne, õpimapp, õpipäevik, diskussioon, essee, intervjuu, suuline esitus, vaatlus, enesehinnang, projekt, kirjalik test, resüme, sobitamisyülesanne, vastastikhindamine, tühjate lahtrite täitmine, ühe minuti märkused, visualiseerimine, teade) ja nende seletused näidete vormis. Näiteks:

***Diskussioon.** Hinnatakse õpilase osalemist klassi diskussioonis – kuidas õpilane väljendab oma arvamust ja suhtumist, pakub oma ideid, küsib, annab hinnangut ja arutleb teema põhimõistete üle nende defineerimise eesmärgil. Hinnatakse peamiselt õpilase osalemise aktiivsust ja kommentaaride adekvaatsust.*

Õpetaja koostatud testide (kontrolltööd, eksamid) hindamiskriteeriumid määrab õpetaja ise või teeb seda koos õpilastega. Seejuures tuleb arvestada õppeaine sisu ja õppeprotsessi korraldust, aga ka haridusasutuse väljatöötatud haridusprogrammi ja hinde väljendamise viise. Antakse ka näidiseid rääkimisoskuse ja kirjutamisoskuse skaalatabelitest skaalal 0–6. Rääkimisoskuse hindamisel hinnatakse järgmisi aspekte: ülesande täitmine, suhtlus, kõne ladusus ja hääldus, sõnavara ja keelekasutuse täpsus. Kirjutamisoskuse hindamisel hinnatakse kirjutise sisu, teksti ülesehitust, keele ladusust, sõnavara ulatust, õigekirja.

Tsentraliseeritud läti keele eksamist rahvusvähemuste haridusprogrammides 9. klassile 2013/2014. õppeaastal

Põhikooli lõpus sooritavad rahvusvähemuste haridusprogrammi järgi õppinud õpilased riigikeele tsentraliseeritud eksami (LtCEN). Eksami eesmärk on hinnata õpilaste läti keele teadmisi ja oskusi, lähtudes põhikooli riiklikust õppekavast (LtPamatIzgl). Põhikooli lõpus peavad õpilased olema saavutanud ainekavas „Läti keel ja kirjandus 1.–9. klassile (koolidele, kus on kasutusel vähemusrahvuste haridusprogramm)“ seatud eesmärgid (vt 2.1.1).

Tsentraliseeritud eksami eesmärk on kontrollida õpilaste keelekasutust, keelepädevust ning sotsiokultuurilist pädevust. Iga pädevust hinnatakse igas eksamiosas.

Eksami struktuur

Eksamil on kirjalik ja suuline osa (vt tabel 6). Kirjalikus osas täidab õpilane kuulamise, lugemise, keele struktuuri ja kirjutamisülesanded, suulises osas rääkimisülesanded. Eksamil kasutatavatest ülesandetüüpidest annab ülevaate tabel 7. (LtCEN, LtCENpr)

Tabel 6. Põhikooli läti keele teise keelena eksami struktuur

Osa		Ülesannete arv	Maksimaalne punktide arv	Osakaal (%)	Aeg (minutites)
Kirjalik	Lugemine	3	30	20	50
	Kuulamine	3	30	20	30
	Keele struktuur	3	30	20	30
	Kirjutamine	3	30	20	70
Suuline	Suuline tekst	3	30	20	15
Kokku		15	150	100	180

Tabel 7. Põhikooli läti keele teise keelena eksamil kasutatavad ülesandetüübid

Ülesande tüüp	Ülesannete arv	Punktide arv	Osakaal töös (%)
Valikvastustega ülesanne (õige – vale – tekstis info puudub)	1	10	6
Valikvastustega ülesanne (3–5 valikut)	3	30	20
Sobitamisesülesanne	2	20	14
Lünkülesanne	1	10	6
Muutmisülesanne (sõnaliigi muutmine lauses vastavalt kontekstile)	2	20	14
Kirjand, essee, arutlus, situatsioonil põhinev kirjutis (etteantud teema, situatsiooni või kavapunktide alusel), osaoskuste integreeritud ülesanded (nt pärast teksti lugemist selle kuulamise käigus lünkade täitmine),	3	30	20
Intervjuu, rollikaardiga rollimäng, monoloog (piltide kirjeldamine)	3	30	20
Kokku	15	150	100

Saavutatud tulemus kajastub põhikooli diplomil eksami koondtulemusena protsentides ja iga eksami osaoskuse kohta protsentides (LtPamatMaz, § 19). Lisaks sellele seostatakse saadud koondtulemus Euroopa Nõukogu keeleoskustasemetega ning ka see esitatakse põhikooli diplomil (vt LtCEN):

5–29,99% vastab tasemele A1;

30–49,99% vastab tasemele A2;

50–67,99% vastab tasemele B1;

68–84,99% vastab tasemele B2;

85–94,99% vastab tasemele C1;

95–100% vastab tasemele C2.

2.2. Riigikeeleõppe tõhusus

Seoses muude kui lätikeelsete keskkoolide üleminekuga osaliselt lätikeelsele aineõppele 2004. aastal on ka uuritud, kuidas 60% ulatuses läti keeles toimuv õpe on end õigustanud.

2009. aastal viidi läbi uuring, et välja selgitada läti ja rahvusvähemuste koolide valmisolek üleminekuks ühisele läti keele riigieksamile (vt LtCRA). Alates 2004. aastast oli juba hakatud nii LAT2 kui ka läti keele emakeelena riigieksamil kasutama ühiseid eksamiülesandeid, 2007. aastal

oli jõutud 1. ja 2. ühise eksamiosani (sõnavara ja grammatika tundmine, tekstipõhine ülesanne, kirjand 350–400 sõna). Kokku uuriti 11 riigieksami (sh läti keel teise keelena) statistilisi näitajaid aastatest 2006–2009 ja tehti 13 fookusgrupi intervjuud nii rahvusvähemuste koolide esindajatega (direktorid, õppealajuhatajad, õpetajad) Riias, Liepajas, Daugavpilsis ja Ludzas kui ka riigi hariduskeskuse (LtVISC) ja läti keele agentuuri esindajatega.

Uuringust selgus, et 2008/2009. õppeaastal näitasid vähemusrahvuste koolide õpilased teistest paremaid tulemusi eriti matemaatikas ja füüsikas, aga ka valitavates ainetes, nagu keemias, saksa keeles ja ajaloos. Enamik küsitletutest ei näinud erilisi probleeme üleminekul ühisele läti keele eksamile, sest ülemineku toimus samm-sammult ja rahvusvähemuste õpilased olid selleks valmis. Probleemidena nimetati

- 1) uuele õppekavale vastavate õppevahendite puudust,
- 2) täiendusõppe puudumist läti keele õpetajatele rahvusvähemuste koolides,
- 3) õppetundide vähesust läti keeles ja kirjanduses,
- 4) rahastamise vähendamist haridusasutustele, mille tulemusena mõnes koolis ei toimunud suurte klasside jaotamist väiksemateks keelerühmadeks, mis omakorda raskendas õpetaja tööd ja vähendas hariduse kvaliteeti,
- 5) õpilaste langenud motivatsiooni õppida läti keelt,
- 6) läti keele stilistika ja fraseoloogia ning läti kirjanduse maailma kontekstis õpetamise raskusi.

2010. aastal uuriti, kuidas 2004. aastal toimunud ülemineku 60/40 õppele oli mõjutanud läti keele oskust ja kasutatavust kõrghariduses (vt LtAUG). Uuringuga sooviti teada saada,

- kas suurenenud läti keele osakaaluga üldkeskhariduse rahvusvähemuste programmid valmistavad üliõpilasi piisavalt ette kõrgkoolis õppimiseks;
- kuidas üliõpilased hindavad läti keele õppimise ja õpetamise kvaliteeti keskkoolis;
- milline on läti keele ja võõrkeele kasutuse olukord kõrgkoolides.

Ankeetküsitlused viidi läbi Läti 11 riigikõrgkoolis ja 12 erakõrgkoolis. Küsitluse täitsid 1. ja 2. aasta üliõpilased, kellest 461 olid lõpetanud keskkooli osalise lätikeelse õppega ja 172 olid lõpetanud läti kooli.

Üliõpilased hindasid oma läti keele oskust kõrgkoolis õppimiseks „täiesti piisavaks“ (umbes 42%) või „piisavaks“ (umbes 44%). Vaid 1% riigikõrgkoolide üliõpilastest tunnistas, et läti keele oskus põhjustab suuri raskusi õppetöös. Üliõpilased märkisid, et enim on neil arenenud lugemis- ja kuulamisoskus, kuid probleemid on kirjutamise ja rääkimisega.

Küsimusele läti keele õppe kvaliteedi kohta keskkoolis vastas 36% riigikõrgkooli ja 39% erakõrgkooli üliõpilastest, et see on piisav, ja vastavalt 1,3% ja 4,2%, et ebapiisav. Üliõpilased olid arvamusel, et kakskeelne õpe koolis on neid ette valmistanud kõrgkoolis õppimiseks.

2010. aastal uuriti keelelisi hoiakuid ja identiteeti keskkooli rahvusvähemuste haridusprogrammi läbinud õpilastel (LtVPL). Selleks korraldati

- 1) kirjalik ankeetküsitlus, milles osales 514 rahvusvähemuste koolide õpilast 20 koolist kogu Lätist;

- 2) 27 fookusgrupi intervjuud koolide direktorite, lapsevanemate, haridusekspertide, kõrgkoolide üliõpilaste ja sisserändetaustaga õpilastega.

Uuring näitas, et võrreldes kuus aastat varasema uuringu tulemustega oli õpilaste suhtumine läti keelde ja lätlastesse ning kuuluvustunne Läti ühiskonda muutunud.

- 1) Oli tunduvalt vähenenud õpilaste kuulumistunne Läti ühiskonda: kui 2004. aastal seostas end Lätiga 70% vastanutest, siis 2010. aastal vaid 30%. Suurenenud oli oma tuleviku seostamine Euroopaga, mille üheks peamiseks põhjuseks nimetati Läti majanduslikku olukorda ja soovi siduda oma õpingud ja tööd välismaaga.
- 2) Läti keele õpingutes oli domineerivaks instrumentaalne motivatsioon: 58% vastanutest loodab läti keele abil leida tööd (2004. aastal 74%) ning 63% saada haridust (2004. aastal 73%). 32% küsitletutest õppis läti keelt, et argielus hakkama saada (2004. aastal 20%), 46% vastanutest õppis läti keelt, et aru saada, mida inimesed räägivad (varasema 33% asemel). Suurenenud oli integratiivne motivatsioon õppida läti keelt: 25% vastanutest ajendas läti keelt õppima soov sõbruneda lätlasega (2004. aastal 12%).
- 3) Seoses haridusreformiga võis õpilaste suhtumises eristada kahte joont: suhtumist kakskeelsesse haridusse põhikoolides, mis oli 2010. aastal valdavalt positiivne, ja suhtumist õppekeelsesse keskkoolides (60% läti keeles, 40% rahvusvähemuse keeles), millesse suhtus positiivselt vaid 35% vastanutest. Suurenenud oli toetus kakskeelsele ainetunnile, mida 2004. aastal pooldas 41%, aga 2010. aastal 58% küsitletutest.

Fookusgrupi intervjuudest selgus, et positiivne suhtumine ja professionaalsus aitavad saavutada edu keskkooli lätikeeelses aineõppes. Hoolikas haridusreformi elluviimine, järjepidev läti keele õpe alushariduses ja põhikoolis ning vastavate meetodite ja õppematerjalide koostamine tagab häid tulemusi. Seejuures on oluline, et õpetajad arendaksid oma läti keele oskust ja täiendaksid oma läti keeles õpetamise oskusi. Rõhutati ka vajadust kokku leppida õppeainetes, mida kindlasti peaks õpetama õpilase emakeeles (nt keemia). Ka vanemate vastustest selgus, et läti keeles peaks õpetatama vaid neid aineid, mis ei esita keeleoskusele kõrgeid nõudmisi. Tähtis on ka, et põhikooli lätikeeelne aineõpe toetaks piisavalt õpilaste toimetulekut keskkoolis.

Küsitletud üliõpilased hindasid positiivselt üleminekut reformile 60/40, mis valmistab ette kõrgkooliõpinguteks, aga aitab kaasa ka lõimumisele. Miinusena märgiti õpetajate ebapiisavat läti keele oskust ainesisu kompetentseks selgitamiseks. Keemiat, füüsikat ja kirjandust nimetati aineteks, mida oli kõige raskem omandada läti keeles.

Haridusekspertide sõnul peaks läti keeles õpetama aineid, millele on ette nähtud vähem tunde ja mis oleksid kergemini mõistetavad.

2010. aastal uuriti läti keele kasutamise olukorda kutsehariduses (vt LtProf). Uuringus osales 529 õpilast Riia toiduainetetööstuse keskkoolist (läti *Rīgas pārtikas ražotāju vidusskola*), 215 õpilast Daugavpils kaubanduskoolist (läti *Daugavpils tirdzniecības skola*), 80 õpetajat ja 89 praktikakohtade esindajat. Uuringus kasutati kompleks-analüütilist meetodit ja uuringu käigus:

- analüüsiti õigusakte ja dokumente, millega reguleeritakse õpilaste läti keele kasutamist ja arengut,
- analüüsiti teoreetilist kirjandust,
- töötati välja küsitlused õpilastele, õpetajatele, praktika juhendajatele,
- viidi läbi intervjuud, osalusvaatlused, ankeetküsitlused,

- hinnati 1. ja 2. kursuse muu ja läti emakeelega õpilaste riigikeele oskust, keelekasutust õppeprotsessis, kultuuri- ja töökeskkonnas ning saavutatud tulemusi võrreldi omavahel,
- korraldati kohtumisi, kus osalesid õpilased, nende vanemad, tööandjad, õpetajad, omavalitsuse töötajad, sotsiolingvistikud, Läti haridus- ja teadusministeeriumi ja läti keele agentuuri esindajad ning Riia volikogu hariduse, noorsoo- ja spordiosakonna esindajad.

Uuringu peamised järeldused

- Kutseharidusasutustes asub õppima suur osa õpilasi, kes läti keelt eriti ei oska või on põhikoolis omandanud selle väga madalal tasemel;
- 1. kursuse üliõpilastel on raskusi kutseharidusasutuse õppeprotsessiga kohanemisel, sest lisaks kutseainetele peavad nad õppima ka läti keelt;
- põhikoolides, eriti neis, kus õppetöö toimub rahvusvähemuste programmi järgi, on puudus pedagoogidest, kes suudaks pädevalt oma ainet läti keeles õpetada;
- on näha õpilaste ükskõikset suhtumist läti keele kasutamisse, õpilased ei ole piisavalt ette valmistatud ja motiveeritud omandama läti keelt;
- läti emakeelega õpilased ei kasuta teiste õpilastega suhtlemisel läti keelt, takistades nii nende lõimumist Läti ühiskonda;
- õpilaste madal läti keele oskus on takistuseks Läti ühiskonda lõimumisel;
- kutseõpetajatel puudub ettevalmistus kakskeelseks õpetamiseks (aine õpetamiseks kahes keeles), puuduvad ka tänapäevased kutseõppe materjalid (sh erialasõnastikud) ja metoodilised materjalid lätikeelseks kutseõppeks;
- läti keele õppe rühmades on rohkem kui 25 õpilast ja tundide arv on väiksem kui üldhariduskoolides;
- läti keele kasutamist ja arengut reguleerivaid seadusi ei ole rakendatud piisavalt;
- osas praktikakohtadest puudus lätikeelne keskkond;
- osal õpilastest puudus kodune tugi läti keele kasutuse motivatsioonitõstmiseks.

Toetudes selle uuringu tulemustele, töötati välja soovitusel läti keele kasutamise ja õpetamise edendamiseks kutsehariduses.

3. Leedu

3.1. Leedu riigikeele ainekava

Analüüsi objekt on Leedu põhikooli leedu riigikeele ainekava, st leedu keel muu õppekeelega koolis, vt LdPP. Riigikeele ainekava kuulub keelte valdkonna ainekavasse, olles seal kõrvuti leedu keele kui emakeele, teiste emakeelte ja võõrkeeltega. Igal konkreetsel ainekaval on oma eesmärgid, kuid keelte ainekaval on ka ühised eesmärgid, sest õpilase keeleharidust nähakse õppekavas tervikuna. Keeleharidus on üldhariduse oluline osa, millega luuakse alus õpilase intellektuaalsete ja loominguuliste võimete arenguks, emotsionaalseks, sotsiaalseks, kultuuriliseks ja moraalseks küpsemiseks, aga samuti kodaniku ja rahvusliku enesetunnetuse kujunemiseks (LdPP).

Leedu keele ainekava esitatakse kolmes osas: algharidus, põhiharidus ja keskharidus. Iga osa koosneb järgmistest alljaotustest:

- 1) sissejuhatus, milles kirjeldatakse ainekava üldisi eesmärke;
- 2) ainekava üldised õpitulemused;
- 3) ülevaade ainekava struktuurist;
- 4) õpitulemused kooliastmeti;
- 5) õppesisu kooliastmeti;
- 6) õppijate saavutuste hindamise kirjeldus kooliastmeti.

Kõik kolm ainekava esitatakse kahe klassi ehk kooliastme kaupa: alghariduse osas 1.–2. ja 3.–4. klass; põhihariduses 5.–6., 7.–8. ja 9.–10. klass. Käesolev uuring keskendub just viimasele neist.

Põihariduse ainekavas on erinevalt alghariduse ainekavast eraldi välja toodud leedu riigikeele lõimimine teiste ainete õpetamisega.

3.1.1. Eesmärgid

Põhikooli, st 10. klassi lõpuks on ainekava eesmärk igale õpilasele täisväärtuslikuks eluks, edukaks sotsialiseerumiseks, jätkuõpinguteks ja tööks vajaliku leedu keele oskuse ja kultuurilise pädevuse saavutamise. Selle eesmärgi saavutamiseks seatakse ainekavas järgmised õppeeesmärgid.

10. klassi lõpuks õpilane

- suudab leedu keeles suhelda erinevates isikliku ja avaliku elu situatsioonides ja õppetegevuses;
- on valmis edasi õppima leedu keeles ja valmis tööeluks;
- on valmis pidevalt arendama oma keeleoskust, toetudes oma keele- ja sotsiokultuurilistele teadmistele, rakendades eesmärgipäraselt oma õpioskusi ja puuduva keeleoskuse kompenseerimise strateegiaid;
- õpib järk-järgult tundma Leedu kultuuri ja osaleb vastavalt võimetele selle edendamisel ja loomisel;

- arendab endas kodanikuidentiteeti.

Ainekavas rõhutatakse, et leedu keele ja kultuuri (kirjanduse) tundmine on isiku kultuurilise ja kodanikuküpsuse osa. Arendatakse ka mitmekeelsust ja mitmekultuurilist pädevust. Oluline on iseseisva keeleõppija oskuste kujundamine: oskus oma keeleoskust analüüsida, kriitiliselt hinnata ja eesmärgipäraselt arendada ning aidata seda teha ka teistel.

Ainekava rõhutab ka lõimitud aine- ja keeleõppe tähtsust põhikoolis ja toob välja vajaduse õpetada ka teisi aineid (sotsiaal- ja loodusaineid, tehnoloogiat, kunsti jne) riigikeeles. Lõimitud õpe peaks hõlmama kõiki aineid. Ka emakeele ja kirjanduse tunnis kogutud teadmisi ja omandatud oskusi peaks saama kasutada riigikeele tunnis, pöörates tähelepanu keelte sarnasustele ja erinevustele, et keeli paremini mõista ja neid kasutada. Samuti on oluline lõimida kultuuriõpe emakeele ja riigikeele õppega, aitamaks õpilastel näha oma kultuuri Leedu kultuuri osana, arendades sel moel õpilaste mitmekeelsust ja -kultuurilisust.

Õpitulemused põhikooli lõpuks osaoskuste kaupa.

Kuulamine

- Mõistab konkreetsel või abstraktsel teemal keerulise teksti põhisisu, kui kasutatakse ühiskeelt; saab aru üsna keerulise argumentatsiooniga pikast tekstist.
- Saab aru keerulisest dialoogist, suudab osaleda diskussioonis, millest võtab osa mitu emakeelt rääkivat isikut.
- Saab aru teadetest, juhenditest ja ettekannetest nii konkreetsel kui ka abstraktsetel teemadel, kui räägitakse tavalises tempos ühiskeelt.
- Saab kuuldu põhjal aru suurest osast üldharivatest tekstidest, saab aru kõneleja vaadetest, meeleolust, intonatsioonist, kui räägitakse selget ühiskeelt.

Rääkimine

- Arendab edasi eelnevalt omandatud rääkimispädevusi: alustada, osaleda ja jätkata ootamatut jutuajamist, liikuda ühelt teemalt teisele.
- Oskab rääkida ja arutleda eelnevalt kogetud konkreetsel, aga ka abstraktsetel teemadel, anda hinnanguid.
- Toetudes rääkimisel oma sotsiokultuurilisele kompetentsile, oskab kommenteerida, väljendada ja põhjendada oma arvamust, anda hinnanguid.
- Kasutab sobivaid suhtlus- ja kompensatsioonistrateegiaid.

Lugemine

- Oskab lugeda ja mõista erinevates stiilides ja žanrites abstraktsematel teemadel ja probleemaatikaga mitteilukirjanduslikku teksti, leida sealt informatsiooni ja seda kasutada õppe- ja muul otstarbel.
- Saab aru otse ja kaudselt esitatud informatsioonist: mõistab fakte, arvamusi, erinevaid vaateid; oskab neid üldistada, anda hinnanguid; mõistab allteksti ja autori seisukohta tekstis.
- Sõltuvalt lugemise eesmärgist rakendab sobivaid ja tulemuslikke lugemisstrateegiaid.

- Oskab leida vajalikku informatsiooni mitme allika (sh elektroonilise) põhjal, seda valida, süstematiseerida, üldistada ja sobivalt esitada.
- Suudab lugeda erinevas stiilis ja žanris folkloorset ja ilukirjanduslikku teksti, eesmärgiga rikastada oma keelt, kultuurilist ja esteetilist tunnetust; oskab siduda loetud teoste situatsiooni, probleeme, ideesid, väärtusi sotsiokultuurilise kontekstiga ja arutleda eri keeleregistrite kasutamise üle, toetudes tekstile ja kontekstile suudab loetud teost iseseisvalt hinnata.

Kirjutamine

- Oskab kirjutada erinevaid ametlikke ja mitteametlikke informatiivseid teateid ja kasutada kirjutamise eesmärgist sõltuvalt sobilikku keelelist väljendust.
- Väljendab argumenteeritult oma arvamust, seisukohta ja esitleb teisi arvamusi, seisukohti ning annab neile hinnanguid.
- Oskab kirjutada argumenteerivaid või muid kirjutamise eesmärgist, adressaadist ja olukorrast sõltuvaid tekste.
- Kavandab iseseisvalt kirjutatavat teksti; täiendab seda saadud tagasiside põhjal ja oskab seda sobilikult esitada.
- Suudab kirjutades esitada oma mõtteid selgelt, seotult, täpselt ja järjekindlalt, järgides tekstile esitatavaid nõudeid (sissejuhatus, kirjeldus, üldistus). Oskab kasutada õpitud grammatika- ja õigekeelsuse reegleid.

Ainekava esitab täpsustatud õpitulemused ka osaoskuste kitsamate aspektide kohta, samuti teadmiste ja arusaamade ning keelekasutusstrateegiade kohta, mille valdamine on õpitulemuste saavutamiseks oluline. Seejuures antakse ka õpetajale üksikasjalikud meetodilised suunised osaoskuste eesmärgipäraseks arendamiseks (vt 3.1.3).

3.1.2. Õppesisu

Õppesisu kirjeldamine on väga detailne ja lähtub õpitulemuste saavutamiseks vajalikest tegevustest.

Õppesisu esitatakse kooliastmete kaupa ning selle moodustavad järgmised osad:

- keeleline tegevus,
- sotsiokultuurilised teemad,
- kirjandushariduse põhilised aspektid: tekstid lugemiseks ja diskuteerimiseks, teoreetilised mõisted,
- suhtlemisõpetus,
- abstraktsed mõisted,
- häälendus.

Keeleline tegevus

Keeleliste oskuste õppesisu on esitatud osaoskuste (rääkimine, kuulamine, lugemine, kirjutamine) kaudu. On esitatud üldine sisu ja ka eraldi n-õ minimaalne sisu ehk teisisõnu miinimumnõuded, mis on aluseks ka hindamisel miinimumtaseme kirjeldamisel.

Sotsiokultuurilised teemad

Sotsiokultuurilise pädevuse saavutamiseks esitatakse käsitletavat teemad: noorte elu; kool; balti rahvad; inimene ja loodus, ökoloogia; inimene ja kunst; inimene ja teadus; inimene ja ühiskond. Nimetatud teemadel arutlemise eesmärk on ainekava järgi kaasa aidata nii keelepädevuse arendamisele kui ka õpilase väärtushinnangute kujundamisele, ühiskonna ja kultuurialaste teadmiste omandamisele.

Kirjandushariduse põhilised aspektid

Õpetajalt eeldatakse õpilaste lugemishuvi ergutamist. Ilukirjanduslikku teksti ja selle üle arutlemist peetakse väga oluliseks nii keeleoskuse arendamise kui ka isikuomaduste, väärtushinnangute ja loomingulisuse kujundamise aspektist. Selles sisupeatükis on loetletud teosed, mida õpilased loevad ja millest tundides räägitakse. Kõik nimekirjas olevad teosed on leedu autorite raamatud, rõhuasetus klassikalisel romaanil, ja õpilased loevad neid leedu keeles. Õpetaja ülesanne on ka siduda sotsiokultuurilised teemad käsitletavate ilukirjanduslike tekstidega. Õppesisu osas antakse ülevaade ka kirjandusteoorias ja -ajaloos käsitletavatest mõistetest ja teemadest.

Suhtlemisõpetus

Riigikeele ainekava eesmärk on valmistada õpilased ette igapäevaseks suhtlemiseks leedu keeles erinevates registrites ja suhtlussituatsioonides. Seetõttu pööratakse õppesibus ka palju tähelepanu suhtlusoskuse arendamisele. Eraldi käsitlemist leiavad teemad dialoog, monoloog, informatsioon, arvamus, tunded, meeleolud.

Grammatilised kategooriad ja abstraktsed mõisted

Õppesisu osas antakse ülevaade olulisematest keelelistest vahenditest abstraktsete kategooriate edasiandmiseks: tegevus, olemasolu, subjekt, objekt, hulk, koht, aeg, viis, eesmärk, põhjus, tingimus, mööndus, eitus, võrdlus, vastandus, modaalsus. Tegemist on õppesisu aspektiga, mille arendamisele tegeldakse läbivalt kõikides kooliastmetes.

Hääldus

Leedu keel on väga keerulise foneetika ja intonatsiooniga keel. Seetõttu on eraldi sisupeatükk pühendatud ortoepiale – normikohase häälduse õppesibile, kirjeldades, mida õpilane selle kooliastme lõpuks peab normikohasest hääldusest valdama, et olla kõnes arusaadav nii leedu keelt emakeelena kui ka võõrkeelena kõnelejale.

3.1.3. Õppetegevused ja -meetodid

Väga täpsed soovitusel õpetamiseks antakse osaoskuste kaupa. Rõhutatakse, et tegemist on soovitusel ja mitte nõuetega, st iga õpetaja võib lähtuvalt õpieesmärkidest ja õpilaste tasemest neid meetodilisi juhiseid täita, mugandada jms.

Ainekavas antakse õpetajale esmalt üldised suunised püstitatud eesmärkideni jõudmiseks. Suhtlus- ja kultuuripädevuse arendamine on seotud Leedu kultuuri tundmise, suhtlemise ja koostööga. Sellest sõltuvalt peaks õpetaja koos õpilastega valima selliseid tegevusi, mis aitaksid igal õpilasel aru saada, et oluline ei ole ainult teadmiste kogumine, vaid ka suhtlusoskuste arendamine. Õpilasi ergutatakse usaldama oma suhtlusvõimekust: jälgima kõnelejaid, analüüsima, kuidas äratada eneseusaldust jms. Pööratakse tähelepanu ka sellele, kuidas keel mõjutab suhtlemist. Sooritatakse harjutusi, mis õpetavad teisi ergutama, harjutatakse rollimänge, mis aitavad tunnetada oma võimeid ja neid näidata.

Ainekavas pööratakse väga palju tähelepanu õpilaste lugemishuvi ergutamisele. Õpetajal soovitatakse rääkida õpilastega nende lugemishuvist ja -harjumustest, pöörata tähelepanu vähese lugemishuviga õpilastele, arenguvestlusel õpilase ja tema vanematega püüda sellise huvipuuduse põhjused välja selgitada ning vajadusel abi pakkuda. Probleemide ilmnemisel peaks õpetaja läbi mõtlema ka oma töömeetodid: ehk on tekstid liiga rasked, õpilastel puuduvad vajalikud lugemisstrateegiad või tekstid ei vasta õpilaste huvidele. Koostades tekstide lugemis- ja kirjutamiskavasid, soovitatakse õpetajal võtta kavva ka õpilaste soovitatud teemasid ja teoseid.

Õpetajal soovitatakse õpilastega regulaarselt arutleda nende loetud ja kirjutatud tekstide üle. Iga sellise diskussiooni järel analüüsib õpetaja oma õpetustegevust ja määrab kindlaks, mis on õnnestumise põhjused, et õpilasteni jõuaks teadmine, et tekstidest rääkida ja neid kirjutada võib olla huvitav ja eesmärgipärane, et õpilase ja kaasõpilaste esitatud arutlused võivad kaasa aidata tunnetuse ja enesetunnetuse teel, rikastades kultuurilist ja kodanikuidentiteeti.

Õpetajale antakse meetoodilisi suuniseid osaoskuste kaupa.

Kuulamisoskuse arendamiseks õpetaja muu hulgas

- arendab õpilase kuulamisoskust eesmärgiga arendada just autentsest kõnekeelest arusaamist, sh erinevate registrite mõistmist, eri otstarbel kõneldud tekstide mõistmist jms;
- ergutab õpilasi informatsiooni hankima ja seda töötlemata; õpetab kasutama suulisi allikaid;
- tutvustab õpilastele erinevaid kuulamisstrateegiaid ja õpetab neid toimivalt kasutama.

Metoodilised suunised õpetajale **lugemisoskuse** arendamiseks:

- õpilased loevad õpetaja juhendamisel erinevaid autentseid tekste: arvamusaluseid, esseesid, ülevaateid, ajaleheudiseid, retsensioone, teatmeteoseid, populaarteaduslikke ja teaduslikke tekste, ilukirjandust;
- õpetajatelt ja kaasõpilastelt saadud tagasiside põhjal arendavad õpilased oskust leida eri allikatest informatsiooni ja seda korrastada;
- õpilastele luuakse tingimused pidevalt proovida ja valida sobivaid lugemisstrateegiaid;
- õpetaja loob tingimused, mis aitavad õpilastel oma arengut jälgida: ergutavad õpilasi loetu põhjal ja oma lugemisoskuse osas arvamust avaldama.

Rääkimisoskuse arendamiseks õpetaja muu hulgas

- teeb koos õpilastega tegelikku rääkimis- (ja esinemis-) situatsiooni imiteerivaid harjutusi;

- juhendab õpilasi, et valmistada ette avalikku esinemist (ettekanne, aruanne jne) ning kavandada sisule ja avalikule esinemisele vastavat informatsiooni edastamist.

Metoodilised suunised õpetajale **kirjutamisoskuse** arendamiseks:

- õpetaja koos õpilastega loob autentsele lähedase kirjutamissituatsiooni: kirjutisel on eesmärk, kindel adressaat, suhtlussituatsioon on eelnevalt läbi arutatud ja detailiseeritud;
- kirjutamistegevus planeeritakse selliselt, et õpilased saaksid kogemusi kõigist kirjutamisprotsessi etappidest: teksti kavandamine, mustandi kirjutamine, sh elektroonilist tekstitöötlusprogrammi kasutades; õpilased loevad häälega endale ja teistele ette, formuleerivad kirjutamisel tekkivaid probleeme, leiavad iseseisvalt neile lahendused, täiendavad saadud tagasiside põhjal mustandit; õpivad valima sobilikke keelilisi väljendusvahendeid, looma teksti jms;
- õpetaja ergutab õpilasi oma kirjutamisprotsessi jälgima ja sellele enesehinnangut andma.

3.1.4. Hindamine

Põhikooli lõpus on kõigile õpilastele kohustuslikud eksamid emakeel (leedu, vene, poola, valgevene, saksa) ja matemaatika. Muu kui leedu õppekeelega koolis sooritavad õpilased lisaks leedu keele kui riigikeele eksami. Keeleeksamil on kirjalik ja suuline osa. Matemaatika eksam valmistatakse ette leedu keeles ja tõlgitakse ka muu õppekeelega koolides toimuva eksami jaoks vene, poola, valgevene või saksa keelde. Leedu keele (emakeele, riigikeele) eksam valmistatakse ette leedu keeles, muu emakeele eksam vastavalt vene, poola, valgevene ja saksa keeles. Hinnatakse astmeliselt ette antud kriteeriumide järgi 1–10-pallisel skaalal. (Leedu haridus- ja teadusministeeriumi määrus põhikooli õpitulemuste hindamise korraldamise kohta (30.12.2011), vt LdEKSAM.)

Leedu koolis hinnatakse ainekava täitmist 10-pallise skaala järgi. Hindamiskriteeriumid on esitatud osaoskuste kaupa ja jaotatud 3 taseme järgi: rahuldav (4–5), põhitase (6–8), kõrgtase (9–10). Tasemete kirjeldused (vt tabel 8) peavad aitama õpetajal kindlaks määrata õpilase saavutuste taset ja ka hinnata tema edusamme. Nimetatud skaalat kasutatakse õppetöös läbivalt ka õppijale tagasiside andmiseks. Õpetajate sõnul on lävend ehk „rahuldav tase“ piisavalt madal, et seda ületada (vt õpetajate kommentaare IV ptk).

Ei ole mingeid viiteid sellele, kuidas saavutustasemed on seotud Euroopa Nõukogu raamdokumendis esitatud tasemetega.

Tabel 8. Leedu keele riigikeelena hindamise raamistik

Oskused	Rahuldav tase (4–5)	Põhitase (6–8)	Kõrgem tase (9–10)
Taseme üldiseloostus	Keele osaoskused (kuulamine, rääkimine, lugemine, kirjutamine), sotsiokultuurilised teadmised ja kirjanduse tundmine on rahuldavad, see võimaldab suhtlust, kuigi võib esineda tõrkeid.	Keele osaoskused (kuulamine, rääkimine, lugemine, kirjutamine), sotsiokultuurilised teadmised ja kirjanduse tundmine on piisavad, see võimaldab olemuselt tõrgeteta suhtlust.	Keele osaoskused (kuulamine, rääkimine, lugemine, kirjutamine), sotsiokultuurilised teadmised ja kirjanduse tundmine on ammendavad, see võimaldab ladusat suhtlust.
Kuulamine	Õpilane saab aru teksti põhiolemusest, kui räägitakse ühiskeeles ja eelnevalt käsitletud teemadel. Arusaamisel võib esineda raskusi.	Õpilane saab suuremate raskusteta aru teksti olemusest ja olulistest detailidest, kui räägitakse ühiskeeles, nii käsitletud kui ka mõningatel uutel teemadel.	Õpilane saab raskusteta aru teksti olemusest ja detailidest, kui räägitakse ühiskeeles, nii käsitletud kui ka uutel teemadel.
Rääkimine	Õpilane suudab (kuigi mitte ladusalt) luua suulisi tekste: informatiivseid ettekandeid teatud suhtlussituatsioonides, kasutades eelnevalt juhutatud informatiivseid allikaid; vahetada vestluskaaslastega arvamusi ja seisukohti tuttavatel teemadel, rääkida igapäevastest asjadest, kogemustest; teha üldistusi asjade ja isikute kohta, neid võrrelda; kirjeldada lihtsamaid protsesse; osaleda diskussioonis lihtsamatel teemadel; ette antud viidete põhjal analüüsida ühiskonna aktuaalseid probleeme.	Õpilane suudab (üsnagi ladusalt) luua suulisi tekste: informatiivseid ettekandeid erinevates suhtlussituatsioonides, kasutades iseseisvalt kogutud või eelnevalt juhutatud informatiivseid allikaid; vahetada vestluskaaslastega arvamusi ja seisukohti, põhjendada oma arvamust, rääkida aset leidnud ja kujuteldavatest juhtumitest, kogemustest, teha üldistusi asjade ja isikute kohta, neid võrrelda; kirjeldada erinevaid protsesse; ettevalmistunult osaleda diskussioonis, mis analüüsib ühiskonna aktuaalseid probleeme.	Õpilane suudab ladusalt luua suulisi tekste: informatiivseid ettekandeid erinevates suhtlussituatsioonides, kasutades iseseisvalt kogutud või eelnevalt juhutatud informatiivseid allikaid; vahetada vestluskaaslastega arvamusi ja seisukohti, põhjendada oma arvamust ja lükata ümber teiste omi, rääkida aset leidnud ja kujuteldavatest juhtumitest, kogemustest ja kavatsustest, teha üldistusi asjade ja isikute kohta, neid võrrelda; kirjeldada erinevaid protsesse; spontaanselt osaleda diskussioonis, mis analüüsivad ühiskonna aktuaalseid probleeme.

<p>Lugemine</p>	<p>Kuigi üsna suurte raskustega, suudab õpilane eakohaste tekstidega töötades leida sealt olulist informatsiooni ja detaile; teha üldistusi erinevatest allikatest loetud informatsiooni põhjal; selgitada ja teha teksti olemusele vastavaid üldistusi ja järeldusi; näidata ära teksti eesmärk, formuleerida suhteliselt selgelt tekstis esitatud peamist mõtet ja probleemi, samuti tekstis selgelt sõnastatud väärtusi; selgitada sündmuste ja tegelaste käitumise põhjuseid ja tagajärgi; iseloomustada ilukirjandusteose tegelasi; öelda välja oma arvamus teksti kohta ja püüda seda ka põhjendada.</p>	<p>Õpilane suudab suuremate raskusteta eakohase tekstiga töötades mõista erinevates žanrites ja stiiliga abstraktsema teema ja probleemistikuga mitteilukirjanduslikku teksti; leida vajalikku informatsiooni ja seda kasutada õppe- ja muul otstarbel; näidata ära aktuaalse, ühiskonna probleeme käsitleva ja diskussioone tekitava ajakirjandusteksti eesmärk ja teema, abi kasutades formuleerida tekstis tõstatatud probleeme ja kaudselt öeldud peamisi mõtteid; tunda ära irooniat, abi kasutades analüüsida konflikte, väärtusi; eristada fakte ja jutustaja arvamust, kommentaare, esitatud argumente ja näiteid; hinnata kriitiliselt teksti aktuaalsust, informatsiooni usaldusväärsust ja tähendust; leida erinevate allikate põhjal informatsiooni ja seda süstematiseerida ning üldistada; mõista rahvaluule ja ilukirjandusteose loomingulisi situatioone, probleeme, ideesid, siduda neid sotsiaalse ja kultuurilise kontekstiga.</p>	<p>Õpilane suudab väikeste raskustega eakohase tekstiga töötades mõista erinevates žanrites ja stiiliga abstraktsema teema ja probleemistikuga mitteilukirjanduslikku teksti; leida vajalikku informatsiooni ja seda kasutada õppe- ja muul otstarbel; näidata ära aktuaalse, ühiskonna probleeme käsitleva ja diskussioone tekitava ajakirjandusteksti eesmärk ja teema, formuleerida tekstis tõstatatud probleeme ja kaudselt öeldud peamisi mõtteid; tunda ära ja selgitada irooniat, analüüsida konflikte, väärtusi; eristada fakte ja jutustaja arvamust, kommentaare, esitatud argumente ja näiteid; hinnata kriitiliselt teksti aktuaalsust, informatsiooni usaldusväärsust, argumentide põhjendatust ja kaalukust; leida erinevate allikate põhjal informatsiooni ja seda süstematiseerida ja sobivalt esitada; mõista rahvaluule ja ilukirjandusteose loomingulisi situatioone, probleeme, ideesid, siduda neid sotsiaalse ja kultuurilise kontekstiga.</p>
<p>Kirjutamine</p>	<p>Õpilane suudab, kuigi mitte päris ladiusalt, kirjutada ametlikus ja mitteametlikus stiilis tekste, valides eeskju põhjal välja adressaadile vastava keelelise väljendusvormi; anda edasi informatsiooni (näidete põhjal) ja oma jutule ja kirjeldusele tähelepanu tõmmata; selgitada kasutusõpetusi (näidete põhjal); selgitada oma arvamust ja vaateid, luues (näidete põhjal) arutlevaid tekste.</p>	<p>Õpilane suudab üsna ladiusalt kirjutada ametlikus ja mitteametlikus stiilis tekste, valides välja adressaadile vastava keelelise väljendusvormi; anda edasi informatsiooni ning oma jutule ja kirjeldusele tähelepanu tõmmata; selgitada kasutusõpetusi; selgitada oma arvamust, vaateid ja väärtushinnanguid, arutleda probleemi üle, küsides adressaadi arvamust ja hinnangut, luues arutlevaid tekste.</p>	<p>Õpilane suudab ladiusalt kirjutada ametlikus ja mitteametlikus stiilis tarbetekste, valides välja adressaadile vastava keelelise väljendusvormi; avaldada arvamust ja vaateid, hinnanguid, eesmärgiga anda edasi informatsiooni ja tõmmata oma jutule ja kirjeldusele tähelepanu; selgitada detailselt kasutusõpetusi ja reegleid; avaldada oma väärtushinnanguid; selgitada ja arutleda probleemi üle, küsida adressaadi arvamust ja hinnangut, luua argumenteerivaid ja üldistavaid arutlevaid tekste.</p>

Õpioskused	Õpilane valib õpieesmärgist ja -ülesandest sõltuvalt sobivad strateegiad. Ette antud juhiste põhjal teeb õppeprotsessis enesevaatlust ja mõtleb läbi oma õppetegevuse. Tagasiside ja õpetajaga arutelu põhjal püüab leida õppetegevuse probleeme.	Õpilane valib õpieesmärgist ja -ülesandest sõltuvalt sobivad strateegiad. Teeb õppeprotsessis enesevaatlust ja mõtleb läbi oma õppetegevuse. Tagasiside ja õpetaja abiga tõstatab õppetegevuse probleeme, õpetajaga koostöös kavandab nende probleemide lahendamist.	Õpilane valib õpieesmärgist ja -ülesandest sõltuvalt sobivad strateegiad. Teeb õppeprotsessis enesevaatlust ja mõtleb läbi oma õppetegevuse. Tagasiside põhjal tõstatab õppetegevuse probleeme ja kavandab nende probleemide lahendamist.
Hoiakud	Individuaalselt või rühmas töötades täidab püstitatud ülesandeid. Vahel võtab arvesse tagasisidet, et oma õpitulemusi parandada. Ei anna kaasõpilastele abi.	Töötab aktiivselt nii individuaalselt kui ka rühmas. Usaldab oma võimeid. Tunneb huvi oma keeleliste oskuste vastu sooviga neid parandada. Annab vastutustundlikult teistele tagasisidet eesmärgiga neid abistada.	Töötab aktiivselt nii individuaalselt kui ka rühmas. Usaldab oma võimeid. Tunneb huvi oma keeleliste oskuste vastu sooviga neid parandada. Annab vastutustundlikult teistele tagasisidet eesmärgiga neid abistada.

3.2. Riigikeeleõppe tõhusus

Palju tähelepanu pööratakse pigem võõrkeeleõppele. On uurimusi, mis tegelevad kodanikuõpetusega. On uuritud ka vanemate klasside õpilaste hoiakuid üldhariduse suhtes. Eraldi uurimusi, mis käsitleksid muu kui leedu õppekeelega kooli, ei ole õnnestunud leida.

4. Iirimaa

Kuna Iirimaa on algkool ja (pro)gümnaasium eraldi õppeasutused, on neil ka eraldi õppekavad ja nende juurde kuuluvad ainekavad, mis erinevad nii ülesehituselt kui ka sisult. Iga ainekava juurde kuulub juhendmaterjal õpetajatele.

Algkoolis ja selle kahes eelklassis toimub õpe 1999. aasta õppekava alusel (GoI 1999a). 11 õppeainet jagunevad kuude ainevaldkonda (keeled, matemaatika, kehaline kasvatus, kunstid, ühiskonna-, keskkonna- ja teadusõpetus ning ühiskonna- ja inimeseõpetus). Keelevaldkonda kuuluvad iiri ja inglise keel, kuid nende ainekavad on teineteisest sõltumatud. Väljatöötamisel on uus keelevaldkonna ainekava, milles inglise ja iiri keele õppe eesmärgid ja põhimõtted on samad. Ainekava läbis 2014. aasta kevadel konsultatsioonid, kuid ei ole veel ametlikult kasutusele võetud.

Progümnaasiumis ainevaldkonnad puuduvad ja iga aine jaoks on oma ainekava. Õppekava tervikuna on muutmisel. 2012. aastal avaldati uue õppekava põhialused (DES 2012) ja õppekava väljatöötamise esimeses etapis valmis inglise keele ainekava (NCCA 2015), mis võeti kasutusele 2014. aasta sügisel. Iiri keele ainekava valmib kolmandas etapis ja võetakse kasutusele 2016. aastal.

Iiri keele ainekavad on üksnes iiri keeles, mistõttu tuginetakse riikliku õppekava ja hindamise nõukogu (NCCA) kodulehe ingliskeelsetele lühikirjeldustele. Lühikirjelduse põhjal võib nentida, et ehkki progümnaasiumi lõpueksamit (ingl *Junior Certificate*) võib sooritada kolmel tasemel, on ainekava üks. Õppe eesmärgid on toodud osaoskuste kaupa (kuulamine, rääkimine, lugemine, kirjutamine). Ilukirjandustekstide kasutamine on kohustuslik üksnes kõrgtaseme kursusel, kuid ka baas- ja tavataseme kursusel soovitatakse kasutada jõukohaseid ilukirjandustekste. Lisaks osaoskuste arendamisele tegeldakse ka keele- ja kultuuriteadlikkuse arendamisega. (Gaeilge)

2006. aastal avaldatud soovitusel iiri keele õppe muutmiseks progümnaasiumis (NCCA 2006) tehti muu hulgas ettepanek koostada neli eri tasemel iiri keele kursust ja siduda nende õpitulemused Euroopa Nõukogu keeleoskustasemetega. Selle järgi peaksid sissejuhataval kursusel õppijad jõudma progümnaasiumi lõpuks A1-tasemele, tavataseme kursuse õppijad A2-tasemele ja kahe kõrgema taseme kursuse õppijad vastavalt A2–B1 ja B1–C1 tasemele (NCCA 2006: 27). Ei ole selge, kuivõrd neid ettepanekuid uue ainekava koostamisel arvestatakse.

Allpool analüüsitakse inglise keele ainekava algkoolile (GoI 1999b) ja selle mõnevõrra muudetud ja täiendatud varianti (DES 2005) ning 2014. aasta sügisel rakendunud inglise keele ainekava progümnaasiumile (NCCA 2015).

4.1. Inglise keele ainekava algkoolile

Ainekaval on pikk sissejuhatus, mis kirjeldab aine õpetamise põhimõtteid ja selgitab ainekava ülesehituse printsiipe. Ainekaval oli algselt neli alajaotust: vastuvõtlikkus keelele (ingl

Receptiveness to language), keelekasutusoskus ja julgus keelt kasutada (ingl *Competence and confidence in using language*), kognitiivsete võimete arendamine keele kaudu (ingl *Developing cognitive abilities through language*) ning emotsioonide ja kujutlusvõime arendamine keele kaudu (ingl *Emotional and imaginative development through language*). Igas alajaotuses oli kolm moodulit: suuline keelekasutus, lugemine ja kirjutamine (GoI 1999b: 3). Kuna aga uurimistöö tulemusena selgus, et paljude õpetajate arvates tegi ainekava selline ülesehitus õppetöö kavandamise raskeks, muudeti 2005. aastal avaldatud lisamaterjalides ainekava struktuuri. Uue struktuuri järgi on kolm alajaotust (suuline keelekasutus, lugemine ja kirjutamine) ning igas alajaotuses on neli moodulit – endised ainekava alajaotused. (DES 2005)

4.1.1. Eesmärgid

Inglise keele õppe eesmärgid algkoolis on

- tekitada positiivset suhtumist ja õpetada õpilasi hindama keelt, nii suulist kui ka kirjalikku,
- luua, soodustada ja säilitada lapse huvi eneseväljenduse ja suhtlemise vastu,
- arendada lapse võimet osaleda suhtluses kuulaja ja rääkijana,
- arendada lapse enesekindlust ja oskust kuulata, rääkida, lugeda ja kirjutada,
- arendada suulise keelekasutuse, kirjutamise ja lugemise kaudu kognitiivseid võimeid ja oskust selgitada oma mõtteid,
- võimaldada lapsel iseseisvalt lugeda ja kirjutada,
- toetada suulise väljenduse, lugemis- ja kirjutamiskogemuse kaudu lapse emotsionaalset, kujutlusvõimelist ja esteetilist arengut.

Lisaks on ainekavas veel 28 laia eesmärki (ingl *broad objectives*), millest osa kirjeldab tegevusi, osa tulemusi.

Ainekava esitatakse kahe klassi kaupa: eelklassid (ingl *infant classes*), 1.–2., 3.–4. ning 5.–6. klass. Ainekava on tegelikult õpikogemuste ja -tegevuste loetelu, ehkki sõnastatud õpetaja eesmärkidena (ingl *The child should be enabled to ..*). See loetelu on esitatud ainekava alajaotuste ja moodulite kaupa ning on väga üksikasjalik ja seega pikk (kokku 44 lehekülge).

4.1.2. Õppesisu

Õppesisu eraldi loeteluna ei ole, kuid see tuleb üpris selgelt ilmsiks õpikogemuste loeteludest.

4.1.3. Õppetegevused ja -meetodid

Õpetamise põhimõtted on lahti seletatud ainekava sissejuhatuses ja õppetegevused moodustavad ainekava tuuma.

4.1.4. Hindamine

Hindamises on rõhk kujundaval hindamisel. Soovitatakse kasutada erinevaid hindamisvahendeid ja -võtteid (õpilaste jälgimine, õpetaja koostatud testid, projektitööd, õpimapp jne). Samas rõhutatakse, et hindamine peab olema tasakaalustatud ja võib kasutada ka diagnoosteste ja standardiseeritud teste. Õpetajad peavad hindamise tulemused jäädvustama.

4.2. Inglise keele ainekava progümnaasiumile

Õppekavas on eraldi välja toodud õppe-eesmärgid (ingl *statement of learning*, SOL), mida on kokku 24, ja võtmeoskused (ing *key skills*): kirjaoskus ja arvutamisoskus (ingl *literacy and numeracy*), enesega toimetulek (ingl *managing myself*), tervislik eluviis (ingl *staying well*), suhtlusoskus (ingl *communicating*), loomingulisus (ingl *being creative*), koostööoskused (ingl *working with others*) ning infotöötlus- ja mõtlemisokus (ingl *managing information and thinking*). Inglise keele ainekavas on tabeli vormis näidatud, kuidas need eesmärgid ja võtmeoskused inglise keele õppes realiseeruvad.

Ainekava koosneb järgmistest osadest:

1. progümnaasiumiastme tutvustus,
2. aine põhjendus,
3. aine eesmärk,
4. aine seosed õppe-eesmärkide ja võtmeoskustega,
5. kursuse kirjeldus, mis sisaldab metoodilisi ja sisulisi soovitusi,
6. õpitulemused,
7. hindamine,
8. lisa, mis sisaldab õpilastööde näidiseid hindamise standardiseerimiseks.

4.2.1. Eesmärgid

Inglise keele õpetamise üldeesmärk progümnaasiumis on õpilaste keele- ja kirjandusteadmiste arendamine, et kindlustada ja süvendada nende kirjaoskust ja muuta nad eneseteadlikumaks õppijaks. Konkreetselt soovitakse saavutada, et õppijad

- oleksid keelekasutuses loomingulised ja naudiksid inglise keelt kõigis selle vormides,
- õpiksid kasutama inglise keelt eesmärgipäraselt nii suuliselt kui ka lugedes ja kirjutades,
- tegeleksid erinevate suuliste, kirjalike ja multimodaalsete tekstidega ning mõtleksid neist kriitiliselt,
- õpiksid hindama kirjanduslikke tekste,
- kasutaksid kirjaoskust oma infovajaduse rahuldamiseks ning info leidmiseks, kasutamiseks, sünteesimiseks, hindamiseks ja edastamiseks eri meediate vahendusel,
- omandaksid inglise keele grammatika ja kasutamise tavad ning mõistaksid, kuidas nende rakendamine aitab kaasa tõhusale suhtlemisele.

Inglise keele ainekavas on kolm alajaotust: suuline keelekasutus, lugemine ja kirjutamine. Igas alajaotuses on kolm elementi: suhtlemine, avastamine, mõistmine. Õpitulemused on esitatud nende jaotuste kaupa. Igas alajaotuses on 13 õpitulemust, aga need jagunevad elementide vahel erinevalt. Suulises keelekasutuses on 7 õpitulemust suhtlemise, 4 avastamise ja 2 mõistmise all, lugemises ja kirjutamises aga vastavalt 4, 5 ja 4. Ehkki kolme õppeaasta õpitulemused on esitatud ühe loeteluna, on selles eraldi tähistatud 1. õppeaasta õpitulemused ja õpitulemused, millele tuginetakse lõpphindamisel. Ainekava lisas 1 on toodud õpilastööde näited koos kommentaaridega, et õpilased ja õpetajad mõistaksid paremini, mida täpselt mingi õpitulemuse all oodatakse.

4.2.2. Õppesisu

Õppesisu ei ole loeteluna esitatud, kuid kursuse ülevaates on antud soovitusi, näiteks tekstide valimiseks. Lisaks on õppekavas eraldi olemas ka tekstide loetelu (NCCA (2)).

4.2.3. Õppetegevused ja -meetodid

Mõningaid soovitusi on antud kursuse ülevaates, aga ka õpitulemustest saab välja lugeda, milliseid õppetegevusi tuleb kasutada, näiteks lugemise 9. õpitulemus (avastamise kategooria all): [õpilane] eristab, hindab ja võrdleb, kuidas eri kirjanduslikud, digitaalsed ja visuaalsed žanrid kujundavad tekste ja lugeja kogemusi.

4.2.4. Hindamine

Uue õppekava juurutamisega muutub hindamine ja seetõttu on sellele ainekavas palju tähelepanu pühendatud. Rõhk on kujundaval hindamisel. Lõpphindamine koosneb kahest osast: koolitöö (40% hindest) ja eksamitöö (60%) hindest. Koolitöö omakorda sisaldab kahte ülesannet: suuline suhtlemine õpilase valitud teemal ja kirjutatud tekstide kogu. Eksam toimub kolmanda õppeaasta lõpus ja seda saab teha kahel tasemel: tava- ja kõrgtasemel.

4.3. Iiri ja inglise keele õppe tõhusus

Põhirõhk on olnud iiri keele oskuse ja õppe tõhususe uuringutel ja seda just *Gaeltacht*'i piirkonna koolides võrrelduna iirikeelsete ja ingliskeelsete koolidega väljaspool neid piirkondi. Näiteks 2002. aastal uuriti õpilaste iiri keele oskust algkooli lõpus (6. klassis) suure valimi peal (140 ingliskeelses, 30 iirikeelses ja 49 *Gaeltacht*'i koolis) ning lisaks iiri keele kuulamis- lugemis- ja rääkimistestidele kasutati ka õpilaste ja vanemate küsitluslehti ning võrdlust 1985. aasta uuringuga (Harris jt 2006). Leiti, et kõige paremaid tulemusi saavutasid iirikeelsete koolide õpilased. *Gaeltacht*'i koolide õpilaste tulemused olid paremad kui ingliskeelsete koolide õpilaste omad, kuid jäid mõnevõrra alla iirikeelsete koolide õpilaste tulemustele. Üheks põhjuseks, miks *Gaeltacht*'i koolide õpilaste tulemused on halvemad kui iirikeelsetes koolides väljaspool neid piirkondi, peeti asjaolu, et *Gaeltacht*'i koolides on küllalt suur osa õpilasi, kelle kodune keel on inglise keel. Uuringust selgus ka, et õpilaste iiri keele oskus oli madalam kui 1985. aastal. Langus oli eriti suur just ingliskeelsetes koolides. Selle põhjust nähti paljude faktorite koosmõjus: ebasobivad materjalid ja õpetamismeetodid, vähene tundide arv, teiste õppeainete õpetamine iiri keeles vähemal määral jm.

Viimasel ajal on hakatud huvi tundma õpilaste lugemisoskuse arenemise vastu iirikeelsetes ja ingliskeelsetes koolides nii iiri kui ka inglise keeles. Näiteks 2009. aasta uurimuses „Learning to read in Irish and English: A comparison of children in Irish-medium, Gaeltacht and English-medium schools in Ireland“, milles osales 254 vanema eelklassi, 2. ja 4. klassi õpilast kahest iirikeelsest, ühest ingliskeelsest ja ühest *Gaeltacht*'i piirkonna koolist, leiti, et iirikeelsete koolide lapsed oskasid igas vanuseklassis iiri keeles paremini lugeda kui ingliskeelse kooli lapsed. Inglise keeles jäi nende lugemisoskus algul ingliskeelse kooli laste omale alla, kuid jõudis 4. klassiks sellele järele. Samuti leiti, et ei ole oluline, kummas keeles laps esimesena lugema õpib. Ühes iirikeelses koolis alustati lugema õppimist inglise ja teises iiri keeles, kuid juba 2. klassis ei erinenud laste lugemisoskus kummaski keeles. (Parsons, Liddy 2009)

Värskemat infot õppe kvaliteedi kohta saab peainspektori 2010.–2012. aasta aruandest (DES 2013), mille kohaselt oli inglise keele õpetamise ja õppimise tase vähemalt rahuldav enamikus (87%) külastatud algkooli- ja keskkoolitundidest, kuid märksa nõrgem iiri keele tundides: 25% külastatud algkoolitundidest ja 32% keskkoolitundidest ei peetud õppimist rahuldavaks.

5. Kanada Ontario provints

Kuigi riigikeeleõppe korralduses ei saa mööda minna prantsuse keele õppest ingliskeelsetes koolides, on detailsema analüüsi objektiks Ontario provintsi prantsuskeelsete põhikoolide õppekavasse kuuluv inglise keele kui provintsi enamuskeele ainekava ehk „Anglais“ (vt Anglais 2006), mille alusel toimub õpe 4.–8. klassini. Võrdlusaluseks Eestiga on siin enamuskeele õpetus arvuka keelelise vähemuskogukonna lastele. Kuna „Anglais“ on nn tavaprogramm, milles sisalduvad inglise keele õppe kõrgeimad eesmärgid, siis algajatele suunatud ainekava (Anglais pour débutants 2013) ei analüüsita.

5.1. Inglise keele ainekava prantsuskeelsele koolile

Ontario õppekava ei kujuta endast ühtset dokumenti, vaid on ainekavade ja õppekava rakendamist toetavate muude dokumentide kogu (vt Curriculum). Õppekavas määratletakse teadmised ja oskused, mille alusel õppija saavutusi hinnatakse. Igas põhikooli klassis tuleb õppetöö kavandamisel arvesse võtta kõiki põhikooli õppekava eesmäärke kõikidest õppekava dokumentidest. Erandiks on hariduslike ja keeleoskusest tulenevate erivajadustega õppijad, kelle puhul on eesmärkide kohandamine lubatud. (Vt Ontario Schools.)

Õppekava arendatakse ainekavade arenduse kaudu, mistõttu kehtivad eri ainetes erinevate aastate versioonid. Inglise keel prantsuskeelses koolis on eraldiseisev ainekava ja mõistetav ilma teiste ainekavadeta.

Inglise keele ainekava (Anglais 2006) koosneb

- 1) sissejuhatuses, milles kirjeldatakse ainekava eesmäärke, prantsuskeelse kooli tähtsust prantsuse keele ja kultuuri edendamisel, inglise keele ainekava kohta õppekavas ning õppija, lapsevanemate, õpetaja ja koolidirektori rolli;
- 2) ainekava struktuuri ja õppevaldkondade tutvustusest;
- 3) õppe kavandamise osast, milles antakse ülevaade õppimise ja õpetamise strateegiatest, seostest prantsuse keele ja inglise keele kui teise keele õppes, tehnoloogia osatähtsusest inglise keele õppes jm;
- 4) õppijate saavutuste hindamist kirjeldavast osast;
- 5) osaoskusi ja nende õpitulemusi sisaldavast osast;
- 6) mõistete sõnastikust.

Iga klassi (4.–8. kl) ainekava sisaldab ülevaadet ning iga osaoskuse kohta üldisi oodatavaid õppe-eesmäärke ja detailsemaid õpitulemusi. Osaoskusi on kolm: suuline keelekasutus (ingl *oral and oral-visual communication*), lugemine ja tõlgendamine (ingl *reading and interpretation*)

ning kirjutamine (ingl *writing and representation*). Lisaks sellele kirjeldatakse ka keeleteadmisi (ingl *language conventions*), mida õppija klassi lõpetamisel peaks korrektselt suutma rakendada.

Oluline on märkida, et inglise keele ainekava prantsuskeelsele koolile on mõeldud neile õppijatele, kellel juba on teadmisi inglise keelest. Kuigi õpe on jagatud 5 aastale, ei täpsustata ainekavas õppemahtu.

5.1.1. Eesmärgid

Ülevaate andmiseks põhikooli lõpu (8. klass) õpitulemustest esitatakse need eelnimetatud osaoskuste kaupa, esmalt osaoskuse üldised õppe-eesmärgid tervikuna ning seejärel ülevaade täpsustatud õpitulemustest. Täpsustatud õpitulemused on ainekavas esitatud loeteludena väga detailselt ja varustatud ka näidetega, kuid siinses analüüsis antakse need kokkuvõtlikult, laiendades osaoskuse igat arendatavat aspekti selgituste ja näidetega selle olemuse kohta.

1. Suuline keeletekasutus

Üldised õppe-eesmärgid. 8. klassi lõpuks õppija

- kasutab aktiivse kuulamise strateegiaid ja erinevaid mõtlemisoskusi, et mõista erinevat suulist suhtlust ja suhtlussituatsioonis vastata;
- kasutab 8. klassile vastavat sõnavara ja suulisele keelele omaseid jooni korrektselt ja kasutab keelt asjakohasel tasemel tunnidiskussioonides ja ettekannetes;
- koostab ja esitab nii iseseisvalt kui ka ühistööna erinevaid suulisi ja suulis-visuaalseid ettekandeid, kasutades protsessipõhist lähenemisviisi ja rakendades oma teadmisi eri tüüpi ettekannetest.

Suulise keeletekasutuse täpsustatud õpitulemused on esitatud järgmiste rääkimisoskuse aspektide kohta:

1) **kuulamine ja vastamine**, mis hõlmab eesmärgipärast kuulamist, erinevate kuulamisstrateegiade kasutamist, vajaduse korral selgituse palumist, suulise teabe liigitamist ja võrdlemist, peamõtte väljendamist suulis-visuaalses suhtluses, erinevate seisukohtade arvestamist ametlikus ja argisuhtluses, oma seisukoha väljendamist ja kaitsmist;

2) **suulise keele normide kasutamine**, mis tähendab sobiva sõnavara kasutamist nt suulises ettekandes või tunni arutelus, mitmekesise lausestuse ja sidusvõtete kasutamist, kuulajat toetavate rääkimisstrateegiade kasutamist nt ettekande pidamisel, keeletekasutuse varieerimist suhtlusolukorrast, auditooriumist või eesmärgist lähtuvalt;

3) **ettekande koostamine ja esitamine**, mis sisaldab nii individuaalse kui ka rühma suulise ja suulis-visuaalse esitluse kavandamist, koostamist, toimetamist ning eelnevat harjutamist, iseseisvate ja rühmaettekannete pidamist, oma esitluse analüüsimist ja sellele hinnangu andmist.

2. Lugemine ja tõlgendamine

Üldised õppe-eesmärgid. 8. klassi lõpuks õppija

- mõistab ilukirjanduslikes ja teabetekstides (sh meediatekstides) tundmatuid sõnu, tekstis väljendatud seisukohti, kasutades teksti mõistmise strateegiaid;
- oskab kirjeldada erinevatele tekstidele omaseid jooni;
- leiab ja analüüsib tekstides väljendatud mõtteid, seisukohti ja tekstides kasutatud tähenduste väljendamise ja mõjutamise võtteid.

Lugemise ja tõlgendamise täpsustatud õpitulemused on esitatud järgmiste lugemisoskuse aspektide kohta:

1) **mõistmine ja tõlgendamine**, mis hõlmab teksti mõistmise strateegiate kasutamist, nt teemakohaste teadmiste aktiveerimist, lugemise eesmärgistamist ja sellest lähtuvat lugemistegevuse kohandamist, teksti omaduste (nt žanr, struktuur, kujundusvõtted) kasutamist tõlgendamisel, tundmatute sõnade tähenduse tuletamist konteksti põhjal või leidmist teabekirjanduse abil, peamise mõtte leidmist ja sõnastamist, faktide ja arvamuste eristamist, ilukirjanduslike tegelaste motiivide, valikute jm analüüsimist;

2) **tekstiliikide ja nende erijoonte tundmine** tähendab oskust analüüsida eri žanrite ilukirjandustekste, ajakirjaartikleid, uudislugusid ning arvamuse- ja reklaamtekste;

3) **analüüsioskuse kasutamine**, mis tähendab loetud tekstide kohta oma seisukoha väljendamist ja kaitsmist ning teiste arvamusega võrdlemist; oskust analüüsida nt teismeliste meedias kujutamise mõju noorte väärtushinnangutele ja elustiilile; oskust ära tunda ja hinnata tekstides kasutatavaid mõjutamise võtteid; oskust analüüsida tegelikkuse kajastamist meedias ja võrrelda seda oma elukogemusega.

3. Kirjutamine

Üldised õppe-eesmärgid. 8. klassi lõpuks õppija

- genereerib, kogub ja korrastab mõtteid ja teavet, et kirjutada eesmärgipäraselt konkreetsele lugejale ja koostada nõuetekohast uurimistööd;
- kirjutab eri liiki tekste, rakendades teadmisi nende tekstide eripärasest;
- toimetab ja parandab oma tekste, kasutades teadmisi õigekeelsusest;
- kasutab oma teadmisi produktiivsetest oskustest ja strateegiatest, et täiendada infot ja tugevdada oma töös esitatavaid mõtteid.

Kirjutamise täpsustatud õpitulemused on esitatud järgmiste kirjutamisoskuse aspektide kohta:

1) **sisu arendamine ja teksti struktureerimine**, mis hõlmab kirjutise eesmärgistamist lugejast lähtuvalt, andmete kogumiseks uurimuse tegemist, kui kirjutis seda nõuab, aga ka erinevate

strateegiate kasutamist eri liiki tekstide loomisel luule- ja draamatekstist artikli ning õpilasuurimuseni;

2) **teksti toimetamine ja korrigeerimine**, kasutades nii õpetajalt kui ka kaasõppijatelt saadud tagasisidet ning lähtudes stiilinõuetest ja õigekirjanormidest;

3) **töö lõppversiooni esitamine**, mis sisaldab vormistust, visuaalsete ja graafiliste vahendite ühendamist tekstiga;

4) **hinnangu andmine kirjutisele** iseseisvalt ja koos õpetajaga tugevuste ja arenguvõimaluste väljaselgitamiseks.

4. Keeleteadmised

Teksti loomisel, täiendamisel, toimetamisel ja kirjutise ülelugemisel kasutab 8. klassi õpilane korrektselt:

- 1) mitmekesisist lausestust ning sidusvõtteid;
- 2) vastastikuseid ja enesekohaseid asesõnu, oleviku ja mineviku kesksõnu erinevas funktsioonis; prepositsioonilisi fraase, ühendverbe;
- 3) täisolevikku, -minevikku ja -tulevikku nii reeglipäraste kui ka ebareeglipäraste verbidega ning sihilisi ja sihituid verbe isikulises tegumoes;
- 4) suurt algustähte ja kirjavahemärke;
- 5) Kanada standardkeele õigekirjareegleid.

5.1.2. Õppesisu

Õppesisu ei ole eraldi kirjeldatud, kuid detailsed õpitulemused annavad põhjaliku ülevaate teemadest, mida on vaja eesmärkide saavutamiseks käsitleda.

5.1.3. Õppetegevused ja -meetodid

Õppemethodilist nõu esitatakse ainekava 3. peatükis „Õppimise ja õpetuse kavandamine“ (pr „Planification de l'apprentissage et de l'enseignement“) (vt Anglais 2006: 10–15).

Selles osas rõhutatakse, et õppijad saavutavad hea keeleoskuse juhul, kui õpetuses lähtutakse aktiivõppe põhimõtetest ning kasutatakse mitmekesisid õppetegevusi ja koostöös õppimise võtteid. Oluliseks peetakse nii poisse kui ka tüdrukuid toetava õpikeskkonna loomist. Õppetegevused peavad olema võimalikult autentsed. Tuuakse ka näiteid soovitatavatest õppetegevustest nagu ajurünnak, teksti toimetamine, klassiarutelud, ettekanded, lugude jutustamine, kirja kirjutamine.

Rõhutatakse, et nii ilukirjanduslikke kui ka teabetekste peab oskuslikult valima ning õpilastele tuleb tutvustada nii ingliskeelseid lasteraamatuid kui ka prantsuse keelest tõlgitud autorite loomingut. Õpetajad peaksid andma ka soovitusi tasemekohaste tekstide lugemiseks.

Eraldi räägitakse prantsuse ja inglise keele seostest inglise keele kui teise keele õppimisel:

- saavutatud hea prantsuse keele oskus on inglise keele õppimise alus ja toetab seda;
- prantsuse keeles omandatud lugemis- ja kirjutamisstrateegiaid kasutab õppija suure tõenäosusega ka inglise keele õppes;
- inglise keele õppimine toetab prantsuse keele omandamist, sest annab võimaluse kahe keele võrdluseks.

Antakse ka nõu erivajadustega õppijate õpetamiseks, kelle õppe kavandamisel tuleb lähtuda nii õppeaasta eesmärkidest kui ka õppija vajadustest. Tuleb välja selgitada, kas erivajadusega õpilane vajab ainult kohanemisaega või hoopis kohandatud õpieesmärke.

Ainekavas antakse ka üldisi soovitusi Ontario õppekava läbivate teemade lõimimiseks inglise keele kui teise keele õppesse. Õppekava läbivateks teemadeks on diskrimineerimisvastane haridus (pr *L'éducation antidiscriminatoire*), kirjaoskus ja arvutamisoskus (pr *La littératie et la numératie*) ja tehnoloogia (pr *Les technologies de l'information et de la communication*).

Lisaks 3. peatükile kirjeldatakse ainekava iga klassi ülevaateosas (umbes 1 lk) arendatavaid oskusi üldiselt ja antakse õpetajale lühidalt nõu, millele peaks inglise keele õpe selles klassis keskenduma ja mida eri osaoskuste arendamisel silmas pidada. Näiteks rõhutatakse, et 8. klassis on õpetuse keskmes aidata õppijail analüüsida ja kriitiliselt hinnata tekste, millega nad kokku puutuvad ning arendada oskust iseseisvalt luua nii keele kui ka stiili poolest sobivaid tekste erinevale auditooriumile ja erinevatel eesmärkidel.

Õpetajale on abiks ka mõistete seletused, mis on lisatud ainekava lõppu. See toetab terminite ühtset mõistmist ja kasutamist.

5.1.4. Hindamine

Ontarios on kasutusel kriteeriumhindamine varasema normhindamise asemel. Välja on töötatud ühtsed hindamise põhimõtted kõikide klasside (1.–12.) ja ainete jaoks, milles on kesksel kohal õppimist toetav hindamine ehk kujundav hindamine (ingl *assessment for learning*) (Growing Success 2010).

Ontario koolides on hindamise aluseks 2010. aastal kehtima hakanud hindamise juhenddokument „Growing Success“ (2010), mille kohaselt hindamine, hinnangu andmine ja tagasisidestamine peab

- olema õiglane, erapooletu, läbipaistev ning õppijatele ning vanematele enne selgitatud;

- toetama kõikide õppijate haridusvajadusi sõltumata emakeelest või erivajadustest;
- lähtuma õppekava eesmärkidest ja õpitulemustest ja võimalusel arvestama õppijate huvisid, õpistiile ja kogemusi;
- olema pidev ja olemuselt mitmekesine, et õppijad saaksid demonstreerida kõiki oma oskusi;
- arendama õppijate enesehindamise oskust, mis võimaldaks õppimist iseseisvalt eesmärgistada, õppimise käiku kavandada ja oma õppimisele hinnangut anda;
- pakkuma pidevat kirjeldavat tagasisidet, mis on selge, tähenduslik ja õppimist toetav.

Hindamisele pööratakse õppetöös suurt tähelepanu. Eraldi hinnatakse õpioskusi ja õppeainetes saavutatud tulemusi, mille kohta täidetakse iga põhikooli õppija kohta kaks aruandekaarti: arengu aruandekaart (ingl *progress report card*) ja provintsi aruandekaart (ingl *provincial report card*). Viimast täidetakse kaks korda õppeaastas. Keskkooliõpilaste kohta täidetakse vaid provintsi aruandekaart. Aruandekaart näitab õppija arengut läbitud õppeaastate kaupa ning koolivahetuse korral edastab koolijuht selle uuele koolile. (Vt Anglais 2006.)

Õpioskusi ja tööharjumusi hinnatakse kuues kategoorias: vastutustunne (ingl *responsibility*), töökorraldus (ingl *organization*), iseseisev töö (ingl *independent work*), koostöö (ingl *collaboration*), initsiatiiv, eneseregulatsioon (ingl *self-regulation*). Oskused on kirjeldatud neljal tasemel: suurepärane (ingl *excellent*), hea (ingl *good*), rahuldav (ingl *satisfactory*) ja vajab täiustamist (ingl *needs improvement*).

Õppeaines saavutatu hindamiseks on loodud ühtne raamistik, mille põhjal õpetaja oma aines õpitulemusi silmas pidades hindab. Kõigi õppeainete õpitulemustes kirjeldatud teadmisi ja oskusi hinnatakse saavutustasemetega skaalatabeli (ingl *achievement chart*) alusel. Hinnatakse neljas omavahel seotud kategoorias, mis peavad olema esindatud kogu õppeprotsessis: õpetamises, õppimises, hindamises ja hinnangute andmises. Õppijatele peab igas õppeaines looma võimalused näidata õpitulemuste saavutatust kõigis neljas kategoorias, mis on:

1. teadmised ja mõistmine (ingl *knowledge and understanding*) ehk ainesisu omandamine ning selle tähenduse ja olulisuse mõistmine;
2. mõtlemine (ingl *thinking*) ehk kriitilise ja loova mõtlemise oskuste kasutamine;
3. kommunikatsioon (ingl *communication*) ehk ainesisu tähenduste väljendamine eri moel (suuliselt, kirjalikult, visuaalseid, nt arvutigraafika vahendeid kasutades);
4. rakendamine (ingl *application*) ehk teadmiste ja oskuste kasutamine tuttavas ja uues kontekstis.

Igasse kategooriasse kuuluvad teadmiste ja oskuste kitsamad kirjeldused ehk kriteeriumid, mida hinnatakse neljal tasemel (vt ka tabel 10).

- Tase 1 – piiratud teadmised ja oskused (ingl *limited*), hinne D (50–59%).

- Tase 2 – mõningased teadmised ja oskused (ingl *some*), hinne C (60–69%).
- Tase 3 – märkimisväärsed teadmised ja oskused (ingl *considerable*), hinne B (70–79%).
- Tase 4 – põhjalikud teadmised ja oskused (ingl *high degree* või ka *thorough*), hinne A (80–100%).

Tase 3 on Ontario provintsi standard ja peegeldab õpitulemuste kõrget saavutustaset, tagades valmisoleku järgmises klassis õppimiseks. Tase 1 märgib saavutust, mis jääb märgatavalt madalamale provintsi standardist. Tase 2 märgib saavutust, mis läheneb provintsi standardile ning 4. tase ületab seda. Hinde saavad õpilased 1.–6. klassini täheliselt ning 7.–8. klassis protsentides (vt tabel 9).

Tabel 9. Saavutustasemete vastavus hinnete Kanada Ontario provintsis
(Growing Success 2010: 40–41)

Saavutustase	Hinne 1.–6. kl	Hinne 7.–12. kl (%)
4+	A+	95–100
4	A	87–94
4–	A–	80–86
3+	B+	77–79
3	B	73–76
3–	B–	70–72
2+	C+	67–69
2	C	63–66
2–	C–	60–62
1+	D+	57–59
1	D	53–56
1–	D–	50–52

Tabel 10. Inglise keele (prantsuskeelses koolis) õppeaine hindamise raamistik

Hindamiskategooria	Tase 1	Tase 2	Tase 3	Tase 4
1. Teadmised ja mõistmine				
	Õppija			
Aineteadmised (nt terminid ja sõnavara; lugemis-, kirjutamis-, rääkimis- ja kuulamisstrateegiad, keelereeglid; teksti liik, struktuur ja elemendid)	näitab piiratud aineteadmisi	näitab mõningasi aineteadmisi	näitab märkimisväärseid aineteadmisi	näitab põhjalikke aineteadmisi
Ainesisu mõistmine (nt mõisted, reeglid, sõnavara)	näitab ainesisu piiratud mõistmist	näitab ainesisu mõningast mõistmist	näitab ainesisu märkimisväärset mõistmist	näitab ainesisu põhjalikku mõistmist
2. Mõtlemine				
	Õppija			
Planeerimisoskuste kasutamine (nt ideede genereerimine, teabe kogumine ja organiseerimine, uurimuse fokuseerimine)	kasutab planeerimisoskusi piiratud tõhususega	kasutab planeerimisoskusi mõningase tõhususega	kasutab planeerimisoskusi märkimisväärse tõhususega	kasutab planeerimisoskusi läbivalt ja tulemuslikult.
Infotöötlusoskuste kasutamine (nt tõlgendamine, võrdlemine, järeldamine, analüüsimine, hinnangu andmine, kokkuvõtte koostamine)	kasutab infotöötlusoskusi piiratud tõhususega	kasutab infotöötlusoskusi mõningase tõhususega	kasutab infotöötlusoskusi märkimisväärse tõhususega	kasutab infotöötlusoskusi läbivalt ja tulemuslikult.
Kriitilise ja loovmõtlemise oskuste kasutamine (nt oletuste tegemine, arutlemine, sünteesimine)	kasutab kriitilise ja loovmõtlemise oskusi piiratud tõhususega	kasutab kriitilise ja loovmõtlemise oskusi mõningase tõhususega	kasutab kriitilise ja loovmõtlemise oskusi märkimisväärse tõhususega	kasutab kriitilise ja loovmõtlemise oskusi läbivalt ja tulemuslikult.

3. Kommunikatsioon

	Õppija			
Mõtete väljendamine ja info edastamine suuliselt, visuaalselt ja kirjalikult	väljendab mõtteid ja edastab infot piiratud tõhususega	väljendab mõtteid ja edastab infot mõningase tõhususega	väljendab mõtteid ja edastab infot märkimisväärse tõhususega	väljendab mõtteid ja edastab infot läbivalt ja tulemuslikult.
Suhtlemine erineva auditooriumiga (nt vanemad, sõbrad, õpetajad) ja erineval eesmärgil (nt teavitamine, veenmine) suuliselt, visuaalselt ja kirjalikult	suhtleb erineva auditooriumiga ja eri eesmärkidel piiratud tõhususega	suhtleb erineva auditooriumiga ja eri eesmärkidel mõningase tõhususega	suhtleb erineva auditooriumiga ja eri eesmärkidel märkimisväärse tõhususega	suhtleb erineva auditooriumiga ja eri eesmärkidel läbivalt ja tulemuslikult.
Keelereeglite (nt õigekiri, grammatika, süntaks, kirjavahemärgid) ning õppeaine sõnavara ja terminoloogia kasutamine suuliselt, visuaalselt ja kirjalikult	kasutab keelereegleid, õppeaine sõnavara ja terminoloogiat piiratud tõhususega	kasutab keelereegleid, õppeaine sõnavara ja terminoloogiat mõningase tõhususega	kasutab keelereegleid, õppeaine sõnavara ja terminoloogiat märkimisväärse tõhususega	kasutab keelereegleid, õppeaine sõnavara ja terminoloogiat läbivalt ja tulemuslikult.

4. Rakendamine				
	Õppija			
Teadmiste ja oskuste (nt strateegiad, lugemisprotsess, kirjutamisprotsess) kasutamine tuttavas kontekstis	kasutab teadmisi ja oskusi tuttavas kontekstis piiratud tõhususega	kasutab teadmisi ja oskusi tuttavas kontekstis mõningase tõhususega	kasutab teadmisi ja oskusi tuttavas kontekstis märkimisväärse tõhususega	kasutab teadmisi ja oskusi tuttavas kontekstis läbivalt ja tulemuslikult.
Teadmiste ja oskuste (nt strateegiad, lugemisprotsess, kirjutamisprotsess) ülekanndmine uude konteksti	kannab teadmisi ja oskusi üle uude konteksti piiratud tõhususega	kannab teadmisi ja oskusi üle uude konteksti mõningase tõhususega	kannab teadmisi ja oskusi üle uude konteksti märkimisväärse tõhususega	kannab teadmisi ja oskusi üle uude konteksti läbivalt ja tulemuslikult.
Seoste loomine eri kontekstides (nt sotsiaalses, kultuurilises ja isiklikus) ja nende vahel	loob seoseid eri kontekstides ja nende vahel piiratud tõhususega	loob seoseid eri kontekstides ja nende vahel mõningase tõhususega	loob seoseid eri kontekstides ja nende vahel märkimisväärse tõhususega	loob seoseid eri kontekstides ja nende vahel läbivalt ja tulemuslikult.

Hindamise juhenddokument (vt Growing Success 2010) sisaldab nii erinevate hindamisdokumentide vorme koolitüübiti kui ka põhjalikke selgitusi nende täitmise ja esitamise kohta.

5.2. Riigikeeleõppe tõhusus

Kanada on maailmas tuntud kui keelekümbelust edendav riik, kelle kogemustest on õppinud muu hulgas ka Eesti. Kuna kakskeelsus on osa Kanada identiteedist, on ka teise ametliku keele (inglise keel prantsuskeelses keskkonnas või prantsuse keel ingliskeelses keskkonnas) kasutust ja õpet palju uuritud. Eriti on pööratud tähelepanu prantsuse keele oskuse arendamisele anglofoonide hulgas. Hariduses on kasutusel kolm õppemahult ja intensiivsusest erinevat programmi (vt lähemalt II ptk, 5.2.2), mille kättesaadavus provintsi on siiski erinev: prantsuse keele põhikursus (ingl *core French*), prantsuse keele kümbel (ingl *French immersion*) ja prantsuse keele süvaõpe (ingl *extended French*).

Prantsuse keele kümbelusest tehti kokkuvõtteid 2000. aasta PISA uuringu tulemuste põhjal (vt French immersion 2004). Analüüsiiti 10 provintsi ingliskeelsete koolide keelekümbeluseprogrammis ja ilma keelekümbelusest õppinute lugemisoskust. Selgus, et kõigist

inglisekeelsetes koolides õppinud 15-aastastest osales 2000. aastal keelekümblusprogrammis provintsiti väga erinev hulk õpilasi: alates 2% Briti Kolumbias kuni 32%-ni New Brunswickis. Provintsiti oli erinev ka keelekümblusprogrammi tüüp: kui varase keelekümbluse programmis (algusega enne 4. klassi) osales Nova Scotias 21% kõigist keelekümblusõpilastest (12% õpilaste koguarvust), siis Manitobas õppis enamik (90%) programmis osalenud õpilastest (6% õpilaste koguarvust) just varases keelekümbluses. Samuti selgus, et keelekümblusõpilaste hulgas oli tüdrukute osakaal suurem (keskmiselt kolm õpilast viiest) kui muudes programmides. Keelekümblusõpilased näitasid lugemisoskuses keskmiselt paremaid tulemusi (erandiks vaid Manitoba). Samas näitas statistika, et keelekümblusõpilased pärinevad üldjuhul parema sotsiaal-majandusliku taustaga peredest, see arvati osaliselt olevat kõrgemate tulemuste põhjus.

Prantsuse keele kümblust on teiste programmidega võrreldes rohkem uuritud, mistõttu leidub ka metanalüüse. Wally Lazaruk (2007) on oma ülevaateartiklis analüüsinud keelekümbluse eeliseid lingvistilises, akadeemilises ja kognitiivses plaanis. Jim Cumminsi (2014) metanalüüsist selgub, et keelekümblusõpilased saavutavad hea prantsuse keele oskuse ilma, et nende akadeemiline edasijõudmine kuidagi kannataks. Samas on uurimused näidanud, et kui retseptiivsetes oskustes (kuulamine ja lugemine) saavutatakse emakeelekõnelejale lähedane tase, siis kirjutamises ja rääkimises (sh sõnavara ulatuses ja väljendustäpsuses) nii kõrgele tasemele ei jõuta. Ühe põhjusena nähakse siin keeleõpingute piirdumist koolikontekstiga ning vähest kokkupuudet prantsuse keelega väljaspool õppetööd. Tuginedes erinevatele uurimustele väidab Cummins, et keelekümbluse üks probleem tuleneb selle põhimõttest „üks aine, üks keel“. Niisugune ükskeelne õpetus ei võimalda näidata õpilastele seoseid prantsuse ja inglise keele vahel, mistõttu osa võimalusi õppijate kakskeelsuse arendamiseks jääb kasutamata. Cummins väidab, et 50 aasta jooksul, mil keelekümblust on Kanadas kasutatud, ei leidu tõendusmaterjali nimetatud põhimõtte toetamiseks.

Ontario kooliinfosüsteemi andmetel (ingl *Ontario School Information System*) õppis Ontario provintsis 2012/2013. õppeaastal ingliskeelsetes koolides prantsuse keelt teise keelena 972 208 õpilast, kellest 174 895 osales keelekümblusprogrammis ning 32 030 prantsuse keele intensiivkursusel. Kuigi rõõmustatakse aasta-aastalt suureneva (keskmiselt 5,4% aastas) keelekümblusõpilaste hulga üle, osaleb enamik prantsuse keelt teise keelena õppijatest siiski kõige väiksema mahu ja intensiivsusega prantsuse keele põhikursusel. (Vt FSL 2014.)

2008. aasta uuringu (vt *Canadian Parents for French 2008: 17*) kohaselt jätkab pärast 9. klassi prantsuse keele põhikursuse õpingutega keskkooli lõpuni vaid 3% ning enamik neist ei saavuta prantsuse keeles iseseisva toimetuleku oskust. Cummins (2014) esitab oma metanalüüsis teisi näiteid, mis osutavad prantsuse keele põhikursuse vähesele efektiivsusele. Nii on erinevad uurimused näidanud, et olenemata sellest, mitu aastat on põhikursusel õpitud, pole saavutatud keeleoskuses märgatavaid erinevusi. Sama on täheldanud ka Mady (2007), kes on võrrelnud sisserändetaustaga õpilaste saavutusi prantsuse keele põhikursusel Kanadas sündinud õpingukaaslaste õpitulemustega. Kuigi immigratõpilased olid alustanud kolm aastat hiljem, ei erinevad nende tulemused kuus aastat õppinute omadest.

Viimasel ajal on hakatud rohkem uurima teise keele õppe võimalusi ja tõhusaid lahendusi ka ülikoolides. 2008.–2009. aastal viidi läbi ulatuslik uuring, et välja selgitada teise ametliku keele õppe võimalused ja nii takistused kui ka võimalikud lahendused keeleõppe edendamiseks ülikooli tasemel (vt *Two Languages* 2009). Andmeid koguti kirjaliku küsitlusega 84 institutsioonilt, 15 fookusgrupi intervjuuga ning 25 võtmeinformandi (nt teise keele õppe asjatundjad, ülikoolide ametnikud, haridusorganisatsioonide esindajad) intervjuuga. Uuringust selgus, et enamik ülikooli pakub laias valikus keelekursusi. Samas on piiratud võimalused intensiivseks keeleõppeks, nagu keelekümblusprogrammid, ainekursuse õppimine teises keeles (lõimitud aine- ja keeleõpe) või teise keele kursused, mis on sisu poolest seotud mingi ainekursusega (nn sisupõhine keeleõpe, ingl *content-based language learning*). Üliõpilastelt kogutud andmed näitasid, et teise keele oskust peetakse oluliseks nii töö- kui ka isiklikus elus ning et vajadus teise keele oskuse just intensiivse arendamise järele on suur. Teise keele õpet tõhustavate võimalike lahendustena nimetati uuringutulemustes 1) sisupõhist keeleõpet, 2) võimalust suhelda emakeelekõnelejatega ja kasutada teist keelt väljaspool õppetööd, 3) häid õpetajaid, väikesi keelerühmi ja tugiõpet nt kirjutamises, 4) rahastust, juhtkonna pühendatust, head planeerimis- ja korraldustööd. Rõhutati ka teise keele arendamise strateegiate väljatöötamise vajadust ülikoolides ning koostöö olulisust eri institutsioonide vahel.

6. Kokkuvõte ja võrdlus Eestiga

Siinses peatükis esitatakse esmalt lühikokkuvõtte analüüsi tulemustest iga riigi kohta eraldi, sellele järgneb võrdlus Eestiga.

Soome riigikeeleõppes on rõhk igapäevasel keelelisel toimetulekul olenemata sellest, kas tegemist on soome keele teise keelena (S2) õppega või teise kodumaakeelega. Soome keelt teise kodumaakeelena saab õppida kolme eri ainekava järgi (A-keel, B-keel ja emakeelena kõneleja lähedane soome keel). Õpetuses lähtutakse kommunikatiivse keeleõppe põhimõtetest, arendades õppijate keeleteadust eluliste eesmärkide täitmiseks.

Õpitulemustes on sõnastatud eesmärgid eri osaoskuste, õpioskuste ja kultuuritundmise arendamiseks. Samas erineb emakeele ja kirjanduse ainekava alla kuuluv S2-ainekava mõneti soome keele kui teise kodumaakeele ainekavast. Kui kultuuriteadmiste omandamine on eesmärk mõlemas ainekavas, siis oma- ja sihtkultuuri võrdlemine ja väärtustamine sisaldub vaid S2-ainekavas ning vaid soome keel B-keelena teise kodumaakeele ainekavast seab eesmärgiks positiivse suhtumise kujundamist soome keelde. Õpioskustega seotud õpitulemused on samuti rohkem esindatud S2-ainekavas, kus 9 õpitulemusest 4 on suunatud õpioskuste arendamisele. Seevastu teise kodumaakeele ainekavades õpioskusi otseselt ei nimetata, kui välja arvata A-keele õpitulemustes nimetatud oskus kasutada sõnaraamatut tõlkimiseks.

Ka õppesisu mahult on soome keele kui teise kodumaakeele ja S2-ainekava erinevad: kui esimeses on õppesisu kirjeldus jagatud suhtlusteemade, keele funktsioonide ja keele struktuuri vahel, siis S2-ainekavas on õppesisu kirjeldatud kuuest aspektist lähtuvalt. Emakeele ja kirjanduse ainekavale ootuspäraselt esitatakse selles eraldi kirjandusõppe ainesisu, samuti on eraldi kirjeldatud keelte õppimise oskusi, sh oskust võrrelda ema- ja sihtkeelt.

Soomes on kasutusel kriteeriumhindamine, hinnatakse kümnepallisüsteemis. Oluline koht õppetöös on kujundaval hindamisel.

Õpitulemused on otseselt seotud Euroopa Nõukogu keeleoskustasemetega süsteemiga, kusjuures A1-taseme oskused on kirjeldatud kolmel alamtasemel (A1.1–A1.3). Teise kodumaakeele nõudmised A- ja B-keelele on aga võrdlemisi madalad: A-keeles, mille õppimine algab 3. klassist, on kõige madalamad nõudmised rääkimisoskusele, milles hea õpitulemus põhikooli lõpuks on A2.1. Kõige rohkem peaks A-keeles arenema kuulamisoskus (B1.1). Erandiks teise kodumaakeele ainekavas on emakeelekõnelejale lähedane soome keel, milles heale õpitulemusele vastav saavutus on B2.1 (v.a kirjutamise B1.2). Selle programmi järgi õpib umbes 40% rootsi koolide õpilastest.

Läti riigikeele ainekavana on käesolevas uurimuses käsitletud põhikooli riigikeele näidisainekava, mis tugineb kommunikatiivse keeleõppe põhimõtetele. Riigikeeleõppe korralduses rõhutatakse lätikeelse aineõppe olulist rolli keeleoskuse arendamisel, mille kohaselt kujuneb läti keele oskus otseses keeleõppes ja lätikeelses aineõppes omandatu koosmõjus.

Ainekava on põhjalik ja õpetamist toetav, sisaldades eesmäärke ja õppesisu iga klassi kohta eraldi ning põhjalikku teavet õppetegevuste olemuse ja nende kasutatavuse kohta õppetöös. Kuigi ainekava on soovitusliku iseloomuga, võib oletada, et selle detailsuse tõttu on õpetajale antud juhistel ja suunistel riigikeele õpetuses siiski määrav tähtsus.

Õpitulemused esitatakse neljas kategoorias: keelekasutus, keelepädevus, sotsiokultuuriline pädevus ja õpioskused. Õpitulemuste koostamisel on silmas peetud ka arendatavate oskuste kognitiivset taset. Ainekava paistab silma õpitulemuste rohkusega ja ära on märgitud need, mida formaalselt hinnatakse. Viimaste hulgas on aga palju niisuguseid õpitulemusi, mida formaalselt hinnata pole võimalik, näiteks „märkab kirjandusteostes kujutatud rahvuslikke väärtusi“ või „tunneb huvi ühiskonnas, kultuuris ja poliitikas toimuva vastu“. Keelekasutuse õpitulemusi on 16, millest 9 kuulub hindamisele. Keelepädevus (19/11) hõlmab ainekava järgi leksikat, grammatikat, foneetikat ja semantikat, kuid õpitulemustes on esindatud peamiselt grammatika: leidub vaid 1 sõnavaraga ja 1 ortograafiaga seotud õpitulemus. Sotsiokultuurilise pädevuse (13/10) alla kuuluvad õpitulemused on pigem kultuurilised, sotsiokultuurilise õpitulemusena on nimetatud vaid viisakusreeglite tundmist. Esindatud on ka mitmekultuurilisuse aspekt (nt „mõistab läti keele tähendust mitmekultuurilises ühiskonnas“) ning erinevate kultuuride tundmaõppimine (nt „analüüsib ühist ja erinevat läti ja teiste rahvaste kultuuris“). Kultuurisse puutuv on aga siiski pigem ühe kultuuri keskne ning rõhk on nn kõrgkultuuril: läti kirjandus, tähtsamad kultuurisündmused, silmapaistvad kultuuritegelased jne. Õpioskustega seotud õpitulemusi on 6, kuid need ei kuulu formaalselt hinnatavate oskuste hulka.

Lätis on kasutusel kriteeriumhindamine, hinnatakse õpitulemuste saavutatust.

Õpitulemused ei ole otseselt seotud keeleoskustasemetega, küll aga seostatakse põhikooli läti keele kui teise keele (LAT2) riiklikul eksamil saadud koondtulemus Euroopa Nõukogu keeleoskustasemetega (A1–C2) ja tulemus nii punktidenähtena kui ka keeleoskustasemenähtena kantakse põhikooli lõputunnistusele. Õpitulemuste analüüsi põhjal on raske näha, missugust keelekasutusoskust põhikooli lõpuks eeldatakse. Kasutatakse Euroopa Nõukogu tasemekirjeldustest erinevat lähenemisviisi oskuste kirjeldamiseks. Näiteks ei öelda midagi tekstide pikkuse ega keerukuse kohta, puudub konkreetse-abstraktse ning lause-teksti dihhotoomia. Kognitiivsetest oskustest domineerivad tajumine, nimetamine, mõistmine ja kirjeldamine, mis on madalama tasandi oskused. Kõrgematest tasanditest (analüüsimine, sünteesimine, hindamine, loomine) leidub vaid üksikuid näiteid. Rõhutatakse toimetulekut õppe- ja argisituatsioonis, mida võiks seostada B1–B2 taseme keeleoskusega.

Leedu riigikeeleõppes on kasutusel kommunikatiivne lähenemisviis, mille kohaselt arendatakse õppijate toimetulekut elulistest keelekasutusolukordades. Rõhutatakse keeleõppe nii integratiivset (lõimumine Leedu ühiskonda) kui ka instrumentaalset (leedu keel kui vahend hariduse jätkamiseks) funktsiooni. Eraldi on esile tõstetud vajadust kujundada õppijates iseseisva keeleõppija oskusi.

Sarnaselt Lätiga on leedu keele kui teise keele oskuse arendamisel oluline koht lõimitud aine- ja keeleõppel ehk osalisel leedukeelsel aineõppel, mille rakendamise võimalusi ainekavas

tutvustatakse. Nii soovitatakse lõimida emakeele ja kirjanduse ning leedu keele kui teise keele õpet, et oleks võimalik käsitleda keelte erinevusi ja sarnasusi, mis aitab kaasa keele omandamisele. Kultuuriõppe lõimimises emakeele ja riigikeele õppega nähakse võimalust arendada õppijate mitmekeelsust ja mitmekultuurilisust. Ideaalis nähakse kõigi ainete õpetamist leedu keeles.

Ainekava on põhjalik õpetajale antavate detailsete suuniste osas: kirjeldatakse ainekava eesmärkide täitmiseks vajalikke õppemeetodeid ja -tegevusi ning antakse soovitusi nende kasutamiseks õppetöös. Samuti on esitatud õpitulemuste detailsemad kirjeldused, millele järgnevad juhised õpetajale osaoskuste õpetamise kohta.

Oluline koht ainekavas on kirjandusharidusel, milles peatähelepanu on klassikalisel leedu kirjandusel. Kirjanduse õpe on seotud ka kirjandusteooria teadmiste andmisega.

Õpitulemused on esitatud nelja osaoskuse kohta: kuulamine, rääkimine, lugemine ja kirjutamine, mille all sõltuvalt osaoskusest on kirjeldatud ka teatud kultuurilisi või õpioskustega seotud eesmärgid. Näiteks seisab lugemisoskuse õpitulemuste all oskus seostada loetud teoseid sotsiokultuurilise kontekstiga ning rääkimisoskuse all oskus kasutada suhtlus- ja kompensatsioonistrateegiaid. Grammatika on õpitulemustes otseselt esindatud vaid kirjutamisoskuse all („oskab kasutada õpitud grammatika- ja õigekeelsuse reegleid“), kuid sisaldub vaikumisi kõigis keelelistes tegevustes, mille saavutamist õpitulemused ette näevad.

Leedus on kasutusel kriteeriumhindamine, hinnatakse kümnepalisüsteemis. Hindamisraamistikus on kirjeldatud lävendit ületavad sooritused: rahuldav tase, põhitase ja kõrgem tase. Osaoskustele lisaks on kolmel tasemel kirjeldatud ka õpioskusi ja hoiakuid.

Leedu riigikeele ainekava ei ole nähtavalt seotud keeleoskustasemetega, kuid õpitulemuste analüüs näitab, et põhikooli lõpuks saavutatav leedu keele kui teise keele oskus on võrreldav B2-tasemega Euroopa Nõukogu keeleoskustasemetete süsteemis.

Irimaal ei ole erinevaid ainekavasid eri õppekeele koolidele. Samas on erinevus selles, et inglise keelt õpitakse nii iiri- kui ka ingliskeelsetes koolides sama palju, kuid iiri keelt ingliskeelsetes koolides vähem kui iirikeelsetes koolides. Iiri keele riiklikule ainekavale iirikeelsetes koolides lisandub muu hulgas kohustuslik kirjanduse komponent. Nii iiri keelt kui ka inglise keelt õpetatakse kui emakeelt sõltumata kooli õpetuskeelest.

Inglise keele ainekava algkoolile ja progümnaasiumile on koostatud erinevatest alustest lähtudes, mistõttu ei saa neid koos käsitleda. Progümnaasiumi ainekava, nagu muudki ainekavad, on keerulise struktuuriga. Inglise keele õpitulemused esitatakse ainekavas kolme laiemal osaoskusena: suuline keelekasutus, lugemine ja kirjutamine. Iga osaoskus hargneb omakorda madalama tasandi oskusteks, mida kirjeldatakse kolmes kategoorias: suhtlemine, avastamine, mõistmine.

Rõhutatakse suulise keeekasutuse olulist rolli inglise keele õppimisel. Tekstide analüüsimise ja loomise puhul peetakse silmas tekste laiemas tähenduses, lisaks suulistele ja kirjalikele ka multimodaalseid ja visuaalseid.

Kuigi progümnaasiumi lõpusaavutus kujuneb koolitöö (40%) ja eksami (60%) tulemuste põhjal, on õppeprotsessis tähtsal kohal õppimist toetav ehk kujundav hindamine. Täpselt on määratletud, missuguse hindamisviisi ja -vahendiga üht või teist õpitulemust hinnatakse. Hindamisel abistavad õpetajaid ainekava lisas esitatud kommenteeritud näidised. Madalaim lävendit ületav saavutustase on 40%.

Kuna õpitulemused ei ole kirjeldatud võõrkeeleskust silmas pidades, ei ole ka võimalik teha järeldusi selle kohta, missugust keeleskust Euroopa Nõukogu tasemete süsteemis progümnaasiumi lõpuks eeldatakse.

Kanada Ontario provintsis on inglise keele kui teise keele õpe prantsuskeelsetes koolides jagatud viiele õppeaastale (4.–8. kl), kuid mõeldud neile, kellel juba on teadmisi inglise keelest. Õppetöös keskendutakse pigem akadeemiliseks toimetulekus vajaliku inglise keele oskuse arendamisele (nt ettekannete koostamine ja pidamine, uurimistöö koostamine).

Õpitulemused on esitatud väga detailselt kolme osaoskuse (suuline keeekasutus, lugemine ja tõlgendamine ning kirjutamine) ning keeleteadmiste kohta. Osaoskuste üldeesmärkides ja õpitulemustes sisalduvad ka õpi- ja mõtlemisoskused (nt keeekasutusstrateegiate ja koostööoskuste valdamine, analüüsisiskus) ja keeleteadmised (keelenormide järgimine). Otseselt kultuuritundmisele suunatud eesmärgid ei ole.

Suulise keeekasutuse arendamisel on põhiorõhk akadeemilistel oskustel, nagu veenva ja hästi jälgitava ettekande pidamine, oma seisukohtade väljendamine ja lahknevate arvamuste respektimine. Lugemise ja tõlgendamise eesmärgid inglise keeles teise keelena on põhikooli lõpuks küllaltki kõrged. Näiteks oskuse ära tunda ja hinnata tekstides kasutatavaid mõjutamise võtteid ja oskuse analüüsida tegelikkuse kajastamist meedias ja võrrelda seda oma elukogemusega kujunemine eeldab küllaltki kõrget keeleskust, ulatuslikke taustteadmisi ja kõrgema taseme mõtlemisoskusi. Kirjutamise eesmärkide seadmisel on silmas peetud kirjutamise protsessi tervikuna, alustades teksti kavandamisest ja lõpetades sellele hinnangu andmisega. Võib täheldada, et selle raames arendatakse nii keelepädevust (sõnavara, grammatika, õigekiri), sotsiolingvistilist pädevust (kirjutamise eesmärk, adressaadi arvestamine ja vastava stiili kasutamine), diskursuspädevust (teadmised erinevatest tekstidest ja oskus neid luua) kui ka funktsioonipädevust (oskus valida sobivaid keelelisi vahendeid teatud keelefunktsioonide väljendamiseks). Kirjutamisoskuse arendamine on ühendatud ka enesehinnangu kujundamisega. Uurimistööks vajalike oskuste arendamisega 7.–8. klassis valmistatakse õppijaid ette keskkoolis toimetulekuks. Eraldi rõhutatakse seoseid inglise ja prantsuse keele vahel, mis toetavad mõlema keele omandamist.

Ontarios on kasutusel kriteeriumhindamine ning oluline koht õppetöös on kujundaval hindamisel. Hinnatakse ühtse raamistikku alusel teadmiste ja oskuste neljas üldisemas

kategoorias: teadmised ja mõistmine, mõtlemine, kommunikatsioon ja rakendamine. Kirjeldatud on nelja saavutustaset, millest esimene on madalaim lävendit ületav tase (50–59%) ja kolmas (70–79%) kujutab endast provintsi standardit. Eraldi hinnatakse õpioskusi ja tööharjumusi.

Ainekava õpitulemused ei ole seotud Kanadas kehtiva keeleoskustasemete süsteemiga. Kuna õpitulemused on kirjeldatud õpitust, mitte keelelisest toimetulekust lähtuvalt, on raske üheselt määratleda, millisele Euroopa Nõukogu keeleoskustasemele need vastavad. Küll aga võib oletada, et produktiivsete eesmärkide täitmiseks vajaliku keeleoskuse tase on B2.

Võrdlus Eestiga. Analüüsitud riikide ainekavadest on Iiri oma teistega raskesti võrreldav, sest nii üldeesmärgid kui ka õpitulemused kirjeldavad emakeele õpet, samal ajal kui teistes riikides õpetatakse riigikeelt kui võõrkeelt. See omakorda seostub sotsiokultuurilise ja sotsiolingvistilise aspektiga, mis Iiri ainekavades puudub. Seetõttu jäetakse Iirimaa võrdlevast kokkuvõttest välja ning ainekavade võrdluses Eestiga keskendutakse Soomele, Lätile, Leedule ja Kanada Ontario provintsidele.

Kõigi võrreldavate riikide riigikeele ainekavades lähtutakse kommunikatiivse keeleõppe põhimõtetest: eesmärk on arendada keelelist toimetulekut elulistes keelekasutusolukordades. Lisaks sellele taotletakse Lätis, Leedus ja Ontarios sarnaselt Eestiga põhikooli lõpuks riigikeele oskuse saavutamist tasemel, mis võimaldaks jätkata õpinguid selles keeles.

Võrreldavad ainekavad on eri aspektides eri detailsusega. Kui Eestis, Soomes ja Leedus on õpitulemused esitatud kooliastmete kaupa, siis Kanadas ja Lätis kirjeldatakse neid iga klassi kohta eraldi. Soomes on ainekava kõige üldisem nii ainesisus kui ka õppemeetodites ja -tegevustes, mistõttu ainekava rakendamine eeldab õpetaja suurt professionaalsust. Seevastu Leedu ja Läti riigikeele ainekava ja Ontario inglise keele ainekavas prantsuskeelsele koolile on õpitulemusi väga üksikasjalikult kirjeldatud ning sellele lisanduvad õpetajale antavad meetodilised juhised õpitulemuste saavutamiseks.

Sarnase lähiajaloo ja keelepoliitiliste muudatustega Eestit, Lätit ja Leedut ühendab asjaolu, et tegemist on ühe riigikeelega maadega. Sarnane on ka lõimitud aine- ja keeleõppe kasutamine põhikoolis, mis pakub suurt tuge riigikeeleoskuse arengule. Erinev on aga lõimitud aine- ja keeleõppe kohustuslikkus: kui Leedus on riigikeelne aineõpe põhikoolis kohustuslik, siis Eestis ja Lätis saavad koolid otsustada, mil määral seda rakendada. Seejuures on Lätis koolide võimalused kirjeldatud õppija tausta põhjal viie mudeliga, mis erinevad selle poolest, mis keeles (läti keeles, kakskeelselt või rahvusvähemuse keeles) ja mis klassist alates mingit õppeainet õpetatakse. Eestis on vene põhikoolidel võimalik liituda kas varajase täieliku või hilise keelekümblusega, kuid kasutatakse ka osalist eestikeelset aineõpet. Eesti keele kui teise keele (edaspidi E2) ainekava erineb läti ja leedu keele vastavatest ainekavadest selle poolest, et kirjandusõpe ei kuulu E2 ainekavasse, vaid on osa emakeeleõppest. Kuna kirjandusõpe sisaldab ka kirjandusteoreetiliste teadmiste kasutamist, siis on eriti Läti puhul märgata õpitulemuste tasemelist vastuolu: kirjandusõppe õpitulemused ületavad nõudlikkuse poolest keele õpitulemusi ja seega ka õpilaste saavutatud keeleoskustaset.

Õpitulemuste esitamise ja detailsuse poolest on E2 ainekava sarnane Soome riigikeele ainekavadega. Samas erineb Soome õpetamissituatsioon muudest riikidest selle poolest, et seal on riigikeelt võimalik õppida kolme mahu ja eeldatavate õpitulemuste poolest erineva ainekava järgi. Lisaks sellele on Soomes kasutusel S2 programm soomekeelsetes koolides õppivatele sisserändetaustaga õpilastele¹⁵. Seega on Soomes õppijatele tagatud valikuvõimalused, mida õppekavas eri ainekavade kaudu kirjeldatakse. Eestis on vene õppekeelega koolides kasutusel erinevaid eesti keele õppe vorme, kuid E2 ainekava on kõigile ühine, mis võib vähendada õpilaste ja õpetajate motivatsiooni saavutada ainekavas kirjeldatust kõrgemaid õpitulemusi. Teine probleem seoses ühe üldise ainekavaga on see, et süvaõppe olukorras pole õpetajatel piisavalt suuniseid õppe kavandamiseks ja läbiviimiseks.

Õpitulemuste koosseisus on keeleoskuse kõrval kirjeldatud ka õpioskusi ja kultuuritundmise eri aspekte kõigis ainekavades, sh E2 ainekavas. Samas on kultuuritundmisega seotud eesmärgid orienteeritud pigem teadmiste sihtkultuurist. Kultuuridevahelise pädevuse oskusi leiab Soome S2 ainekavast (nt võrdleb enda ja soome kultuuri) ja Läti riigikeele ainekavast (nt märkab ja analüüsib ühist ja erinevat läti ja teiste rahvaste kultuuris), kuid neid ei hinnata. E2 õppes arendatakse üldpädevuse raames õppijas muu hulgas oskust võrrelda oma ning võõra kultuuri sarnasusi ja erinevusi, mõista ning väärtustada teiste kultuuride ja keelte eripära ning see on kirjeldatud võõrkeelte ainekava üldosas.

Hindamise alustelt on ainekavad sarnased selle poolest, et hinnatakse õpitulemuste saavutatust ning rõhk on kujundaval ehk õppimist toetaval hindamisel, mille kohaselt õppijale antakse tema soorituste kohta igakülgset tagasisidet. Rõhutatakse ka hindamisviiside ja -vahendite mitmekesisuse nõuet. Erinevalt teistest riikidest võetakse Lätis arvesse teadmiste ja oskuste kognitiivset tasandit, mille kohaselt võib hinnata kas teadmiste mäletamise ja mõistmise, teadmiste kasutamise või iseseisva produktiivse tegevuse tasandil.

Soome ja Eesti on võrdlusalustest riikidest ainsad, kes on oma riigikeele ainekava sidunud Euroopa Nõukogu keeleoskustasemetega. Seetõttu on ka õpitulemuste kirjeldused sarnased ja põhikooli lõpu saavutustasemeid on võimalik võrrelda. Kui Soomes on põhikooli lõpu õpitulemustel kirjeldatud vaid „hea“ saavutustase, siis E2 ainekava esitab põhikooli lõpus lisaks „heale“ ka „rahuldava“ ja „väga hea“ saavutustaseme. E2 õpitulemuste „hea“ saavutus on kõigis osaoskustes B1.2 ning „väga hea“ B2.1. Soome riigikeele erinevate ainekavade saavutustasemetega võrreldes on see kõrge tase (vt tabel 11). Soomekeelses koolis õppiva soome, rootsi ja saami keelest erineva emakeelega õpilase ainekavajärgne „hea“ saavutustase soome keeles teise keelena (S2) on osaoskuste taset täpsemalt määratlemata B1.1–B1.2. Seda olukorras, kus kõiki aineid õpitakse soome keeles ning S2 on nii õppimise objekt kui ka vahend. Teise kodumaakeele ainekavast on kõrgemad eesmärgid seatud kakskeelsetele õpilastele, kes õpivad emakeelena kõneleja lähedase soome keele ainekava järgi. Siin on „hea“ õpitulemus põhikooli lõpuks B2.1, v.a kirjutamise B1.2. Soome keeles A-keelena, mille õpe algab hiljemalt 3. klassis,

¹⁵ Samalaadne nn tugiõpe immigrantõpilastele või madalama inglise keele oskusega õpilastele on kasutusel ka Kanada ingliskeelsetes koolides (vt II ptk).

on aga heaks saavutustasemeks A.2.2 lugemises ja kirjutamises, A2.1 rääkimises ning vaid kuulamisoskuses B1.1. Soome keel B-keelena, mis algab 7. klassis, ei ole võrdluses E2 õppega oluline.

Tabel 11. Eesti ja Soome riigikeele õpitulemused põhikooli lõpuks Euroopa Nõukogu tasemete süsteemis

Ainekava, tase	Kuulamine	Rääkimine	Lugemine	Kirjutamine
E2 „rahuldav“ tase	B1.1	B1.1	B1.1	B1.1
E2 „hea“ tase	B1.2	B1.2	B1.2	B1.2
E2 „väga hea“ tase	B2.1	B2.1	B2.1	B2.1
S2 „hea“ tase	B1.1–B1.2			
Soome keel teise kodumaakeelena: A-keel, „hea“ tase	B1.1	A2.1	A2.2	A2.2
Soome keel teise kodumaakeelena: emakeelena kõneleja lähedane soome keel, „hea“ tase	B2.1	B2.1	B2.1	B1.2

Eesti keele kui teise keele õppe üks sõlmküsimus ongi olnud keeleoskustase, mille õpilased põhikooli lõpuks saavutavad ning selle piisavus õpingute jätkamiseks (vt nt Joandi ja Sägi 2012, Metslang jt 2013). Uurimused on näidanud, et enamiku E2 õpetajate hinnangul on põhikooli lõpu B1-tase realistlik ja saavutatav (vt Joandi ja Sägi 2012: 14, Metslang jt 2013: 161), kuigi paljud koolijuhid on seisukohal, et see peaks olema kõrgem (Metslang jt 2013: 208). Eespool esitatud võrdluse põhjal Soome riigikeeleõppega ei saa öelda, et põhikooli E2 ainekava eesmärgid on madalad. Esitatud on nii „rahuldav“ kui ka „väga hea“ õpitulemus, kuid oleks vaja näidata, kellele on üht või teist taset vaja, nt keskhariduse omandamiseks eesti keeles peaks põhikooli eesti keele õpitulemus olema „väga hea“. See aga eeldab ainekava diferentseerimist. Siinkohal ei saa mööda vaadata tõsiasjast, et B2-taseme võõrkeeleoskus seostub keerukamate ja ka abstraktse temaatikaga seotud toimingutega (vt EKR 2007), mis laste kognitiivset arengut silmas pidades pole läbivalt kõigile õppijatele jõukohased. See aitab mõista, miks S2-õppes isegi kogu õppekava läbimine soome keeles teise keelena ei ole seostatud B2-tasemega ning vaid kakskeelsete õppijate heaks saavutustasemeks on B2.1, v.a kirjutamisoskuses.

Eesti põhikoolides kasutusel olevad keelekümbluse eri vormid on olnud vaatluse all mitmes uurimuses (vt nt Mehisto ja Asser 2005, Mehisto 2009, Sau-Ek jt 2011). On leitud, et õppimine keelekümblusklassis on üks olulisemaid E2 õpitulemusi mõjutavaid tegureid (Sau-Ek jt 2011)

ning varases keelekümbeluses osalemine võimaldab õppijatel edukalt täita õppekava eesmäärke (Kukk ja Kebbinau 2013). Kõnekas on fakt, et 2014. aastal sooritasid ligi pooled keelekümbelusprogrammis õppinud õpilased põhikooli lõpus eesti keele, mitte eesti keele kui teise keele lõpueksami (Valk 2015), mis näitab, et keelekümbeluskoolide lõpetanutele on eestikeelses õppes jätkamine jõukohane. Sarnaselt Kanada keelekümbelusalaste uuringutega on ilmnenu, et tegemist on tõhusa õppevormiga, kuid on täheldatud, et keelekümbelusõppes arenevad õppijatel enim retseptiivsed oskused (Cummins 2014, Sau-Ek jt 2011). Seetõttu tuleks eestikeelses aineõppes rohkem tähelepanu pöörata õppijate suulise ja kirjaliku väljenduse oskusele.

Eelneva põhjal võib öelda, et E2 ainekava ei eristu teiste riikide ainekavadest ei positiivselt ega negatiivselt: võrreldud ainekavad on sarnased nii oma nõuete, koostamise aluste kui ka õppesisu poolest. Küll aga ei ole E2 õpe ainekava tasandil korraldatud kõigi sihtrühmade vajadusi arvestades: kuigi eestikeelse õppe vorme on kasutusel mitu, on ainekava kõigile ühine, see aga ei paku õppe korraldamisele, kavandamisele ja läbiviimisele piisavat tuge. Seetõttu on ka mõistetav, et ainekava järgimine on vaid pooltele E2 õpetajatele töö lähtekohaks (Metslang jt 2013).

Eesti keele teise keelena õpet tuleks vaadelda laiemalt, mitte ainult vene kooli kontekstis. Lisaks vajadusele kirjeldada õppekavas eesti keele õpet vene põhikoolis kasutatavates eri programmides on vajadus ka E2 ühtse tugisüsteemi järele eesti õppekeele koolides (vt Pulver jt 2012). Niisuguse süsteemi loomisel saab eeskujuks võtta Soome S2-õppe korraldust.

IV. LÄHIRIIKIDE RIIGIKEELE ÕPPE JUHTUMIANALÜÜSID

Uuringu IV peatükis süvenetakse riigikeele õppesse ühes Soome, ühes Läti ja kahes Leedu põhikoolis. Kolm esimest alapeatükki analüüsivad nimetatud koolide õpilaste, õpetajate ja juhtkondade arvamusi õppe- ja ainekavade sobivuse kohta, ainekavade rakendamist praktikas. Samuti võrreldakse õpilaste, õpetajate ja juhtkonna arvamusi ja hoiakuid riigikeele oskuse taseme, oskuse vajalikkuse, keele ja identiteedi, mitmekeelsuse jt küsimustes. Analüüs ja argumendid on illustreeritud intervjuudes kogutud näidetega. Kokkuvõttvas alapeatükis kõrvutatakse saadud tulemusi Eesti vene õppekeelega põhikoolides 2014. aasta alguses Tartu ülikooli teadlaste tehtud uuringuga „Arvamusi ja hinnanguid riigikeele õppe korraldamise kohta vene õppekeele koolides“, autorid Birute Klaas-Lang, Alla Lašmanova, Anni Peedisson, Kristiina Praakli (Klaas-Lang jt 2014), aga samuti Tallinna ülikooli teadlaste Helena Metslangi, Triin Kibari, Mare Kitsniku, Jevgenia Korželi, Ingrid Kralli ja Anastassia Zabrodskaja 2012. aastal tehtud uuringuga „Kakskeelne õpe vene õppekeele koolis“ (Metslang jt 2013).

Tegemist on kvalitatiivse uuringuga, mis põhineb poolstruktureeritud fookusrühmaintervjuudel ja tunnivaatlustel. Vaatluse all olevat intervjuuainestikku analüüsitakse sisuanalüüsi meetodit rakendades, st põhirõhk asetatakse argumentatsioonile ning sellele, mida intervjuudes ühe või teise teemaga seoses räägiti. Ainestik on kogutud sotsiolingvistiliste uuringute välitööde traditsioonide võtmes, milles on järgitud kvalitatiivsete uuringute eripärasid, välitööde korraldamisele esitatavaid nõudeid ja häid uurimistavasid. Et saada keeleõppe protsessis vahetult osalejate vaatevinklist võimalikult lai ülevaade riigikeele õpetamisest, kutsuti fookusrühma intervjuudesse riigikeeleõpetajad ning riigikeeles õpetavad aineõpetajad, kooli juhtkonna esindajad ning 9. klasside õpilased. Õppeprotsessi neljas osapool – õpilaste vanemad või hooldajad – jäi uuringust kõrvale, nende „hääled“ kõlavad õpilaste vahendusel (vt nt intervjuuküsimused vanemate toetuse kohta riigikeele õppes).

Välitööd viidi läbi neljas õppeasutuses: Soomes ja Lätis ühes, Leedus ühes leedu- ning ühes poolakeelses põhikoolis. Välitööd koosnesid fookusrühma intervjuudest ning tunnivaatlustest. Fookusrühma intervjuude küsimustik töötati välja ühiselt, kuid kuna õppetöö on riigiti erinevalt korraldatud, esines ka mõningast varieerumist. Intervjuudes on siiski järgitud ühtset põhistruktuuri: kõik intervjuud koosnevad temaatilises mõttes kolmest põhiosast: 1) riigikeele oskus, kasutamine ja olulisus, 2) riigikeele õpe põhikoolis ja 3) ettepanekud riigikeele õppe tõhustamiseks. Samad küsimused esitati õpilastele, õpetajatele ning kooli juhtkonnale. Intervjuude küsimused esitatakse iga riigi välitööde kirjelduse juures, intervjuudes käsitletud suurematele teemadele viitavad ka iga riigi alapeatükis käsitletavat teemad ning teemade vahetust markeerivad muust tekstist esile tõstetud märksõnad. Riigikeele õppe korraldusest johtuvalt varieerub ka intervjuuteemade käsitlemise detailsus, ühe või teise teema olulisemaks või vähem oluliseks pidamine, aga ka uute teemade sisse toomine. Õppetöö korraldusega seotud probleeme arutades olid Soome õpilased ning õpetajad avatumad ning käsitlesid küsimusi eri aspektidest. Siinkohal tuleb kindlasti arvesse võtta asjaolu, et nii Läti kui ka Leedu puhul viibis

intervjuude juures juhtkonna esindaja, mis võis mõjutada nii teemade käsitlemist kui ka intervjuu üldist õhustikku. Mitu intervjuudes käsitletud teemat osutus õpilaste nooruse tõttu keeruliseks ning neil teemadel ei osatud veel kaasa rääkida (nt identiteet, mitmekeelsus jne).

Riigikeele õppe korralduse kirjelduse puhul tuleb arvesse võtta kaht aspekti. Esiteks: intervjuudes räägitut tuleb vaadata juhtumipõhiselt ehk tulemused illustreerivad konkreetselt nendel päevadel öeldut. Sügavama, mitmetahulisema ning üldistuste tegemist võimaldava ülevaate andmine eeldab pikaajaliste (kuude või koguni semestrite pikkust) osalusvaatluste või etnograafiliste meetodite rakendamist välitöödel.

Anonüümsuse tagamise nõudest tingituna ei avaldata ühegi põhikooli ega õpilaste ja õpetajate nimesid.

1. Soome

Välitööd tehti Helsingi linna ühes põhikoolis käesoleva aasta veebruaris ning märtsis. Fookusrühma intervjuudes osalenud õpilased (kokku 11) on 16–17-aastased eesti päritolu noored, kes õpivad Helsingi linna ühe põhikooli 9. klassis. Eesti päritolu all mõistetakse informantide sünniriiki ning emakeelt: see tähendab, et kõik intervjuudes osalenud õpilased on sündinud Eestis ning nende emakeel on eesti keel. Kooli õpetajatest osales vestluses kolm soome keele õpetajat. Kuna analüüsi autor pidi intervjuusid tehes võtma arvesse ainestiku kogumise kohast (õppeasutus) tulenevaid ajalisi raame ja piiranguid, mis olid määratletud koolipäeva alguse ja pikkusega ning õpilaste ja õpetajate ainetundides osalemise kohustust, polnud mitmel aineõpetajal võimalik intervjuudes osaleda. Samal põhjusel jäi intervjuudest kõrvale kooli juhtkond (rektor ja aserektor). Õpilastega tehti intervjuud eesti keeles, õpetajatega soome keeles, n-õ vahetunnijutuajamised sõltuvalt õpetajast kas eesti või soome keeles. Kõik intervjuud viis läbi analüüsi autor. Intervjuuainestiku kõrval kasutatakse täiendava ainestikuna osalusvaatlusi, mille käigus külastas autor nelja ainetundi. Kuigi analüüsi eesmärgi tõttu oli esmane huvi ja kohustus külastada neid soome keele tunde, milles osalesid 9. klasside õpilased, palus autor luba ka teiste klasside soome keele tundide külastamiseks. Tunnivaatlused tehti järgmistes ainetundides: 1. klassi soome keele teise keelena tund, 8. klassi eesti keele tund, 9. klassi soome keele ja ühiskonnaõpetuse tund. Õpilastega korraldatud intervjuude kogumaht on 135 minutit (kolm 45 minuti pikkust koolitundi), õpilaste soome keele õpetajaga vestles uuringu autor 65 minutit, teiste aineõpetajatega temaatiliste argivestluste formaadis umbes 40 minutit (vestlusi ei lindistatud, jutuajamised toimusid vahetundide ajal). Välitööde korraldamiseks saadi luba õppeasutuse direktorilt ning Soome haridusametilt (Suomen Opetusvirasto).

Intervjuudes osalenud õpilastest informante (ja nende vanemaid) iseloomustavad aktuaalsed väljarändemallid, kus eeskätt tingituna olukorrast Eesti tööturul on tuhanded Eesti perekonnad siirdunud pärast Euroopa Liidu idalaienemist (2004) lähiriikidesse ning nende perede lapsed on jätkanud õpinguid uue asukohariigi soomekeelses põhikoolis. Õpilaste jaoks tähendab see uue keele õppimise kohustust ning põhikooli lõpuks selles eeldatavalt tasemele B1 jõudmist. Uue

keelekeskkonna ning muutunud sotsiolingvistikulise situatsiooni oludes tähendab see ühtlasi olukorda, kus soome keelest kujuneb vähemalt koduvälistes situatsioonides põhiline suhtluskeel.

Õpilaste päritolust ning muudest sotsiodemograafilistest näitajatest tuleneb, et fookusrühma intervjuudes osalenute puhul on tegu homogeense rühmaga, keda ühendab eesti keele kõnelemine emakeelena, lähedane Eesti-kogemus ning elukohariigi vahetamise suhteline hiljutisus. Vähem oluline pole ka õpilaste vanemate taust. Vanemad on esimese põlvkonna sisserännanud, kelle Eestist lahkumise põhjused on eeskätt seotud olukorraga Eesti tööturul.¹⁶

1.1. Riigikeele oskus, selle kasutamine ja olulisus

Rühmaintervjuu esimesed küsimused puudutasid 9. klasside õpilaste keeleoskust. Õpilastel paluti hinnata enda soome keele oskust ning kirjeldada soome keele õppimise korraldust selles koolis. Samuti suunati õpilasi arutlema ning avaldama arvamust soome keele tähenduse ja olulisuse teemadel. Intervjuu esimese osa lõpetasid küsimused mitmekeelsuse, selle tähenduse ning võimalike kasude-kahjude kohta. Õpilastele esitatud põhiküsimus oli järgmine: „Milliseid keeli Sa õpid ja oled õppinud?“ Lisaks otsiti vastuseid järgmistele küsimustele: „Milline on Sinu kõige tugevam keel, milline kõige nõrgem keel? Kas Sa oled rahul oma soome keele oskusega? Kui oluline on soome keele valdamine (võrreldes teiste keeltega) Sinu jaoks? Miks soome keelt peab / ei pea õppima? Kas on veel mõni keel, mille valdamist pead oluliseks? Miks? Kas sa pead ennast mitmekeelseks? Miks pead /ei pea? Mida mitmekeelsus sinu jaoks tähendab? Kas mitmekeelsus tuleb inimesele kasuks või kahjuks?“

Õpilaste emakeel, soome keele ja teiste keelte oskus. Kõik fookusrühma intervjuudes osalenud õpilased kõnelevad emakeelena eesti keelt. Esialgu võõrkeele positsioonis olnud soome keel on õpilaste igapäevane õppekeel ja suhtluskeel koolikeskkonnas ning kooliga seotud tegevustes. Ühegi õpilase emakeel ei ole soome keel, samuti ei ole ühegi õpilase teiseks kodukeeleks soome keel. Välistada ei saa aga seda, et kodudes siiski kasutatakse situatsioonist ning vestlusteemadest johtuvalt mingil määral soome keelt.

Peaaegu kõik õpilased on alustanud soomekeelses põhikoolis õppimist teises kooliastmes, ainult üks õpilane on selles põhikoolis õppinud alates 1. klassist. Vaid üksikud õpilased olid soome keelega kokku puutunud enne Soome kolimist või nagu kirjeldab üks õpilane: „Oskasin soome keeles öelda vaid *kiitos*.“ Kuna õpilased on alustanud soome keele õppimist pärast Soome kolimist, on ka nende suhe soome keelega, hoiakud selle õppimise suhtes ning soome keele oskus väga erinevad.

¹⁶ Esimese põlvkonna eestlaste ning eesti keele olukorda Soomes on detailselt analüüsitud rahvusvahelise teadusuuringu ELDIA raportites ja artiklites (vt Koreinik ja Praakli 2013, Praakli 2015 ilmumas), keeleõppe võimalusi Soome (keele)poliitilises raamistikus analüüsitakse Kadri Koreiniku ja Kristiina Praakli ühisartiklis (2016 ilmumas).

Õpilastel paluti anda hinnang oma soome keele oskusele kõikide osaoskuste (arusaamine, lugemine, kirjutamine ning rääkimine) kaupa. Kuna tegelikku keeleoskuse taset ei testitud, põhinevad andmed õpilaste subjektiivsetel arvamustel. Mitme õpilase vastused võisid olla mõjutatud ka eelkõnelejate vastustest (oldi kiiresti eelkõnelejaga samal arvamusel), samuti ei tohiks mööda vaadata rühmadünaamika võimalikust mõjust ja intervjuukaaslaste antud hinnangute ülekandmisest ning sellele vastavalt enda soome keele oskuse kas paremaks või halvemaks hindamist.

Soome keele oskust puudutavad vastused on sümmeetrilised. Keeleoskust kirjeldatakse märksõnadega „hea“ ja „väga hea“ või umbmäärasemalt „enam-vähem“. Rühm on üksmeelselt arvamusel, et nende suuline väljendusoskus on parem kui kirjutamisoskus, soome keeles kirjutamise praktika kuulub aga kõikide informantide argipäeva (vähemalt koolipäevadel). Soome keele oskusest räägiti intervjuus järgmiselt (näide 1).

- 1) TP1: *Enam-vähem. Rääkimine ma arvan [on kõige tugevam oskus]. No mul ikka lugemine väga nõrk. [On õppinud soome keelt 10 aastat.]*
TP2: *Rääkimine on nagu kõige tugevam pool. Jah, ja kirjutamine on jah vahest raske. [On õppinud soome keelt 6 aastat].*
TP3: *Et ma olen ka niimoodi õppinud niimoodi soome keelt vaid nagu kolm aastat või niimoodi umbes koolis, aga mu kõige tugevam pool on ma arvan ikkagi rääkimine, aga lugemise ja kirjutamisega saan ka väga hästi hakkama.*
TK4: *Mina olen kohe neli aastat Soomes elanud ja noh sama kaua õppind ka soome keelt ja ma oskan ka vist rääkida kõige paremini ja kirjutamine on raske, sest et siin on niipalju neid, eesti keelest on hästi erinev, siin on palju neid tugevaid „teesid“ ja neid rohkem.*
TK5: *Ma tulin teise klassi poole pealt, siis seitse või kaheksa aastat siis. Ma arvan ka, et rääkimine on kõige lihtsam nagu mulle aga ma saan hakkama kõige lugemise ja kirjutamisega. Mul ei ole väga palju vigu, võib-olla komavead ja võib olla ma kasutan nagu neid kõne sõnu rohkem, et seal kui ma kirjutatan. Et seal läheb sassi vahel.*
TK6: *Ma olen elanud kolm pool aastat ja see rääkimine ongi kõige lihtsam ja kirjutamine saab hakkama, aga nagu on. mida õppida veel nagu.*
TK7: *Ma olen ka neli aastat eland ja kirjutamine on raskem, aga rääkimine on enam-vähem.*

Soome keele oskuse kirjeldamisel toovad õpilased sisse veel kaks teemat: eesti ja soome keele sugulus keeleõpet mõjutava tegurina ning suulise kõne ja kirjaliku eneseväljenduse erinevus. Mitmed õpilased laskuvad süvitsi teemasse, miks on soome keeles kirjutamine raske. Seda seostatakse esmajoones keelte erinevusega ning tõmmatakse paralleele eesti keelega („Kirjutamine on raske, siin on palju neid tugevaid „teesid“ ja neid rohkem“). Õpilaste vastustest ei jää puutumata ka keelte lähisuguluse teema („Keeled lähevad vahel sassi“), kuid viidatakse ka soome keele ortograafiareeglitest tulenevatele vigadele ning kõnekeele ülekandmisele

kirjalikesse tekstidesse („Mul ei ole väga palju vigu, võib-olla komavead ja võib-olla ma kasutan nagu neid kõne sõnu rohkem, et seal kui ma kirjutan“). Õpilaste öeldust võib järeldada, et ollakse teadlikud suulise ja kirjaliku eneseväljenduse erinevustest ning suulise kõne elementide ülekandmisele kui kirjalikesse tekstidesse sobimatutele osatakse tähelepanu pöörata või vähemalt ollakse teadlikud ühest võimalikust ohust kirjaliku eneseväljenduse puhul. Üksmeelselt peetakse kirjalikku eneseväljendust kõige olulisemaks oskuseks, kuna üldjuhul soovitakse õpinguid jätkata soomekeelses gümnaasiumis, hiljem ülikoolis. Üks õpilane tõstatab ka aktsenditeema („On ikka väike aktsent mul. Nagu siuke väike, on ikka aru saada, et ei ole puhas soomlane siuke“).

Õpilaste soome keele oskuse kohta võib hinnangute põhjal öelda, et keeleoskusega ollakse rahul, õpilaste keeleoskus on piisav selleks, et mis tahes suulistes situatsioonides hakkama saada. Õpilaste seas polnud kedagi, kes soome keelt ei räägiks. Mitu õpilast oli nõus avaldama ka oma hinded soome keeles. Enamike hinded olid maksimumilähedased ehk „9“ ja „8“, kahel õpilasel jäi hinne „7“ ja „8“ vahele. Ühe õpilase hinne soome keeles on kõrgeim võimalikest ehk „10“ („No TK2 saab meil alati kõik hinded kümned“).

Muudest keeltest on fookusrühma intervjuudes osalenud õpilased õppinud rootsi ja inglise keelt, mõni informant ka vene keelt (näide 2).

2) TK5: *Soome, rootsi, inglise ja siia tuleb eesti keel ka veel.*

TK4: *Soome, inglise, rootsi, eesti ja siis vietnami, a ma ei ole seda õppinud.* [Lisab selgituseks, et kuna isa on vietnamlane, kõneletakse kodus eesti ja vietnami keeles. TK4 ei ole vietnami keelt kunagi teadlikult õppinud, vaid on omandanud selle igapäevase suhtluse käigus oma isalt.]

TK3: *Soome, rootsi, inglise, eesti keel ja siis mingi pool aastat õppisin vene keelt ka.*

TK4: *Eesti, rootsi, inglise ja soome ja siis õppisin pool aastat vene keelt.*

TP1: *Eesti, soome, rootsi, inglise keel.*

TP2: *Samad mis TP1-l.* [St eesti, soome, rootsi ja inglise keel.]

TP3: *Eesti, rootsi inglise ja vene.*

Kuna Soome on kakskeelne riik, kuulub põhikooli kohustuslike keelte hulka ka rootsi keel. Üldjuhul alustatakse teise kodumaakeele õppimist (soomekeelsete põhikoolide puhul rootsi keel) 7. klassis. Õpe on kohustuslik, kuid muu emakeelega õpilased (st sisserändetaustaga õpilased) võivad mõjuva põhjuse korral taotleda rootsi keele õppimisest vabastust.¹⁷ Fookusrühma intervjuus osalenud õpilastest õpivad kõik rootsi keelt seadusega ette nähtud mahus. Roots

¹⁷ Sisserändetaustaga õpilastele võidakse teha rootsi keele õppimise kohustuslikkuse puhul teatud mõõndusi. Vastavalt põhiharidusseaduses sätestatule (§ 18) võidakse õpilane mõjuvate põhjuste korral teatud õppeainete õppimisest vabastada (sh sisserändetaustaga õpilased rootsi keelest), kuid õpilasele tuleb selle asemel korraldada muu õppeaine tundides osalemine või muu juhendatud tegevus (§ 5). Teise kodumaakeele õppimine algab enamasti B-keelena 7. klassis ning põhikooli lõpuks eeldatakse õpilaselt keeleoskustaseme A1.3–A 2.1 saavutamist: kuuldust arusaamine tasemel A2.1, rääkimine tasemel A1.3, tekstist arusaamine tasemel A2.1 ning kirjutamine tasemel A1.3.

keelega puudus õpilastel enne Soome kolimist igasugune kokkupuude ning selle õppimist alustati Soome põhikooli seitsmendas klassis.

Rootsi keele õppimise temaatika kõnetab õpilasi ning sel teemal avaldatakse rohkesti arvamust. Õpilaste kommentaaridest nähtub ilmselge vastumeelsus rootsi keele õppimise suhtes. Informantide tausta tõttu võib seda pidada pigem loomulikuks: noortel puudub rootsi keelega igasugune isiklikum suhe, rootsi keel on nende jaoks võõras keel, millega Eestis sündinud informantidel puudub igasugune varasem kokkupuude. Ilmselt pole vale ka väita, et noortel, eriti nendel, kes on elukohariiki vahetanud viimastel aastatel, puuduvad veel ka vajalikud kultuuri- ja ajalooeadmised (soome)rootsi keele ja soomerootslaste rollist Soomes, mistõttu ei osata rootsi keelt enda keeltepagasis veel kuhugi paigutada. Rootsi keele olulisusest rääkides tõuseb kõneka teemana esile hoopiski vene keele tähtsus (näide 3).

3) TK3: *Jaa, ja rootsi keele asemel võiksite me minu meelest vene keelt õppida.*

Vestlustest vaatluse all oleva kooli õpetajatega jääb kõlama arvamus, et kuigi kahe uue keele õppimine on õpilaste jaoks keeruline, julgustatakse õpilasi rootsi keele õpingutega jätkama, kuna rootsi keelt oskamata võivad sisserändetaustaga õpilased jääda soomekeelsetega võrreldes edasisi õpinguid ning tuleviku töövõimalusi silmas pidades ebavõrdsesse seisusse, kuna paljudes töökohtades (eeskätt riigiasutused) on rootsi keele valdamise nõue kohustuslik. Tulles veel kord tagasi projekti ELDIA uuringu juurde, nimetasid täiskasvanud eestlased Soome tööturule sisenemise ühe takistusena justnimelt rootsi keele oskuse puudumist (lähemalt Praakli 2015 ilmumas).

Õpilaste soome keele oskus õpetajate ja juhtkonna hinnangul. Erinevalt õpilastest on nende õpetajad oma õpilaste keeleoskuse suhtes kriitilisemad. Kuigi kõik õpilased on suutelised ennast soome keeles kirjalikult väljendama, jõuavad õpetajate hinnangul vähesed õpilased põhikooli lõpus soomekeelsetega samale tasemele. Eeldatavate tulemuste saavutamata jäämise põhjused on õpilasekesksed ning neid ei tohiks üldistada rühma kui terviku puhul. Eri põhjustest rääkides rõhutab üks soome keele õpetaja järgmisi asjaolusid: erinev Soomes viibimise pikkus ning kontaktid soome keelega, suuresti eestikeelne argipäev ning eestikeelsed suhtlusvõrgustikud (näited 4–5).

4) *Olen sellele arvamusel, et suures osas johtub see sellest, et seda eesti keelt kasutatakse, kui kõik sõbrad on eestikeelsed, loomulikult kõik tahavad rääkida oma emakeeles ja see on lihtsam, siis ei saavuta.*

Olulist rolli mängivad ka motivatsioon ning hoiakud soome keele ja selle õppimise suhtes:

5) *Minu meelest see on nende kahe asja seos – motivatsioon, siin ei peeta soome keelt oluliseks. Kõikidel on selline hakkama saamise keeleoskus ja nad saavad sellega hakkama. Nad võivad minna poodi ja osta sealt toitu ja saavad argipäevas hakkama selle keeleoskusega, mis neil nüüd on. Täiesti põhiasjades.*

Soome keele kasutamine, olulisus ning keele tulevik õpilaste hinnangul. Õpilaste soome keele kasutusala ei erine nende vanemate või vanemaealiste Soomes elavate eestlaste keelekasutusväljadest. Siinkohal on heaks võrdlusmaterjaliks projekti ELDIA raames korraldatud küsitlusuuring (2010–2013), kus paljude muude küsimuste hulgas uuriti ka vanemate kui 18-aastaste Soome eestlaste eesti ja soome keele kasutuse sagedust eri keelekasutusväljadel. ELDIA tulemused näitasid Soome eestlaste eesti keele peamise kasutusvaldkondadena kodu ning sõprusringkonda. Mida kaugemale mitteametlikust suhtlussfäärist liikuda, seda rohkem kitsenes eesti keele kasutusala, kuigi samas oli ka neid vastajaid, kes kasutavad ka formaalsetes situatsioonides suhtluskeelena ainult eesti keelt (detailsed tulemused vt Praakli 2015 ilmunas). Fookusrühma intervjuudes osalenud õpilaste puhul on soome keele peamiseks kasutusalaaks koolikeskkond, muu kooliväline suhtlus (sh ka meediatarbimine) on väidetavalt eestikeelne. Ka lähimad suhtlusvõrgustikud on kõikidel informantidel eestikeelsed. Üksikud informandid vaatavad mõningaid Soome televisiooni saateid, kuid üldjuhul tarbitakse interneti vahendusel Eesti Rahvusringhäälingu ning erakanalite toodangut. Koduvälist eesti keele kasutust toetab kohalik eestikeelne kogukond (Helsingis elab ligi 26 000 eestlast), samuti Eesti lähedus ning tihedad kontaktid Eestisse jäänud sõprade ning sugulastega. Õpilaste öeldut kinnitas ka nende õpetaja, nõustades, et kool on ainus koht, kus nad üldse soome keelt kasutavad („Nii kindlasti on. Kooliväliselt on neil palju eestikeelseid sõpru, nad ei räägi üldse soome keelt väljaspool kooli“).

Intervjuu üheks põhiteemaks kujunes soome keele olulisuse temaatika ning sellega seotud argumentatsioon, kuid analoogiliselt Eesti vene koolinoortega (vt Klaas-Lang jt 2014, Klaas-Lang ja Praakli 2015) leiab ka noorte Soome eestlaste puhul keelehierarhiate tipust inglise keele. Soome keele olulisusest rääkides võib informantide öeldust tõsta esile kaht aspekti: riigikeele valdamine on elementaarne ning kohustuslik. Soome keele oskamise nõue seotakse Soomes elamise faktiga, mis ainuüksi sel põhjusel muudab riigikeele oskamise kohustuslikuks. Soome keele oskuse tähtsust seotakse ka igapäevase suhtluse vajalikkuse ning riigikeelses koolis õppimisega (näide 6).

6) TK1: *Kui me elame siin, siis on ikka oluline.*

TK3: *Iga päev on vaja.*

TK1: *Me õpime selles keeles, aga minu meelest inglise keel on tähtsam.*

TK4: *On tähtis, et minna edasi õppima. Eriti gümnaasiumi.*

Samas jäävad soome keelt puudutavad kommentaarid riigikeele valdamise kohustuslikkuse diskursuse raamidesse, soome keelega ei nähta vähemalt veel hetkel isiklikumat suhet. Küllap on see seletatav õpilaste vanuselise eripäraga, mitme puhul ka sisserände suhtelise hiljutisusega. Huvitavaima aspektina argumentatsioonis võib näha Eesti keeleruumis valitsevate hoiakute ülekandmist Soome. Päritoluriigis valitsevad keelehoiakud ning eeskätt vene keele kõnelejatele esitatavad keelelised nõudmised, mille keskmes on riigikeele valdamise kohustuslikkus, võetakse omaks ka enda puhul. Tuues sisse võrdluse vene keele kõnelejatega Eestis, peetakse riigikeele

oskamist „elementaarseks“, riigikeele mitteoskamist kirjeldatakse aga sõnadega „jumala imelik“ või „natuke imelik“ (näide 7).

- 7) TP3: *Minu meelest on natuke imelik, kui sa elad kuskil maal ja sa ei oska seda keelt, mis on selle maa keel. Näiteks paljud venelased ei oska eesti keelt, kuigi nad on mingi kümme aastat Eestis elanud. See on ju jumala imelik.*
TP1: *Sama, et see on elementaarne, et kui sa elad sellel maal, et siis võiks kasvõi natuke osata, kasvõi neid kõige põhilisemaid asju, nagu näiteks igapäevane suhtlemine nagu. Näiteks kasvõi „tere“, et esimestel kuudel need võiks selged juba olla.*

Soome keele oskust peetakse võrreldes teiste keeltega selgelt oluliseks, kuid kõrgelt väärtustatakse ka inglise keele oskamist. Kohati võib inglise keele oskus olla ka Soomes elades soome keelest tähtsamgi. Soome keele õppimine on oluline, kuna see on uue asukohariigi enamuskeel, mille oskamist peetakse enesest mõistetavaks. Inglise keele valdamises nähakse universaalset oskust, mis tagab hakkama saamise igal pool. Samadel põhjustel peetakse oluliseks ka vene keele oskust (näited 8 ja 9).

- 8) TK1 ja TK3: *Inglise keel ongi kõige tähtsam.*
TK3: *Sest sellega sa saad igal pool nagu hakkama.*
TK1: *Isegi siin, kui sa ei oskaks soome keelt.*

Intervjuerija küsimusele, kas inglise keele kõrval on veel mõni keel, mille valdamist peavad õpilased oluliseks, vastati järgmiselt (näide 9).

- 9) TP3: *Vene keel. Sest see on nagu inglise keel, sa saad sellega põhimõtteliselt nagu paljudes riikides hakkama. Näiteks on riike, kus ei saa inglise keelega midagi hakkama ja räägid vene keelt ja kõik saavad aru ja vastavad sulle. Ja näiteks Türgis räägitakse ka vene keelt rohkem kui inglise keelt. Kui inglise keelt ei oska, siis saad seal ka väga hästi hakkama.*

Intervjuu lõpus peatuti põgusalt ka eesti keele tähtsuse teemadel. Kuna õpilased kiirustasid järgmisse ainetundi, jäi teemade avamine poolikuks. Kuna eesti keel on kõigi intervjuudes osalenute emakeel, liiguti keele tähtsusest rääkides raamistikus „Eesti keel on tähtis, sest see on meie emakeel“, „Eesti keel tuleb kindlasti säilitada, kuna see on emakeel“, „Iga inimene peab oma emakeele säilitama, see on meie emakeel“, teemat sügavamalt avamata.

Mitmekeelsus ja mitmekeelne identiteet. Viimaste küsimustena liikus intervjuerija edasi mitmekeelsuse ning mitmekeelsuse kogemuste juurde. Siinkohal tuleb tunnistada, et mõiste *mitmekeelsus* jäi õpilastele kaugeks ning sügavat arutelu sel teemal ei tekkinud. Võimalik, et noorte informantide jaoks on veel võõras mõelda endast kui mitmekeelsest kõnelejast ning keelekasutuse ning keelevalikute diskussioonides liiguti pigem ükskeelsuse võtmestikus. Õpilaste ebalevatest vastustest ilmneb, et neile on pigem lähedane mõelda endast kui ükskeelsest kõnelejast. Õpilaste jaoks on keelteil selgelt kindlad tähendused: eesti keel on emakeel, soome keel uus õppekeel koolis, inglise keel aga võõrkeel number üks. Asjaolu, et mitmekeelsus võiks

olla 9. klassi õpilase keelelise identiteedi üks komponente, on 9. klassi õpilasele ilmselgelt veel võõras.

1.2. Riigikeele õpe Soome koolis

Fookusintervjuu teises osas arutleti põhjalikult soome keele õppe teemadel. Intervjuu pikkus õpilastega sel teemal oli 50 minutit, mida täiendavad uurija kirjalikud märkmed õpilaste ja õpetajatega jutuajamistest (tehtud vahetundides) ning tunnivaatlused. Õpilastele esitati järgmised põhiküsimused: „Millised õppetegevused tunnis ja kodustes töödes on soome keele oskusele kõige kasulikud? Millised tegevused või ülesanded ei ole nii kasulikud? Mille poolest erineb soome keele tund teistest keeletundidest? Kui kasulik on õppeainete õppimine soome keeles?“ Lisaks uuriti õpilaste arvamusi, kas soomekeelne ainetund aitab kaasa soome keele oskuse arengule.

Õpetajatega vesteldi õppetöö korralduse teemadel. Esitatud küsimused hõlmasid ainekava, õppematerjale ja soome keele tunni läbiviimist. Keeleõpetajatele esitati ainekava kohta küsimused: „Kas soome keele ainekava eesmärgid on saavutatavad? Kas ainekava eesmärgid on piisavad selleks, et õppijad tuleksid edaspidi soome keeles toime? Milline tähtsus on teie jaoks õppekaval, ainekaval ja muudel õppe jaoks olulistel alusdokumentidel?“

Enne kui hakatakse detailsemalt avama õpilaste intervjuudes öeldut, antakse ülevaade soome keele õpetamise korralduse põhimõtetest selles koolis. Uuringu autor tugineb õpetajatelt saadud infole ning õppeasutuse veebilehele.

Õppeaine „Soome keel ja kirjandus“ vaatlusaluse kooli 9. klassides. Soome keele õppe korralduse põhimõtteid Soome põhikoolides on tutvustatud pikemalt uuringu 3. peatükis. Kui põhikoolides on S2-õppes enim levinud pigem see, et muu emakeelega õpilased õpivad nädalas vähemalt mingis mahus soome keelt soomlastest eraldi, siis vaatluse all oleva põhikooli kolmandas kooliastmes (7.–9. klassis) ei toimu kooli varasemale kogemusele tuginedes enam eraldi S2-tunde, vaid soome keele ja kirjanduse tunnid on ühised kõikidele mis tahes emakeelega õpilastele. Soome ja muu emakeelega õpilased õpivad riigikeelt samas rühmas ja mahus ning samade õppematerjalide põhjal. Õpilaste erinevad taustad ja emakeeled võetakse arvesse õppetöö kavandamisel ning hindamisel. Soome keele ja kirjanduse õpetajate emakeel on soome keel ja nad oskavad mingil määral ka eesti keelt (õpivad keelekursustel eesti keelt ning saavad aru õpilaste kõnest). Soome keele tunnid toimuvad kolm korda nädalas, ühe tunni pikkus on 45 minutit. Lisaks pakutakse 7.–9. klassi õpilastele vajaduse korral soome keele teise keelena tugiõpet kaks-kolm tundi nädalas (ühe tunni pikkus 45 minutit). Tugiõppes osalemine lepitakse õpilase ja tema vanemaga individuaalselt kokku, tunnid viib läbi eesti keelt kõnelev õpetaja. Kõik muud õppeained, v.a võõrkeeled, toimuvad põhikooli kolmandas astmes (7.–9. klassis) üldjuhul soome keeles.

1.2.1. Soome keele õpe koolis. Õpilaste kommentaarid

Soome keele õppe korraldust arutades esitati 9. klassi õpilastele kõigepealt küsimus selle kohta, mis neile soome keele tundide juures kõige rohkem meeldib. Õpilaste ettekujutuses sisaldab „hea soome keele tund“ rohkesti grammatikaharjutuste tegemist („Mulle meeldib igatahes, kui me teeme harjutusi, mis on seotud nagu ühe grammatikaga.“, „Mulle meeldib soome keele tundides kirjandeid kirjutada.“). Grammatika head tundmist peetakse soome keele puhul olulisimaks oskuseks ning hariduse omandamise märgiks, aga ka endast „hea mulje“ jätmise vahendiks („... ma tahan anda endast hea mulje, et ma olen ikka üritand õppida soome keelt ka, mitte lihtsalt koolis istund.“). Soome keele kirjalikku valdamist peetakse väga oluliseks ka gümnaasiumisse astumisel (näide 10).

- 10) TK3: *Mulle meeldib igatahes, kui me teeme harjutusi, mis on seotud nagu ühe grammatikaga jaja niimoodi. Ja siis, kui me räägime asjadest, kui ma ei saa aru näiteks. Ja nagu õpetaja üritab seletada lahti, et see on nagu minu meelest oluline. /.../ Sest et see on tähtsam, kui nagu soome mingi aja või see kirjanduse minevik või mingi siukene. Et ma, kui ma räägin soome keeles, et ma ei räägi mingit vana soome keelt, aga ma räägin soome keelt nagu soome keelega ja siis mul on vaja seda grammatikat ka. /.../ Sest et ma tahan anda endast hea mulje, et ma olen ikka üritand õppida soome keelt ka, mitte lihtsalt koolis istund.*

TK1: *Ja lukios [gümnaasium] on palju vaja seda grammatikat.*

Kirjutamisoskuse arendamine. Tunnitegevuste kirjeldamisel võetakse kõigepealt vaatluse alla kirjutamisoskuse arendamine. Kõigepealt paluti õpilastel rääkida sellest, kuidas ja milliste harjutustüüpide ja tegevuste kaudu koolitundides kirjalikku keeleoskust arendatakse, mida õpilased kooli poolt ette nähtud valikutest arvavad, kui kasulikuks nad neid peavad ning kas ja milliseid muudatusi nad ise teeksid. Olgu öeldud, et soome keele oskust arendavatest tegevustest on õpilaste silmis olulisimad grammatikaharjutuste tegemine ning tekstide kirjutamine. Intervjuudes öeldu järgi toimub soome keele oskuse kirjalik arendamine teatud harjutustüüpide põhjal, millest intervjuudes toodi välja 1) töölehtede täitmine, 2) loetud teksti põhjal küsimustele vastamine ning 3) keeleelementide lisamist (nt morfoloogilised tunnused) nõudvad harjutused. Õpilaste kirjeldustest võib järeldada, et põhirõhk lasub pigem vasta-küsimustele-tüüpi harjutuste tegemisel, mis omakorda eeldab ette antud tekstist arusaamise oskust. Vähem pööratakse tundides rõhku n-ö traditsioonilistele keeleharjutustele (asendamine, täiendamine, lisamine jne), mida ilmselt võib seletada sellega, et eestlased õpivad soome keele tundides koos soomlastega ning kasutavad tunnis õppematerjale, mis on mõeldud 9. klasside soome emakeelega õpilastele. Oletatavasti lähtutakse soome keele tundide korralduses eeskätt sellest, millised eesmärgid ning ainekava täitmise nõuded esitatakse soomekeelse kooli 9. klasside soome emakeelega õpilastele, mis omakorda määrab suuresti tundide ülesehituse ning tegevused. On selge, et kirjaliku keeleoskuse arendamise vajadused soome emakeelega ning muu emakeelega õpilaste puhul on erinevad ning võttes keeletundide ülesehituses aluseks soomekeelse õpilase oskused ja

vajadused, ei pruugi need katta eestikeelsete õpilaste keelelisi vajadusi. Vähemalt ei maininud õpilased, et tundides tehtavad harjutuste tüübid oleksid soomlaste ja eestlaste puhul erinevad.

Alljärgnev intervjuukatke (näide 11) kirjeldab soome keele tunnis tehtavaid harjutuste tüüpe viie õpilase kogemuse läbi.

- 11) TK3: *Tavaliselt on minu arust sellised ülesanded, et näiteks õpikus on mingi tekst antud, et me peame selle teksti põhjal vastama mingitele küsimustele või et mingi teatud teema kohta.*
TK4: *Mõnikord me saame mingeid töölehti ja siis me peame seal nagu, seal on mingeid, pane õigesse kohta koma.*
TK3: *Ja minu meelest mingeid käändeid.*
TK1: *Jaa et kui on pandud see perusmuoto [sõna põhivorm], siis pead nagu kirjutama sellesse lausesse sobiva või nagu õige käände.*
TK3: *Aga minu arust oleme või noh olen ligi kolm aastat siin koolis käind ja minu meelest me oleme iga aasta täpselt neid samu asju õppinud. Et me ikka teeme erinevate õpikutega neid ülesandeid, aga käändeid me õpime juba kolmandat aastat.*
/.../
TK3: *Et seal ongi kirjutatud näiteks sellest Aleksis Kivist mingi tekst ja siis pandud mingist mingist asjast mingi nagu väike lühikatkend ja siis me loeme selle teksti läbi ja siis me teeme harjutusi.*

Intervjuus peatuti pikemalt ka esseede kirjutamisel, mis kuulub samuti õpilaste eelistatud tegevuste hulka. Informantide kommentaaridest ilmnevad aga selged lähenemisviiside erinevused essee kui tekstiliigi tähenduse mõistmisel Eesti ja Soome põhikoolides. Eesti põhikoolides õppimise kogemusega õpilased (2) mainisid korduvalt essee kirjutamise keerulisust, kuna Soome üldhariduskoolis eeldatakse ülesande lahendamisel iseseisva mõtiskluse, analüütilis-filosoofilise arutelu, mitte faktipõhise kirjeldava teksti kirjutamist. Kirjutamise keerukus ei seisne õpilaste sõnul alati piiratumas sõnavaras ning sünonüümide tundmise vähesuses (kuigi ka see on mõnele õpilasele probleemiks), vaid just tekstiliste lähenemisviiside erinevuses. Esseede kirjutamist kommenteerivad pikemalt TK3, TK1 ning TK2 (näide 12).

- 12) TK1: *Ei tohi olla selline faktateksti, vaid pead mõtlema nagu hästi sügavalt selle inimese moodi, et mida tema võis mõelda.*
TK3: *Ja siis seal peab olema just nagu enda nagu mõtisklust. Et nagu see nagu minu jaoks igatahes see on raske.*
TK3: *Ma ei oska nagu väljendada paberil enda mõtteid niimoodi nagu. /.../ Eesti keeles ma ka ei oska kirjutada enda mõtetest niimoodi. Ma ei oska neid õigesse kohta. Mulle meeldib rohkem nagu faktide põhjal kirjutada.*
TK2: *Ongi nagu see, et ta tahab, et me kasutame nagu hästi palju erinevaid sõnu ka veel, mitte et me ei kordaks kogu aeg samu, aga meie see soome keel nagu. Ta on*

nagu hea [soome keele oskus], aga mitte niimoodi, et me teaks nagu sama tähendusega sõnu mingi kümme erinevat.

TK1: Ja nagu siuksed tavalised igapäevased sõnad. Ma ei oska kindlasti nagu, kui ma pean rääkima kellegagi nagu mingitest tunnetest, ma ei tea kõiki neid sõnu.

Esseede kirjutamise keerukuse teemadel vesteldi pikemalt. Olulisemate keeleprobleemidena jäi õpilaste öeldust kõlama vajaka jäämine sünonüümide tundmises ning kõnekeele ülekandmine kirjalikesse tekstidesse. Õpilased tajuvad selgelt, et nende sõnavara on soomlaste omast piiratum, mis seab kirjalikule eneseväljendamisele ning esseedes käsitletavate probleemide lahendamisele oma piirid. Alati ei tajuta ka kirjaliku keele ning suulise kõne vahelisi piire ning teadmatusest või vähesest soome keele kasutamise kogemusest kantakse suulise kõne väljendusvahendid üle kirjalikesse tekstidesse. Siinkohal leiab ilmselt kinnitust asjaolu, et kuigi kõik 9. klassi õpilased räägivad soome keelt, iseloomustab nende omandatud keelt pigem soome kõnekeele hea tundmine (näide 13).

13) *TK1: No tekst tuleb näiteks ebahuvitavam, kui ma ei kasuta neid erinevaid sünonüüme.*

TK3: Sellest see tulebki, et ma tean neid käändeid, vahepeal ma nagu panen seda puhekielt [kõnekeelt] sinna.

Essee kirjutamisele esitatavad nõuded tõid vestlustesse sisse hindamise temaatika.

14) *TK2: Ta vaatab kindlasti selle grammatika üle. Ja siis nagu olenevalt teemast just et, kas see puudutab nagu ikka seda teemat õigesti.*

TK1: No peab olema oma mingi pohdinta [arutelu] ja värk.

TK2: Et kui ei ole nagu piisavalt seda mõtisklust või sellist, et siis ta paneb halvema hinde. Ja see ei olene tõesti pikkusest mõnikord, et see oleneb kõik just sisust ja mõnel on just raske teha sellist teksti, nagu õpetaja tahab. Ja siis saabki halvema hinde.

Muudest kirjalikku eneseväljendust eeldatavatest tegevustest näevad õpilased suurt kasutegurit ka tõlkeharjutuste tegemises, kuid tundides sellistele harjutustüüpidele tähelepanu ei pöörata. See on ilmselt ka mõistetav, kuna need tegevused eeldaksid eesti keele oskust nii õpetajalt kui soomekeelsetelt kaasõpilastelt. Õpilased peavad tõlkimist vajalikuks, kuna näevad selles sõnavara arendamise ning kõnekeele õppimise võimalusi (näide 15).

15) *TK2: Üldse ei. Me ei tõlgi põhimõtteliselt kunagi. Ma arvan, et kui õpetaja oleks eestlane, siis.*

Intervjueerija: Aga oleks see vajalik?

TK3: Minu meelet see oleks nagu vajalik ka nagu, kindlasti me saaks nagu palju uusi sõnu selle kaudu teada või nagu.

Lugemisoskuse arendamine. Lugemisoskuse arendamine tunnisituatsioonis tähendab tekstide individuaalset ette lugemist. Loetakse katkendeid ilukirjandusest (eeskätt soome

kirjandusklassika), vähem muid (nt meediatekste). Intervjuus vastati küsimusele lugemisoskuse arendamise kohta järgmist (näide 16).

16) TK3: *Me loeme nagu niimoodi, et üks inimene loeb ühe lõigu ja siis järgmine loeb teise lõigu.*

TK1: *Ja see on ka kõik mis me niimoodi teeme. /.../ midagi muud me nagu suuliseks ei tee.*

Kõnelemisoskuse arendamine. Kõnelemisoskuse arendamine seostus õpilastel eeskätt kõnekeelega, täpsemalt slängiga. Intervjueerija esitatud täpsustavad küsimused aitasid küsimust paremini mõista ning heita siiski ka valgust kõnelemisoskuse arendamisele. Kui toetuda ainult õpilaste sõnadele, ei tegeleta soome keele ja kirjanduse tundides 9. klassides enam uue sõnavara temaatilise omandamisega (nagu tehakse nooremates klassides), vaid pigem spetsiifiliste keelendite õppimisega (nt vana kirjakeele sõnavara tundmine). Nii näiteks tegeleti 9. klassi soome keele ja kirjanduse tunnis Soome kirjandusklassiku Aleksis Kivi (1834–1872) romaani „Seitsemän veljestä“ (1870; eesti keeles „Seitse venda“) sõnavara „tõlkimisega“ tänapäeva soome keelde. Uue sõnavara õppimine on pigem õppijakeskne ning tähendab iga (muust rahvusest) õpilase puhul temale tundmatute sõnade selgitamist õpetaja poolt.

Vana soome kirjakeele sõnavara õppimisse suhtusid informandid üksmeelselt kriitiliselt („Milleks seda vaja on?“), kuid küllap võib seda selgitada informantide vanusega, mis ehk ei võimalda veel näha keele terviklikkust ning eri ajastute sõnavara tundmise vajalikkust (näide 17).

17) TK3: *Seal harjutustes on nagu siukseid küsimusi selle Aleksis Kivi kohta, mis me saame sealt raamatust nagu enam-vähem kätte. Ja siis mõnikord on olnud, et peab muutma mingi vana soomekeelse asja nagu teksti nagu nüüdseks soome keeleks.*

TK1: *See on küll raske.*

[TK1 ja TK3 peavad silmas vanas soome kirjakeeles esineva sõnavara n-ö tõlkimist, soome keele ja kirjanduse tundides tähendab see eeskätt soome kirjandusklassikas kasutatava sõnavara tähenduste tundmist.]

Lisagem siia ka soome keele ja kirjanduse õpetajate kommentaarid. Õpetajad nõustuvad õpilaste poolt öelduga ning tõdevad, et Soome kirjandusklassika teos „Seitse venda“ on keerulise sõnavara poolest raske ka soomekeelsete õpilaste jaoks („Ma ei soovita kellelegi meie õpilastest, mõnele võiksin soovitada, kuid tean, et neid on väga vähe, kes sooviksid seda lugeda.“). Õpetajad suhtuvad soomekeelsest tekstist sõnasõnalise arusaamise vajalikkusesse õpilastest oluliselt leebemalt ega pea seda alati oluliseks, eeskätt ilukirjanduslike teoste puhul („Õpilased on harjunud sellega, et igast sõnast tuleb aru saada, ilukirjandusliku teksti puhul pole ju küsimus selles, et tuleks igast sõnast aru saada.“).

Soomekeelsed muud ainetunnid. Soome keele õppimisest vesteldi ka teiste õppeainete kontekstis. Intervjueerijat huvitas, kuidas toimub sõnavara arendamine reaal- ja loodusainete tundides ning kui, siis mille poolest erinevad sealsed tunnitegevused soome keele ja kirjanduse

tundide omast. Õpilased tunnistavad, et eraldi soomekeelse sõnavara (mõistestik ja terminid) õpetamine ja selgitamine mittesoomlastele sõltub konkreetsest õpetajast. Üksmeelselt ollakse arvamusel, et sõnavara selgitamisele pööravad teised aineõpetajad pigem vähem tähelepanu ning nähakse vajadust eestikeelse tugiõpetaja järele, kes aitaks ainealast sõnavara selgitada ning tunnisust paremini aru saada. (9. klassides on emakeelena eesti keelt kõnelev tugiõpetaja ühiskonnaõpetuse tundides.) Vastuseid intervjueri küsimusele, milliseid meetodeid kasutatakse teistes ainetundides (nt matemaatika, füüsika, keemia), kui muu emakeelega õpilastele jääb ainesisu keele tõttu arusaamatuks, saab lugeda näitest 18; ühtlasi tehti ettepanekuid, kuidas selliseid olukordi lahendada (näide 19).

18) TK1: *Siis nagu ei teagi [seda sõna/mõistet/terminit]. Siis on oma asi, ise peame välja nuputama selle, sest õpetaja küll kuidagi ei lähe mulle seda otsima.*

19) TK3: *Kindlasti see [eestlasest tugiõpetaja] aitaks.*

TK4: *Jaa, sest ühiskonnas [ühiskonnaõpetus] on ka näiteks see hea, et kui mõnda sõna ei oska, siis [teistes klassides õpetava eestlannast tugiõpetaja nimi] kohe tuleb ja ütleb meile. Ja eesti keele tundides me näiteks mõnikord reedeti, noh oleneb kuna kontrolltöö on näiteks, siis ta nagu seletab meile need sõnad lahti ja mõned mõisted ja nagu seletab mõned asjad eesti keeles meile lahti põhimõtteliselt.*

TK3: *No võiks niimoodi ka olla, et võiks mõne, bioloogia tunni ajal käime näiteks [teistes klassides õpetava eestlannast tugiõpetaja nimi] juures, et oleks näiteks ühe tunni seal ja et ta seletaks meile mõned asjad lahti seal sellest kappalest [peatükist], mida me ei oska.*

TK1: *Aga siuke asi mulle üldse ei meeldi, kui me kirjutame näiteks tahvli pealt midagi maha ja siis õpetaja samal ajal räägib sellest. Meil on peaaegu kõik igas tunnis niimoodi.*

TK4: *Eriti keemias. Et ma vaatan sinna tahvli peale ja ma pean kuulama ja kirjutama samal ajal.*

TK1: *Ja siis veel aru ka saama.*

TK4: *Ma ei saa talt ka küsida midagi, kui ma aru ei saa, sest ma pean samal ajal ka kirjutama.*

TK1: *Ja siis mõnikord, kui ta räägib mingist tähtsast asjast ja siis ma kirjutatan maha ja ma ei kuule või ei kuula seda, mida ta räägib.*

TK3: *Et ei saa nagu kahte asja korraga teha.*

Samal teemal vesteldi ka kahe õpetajatega. Intervjueri küsimus oli, milliseid meetodeid kasutavad muude ainete õpetajad, kui nende tundides osaleb muu emakeelega õpilasi, kelle vähene või puudulik soome keele oskus võib olla takistuseks ainesisu mõistmisel ning omandamisel. Vestlustes osalenud õpetajad tõdesid sisserändetaustaga õpilasi silmas pidades mõistvalt, et „Ainete mõistesisu omandamine teises keeles pole alati lihtne, kuid soomekeelses koolis õppides on õpilased paraku sunnitud neid aineid soome keeles õppima“. Samas rõhutati, et riigikeele oskus on esmane ning õpilastel tuleb soome keel põhikooli lõpuks omandada, et neil

oleksid kaasõpilastega võrdsed võimalused õpingute edasiseks jätkamiseks ning et nad ei jääks soomekeelsete õpilaste kõrval ebavõrdsesse seisu. Selleks, et lihtsustada õpilaste toimetulekut muudes ainetes, on koolis sisse viidud eestikeelsete tugiõpetuste süsteem omakeelse õpetaja juhendamisel. Tunnid on mõeldud õpilastele, kel on keelelisi raskusi muudes õppeainetes õppesisu mõistmisel („Seal seletatakse näiteks matemaatika mõisteid nendele õpilastele, kes seda abi vajavad“). Eestikeelseid õpilasi toetatakse ka sellega, et mõnes aines (sel aastal ühiskonnaõpetuses) viibib kogu õppeaine jooksul lisaks soomekeelsele aineõpetajale tunnis ka eestikeelne tugiõpetaja, kes aitab õpilastel mõista ainesisu. Paraku on aga võimalused selleks piiratud, et tugiõpetaja viibiks kõikide klasside ainetundides. (Uuringu autoril oli tunnivaatlust tehes võimalik osaleda 9. klassi ühiskonnaõpetuse tunnis, kus viibis ka eestikeelne tugiõpetaja.)

Küsimusele, kuidas käitub õpetaja siis, kui eestikeelne õpilane soome keelest tunni käigus aru ei saa, vastas üks õpetaja (vt näide 20). Nagu vastusest nähtub, on meetodid erinevad ning erikeelsete õpilaste vajaduste arvesse võtmine sõltub eeskätt konkreetsest õpetajast.

- 20) *See sõltub õpetajast. Meil rõhutatakse ja tuletatakse aineõpetajatele alati meelde, et tuleb meeles pidada seda, et meil on ka palju S2 õpilasi, et see tuleb õpetamises arvesse võtta. Tuletatakse meelde näiteks, et kirjuta mõisted tahvlile valmis või siis tee seda tunni ajal. Et õpetajal oleks meeles kõiki arvesse võtta. Meil tuletatakse seda õpetajatele alati meelde. Ja see on erinev, sõltub kindlasti õpetajast. Mõned õpetajad on keeleteadlikumad kui teised. Mina ise pööran sellele tähelepanu nii, et ma alati küsin, kui tegeleme tekstidega, et kas on sõnu, millest ei saada aru. Mis muidugi aeglustab seda õpetust, mingis mõttes emakeelsed kannatavad seetõttu, kuid mingis mõttes saavad ka kasu sellest, et õpetatakse aeglasemalt ning selgitatakse mõisteid rohkem.*

Eesti- ja soomekeelsete õpilaste omavahelisi suhteid, omavahelist abistamist ning üksteise toetamist kommenteerides olid õpetajad üksmeelselt arvamusel, et soomekeelsed õpilased toetavad muukeelseid küll, kuid pigem siis, kui omavahel sõbrasuhetes ollakse:

- 21) *Üksikud. Kui juhtub olema sõber, siis aitavad.*

Kõnekeele oskuse arendamine. Kõnekeele arendamisega tegeletakse õpilaste hinnangul soome keele tundides minimaalselt või üldse mitte. Samas jäädakse selle vajalikkuses keelearengu jaoks eri arvamusele. Kõlavad nii seisukohad, et kõnekeele ning slängi õppimine koolitunnis pigem pole vajalik, sest „Slängi saad oma tuttavatelt, kellega nad suhtlevad ja kes kasutavad seda“, kuid samas tuntakse ka vajadust kõnekeele õppimise järele (näide 22).

- 22) *Aga see oleks tegelikult hea, kui me mõni tund räägiks sellest.*

Soome keele oskuse arendamiseks kasutatavad tegevused tunnis viisid jututeema peatselt ka soomlaste ja eestlaste suhete teemani. Õpilased olid üksmeelselt arvamusel, et soome keele õppimine oleks „turvalisem“ ühises keeleõpperühmas koos eestlastega, mis vähendab soorituse ning hakkama saamise pingeid („Eestlased ei saa ju sellest aru. See ei ole ju nende enda keel, nemad ei saa ju sellest nii aru, et kas ma ütlesin nii valesti või mitte või ütlesin õigesti selle

asja“). Eriti oluliseks peetakse seda suulist eneseväljendust eeldavate tegevuste puhul, kus õpilased mainisid mitmel korral hirmu vigu teha või lugeda teksti eesti aktsendiga soome keeles (näide 23).

- 23) TK3: *See ongi, et kui ma oleksin eestlastega, siis ma julgeksin näiteks nagu kõvasti seal ette lugeda igasuguseid asju. Aga nad on ikka minu klassiõed ja klassivennad, aga ikkagi kardan, et mõne sõna ütlen valesti. Ja kindlasti ütlen, aga eestlastega, nemad selles suhtes, nemad ei saa ju sellest aru. See ei ole ju nende enda keel, nemad ei saa ju sellest nii aru, et kas ma ütlesin nii valesti või mitte või ütlesin õigesti selle asja.*

Kuulamisoskuse arendamine. Intervjuus vesteldi ka raadio- ja televisioonisaadete ning veebisisu kasutamisest soome keele tundides. Õpilaste sõnul tehakse soome keele tundides kuulamisharjutusi väga harva (pigem üldse mitte), soomekeelseid filme vaadatakse kord või paar aastas, enamasti õppeaasta lõpus. Nimetatud tegevusi kirjeldasid informandid järgmiselt (näide 24).

- 24) TK4: *Ei. Kodus. Vahepeal telekas käib ja siis vaatame.*
TK1: *Õpetajaga küll raadiot ei kuula.*
TK3: *Aasta lõpus võib olla vaatame ühe filmi ja siis ka on subtiitrid all nagu soome keeles. Tavaliselt on ikka mingi ingliskeelne film.*

Intervjuu esimese osa lõpetas intervjuueeriya küsimus, milliseid tegevusi peavad õpilased soome keele tundides ebavajalikeks. Üksmeelselt oldi arvamusel, et õppida tuleb „moodsat“ soome keelt, mitte „vana soome keelt“, samuti tuntakse puudust tõlkeharjutuste tegemisest. Õpilased sooviksid rohkem ka midagi koos õpetajaga teha (näide 25).

- 25) TK31: *See vana soome keel minu arust. Muidugi ma pean teadma, kes on Aleksis Kivi, aga ma ei tea, kas peaks neid tõlkima nagu nykysoome keeleks.*
TK3: *Minu meelest see on päris igav, et me noh praegugi meil on see kirjallisuuskansio [kirjandusmapp], aga kui ei ole, siis me teeme õpikust põhimõtteliselt kogu aeg sama sama teemaga neid ülesandeid. Et on küll erinevad, aga ikkagi et on mingid tekstist peab aru saama ja siis sinna küsimustele vastama.*
TK3: *Et võikski olla erinevad ülesanded. Ja üleüldse õpetaja võiks rohkem nalja teha.*
TK1: *Minu meelest me võiks rohkem teha neid grammatikaharjutusi ja tõlkimist võiks ka olla.*
TK3: *Minu meelest me võiks õpetajaga koos midagi teha.*
TK2: *Jaa, ja siis see nagu ee võiks nagu olla niimoodi, et see soome keele õpetaja teeb näiteks koos tugiõpetajaga, et küsib ta käest mingeid lauseid, mida võiks tõlkida, sest ta tõlgib ise niimoodi, vaatab, mis on õige ja siis annab meile neid lauseid tõlkida. Et see oleks hea, kui me saaksime harjutada seda ka.*

Õpilased tajuvad ka selget erinevust soome keele ja teiste keelte tundide ülesehituse vahel, tundes puudust mängulisusest ning ühistegevustest (nt rühmatööst) ning muust suulisest eneseväljendusest (nt laulmine). Viidatakse ka õpetajate isikuomadustele, mis teeb õpilaste silmis ühest aimest „huvitavama“ kui teise.

26) TK1: *See sõltub just õpetaja tüübist.*

TK2: *Jaja minu arust nende tundides me nagu teeme rohkem rühmatööd ja nagu inglise keeles me üldse mängime vahepeal ja rootsi keeles laulame rootsikeelseid laule.*

TK1: *Õpetajad on toredad ja aktiivsed, nagu kogu aeg liiguvad ja teevad mingit nalja seal.*

TK3: *Ja rootsi keele õpetaja, kui ta laulab, siis ta laulab ise ka kaasa kogu aeg ja tantsib ka seal vahepeal. Jah noh eelmine kord me vaatasime filmi näiteks. Rootsi keeles. Ja siis me noh ja ta teeb alati pärast kontrolltöö, et on natuke nagu rahulikum ja siis hakkame jälle õppima. Me teeme ka harjutusi, aga mõnikord me mängime „Aliast“ rootsi keeles.*

TK1: *Need tunnid on megaerinevad.*

1.2.2. Soome keele õpe koolis. Õpetajate kommentaarid

Autor vestles soome keele tundide korraldamise teemadel ka kahe soome keele õpetaja ning emakeelena eesti keelt kõneleva tugiõpetajaga. Järgmisena esitataksegi vestluse kokkuvõte, kuidas korraldatakse soome keele tunde 9. klassis, kui õppetöös osalevad eri emakeelega õpilased. Intervjueerija küsis: „Mis põhimõtetel on soome keele tunnid korraldatud, kui tunnis on eri emakeelega õpilased?“ Ühe õpetaja sõnul on eri emakeelega õpilastele ühise soome keele tunni korraldamine õpetaja jaoks väga raske ning lisab naerdes, et „Ega ma ei tea, kas ma teen õigesti“. Vestluse põhipunkte lühidalt kokku võttes võib selle kooli näitel tuua välja kaks olulist soome keele tundide korraldamise aluseks olevat põhimõtet: individuaalsus ning võrdse kohtlemise printsiip. See tähendab, et kõik soome keele õpetajad võtavad arvesse õpilaste tausta ning individuaalseid keelelisi vajadusi.

Võrdse kohtlemise printsiibi all peetakse silmas põhimõtet, et kõikidele õpilastele õpetatakse täpselt samu asju ning samade õppematerjalide põhjal. Õpilaste erinev tase soome keele oskuses võetakse arvesse hindamisel.

27) *Minu meelest see on õpilase kasu, kui ta õpib täpselt samu asju, mida soomekeelsed õpivad. /.../ Õpilasele ei tohi jätta midagi õpetamata selle pärast, et ta on S2 õpilane. Sest see ei ole ju tema ... [Mõte jäi pooleli. – Autori kommentaar.]. See on õpilase õiguste rikkumine, sest kui ta läheb keskkooli või gümnaasiumi või ülikooli, siis puutub ta nende asjadega nagunii kokku.*

- 28) *Loomulikult võtan arvesse seda, et kui mul on näiteks soome kirjanduse ajalugu, nagu 9. klassides on praegu käsil, siis ma ei nõua, et nad oleksid suutelised lugema Paavo Saarijärvi luuletust iseseisvalt niisama hästi nagu soomekeelsed. Ja see, me vaatame selle üheskoos detailselt läbi. Või kui nad loevad raamatut, siis ma soovitan S2 omadele niisugust, mis on selgesõnalisem, aga ega ma ei tee ka takistusi, kui keegi soovib võtta Aleksis Kivi „Seitsemän veljestä“, siis ta selle ka võtab.*

Asjaolu, et muu emakeelega õpilaste hindamisel võetakse arvesse õpilaste tausta, leidis kinnitust ka õpilaste öeldust (näide 29).

- 29) TK2: *Natukene hinnatakse leebemalt vist.*
TK3: *Minu arust ka hindab natuke leebemalt sellepärast, et võtab ikkagi arvesse, et me oleme eestlased ja me ei oska nii palju seda soome keelt.*
TK1: [Õpetaja] *teab ise, et kui ta tuleb siia õpetajaks, et ta on nagu kakskeelses õpetuses, ja teab, et meil on nagu raskem. Ta ei saagi ju meilt oodata samu asju, mida nagu need soomlased oskavad.*

Ainekava. Soome keele tundide ainesisu arutatakse läbi ühiselt koos teiste õpetajatega, õppetöö aluseks on soome keele riiklik õppekava. „Me õpetame seda nii, et loeme õppekava ja siis vaatame, et mida tasub teha, et mis töötab ja mis ei tööta“, samuti võetakse seal sätestatu aluseks õpilaste hindamisel.

- 30) [Vaatame seda siis,] *kui arutame, et mida järgmisena õpetama hakkame. Ja siis mõtleme, et kas see on nüüd kõige olulisem, kas selles asjas on midagi problemaatiliselt ja siis me võime õppekavast vaadata, et mida õppekava käsib teha. Ja hindamisel muidugi seda kasutatakse. Et kui ma mõtlen näiteks, et kas selle S2 õpilase hinne on nüüd „8“ või „7“, siis ma vaatan need eesmärgid sealt, mis on hindele „8“.*

Jutuajamised õpetajatega toovad välja teisegi olulise aspekti, nimelt Soome hariduskorralduse põhimõtted, õpetamise filosoofia ning ideoloogia ning õpetaja ülesanded ja rolli selles.

- 31) *Ma võin ise otsustada. Õpetajal on Soomes üsna palju vabadust otsustada, mida ta õpetab. Ja kuni ma olen sel arvamusel, et minu õpe vastab riikliku õppekava eesmärkidele, siis ma tohin selliseid otsuseid teha. Loomulikult ei tohi keskseid asju jätta terviklikult õpetamata, kuid võib ise mõelda, mis selles asjas on tähtis, mida õpilane oskab.¹⁸*

¹⁸ Õpetaja rolli Soome haridussüsteemis ning õigust ja vabadust iseseisvalt otsuseid vastu võtta on ilmekalt kirjeldanud Soome põhikooli aastakümnepikkuse töökogemusega eesti keele õpetaja Anne Ribelus (vt Ribelus 2011: 29-30: „Sellest töövestlusest on mulle meelde jäänud kaks seika. Kõigepealt üllatav pilk minu küsimuse peale õppekava olemasolu ja õpetatava sisu kohta ja seejärel tõdemus, et mina pädeva õpetajana peaksin ju kõige paremini teadma, mida õpilastele õpetada. Ning vastuseks küsimusele „Kes mu tööd kontrollib?“ kuulsin, et soovi korral võin haridusosakonnast endale külalisi tundi kutsuda, aga et kui õppetöö toimub, lapsevanemad on rahul ja kaebusi ei esine, siis see olevatki märk asjade heast laabumisest ning mingit kontrolli polevat vaja. Nüüd oli minu kord üllatuda. Selline usaldus oli harjumatu.“

Õpetaja toob soome keele tundide korraldusest näiteks soome keele grammatika õpetamise.

- 32) *Näiteks lauselühendid, mis on rasked ka emakeelsetele. Mitte see asi ise, vaid need nimetused, et mitmes infinitiiv jne. Ja ma võin/tohin küll otsustada, et me ei õpi neid nimetusi, sest see ei ole kasulik, ja sama ma võin öelda ka emakeelsetele, et neid pole meil vaja õppida, et õpime vaid selle asja [infinitiivide kasutus – autori kommentaar].*

Kasutatavad õppematerjalid. Õpetajatel on ka vaba voli otsustada, milliste õppematerjalide põhjal õppetöö toimub (näide 33).

- 33) *Esimestel aastatel olid meil spetsiaalsed S2 õpikud. See oli põhjendatud, sest meil oli eestlastest õpilasi, kes olid tulnud Soome 6. või 7. klassi, ning oli põhjendatud, et neil olid lihtsamad õpikud. Aga kui meil hakkas olema neid õpilasi, kes on õppinud kogu õpingute aja soomekeelses põhikoolis Soomes, siis me tõdesime paar aastat tagasi, et võtame sama õpiku. Et kõik õpivad sama õpiku põhjal. Ja kui on mõni S2 õpilane, kes on selgelt nõrgem, siis talle võib eraldi vaadata, kas valitakse näiteks soome keele lihtsustatud õpik, soome keeles S2 e-kirja [„Aleksis 9E. Äidinkieli ja kirjallisuus“, õpiku pealkiri. – Autori kommentaar.]. Et siis vaadatakse individuaalselt, kas tal võiks sellest abi olla. Aga põhiasjades õpivad kõik sama emakeeleõpiku põhjal.*

Õpetajate koostöö. Soome keele õpetajate koostöö on väga tihe, eriti 9. klassi puhul, ning soome keele tunnid kavandatakse üheskoos. Õpetajate sõnul on 9. klassides oluline võtta arvesse kahte aspekti: tundide ülesehitus samadel põhimõtetel, samas tempos liikumine ning ühised hindamisalused S2 õpilaste puhul. Kõige rohkem peetakse omavahel nõu hindamise osas, et see oleks S2 õpilase suhtes õige ja õiglane. („Väga palju konsulteerimine omavahel, et kuidas sa hindad S-kakkost [S2 õpilast, autori kommentaar] või et kuidas sa seda asja hindamisel arvesse võtsid“; „Mõtleme näiteks eksamile pääsemise protsenti. Kui on sama eksam emakeelsetele ja S2 omadele, siis mõtleme, et kuidas me hindame S2 omi, et see oleks õige/õiglane. Need asjad arutame me õpetajatega omavahel küll läbi“.)

1.3. Ettepanekuid riigikeele õppe tõhustamiseks

Kolmandas alapeatükis keskendutakse teemale, kuidas riigikeele õpet (veelgi) paremaks muuta ning mis on peamised probleemid õpilaste ning õpetajate vaatevinklist. Samuti võeti vaatluse alla õpilaste vanemate roll ning toetus. Peamised vestlusteemad õpilastega olid järgmised: „Mida saaksid kooli õpetajad ja kooli juhtkond teha riigikeele õppe (paremaks) korraldamiseks? Kui oluline on teie vanemate/hooldajate arvates soome keele õppimine? Kuidas ühiskond laiemalt toetab/soodustab soome keele õppimist ja kasutamist?“

Nii õpilased kui ka õpetajad on üksmeelselt arvamusel, et põhiliseks probleemiks õppetöö kavandamisel on rühmade komplekteerimine ning eri keelelis-kultuurilise taustaga õpilaste omavahelised suhted ning suutlikkus koostööks. Mõlemad osapooled näevad rühmadünaamika

(mitte)toimimises suurimat mõju õppetöö korraldamisele, õpimotivatsioonile ning õpitulemustele.

1.3.1. Õpilaste ettepanekuid

Esimesena saavad sõna 9. klasside õpilased. Intervjueerija küsimusele „Mida kool ja õpetajad saaksid teha, et S2 õppimine oleks paremini korraldatud?“ antud vastustest koorus välja kolm ettepanekut: vajadus eestikeelse tugisüsteemi järele, aineõpetajate ning eesti keelt kõnelevate õpetajate tihedam koostöö ning eestikeelsete õpperühmade komplekteerimine soome keele ja kirjanduse tundideks. Nimetati ka konkreetseid ettepanekuid keeleoskust arendavateks tunnitegevusteks (rohkem grammatika- ja tõlkeharjutusi) ning tunni läbi viimise kohta („Ei taha/jõua tahvli pealt maha kirjutada ning samal ajal kuulata“). Kuigi õpilaste öeldust jäid kohati kõlama kriitilised hinnangud, ollakse õppetöoga põhiosas väga rahul. Õpilaste arvamused on välja toodud järgmises intervjuukatkes (näide 34).

- 34) TK1: [Õpetajal tuleks] olla aktiivsem.
TK2: *Et nad [õpetajad] võiks teha nagu mingite teiste eestikeelsete õpetajatega koostööd, nagu näiteks selle tõlkimise osas. Minu meelest see oleks meile [vajalik].*
TK1: */.../ [õpetaja] saaks ka ise eesti keelt õppida, kuigi ta käib kursustel. Kui ta teeb meiega neid tõlkimisi, siis ta saab ise ka omandada eesti keelt.*
Intervjueerija: *Aga teiste ainete õpetajad. Näiteks füüsika, keemia, bioloogia? Et mida näiteks nemad saaksid teha teistmoodi?*
TK2: *Niimoodi, et me kõigepealt kas kirjutame ära ja siis ta räägib meile.*

Kuigi vaatluse all olevas koolis on muu emakeelega õpilastele olemas soome keele tugiõppetunnid, näevad õpilased siiski suuremat vajadust nende järele. See on ka üks konkreetseid tegevusi, mida oodatakse nii kooli juhtkonnalt kui ka Soome riigilt. Õpilaste vaatevinklist peaksid tugiõppetunnid olema emakeelepõhised ning nende läbiviijaks eesti keelt kõnelev õpetaja. Emakeelse tugisüsteemi kättesaadavuses nähakse selget seost soome keele oskuse arengus ning õppesisu paremas mõistmises ning omandamises (näide 35).

- 35) TK1: *Tugiõpetaja.*
TK2: *Või siis võtta selle ühe tunni, et me läheks näiteks üks kord nädalas läheks siis eestlase õpetaja juurde.*

Sama nähakse ka Soome riigi ülesandena:

- 36) TK1: *Tugi või neid tugiõpetajaid palgata. /.../ Ma arvan, et see on raskem kindlasti [Tugiõppe tundide lisandumine. – Autori kommentaar.], aga see on parem, sest seal on kõik sellised inimesed, kes tahavad seal olla ja kes ongi ise seal, nad on valinud selle, aga siin on nagu enamus, kes on lihtsalt, et peavad olema siin ja nad ei tahagi õppida ja segavad ise hästi palju tundi, nagu ma ise ka vahepeal hästi palju räägin.*

Samas aga tõdeti, et õppimine sõltub eeskätt õpilasest endast ning õpetaja või kooli võimalused ongi piiratud, kui õpilasel endal õppimise vastu huvi pole (näide 37). Õppimist motiveerib hea läbisaamine õpetajaga (näide 38).

37) TK1: *Kui ise ei taha õppida, ei saa ka õpetaja aidata.*

38) TK2: *Motiveerib see, kui õpetajaga läbi saad.*

Mõned õpilased võtsid teemaks ka õpetajate eesti keele oskuse ning olid arvamusel, et õpetaja võiks mingil määral eesti keelt osata. Eesti keele oskust peetakse oluliseks teatud tunnitegevuste puhul (nt tõlkeharjutuste tegemine, tekstisisu mõistmine ning tundmatute sõnade selgitamine). Õpilased on samas teadlikud, et nende kooli õpetajad käivad eesti keele kursustel ning saavad eesti keelest aru ning püüavad eesti keelt ka tunni tegevustes kasutada („Siis, kui meile käänamisest räägiti, siis oli abiks“).

Ettepanekuid tehti ka soome keele õppeks rühmade komplekteerimise kohta. See oli üks väheseid teemasid, mille juurde õpilased korduvalt tagasi pöördusid. Erinevalt õpetajate seisukohtadest näevad õpilased soome keele õpet toetava tegurina emakeelepõhistes rühmades õppimist. Küllap võib seda vaatluse all oleva kooli puhul selgitada eestikeelsete õpilaste suure arvuga, mis mõjutab olulisel määral rühmadünaamika toimimist, omavahelist võrgustumist ning suhteid soomekeelsete ja muu emakeelega õpilastega (näited 39–40).

39) TK3: *A minu arust meil võiksid olla hoopiski sellised grupid, et eestlased ja soomlased nagu eraldi et ja et eestlastel olekski siis näiteks selline õpetaja, et oskab mõlemat keelt. Et ta saaks meile tõlkida neid sõnu.*

40) TK1: *Varem oligi nii, et eestlased olid eraldi. Või siis mõni eestlane oli seal soome keele grupis, sellepärast et ta nagu oskas paremini. Mina olin ka seal. Aga mulle ei meeldinud seal, sellepärast et mult nõuti nagu palju rohkem seal teises grupis. Ma olin mingi neljandas või viiendas, ma mäletan, et me nagu arenguevestlustel nagu sõdisime emaga selle õpetajaga, et ma ei taha olla seal.*

1.3.2. Õpetajate ettepanekuid

Vesteldes kolme õpetajaga samal teemal (mida saaks soome keele õppes paremini teha), ei nimetatud kordagi õppemetoodilisi või õppematerjalidega seotud küsimusi, millele õppetöö korralduses edaspidi suuremat tähelepanu pöörata. Soome keele ja kirjanduse õpetajate omavaheline koostöö nii õppetöö kavandamisel kui ka hindamisel on väga tihe. Probleemiks ei ole ka õppematerjalide puudumine või ebakvaliteetsus, vastupidi: õpetajad tõstsid esile kvaliteetse õppematerjali rohkust ning eriti S2-õpilaste vajadustega arvestamist õppematerjalide koostamisel. Õppematerjalid on eesmärgipäraselt koostatud, sisukad ning neid täiendavad ja toetavad mitmed e-õppevahendid. („Õppematerjalid ei ole kindlasti probleemiks, meil on kõik olemas“). Õpetajate vaatevinklist johtuvad probleemid pigem eri rahvusrühmade taustast, keelelis-kultuurilistest erinevustest, sisserändetaustaga õpilaste ning nende vanemate Soome

koolisüsteemi ning hariduspõhimõtete vähesest tundmisest, vähestest koolivälistest kontaktidest soomekeelsete eakaaslastega, aga ka sisserändetaustaga perede ning kooli pigem vähesest koostööst.

- 41) *Meil ei ole otseselt olnud juttu sellest, et peaksime soome keele tundides midagi väga teistmoodi tegema. Varem, kui olin ise klassijuhataja ja mul oli palju eesti õpilasi, siis mina rääkisin küll kogu aeg sellest, et tuleks tegelda millegagi, kus oleks soomlasi. Samuti kannustan ma alati neid lugema soomekeelseid noortelehti. Ma isiklikult üritan küll veenda ja räägin sellest alati. Et see keeleoskus paraneb vaid nii, et ollakse ühenduses soome keelega. Ja vanematele ka.*

Suurima probleemina õppetöös näevad ka õpetajad rühmade komplekteerimist vanemas kooliastmes. Õpetajad tunnistavad, et tegu on keerulise probleemiga ning õpilaste õpimotivatsioon sõltub paljuski sellest, kes on klassikaaslased:

- 42) *Kui klassi õhustik kujuneb selliseks, et seal ei ole omavahel vastamisi eestlased ja soomlased, vaid et seal tekib selline õhustik, et me oleme kõik omavahel sõbrad, siis kasvab ka soome keele õppimise motivatsioon. Aga siis on rühmi, kus see rühmadünaamika ei toimi ja siis ollakse täiesti eraldi. Lihtsam on olla lihtsalt teiste eestlaste seltsis. Ja see võib olla nii õpetaja kui ka mõni üksik õpilane, kes võib lüüa selle kiilu kahe rühma vahele. Et see, kui hästi saadakse soomlastega läbi, see mõjutab palju.*

Intervjueerijaga vestelnud õpetaja kommenteeris soome keele ja kirjanduse tundide korraldust järgmiselt:

- 43) *Meie koolis on eri aastatel proovitud eri süsteeme. Kui alustasin siin koolis töötamist, oli nii, et S2 õppe puhul oli eraldi eesti klass, kõik õpilased 9. klassi S2-tundides olid eestlased ning neile õpetati soome keelt teise keelena kolm tundi nädalas. Samal ajal õppisid nende klassikaaslased, soomlased, omaette rühmas soome keelt emakeelena, samuti kolm tundi nädalas. Õppeaine soome keel teise keelena korvas eestlastele soome keele emakeelena tunnid. Siis otsustati, et proovida seda varianti, kus eestlased õpiksid emakeelsetega, st soomlastega, koos samas klassis ja samu asju, kuid nii, et eestlaste puhul võetakse arvesse nende soome keele oskust. Et kas see töötab paremini, kas sellega õpitakse paremini. Ja nüüd viimastel aastatel ongi meil läinud nii, et nad õpivad seal soomekeelsete rühmades samas mahus, kuid et seda arvestatakse õpetuses ja hindamises. Et nad on tegelikult S2-õpilased, kuid neile õpetatakse samu asju nagu emakeelsetele.*

Intervjueerija küsimusele, kas see süsteem töötab paremini, vastas õpetaja: „Ma ei oska öelda, kas see on parem, kuid kindlasti ei töötanud ka see, kui klassis olid ainult eestlastest õpilased ja soomekeelne õpetaja, kes ei oska eesti keelt“. Õpetaja jätkab: „[Koolis] on üritatud teha nii, et on ainult eesti klass ja teha nii, et seal on turvaline olla. Et kui koolitakse võõrkeelsesse riiki, siis on turvalisem olla omakeelses ümbruskonnas ja siis hakata õppima seda soome keelt, kui et kui

satutakse üksi umbkeelsena kuhugi seltskonda. Meil on tehtud nii, et väikesed õpilased on alati ainult eestikeelsetes rühmades, kuid siis, kui jõutakse vanimasse kooliastmesse [klassid 7.–9.], siis on tehtud nii, et rühmad aetakse segamini. Sest kui ollakse ainult oma rühmades, vähenevad kontaktid eesti- ja soomekeelsete vahel, kuid siis on osutunud problemaatiliseks kohustuslikkus [Milline õpilane millisesse rühma läheb. – Autori kommentaar.]. Siis võib juhtuda nii, et klassis on suhted nii halvad, et ollakse eraldi. Me ei ole mingeid lahendusi leidnud, me proovime igal aastal erinevaid viise“.

Kooli varasemale kogemusele tuginedes pooldatakse soome keele rühmade komplekteerimisel pigem põhimõtet, et samas rühmas õpiksid soome keele tundides koos nii soome kui ka muu emakeelega õpilased. Kuigi ka ühisõppega kaasneb mitmeid probleeme (nt nõrgema soome keelega oskusega eesti keele õpilased jäävad teistest maha, ei julge suulist eneseväljendust eeldavates tegevustes osaleda, õpetaja ei jõua alati nõrgemaid arvesse võtta ja neile suuremat tähelepanu pöörata, soomekeelsed õppijad kannatavad, kuna uue materjaliga liigutakse aeglasemini edasi jne), näevad soome keele õpetajad, et eestlaste-soomlaste ühisõpe arendab õpilase keeleoskust tervikuna siiski paremini kui lahus õppides. Põhjuseks on eeskätt asjaolu, et soomlastega koos õppides on õpilaste kontakt soome keelega kogu aeg olemas ning soome keelt õpitakse siiski rohkem kui omakeelsetes rühmades eestikeelsete õpilaste keskel. Või nagu kommenteeris teine õpetaja: „Siis jääb soome keelest midagigi külge ka neile, kel muidu huvi soome keele vastu vähene.“

Vanemate toetus ja roll. Intervjuus peatuti ka vanemate toetusel soome keele õppimisel. Õpilastele esitatud küsimustega uuriti seda, kas ja kuidas tajuvad informandid vanemate huvi ja toetust soome keele õppimisel: „Kui oluline on teie vanemate arvates soome keele õppimine? Kas vanemad tunnevad huvi hinnete vastu? Kas nad toetavad teie soome keele õppimist?“ Vastustest nähtub, et vanemate toetus on igati olemas, kuid paraku on see piiratud või takistatud, kuna mitme õpilase vanemad ei oska soome keelt või pole nende keeleoskus sellisel tasemel, et nad oleksid suutelised 9. klassi õpilast koolitöodes aitama, eriti kui kõne all on kirjalikud ülesanded („Aga see ongi just raske, et kui me ei saa tunnis midagi ära tehtud, siis ema ei oska kodus mind õpetada“, „No ta oskab rääkida ikka, aga kindlasti ta ei tea selliseid sõnu, mida mina ei tea, tema ei tea ammugi selliseid sõnu“). Õpilaste öeldut illustreerib järgmine intervjuukatke (näide 44).

44) TK1: *Toetavad ikka nii palju, kui oskavad.*

TK2: *Aga see ongi just raske, et kui me ei saa tunnis midagi ära tehtud, siis ema ei oska kodus mind õpetada.*

TK1: *Mitte otseselt aint soome keelt, vaid ikka kõigi vastu. Et kuidas mul koolis läheb. Ta ei küsi kunagi, et kuidas sul soome keele tunnis läheb.*

TK2: *Vaid et kogu see kool tervikuna.*

TK1: *Ta ei nõua mult kunagi midagi, vaid ta ütleb, et ma teen seda enda jaoks. Aga mul ongi head hinded, mul keskiarvo [keskmine hinne] on mingi „9“. Nagu ta ei*

nõua, nagu ta ütleb, et sa teedki endale seda, ja siis nagu ja ma ise tahangi teha, sest nagu mina ise teengi enda tuleviku praegu.

Erinevalt õpilastest näevad õpetajad pigem vähest kooli ja kodu koostööd, kuigi samas on vanemaid, kes on väga aktiivsed. Õpetajad näevad vanemate vähestes kontaktides kooliga nii seost nende soome keele oskusega kui ka ettekujutusega Soome koolisüsteemi väga heast toimimisest (näide 45).

- 45) *Minu kogemuse põhjal ikka väga vähe [Võetakse ühendust. – Autori kommentaar.] ega tea, millest see johtub. On muidugi olemas peresid, kes tunnevad huvi, aga neid on väga vähe. Et mulle tundub, et ilmselt kui Soome koolil on vähemalt olnud maine, et see on nii hea kool ja Pisa uurimused on head. /.../ Mul on selline arusaam, et üsna kergelt eestlastest vanemad usaldavad seda, et me oleme pannud lapse soomekeelsesse kooli, et kool hoolitseb kõige eest ning jäetakse ehk enda vastutus tagaplaanile. Ma ei tea, kas see tuleneb sellest või kas see johtub sellest, milline on eesti kool. Et vanematel on kogemus eestikeelsest koolist mingisugune – ei tea, milline –, et ja siis kui tullaks Soome, et (mingil põhjusel) arvatakse või kogetakse, et vanematel pole nagu vaja pidada kooliga ühendust.*

Võimalik, et vähesed kontaktid kooliga on tingitud ka sellest, et sisserändetaustaga vanemate endi soome keele oskus on veel vähene (mida kinnitasid ka õpilased ise, vt näide 46).

- 46) *Aga võib muidugi olla, et kardetakse kooliga võtta ühendust, kuna tajutakse, et keeleoskus on natuke nõrgem. Aga on ka selliseid vanemaid, kes räägivad täiesti sujuvalt soome keelt ja kes imestavad, et miks nende laps ei räägi veel soome keelt, kuigi on õppinud juba nii kaua.*

Ühiskonna laiem toetus soome keele õppimisel ja kasutamisel. Küsimusele, kuidas ühiskond laiemalt toetab või soodustab soome keele õppimist ja kasutamist, liikusid õpilased oma arvamustes tüüpilistes raamides, toomata intervjuusse uusi või eakaaslastest eristuvaid aspekte. Ühiskonna toetust nähaksegi eeskätt keelekeskkonna olemasolus („No me ju elame soomekeelses keskkonnas, see ongi“; „Kõik meie ümber on soome keeles“), aga ka soomekeelses koolis õppimises. Kooli õpetajatele seda küsimust ei esitatud.

1.4. Kokkuvõte

Uuringus osalenud Soome põhikooli õpilaste emakeel on eesti keel. Soome keele õpinguid on alustatud eri vanuses (enamasti algklassides), sestap on ka õpilaste soome keele oskuse tase, nende isiklik suhe keelega ning hoiakud soome keele õppimise suhtes erinevad. Informantide seas polnud kedagi, kes üldse soome keelt ei oskaks, ning soome keele oskust iseloomustatakse märksõnade „hea“ ja „väga hea“ abil, jäädes siiski arvamusele, et suuline eneseväljendus on paremini arenenud kui kirjutamisoskus. Suutlikkus end kirjalikult emakeelena kõneleja lähedaselt väljendada, on õpilaste silmis olulisim oskus. Suuline eneseväljendusoskus võimaldab

õpilastel hakkama saada mis tahes soomekeelsetes situatsioonides. Eri keelekasutusalaadest leiab soome keel enim kasutust koolikeskkonnas, muu kooliväline suhtlus, sh meediatarbimine ning lähimad suhtlusõrgustikud, on eestikeelsed.

Õpetajad olid õpilaste soome keele oskuse suhtes siiski kriitilisemad: kuigi informandid on suutelised end soome keeles kirjalikult väljendama, jõuavad põhikooli lõpuks vähesed õpilased soomekeelsetega samale tasemele. Taseme mittesaavutamise põhjused on individuaalsed, selle taustal nähakse Soomes viibitud aja pikkust, väheseid kooliväliseid kontakte soome keele ja soomlastega, eestikeelseid suhtlusõrgustikke, vähest õpimotivatsiooni ja hoiakuid soome keele õppimise suhtes.

Soome keele õppimise olulisust ei seadnud kahtluse alla ükski informant, kuid kõrgelt väärtustatakse ka inglise keelt. Mõne informandi arvates võib inglise keele valdamine olla isegi Soomes soome keelest tähtsam, kuna inglise keel tagab „hakkama saamise“ igal pool. Soome keele oskamise tähtsus seotakse Soomes elamise, igapäevase suhtluse vajalikkuse ning edasiste õpingutega. Samas liigutakse soome keele vajalikkusest kõneldes riigikeele oskamise kohustuslikkuse diskursuse raamides, soome keelega ei nähta vähemalt veel isiklikumat suhet.

Soome ja inglise keele kõrval õpivad kõik informandid veel rootsi keelt, mõni on eestikeelses põhikoolis õppinud ka vene keelt.

Soome keele tundide ainesisuga olid õpilased üldjoontes rahul, kriitilised noodid kõlasid soome keele õpperühmade komplekteerimise kohta, kus eesti emakeelega õpilased näevad keeleõppe suuremat efektiivsust ühisõppes teiste eesti keele kõnelejatega. Ka muude õppeainete soome keeles õppimist peetakse oluliseks (kuigi tunnistatakse selle keerulisust), kuna see aitab paremini omandada nii keelt kui ka jätkata õpinguid soomekeelses gümnaasiumis. Aineõpetajatelt oodatakse suurema tähelepanu pööramist soomekeelse mõistestiku selgitamisele ning ideaalis võiks aineõpetajad (kuid kindlasti soome keele õpetajad) osata mingil määral ka õpilaste emakeelt.

Soome keele tundides lasub põhirõhk funktsionaalse keeleoskuse ning kommunikatiivsete oskuste arendamisel. Õpilaste esmaeelustus on kirjaliku eneseväljenduse, sõnavara laiendamise ning suulise kõne arendamine. Suuremat vajadust nähakse kontrastiivse keeleõppe (soome-eesti) järele. Keeruliseks peetakse arutleva essee kirjutamist. Selle keerukus avaldub pigem tekstiliigi mõistmises, mitte niivõrd sõnavaralises vajakajäämises.

Intervjuus osalenud soome keele õpetajad jäid arvamusele, et emakeelena kõneleja soome keele taseme saavutamine õnnestub põhikooli lõpuks vähestel. Selle põhjused on õppijakesksed, johtudes eeskätt õpimotivatsioonist. Õppematerjalide ning soome keele ainekava osas õpetajatel etteheiteid ei olnud, vastupidi: õpetajad tõstsid esile kvaliteetse õppematerjali rohkest ning eriti muu emakeelega õpilaste vajadustega arvestamist õppematerjalide koostamisel. Õppetöö aluseks on ainekava, millest õppetööd korraldades lähtutakse. Soome keele õpetajate omavaheline koostöö on väga tihe, seda eeskätt tundide ülesehituse ning käsitletavate teemade, ühtsete õppematerjalide kasutamise ning õpilaste hindamise osas. Õppetöö korralduses lähtutakse

järgmistest põhimõtetest: individuaalsus, õpilasekesksus ning võrdse kohtlemise printsiip. See tähendab, et kõik soome keele õpetajad võtavad arvesse õpilase tausta ning tema individuaalseid keelelisi (soome keelega seotud) vajadusi. Võrdse kohtlemise printsiibi all peetakse silmas põhimõtet, et ainesisu peab olema kõikide õpilaste puhul samasugune, st soome keelt emakeelena kõnelejaid ning sisserändetaustaga õpilasi õpetatakse samade õppematerjalide alusel, kuid võttes hindamisel arvesse õpilaste eri emakeeli, soome keele oskuse taset ning õpilase individuaalset edasijõudmist selles.

Riigikeele õppe suurima murekohana multietnilises koolis näevad kõik osapooled eri keelelis-kultuurilise taustaga õpilaste omavahelisi suhteid ning suutlikkust koostööks. Riigikeele õppe paremaks korralduseks näevad õpilased vajadust eestikeelse parema tugisüsteemi järele, soome keele ja aineõpetajate ning eesti keelt kõnelevate õpetajate tihedamat omavahelist koostööd ning eestikeelsete õpperühmade komplekteerimist riigikeele õppe tundideks. Õpilaste vaatevinklist peaksid tugiõppetunnid olema emakeelepõhised ning nende läbiviijaks eesti keelt kõnelev õpetaja. Emakeelse tugisüsteemi kättesaadavuses nähakse selget seost soome keele oskuse arengus ning õppesisu paremas mõistmises ja omandamises. Samad probleemid tõid välja ka õpetajad. Õpetajate vaatevinklist johtuvad probleemid pigem eri etniliste rühmade taustast, keelelis-kultuurilistest erinevustest, sisserändetaustaga õpilaste ning nende vanemate Soome koolisüsteemi ning hariduspõhimõtete vähesest tundmisest, vähestest koolivälistest kontaktidest soomekeelsete eakaaslastega, aga ka sisserändetaustaga perede ning kooli pigem vähesest koostööst. Et õpilaste edukus soome keele omandamisel oleks parem, tuleb tähelepanu pöörata just nende probleemide lahendamisele.

2. Läti

Analüüs tugineb Riia ühe venekeelse keskkooli 9. klassi õpilaste, õpetajate ning kooli juhtkonnaga (asedirektor) korraldatud intervjuudele ning neljale tunnivaatlusele. Intervjuud olid vormilt poolstruktureeritud teemaintervjuud, milles osales 11 õpilast, muusika, ajaloo ja läti keele õpetaja (kõiki üks) ning kooli juhtkonna esindaja (asedirektor, ühtlasi ka läti keele õpetaja). Kogutud ainekute maht on kokku umbes 100 minutit. Pikimad jutuajamised toimusid õpilaste ning läti keele õpetajaga (mõlemaga kuni 30 minutit). Kõik intervjuud viidi läbi läti keeles. Analüüsis toodud tsitaadid intervjuudest on tõlgitud eesti keelde ja adapteeritud kirjakeelseks. Välja on jäetud kõnekeelele iseloomulikud kordused, partiklid jms. Välitööd toimusid käesoleva aasta veebruaris.

Intervjuude tegemiseks oli käesoleva analüüsi autoril olemas luba kooli direktorilt, kes oli ühtlasi detailselt kursis uuringu eesmärkidega. Teavitati ka teisi juhtkonda kuuluvaid inimesi, intervjuudega seotud õpetajaid ning õpilasi. Kõigi osalemine intervjuudes oli vabatahtlik.

Välitööde tegemisel on juhitud kvalitatiivsete uuringute heast tavast ning järgitud uurimistöde eetikast ning osalejate anonüümsuse tagamise nõuet. Sestap ei avaldata uuringus kooli ega intervjuudes osalenud õpilaste ning õpetajate isikuandmeid. Paraku tuleb aga tõdeda, et kogu ainekutele on jätnud jälje juhtkonna esindaja (asedirektor) viibimine kõikide jutuajamiste ja tunnivaatluse juures, mis ei võimaldanud intervjuusid vabamas õhustikus läbi viia ega ühelgi osapoolel end välitööde protsessis vabalt tunda.

2.1. Riigikeele oskus, selle kasutamine ja olulisus

Esimesena võetakse vaatusse alla õpilaste arvamused ja seisukohad. Õpilaste sotsiodemograafilise ja keelelise tausta, keeleoskuse ning riigikeele õppega seotud hoiakute ja seisukohtade uurimiseks esitati õpilastele järgmised küsimused: „Mis on teie emakeel? Milliseid võõrkeeli te oskate? Kas te olete rahul oma läti keele oskusega? Kui oluline on läti keel õppeainena võrreldes teiste võõrkeeltega? Miks on vaja teie arvates läti keelt õppida? Kas on veel mõni keel, mis on oluline? Miks? Kas peate ennast mitmekeelseks? Kas on hea või halb, kui osatakse mitut keelt? Miks?“

Õpilaste keeleoskuse ning riigikeele õppimise olulisuse kohta esitati küsimused ka õpetajatele ja juhtkonna esindajale (direktori asetäitja). Intervjuud toimusid vahetundide ajal, mis seadis jutuajamistele ajalised raamid ning piiras teemade sügavat arutelu. Intervjuus käsitletud teemad kõnetasid õpetajaid erinevalt: läti keele õpetaja oli väga innukas rääkima õpilastest ja nende õpimotivatsioonist, teiste ainekute õpetajad ei keskendunud niivõrd õppekeelele kui ainesisule ja selle mõistmisele. Õpetajatele esitatud põhiküsimus oli sõnastatud järgmiselt: „Kas teie kooli põhikoolilõpetajad saavutavad läti keeles taseme, mis võimaldab neil edaspidi selles keeles toime tulla?“ Põhiküsimust toetasid allküsimused õpilaste keeleõppemotivatsiooni ning läti keele kasutamise vajalikkuse kohta.

Õpilaste emakeel, läti keele ja teiste keelte oskus. Intervjuus osalenud õpilastest kümme nimetas oma emakeeleks vene, üks õpilane läti keele. Seega on peaaegu kõik intervjuudes osalenud informandid emakeelelt vene keele kõnelejad või on vene keel õpilase teine keel (mitu õpilast oli pärit kakskeelsest läti-vene perekonnast). Samuti olid kõik õpilased üksmeelselt arvamusel, et nende tugevaim keel on vene keel. Vastust võib lugeda ootuspäraseks, kuna vene keel on enamiku vastanute emakeel. Täpsustavale küsimusele „Milline on keeleoskuse poolest teie tugevaim keel emakeele järel?“ antud vastustest nähtub, et läti keelt ei peeta alati vene keele järel kõige paremini osatavaks keeleks – nii näiteks pidas mitu õpilast inglise keele oskust läti keele oskusest paremaks.

Üldjuhul olid kõik vastanud enda läti keele oskusega rahul, ühe informandi suust kõlas ka kõhklev vastus „ju vist“. Läti keele oskust muude võõrkeelte oskusega võrreldes vastasid kaks õpilast, et „läti keele oskus on kõige olulisem“. Läti keele õppimise olulisust põhjendati üksmeelselt asjaoluga, et „elatakse Lätis ja läti keelt on vaja suhtlemiseks“ (näide 1), kuid oldi ka arvamusel, et läti keele oskust on vaja isiklikel hariduslikel eesmärkidel (vt näide 2).

- 1) *Me elame ju Lätis, meil on ju vaja kuidagi inimestega ümberringi ka suhelda.*
- 2) *Et lõpetada kool heade hinnetega.*

Läti keele kõrval peavad õpilastest informandid üsna oluliseks inglise keele oskust, milles nähakse vajalikku suhtluskeelt välismaal reisimiseks. Osa õpilasi soovib pärast keskhariduse omandamist lahkuda välisriiki ning inglise keele oskust peetakse selleks vajalikuks. Ühtlasi ollakse arvamusel, et inglise keelt peaks oskama ka Lätis elades (näide 3). Selleteemalises argumentatsioonis jäid kõlama viited Lätile kui turismiobjektile ning Läti külastajate inglise keele oskusele.

- 3) *Me elame sellises riigis, kuhu tullakse eri riikidest, sellepärast peab oskama rääkida ka inglise keeles. Sest inglise keelt oskab väga palju inimesi.*

Kuna fookusrühma intervjuude tegemise ajal oli põhikoolis käimas rahvusvaheline koostööprojekt ühe Saksamaa kooliga ning mitu õpilast plaanis pärast 12. klassi lõpetamist Saksamaale siirduda, peeti informantide seas oluliseks ka saksa keele õppimist.

Mitmekeelsus ja mitmekeelne identiteet. Raporti autori esitatud küsimusele, kas õpilased peavad endid mitmekeelseks, jagunesid arvamused umbkaudu pooleks ning küsimusele vastati nii eitavalt kui ka jaatavalt. Sügavamalt arutelu sel teemal siiski ei sündinud ning pigem oldi ühiselt arvamusel, et „mitme keele oskus on inimese jaoks hea“, laskumata detailidesse. Vesteldes eri keelte rollidest, olid mõned vastanuist arvamusel, et kahe keele kontaktsituatsioonis domineerib üks keel (vene keel), teised leidsid, et tunnevad ennast vabalt kahes või kolmes keeles (näide 4). Lisaks oldi arvamusel, et mitmekeelsus võib mõnikord olla „raske“, sest mitmes keeles mõtlemine on keeruline (näide 5).

- 4) *Me suudame rääkida läti keeles ja inglise keeles, kuid vene keel on meil siiski emakeel ja seda me kasutame rohkem argipäeval.*

- 5) *Raske on mõelda mitmes keeles, sest vene keel on meie peamine keel ... mõne jaoks. Kui me räägime läti või inglise keeles, eelkõige me mõtleme vene keeles, kuidas seda öelda. Pärast võib-olla parandame ennast.*

Läti keele kasutusväljad. Fookusrühma intervjuudes peatuti õpilastega vesteldes pikemalt ka küsimusel, kus, kui tihti ja kellega kasutavad nad läti keelt koolis ning väljaspool kooli ning millised on nende meediatarbimise harjumused. Intervjuus räägiti põhjal võib öelda, et õpilastel on erinevad huvid ja võimalused läti keele kasutamiseks. Koolikeskkonnas on põhiline suhtluskeel vene keel ning läti keelt kasutatakse väljaspool läti keele ainetunde harva (näited 6 ja 7). Seevastu väljaspool kooli sõltub läti keele kasutamine suuresti õpilaste enda initsiatiivist. Üheteistkümnest õpilasest kolm osalevad väljaspool kooli huviringides, mis on üks läti keele aktiivsetest kasutuskohadest, kuna tegevustes osaletakse koos läti keelt emakeelena kõnelejatega (näide 8).

- 6) *Koolis kasutame ainult läti keele tundides, kuna see on vene kool ja me kõik siin suhtleme vene keeles.*
- 7) *Võib-olla poodides ... või sõpradega.*
- 8) *Kuna mina tegelen muusikaga, olen muusikakooli lõpetanud. Orkestris räägin kõikidega üksnes läti keeles. Kõik on lätlased ja see väga aitab mind, et ma läti keelt oskan.*

Lätikeelseid meediakanaleid jälgitakse harva, eriti vähene on lätikeelsete uudistesaadete jälgimine. Seda võib ilmselt seostada informantide noorusega. Põhiliseks meedia- ja suhtluskanaliks on internet ning sotsiaalmeedia, mida tarbitakse eeskätt sõpradega suhtlemise ning filmide vaatamise eesmärgil, aga ka infoallikana: „Kui on vaja midagi otsida läti keeles või läti keele kohta, siis internet on igati kasulik.“

Etteruttavalt öeldes on läti keele kasutamise osas õpilastega samal arvamusel ka kooli õpetajad, kelle hinnangul ei pruugi läti keele kasutamine väga paljude õpilaste puhul väljaspool kooli võimalik ega vajalik olla. Seda seletatakse piirkondliku eripäraga ning Riia kui pealinna rolliga. Riias, kus on väga suur protsent vene keele kõnelejaid, võib hakkama saada ka ainult vene keelega. Statistikaameti andmete järgi elab Riias 2015. aastal 45,2% lätlast ja 38% venelasi (lähemalt uuringu 1. peatükis). Läti keele praktiseerimise võimalusi pakuvad eeskätt lätikeelsed huviringid.

Läti keele tulevik. Õpilaste käest uuriti ka seda, millisena nad näevad läti keele tulevikku. Esitatud põhiküsimused olid järgmised: „Kas läti keele kasutus tulevikus muutub? Kas hakkate tulevikus läti keelt kasutama rohkem või vähem? Kas teie arvates on olemas oht, et läti keel kaob ära?“

Tulevikus läti keele kasutamise vajalikkuse ja kasulikkuse osas jäädi lahkarvamusele. Läti keele kasutamise vajadus on eeskätt seotud iga õpilase tulevikuplaanidega ning sellega, kas enda tulevikku nähakse Lätis või mujal. Intervjuudes öeldut lühidalt kokku võttes nähtub, et läti keelt

peavad vajalikuks need õpilased, kes seostavad enda tulevikku Lätiga. Vajaduse läti keele edasise kasutuse järele seadsid kahtluse alla õpilased, kes kavandavad Lätist lahkumist (näide 9).

9) *Ma arvan, et me lähme välismaale ja seal ei ole üldse läti keelt.*

Õpilastele esitati ka küsimus, kas nende arvates on olemas oht, et läti keel kaob üldse ära. Ka siin tõusevad esile erinevad arvamused. Osa õpilasi ennustab julgelt läti keele kadumist, teised väidavad, et kindlasti mitte (vastust siiski täpsustamata): keele kõnelejate arv võib väheneda, kuid keel ise jääb püsima (näide 10). Võimalikest tulevikustsenaariumidest rääkides ollakse ka arvamusel, et läti keelt kasutab tulevikus suurem osa elanikkonnast kui praegu, sest muu emakeelega Läti elanikud lahkuvad välismaale ega hakka seal enam läti keelt kasutama (näide 11).

10) *Ei, läti keel jääb alles, aga [kasutatakse] vähem ja vähem.*

11) *Ei, noh, läti keeles seda kindlasti kasutatakse rohkem. Võib-olla venelased sõidavad Venemaale või teistesse riikidesse, lätlased jäävad siiski Lätti, sellepärast Lätis hakatakse seda [läti keelt] kasutama aina rohkem ja rohkem.*

Õpilaste läti keele oskus õpetajate ja juhtkonna hinnangul. Nii õpetajad kui ka juhtkonna esindaja peavad oma õpilaste läti keele oskuse taset põhikooli lõpus „rahuldavaks“: õpilaste riigikeele oskus varieerub õpilaseti, kuid kõik õpilased „saavad läti keelega hakkama“ (näide 12). Ühe intervjuus osalenud aineõpetaja hinnangul on õpilaste keeleoskus eksami sooritamiseks küll „rahuldav“, kuid keeleoskus ei pruugi olla sellisel tasemel, et õpilane end läti keeles suheldes vabalt tunneks (näide 13).

12) *Kõik lapsed räägivad läti keeles. Teine asi on see, kuidas – kes paremini, kes halvemini, aga kõik räägivad.*

13) *Eksami sooritavad kõik, aga kui vabalt ta tunneb ennast [läti keele kasutamisel], see on juba teine küsimus.*

Õpilaste õpimotivatsioon õpetajate ja juhtkonna hinnangul. Soov omandada läti keel ning edukus selles on kahtlemata seotud asjaoluga, kui motiveeritud on õpilased läti keelt õppima. Paraku tuleb tõdeda, et õpetajad olid motivatsioonist rääkides ebalevad ning asjakohast arutelu ei tekkinud. Kool on püüdnud õpilaste õpimotivatsiooni ka ise uurida ning teinud esimesed katsed vastava küsimustiku välja töötamiseks. Usaldusväärset metoodikal põhinevat uuringut läbi viidud siiski veel ei ole.

Läti keele õpetaja hinnangul on riigikeele õppimise edukus seotud nii õpilaste suhtumisega omandatavasse ainesse kui ka selle õpetajasse. Õpetaja lisab enda kogemusele tuginedes, et läti keele õpetajana töötamist alustades oli õpilastel põhjendamatult negatiivne suhtumine (kas uude õpetajasse, ainesse või mõlemasse korraga), mis pärast üksteise tundma õppimist olevat aga muutunud (lähemalt näide 14).

14) *Ja ma olen täheldanud, et kuni nad harjuvad minuga ära, aga alguses tulevad nad üsna negatiivselt meelestatuna. Mõne aja pärast kõik leebuvad /.../ Kas neil on*

mingi hirm või nagu õpilased ütlesid, et mingi ebakindlus. Aga enamasti nad on ... ma ei ütleks, et nad ei oleks motiveeritud klassis. Samas ma ei tea, mis juhtub pärast [järgmistes tundides, selle õpetaja tundidest lahkumise järel].

Kooli kauaaegne asedirektor läheb praeguste ja endiste õpilaste õpimotivatsiooni võrreldes tagasi Läti taasiseseisvumise järgsesse aega, rõhutades, et 1990. aastate algul oli õpilaste soov läti keelt õppida suurem kui praegu. See võis olla seotud sellega, et läti keelest sai riigikeel ning õpilased olid rohkem motiveeritud selleks, et omandada haridus ning jääda tööle Lätti. Tema sõnul mõjutavad õpilaste õpimotivatsiooni mitu tegurit, nagu näiteks õpilaste plaanid minna pärast keskkariduse omandamist mõnda lääneriiki või hoopis Venemaale. Õpilaste Lääne-Euroopasse minemise soovid tõstavad esiplaanile hoopiski inglise keele olulisuse. Intervjuus räägitut illustreerib järgmine näide (15).

- 15) *Tol ajal ei olnud probleeme, kõik tahtsid õppida läti keelt, rääkida läti keeles. Praegu on natukene keerulisem, motivatsioon kaob ja eriti neil lastel, kes mõtlevad, et nemad siia ei jää. Mõned ütlevad, et: „Meie lähme Venemaale, sinna õppima ja elama.“ Selliseid ei ole palju. Rohkem on inimesi, kes soovivad õppida edasi Euroopas, seega pööravad rohkem tähelepanu inglise keelele.*

Riigikeele õppimise puhul ei saa kooli juhtkonna sõnul mööda vaadata õpilaste vanemate rollist ning nende seisukohtade ülevõtmisest („läti keelt ei ole vaja, vene keelega saab hakkama“). Arvesse tuleb võtta ka õpilase elukohta: riigikeele oskus või oskamatus ning vajadus läti keele kasutamise järele varieerub Riias piirkonniti (näide 16).

- 16) *See on vanemate suhtumine, mida lapsed toovad kooli. Kui vanemad arvavad, et meil ei ole siin läti keelt vaja ... noh, Riias võib-olla isegi saaks läti keeleta elada, sest poodides saab vene keeles suhelda, on palju töökohti, kus saab vene keeles rääkida ja saada hakkama ilma läti keeleta.*

2.2. Riigikeele õpe Läti koolis

Rühmaintervjuu teine osa keskendus riigikeeleõppe korralduse küsimustele. Intervjuude teises osas küsiti õpilastelt ja õpetajatelt, kuidas konkreetselt on selles koolis riigikeele õpe korraldatud. Õpilastest informantidele esitati järgmised põhiküsimused: „Millised õppetegevused tunnis ja kodustes töödes on läti keele oskusele kõige kasulikud? Vähem kasulikud? Mille poolest erineb läti keele tund teistest keeletundidest? Kui kasulik on õppeainete õppimine läti keeles?“

2.2.1. Õpilaste kommentaarid

Läti keele tunnid ja tegevused tundides. Intervjuudes osalenud 9. klassi õpilased õpivad läti keelt viis ainetundi nädalas (korraga vastavalt kaks ja kolm tundi). Informantide hinnangul pole

võimalik konkreetsetest läti keele omandamist toetavatest harjutustest või ülesannetest rääkida, sest iga ülesanne on erinev ning arendab erinevaid osaoskusi. Siiski oldi pigem üksmeelselt seisukohal, et eri tegevustest aitavad läti keelt kõige paremini omandada rääkimist eeldavad harjutused ja ülesanded. Konkreetsetest tunnitegevustest näevad õpilased kõige „kasulikumana“ rääkimist eeldavate rühmatööde tegemist. Muudest tegevustest peetakse keeleoskuse arengu mõistes tulemuslikuks sõnavara ning grammatika õppimist, tõlkimist, aga ka esseede ning iseseisvate tööde kirjutamist (nt referaadid, lühitekstid), lätikeelsete tekstide ning lätikeelse ilukirjanduse lugemist. (Kirjandusest tõstetakse esile Imants Ziedonise muinasjuttude lugemist.) Kirjalikus eneseväljenduses peetakse vene keelega võrreldes keeruliseks pikendusmärkside kasutamist läti keeles. Kuulamisoskust aitab õpilaste hinnangul kõige paremini arendada lätikeelsete filmide ning uudiste vaatamine. Uudistesaadete puhul tõstetakse esile saatejuhtide selget diskussiooni, mis on läti keele õppimisel suureks abiks (näide 17).

17) *Veel on head uudised, sest seal nad räägivad väga selgelt ja sa saad siis aru ja saad väga kergesti õppida.*

Lätikeelsed muud ainetunnid. Õpilaste hinnangul on läti keele tunnid teistest võõrkeelte tundidest erinevad, kuid selgeid lahknevusi välja ei toodud. Osa õpilasi oli arvamusel, et läti keele tundides on suurem rõhk suhtlemisel kui grammatikal (nt inglise keele tundidega võrreldes), samas olid teised klassikaaslased vastupidisel arvamusel. Siinkohal tuleb rõhutada, et intervjuus osalenud õpilaste kogemused võõrkeeletundidest on erinevad, kuna õppetöö toimub eri rühmades. Läti keele õppimist toetava tegurina nähakse vene ja läti keele grammatilisi ühisjooni („Lausete moodustamine vene ja läti keeles on sarnane“).

Muude õppeainete läti keeles õppimist peeti oluliseks, kuna see võimaldab teatud teemavaldkonnad ning terminoloogia omandada läti keeles („Hiljem kogu see terminoloogia aitab meid, sest eksamid on läti keeles“). Kuna eksamid toimuvad läti keeles, peetakse vajalikuks kakskeelset õpet, sest see võimaldab õpilastel osaleda eri ainete olümpiaadidel, mis ükskeelses õppes võimalik pole. Samas ei nähta riigikeeles õppimise ning aine omandamise vahel keelelist seost: õppeaine võib olla raske ka olemuslikult ega ole tingitud keelest („Aine nagu aine, keel seda ei mõjuta“).

2.2.2. Õpetajate ja juhtkonna kommentaarid

Riigikeele õppe korralduse kohta küsiti arvamusi ka õpetajatelt ja kooli juhtkonnalt. Esitatud küsimused hõlmasid ainekava, õppematerjali ja tunni läbiviimist. Õpetajatele esitati järgmised põhiküsimused: „Kas teie õpetatava aine eesmärgid on saavutatavad? Kui tähtis on õppekava? Kas kasutate mõnda kohustuslikku õppematerjali või õpikut? Kas seda õpikut kasutades on võimalik aine eesmärgid saavutada?“

Kõik intervjuudes osalenud aineõpetajad olid arvamusel, et nende õpetatavate ainete eesmärgid on saavutatavad, kuid saavutamise edukus on individuaalne ning sõltub õpilasest ning tema

õpimotivatsioonist (lähemalt näited 18–20). Aine eesmärkide saavutamine nähtub riigieksami tulemustest (18).

- 18) *Ma ei arva, et need nõudmised [õppekava] on nii õudsed. Kui õpilane täidab kõik nõudmised, käib koolis, õpib, loeb kirjandust, suhtleb, siis need eesmärgid on saavutatavad. Ma ei näe mingeid takistusi. Ja muidugi peab olema soov, [see on] iseenesest mõistetav. See ongi motivatsioon.*
- 19) *Need, kes aktiivselt osalevad tundides. Need, kellel on laiem silmaring. Ka iseseisvalt need, kes teevad ettekandeid, referaate.*
- 20) *Muidugi jah, sest üks tulemuste näitajatest on riigieksam. Sest siin on näha, mida nad on saavutanud.*

Õppekava peetakse väga tähtsaks, sest see aitab jälgida, mida ja kuidas ning millises mahus tuleb õpetada, samuti annab see uusi ideid õppetöö korraldamiseks. Refereerides üht aineõpetajat, on õppekava tähtsaim dokument asja õpetajana tööd alustanutele, kel õppetöö kogemusi veel napilt (näide 21). Õppetöö planeerimisel lähtuvad õpetajad eelkõige õppekavast, kuid jälgivad ka seda, millised teemad on esitatud õpikutes või milliseid teemasid võidakse käsitleda riigieksamitel.

- 21) *Ja eriti, kui sa oled veel noor õpetaja. Ilma õppekavata sul polegi midagi teha.*
- 22) *[Õppekava] on väga tähtis. On võimalus visata pilk sellesse, kui hakkad ise kahtlema. Kas seda või teist asja on liiga palju või liiga vähe, mida sa nendelt nõuad. See on selline orientiir. Seal on märgitud ka selliseid asju, millele sa isegi ei mõtle, aga õppekavas see on. Ja siis on üllatus.*
- 23) *Esiteks riikliku õppekava järgi ja teiseks selle järgi, mis ülesanded tulevad riigieksamil.*

Kasutatavad õppematerjalid. Läti keele õppematerjalidega, eeskätt õpikutege, ollakse rahul. Läti keele õpetamisel kasutatakse vähemusrahvustele välja töötatud läti keele teise keelena õpikuid, mida saab edukalt kohandada vastavalt õpilas(t)e vajadusele (näide 24). Ka läti ajaloo ning muusika õpetamisel kasutatakse läti keelseid õpikuid.

- 24) *Meil on õpik, need on LAT2 välja töötatud raamatud. Need on väga head. Seal sees on grammatikat, võiks olla rohkem tekste sees, nendest on puudu praegu. Väga suur harjutuste valik. Nii nagu õppekavas on kirjas, et ei pea kasutama neid kõiki. Seal on väga hea gradatsioon, et kui tahad tugevamatele [anda raskemaid ülesandeid], siis on [õpikus] rohkem [raskusastmele vastavaid ülesandeid], kui nõrgematele, siis vähem.*

Läti keele õpiku sisu osas ollakse arvamusel, et õppetöös kasutatav õpik toetab aine eesmärkide saavutamist. Intervjuus osalenud läti keele aineõpetaja tõdeb, et kui veel mõni aasta tagasi valitses õpetajaskonna seas segadus, mis meetodikaga riigikeelt õpetada, siis nüüdseks on üksmeelele jõutud. Intervjuus öeldut illustreerib järgmine näide (25).

- 25) *Need raamatud ongi kõige paremad. Mitmeid aastaid me piinlesime raamatutega, oli igasuguseid. Moes oli kommunikatiivne lähenemine, grammatika praktiliselt*

puudus, oli raske mingit eesmärki saavutada. Alguses mul oli raske selle süntaksiga. Ei saanud aru, miks on põhikoolis neil süntaksit vaja. Nüüd ma olen aru saanud, et see on väga hea. Parim moment on siis, kui nad hakkavad mõtlema lause mõtte peale. Nad hakkavad aru saama lausest, mitte ainult üksikutest sõnadest, vaid nad hakkavad mõistma lauset nagu teksti. Sellepärast mulle meeldib see idee süntaksist.

Nagu jäi kõlama intervjuudest ning oli võimalik täheldada tunnivaatlusi tehes, kasutatakse riigikeele õppimisel õpiku kõrval mitmeid muid keeleõpet toetavaid, sh audiovisuaalseid vahendeid, nagu näiteks Powerpointi esitlused, Youtube'i videod (videod olid aktiivselt kasutusel läti ajaloo ning muusikaõpetuse tunnis). Seega ei tugineta eri teemade käsitlemisel mitte üksnes õpikutele, vaid valitakse eri viisid, et ainesisu õpilastele mitmekesisemalt esitada. Läti keele õpetaja sõnul pole õppetöös võimalik ainult ühest õppematerjalist lähtuda, sest eri autoritel on erinevad lähenemisviisid keelele (näide 26).

- 26) *Kasutan väga palju ja erinevaid õppematerjale. Eri autorite materjale. Iga autor võtab sellesama küsimuse ja vaatab seda natukene teistpidi. Ja olen täheldanud, et iga õpilane õpib ja mõistab erinevalt. Räägin, räägin, siis märkan, et tema ei saa aru, olgu, seletan natukene teisest aspektist, ahhaa, saigi aru. See ongi võimalus seletada ühte küsimust erinevatest aspektidest, mitte ainult nii nagu mulle meeldib.*

Keele eri osaoskuste arendamine. Vesteldes õpetajatega keele osaoskuste arendamisest, peetakse vähemalt keeleõppes kõiki osaoskusi samaväärselt oluliseks (lähemalt näites 27). Samas võidakse muudes õppeainetes (nagu läti ajalugu) mõne osaoskuse arendamisele suuremat tähelepanu pöörata. Nii näiteks keskendutakse ajalooõpetaja sõnul läti ajaloo tunnis riigieksami edukale sooritamisele, mistõttu lasub õppetöös suurem rõhk kirjutamisel ja lugemisel, kuid tähelepanu pööratakse ka rääkimisele. Õpetaja kommentaarid on esitatud näites 28.

- 27) *Ma üritan alati arendada kõiki osaoskusi, nii kuulamist, rääkimist kui ka lugemist ja kirjutamist. [...] Kõik toimub alati nagunii sünteesis. Tal [õpilasel] on raske vastata, kui ta ei saa aru, ei saa kirjutada, kui pole kuulnud, ei saa leida informatsiooni, kui loeb halvasti.*
- 28) *Me arendame kirjutamist, sest 9. klassi lõpus on neil eksam Läti ajaloos, nii et ma püüan teha kõik, et nad suudaksid kirjutada, sest üks ülesannetest on kirjand. Et nad saaksid lugeda, sest teine osa on seotud allikate lugemisega. Ja veel suuliselt, me teeme mõnikord nii, et nad kirjutavad referaate ja pärast seda teevad ettekandeid.*

Õppetööd raskendava tegurina nimetas läti keele õpetaja õpilaste erinevat keeleoskustaset, mis komplitseerib ühiste tegevuste ning kõigile jõukohaste harjutustega tunni läbiviimist ning õppetöös osalemist (näide 29).

- 29) [...] *tuleb alati niimoodi püsida keskel või otsida harjutusi nii nõrkadele kui ka tugevatele. See ongi see dilemma, millesse peab alati mahtuma. Peab töötama nii nendega, kes on nõrgemad, kui ka nendega, kes tugevamad.*

Intervjuus osalenud ajalooõpetaja sõnul on tundides osalevate õpilaste keeleoskus aine sisu ja terminoloogia mõistmiseks piisavalt hea, tõdedes siiski, et vahel tuleb terminite tähendussisu õpilastele lahti seletada. Kui õppeainet „Maailma ajalugu“ õpetatakse kakskeelsena, siis õppeaine „Läti ajalugu“ toimub ainult läti keeles (näide 30).

- 30) *Aga see on rohkem seotud sellega, et peab seletama, mis see on. Et kui sa seletad neile, siis probleeme ei ole.*

Kui ainet õpetatakse üksnes läti keeles, võib juhtuda olukordi, kus õpilased ei saa mõnest sõnast või terminist aru. Sellisel juhul võib õpilast aidata, kui õpetaja seletab lihtsamate sõnadega läti keeles või tõlgib tunni sisu vene keelde (näide 31), abiks on ka spetsiifilised ainesõnaraamatud (näited 32 ja 33).

- 31) *Tõlgin. Kindlasti. Küsin üle, see kuulub juba õppeprotsessi juurde. Üldiselt selles vanuses nad saavad hästi aru, oskavad keelt.*
- 32) *Noh, esiteks ma võin lihtsate sõnadega seletada neile, mis see on, ja kui on selliseid situatsioone, et pole üldse arusaadav, mis see on, siis ma saan kasutada [sõnastikku].*
- 33) *Jah, meil on peaaegu iga aine jaoks sellised sõnastikud. Terminoloogia sõnastikud. Nii keemia, füüsika, bioloogia kui ka informaatika jaoks.*

Olgu lisatud, et uuringu autor täheldas tunnivaatlusi tehes, et läti keele tunnis esines olukordi, kus õpilased küsisid, mida üks või teine sõna tähendab. Abiks olid klassikaaslased, kes aitasid sõna vene keelde tõlkida, samuti kordas õpetaja terminit vene keeles, veendumaks, et termini tähendus ei jäänud õpilasele arusaamatuks. Läti keele tundides olid kõikidel õpilastel töölaudadel läti-vene-läti sõnaraamatud, mida kasutati aktiivselt nii harjutuste tegemisel kui ka küsimuste moodustamisel.

Nii läti keele kui ka muusikaõpetuse tundides pööratakse eraldi tähelepanu ka kultuuriloolistele aspektidele, mis läbivad peaaegu kõiki käsitletavaid teemasid (eeskätt läti keele õppeaine puhul):

- 34) *Tegelikult me kõik [läti keele õpetajad] mõtleme, et kui meie ei räägi Lätist ja lätlastest, siis ei tee seda keegi.*

Küsimusele, millist tähelepanu pööratakse tundides grammatikale ja sõnavara omandamisele, vastas läti keele õpetaja, et mõlemad on olulised keele õppimisel, kuid mõnikord võib seda olla isegi liiga palju ja see võib olla liiga raske (näide 35).

- 35) *Võib-olla et vahepeal ikkagi liiga palju. Ja see [grammatika õppimise rohkus] mõnikord segabki keele omandamist loomulikumat viisil. /.../ Sõnavara tuleb täiendada pidevalt. Iga tund, praktiliselt iga tund. Ühel või teisel moel, aga iga*

kord ma vaatan, et oleks uusi sõnu. Näiteks kasvõi seda mängu [tunnivaatluse ajal] mängides, vähemalt paar sõna oli uut.

Kuigi läti keele õppeaines on keelevigadele tähelepanu juhtimine kahtlemata oluline, ei pruugi õpetaja hinnangul iga sõna ja häälduse parandamine alati vajalik olla. Õpetaja lähtub pigem seisukohast, et anda lastele võimalus rääkida ning ennast väljendada, grammatikavigadele tähelepanu juhtimine jääb kirjalike tekstide tagasisidesse. Õpetaja põhimõtteid vigade parandamisel ning hindamisel illustreerib näide 36.

- 36) *Aga sellisel rääkimise tasandil ma tegelikult ei hinda. Näiteks sellistes ettekannetes ma ei hinda grammatikat, ta räägib oma materjalist, nii et ma ei hinda grammatikat. Ma hindan ainult seda, kuidas ta räägib, kuidas loob teksti, kuidas leiab selle peamise mõtte. Grammatikat hindan ainult kirjalikes tekstides, etteütlustes, harjutustes, näiteks kui on ülesanne moodustada selline ja selline kesksõna, siis ma vaatan, et see kesksõna oleks õiges vormis, õiges arvus, õiges soos. Aga nii kaua, kui räägib, siis ma ei hinda seda.*

Grammatika omandamist ning suutlikkust ennast läti keeles kirjalikult väljendada peab oluliseks ka ajalooõpetaja, seda eeskätt ajaloo riigieksami tõttu (näide 37).

- 37) *Muidugi on see minu kohustus, et nende keel oleks grammatiliselt õige ja kui nad räägivad, et nad kasutaksid kõik õigeid käändelõppe. Jah, võib öelda, et ma teen seda.*

Seevastu muusikaõpetaja jaoks pole keelevigadele tähelepanu juhtimine primaarne, vaid keskendutakse aine sisule (näide 38).

- 38) *Mitte väga rangelt üritan neid parandada. See aine on meil üks kord nädalas, 40 minutit, ei jõua kogu aeg grammatikaga tegeleda, aga kui ütlevad näiteks valesti, siis parandan.*

Kõikidel tunnivaatlustel täheldas intervjuerija, et õpilased vastavad neile esitatud küsimustele aeglaselt ja läbimõeldud, tänu millele nende kõnes ei esine peaaegu üldse grammatikuvigu.

Õpilaste hindamine. Intervjuudes peatuti pikemalt ka hindamisel. Vastates küsimusele, kuidas mõjutab õpilase keelekasutus hindamist, tõdes ajalooõpetaja, et õpilaste korrektne grammatiline eneseväljendus on oluline, sest eksamid on läti keeles, kuid grammatikavead üldiselt õppeaine hinnet ei mõjuta (näide 39). Muusikaõpetaja, seevastu, võtab hindamisel arvesse asjaolu, kas kirjalik töö on esitatud läti või vene keeles, sellest tulenevalt võib õpilase hinne muutuda (näide 40).

- 39) *Ma pööran tähelepanu grammatikale, aga et oluliselt hinnet vähendada, ma arvan, et see ei ole päris õige nii teha ajalootunnis.*
- 40) *Ei, mõjutab ainult siis, kui see kirjalik töö on esitatud vene keeles. Kui ta tuleb ja ütleb, et ainult sellises keeles on töö. Aga viimasel ajal pole sellega kokku puutunud. Alates kaheksandast klassist esitavad tööd läti keeles.*

Muusikaõpetaja ei pea õpilaste grammatikavigade parandamist oluliseks, lisades, et see ei ole tema ülesanne (näide 41).

- 41) *Pikendusmärke ma ei paranda ... noh, kui ta on kuulmise järgi lause kirja pannud, ma ei paranda. Ma võin suuliselt üle küsida, ja ta oskab vastata, siis seda hinnatakse. Nii peenelt tekste ... see ei kuulu sinna.*

2.3. Ettepanekuid riigikeele õppe tõhustamiseks

Intervjuu kolmandas osas uuriti õpilaste ja õpetajate arvamusi riigikeele õppe korralduse kohta ja selle kohta, mida kool ja kodu võiksid teha õppe toetamiseks. Õpilastele esitatud põhiküsimus oli järgmine: „Mida saaksid teha õpetajad ja kool selleks, et õpilased oskaksid ja kasutaksid läti keelt rohkem ja paremini?“ Õpilaste kaudu püüti heita valgust ka nende vanemate seisukohtadele, küsides: „Kui oluline on teie vanemate jaoks läti keele õppimine koolis? Kas vanemad tunnevad huvi teie läti keele oskuse vastu? Kas vanemad toetavad teie läti keele omandamist?“

2.3.1. Õpilaste ettepanekuid

Õpetajate rollist rääkides olid õpilased ühisel arvamusel, et õpetajad võiksid õpilastega rohkem läti keeles suhelda – see puudutab eeskätt teiste õppeainete, st mitte läti keele õpetajaid. Samuti leiti, et keele õppimine ei peaks tähendama üksnes harjutuste tegemist või tekstide lugemist. Nii näiteks ei ole lauamängude mängimine õpilaste hinnangul mitte ainult lõbus, vaid ka kasulik viis keele omandamiseks. Täiendavate kommentaaridena lisati, et mõnikord on läti keele tundides mängitud „Läti“-nimelist lauamängu, mis sisaldab küsimusi ajaloo, kultuuri, looduse, geograafia, spordi ja muude valdkondade kohta ning tänu millele laienevad õpilaste teadmised eri valdkondadest, samal ajal aitab see läti keelt õppida. Leiti ka, et läti keelde tuleks tõlkida erinevaid arvutimänge, mis on keele õppimisel samuti abiks (näide 42–43).

- 42) *On mitmeid mängupoode nagu näiteks „Steam“, mis üldse ei tööta läti keeles, ainult vene või inglise keeles ja üldse paljud programmid ei tööta läti keeles. Ei ole tõlgitud. Ja me saame neid kasutada üksnes vene või inglise keeles.*
- 43) *Mul on mitu sõpra, kes on inglise keele ära õppinud üksnes arvutimänge mängides. Nad mängivad, loevad ja õpivad keele selgeks. Sedasama võiks teha ka läti keelega.*

Ühe õpilase ettepanekul võiksid kool ja õpetajad korraldada ühiseid tegevusi lätikeelsete koolidega, et läti ja vene õpilased saaksid omavahel rohkem suhelda (näited 44–45).

- 44) *Et õpilased läti koolidest ja vene koolidest saaksid kokku ja me räägiksime koos.*
- 45) *Et me võiksime suhelda päris lätlastega.*

Läti keele õpetajatelt oodatakse „elavamaid“ ainetunde, teistelt aineõpetajatelt kakskeelsuse suuremat osakaalu tundides ehk vene keele kõrval läti keele sagedasemat kasutamist. Õpilaste hinnangul mõistetakse ainesisu paremini küll vene keeles, kuid kui õpe on läbivalt kakskeelne, aitab see paremini kaasa aine mõistmisele mõlemas keeles.

Vanemate toetus ja roll. Vanemate toetusest riigikeele õppimisel arvati, et läti keele aine pole vanemate silmis tingimata olulisim: tähtsaks peetakse õpilaste häid tulemusi ning õppimist laiemas mõttes (näide 46), aga ka muude keelte oskust (näide 47).

- 46) *Muidugi [on läti keele tund oluline]. Samamoodi arvavad nad ka kõikide teiste ainete puhul.*
- 47) *Sama oluline kui see, et me omandame inglise keele või teisi keeli.*

2.3.2. Õpetajate ettepanekuid

Järgmisena võetakse vaatluse alla õpetajate ja kooli juhtkonna arvamused ja ettepanekud selles küsimuses. Põhiküsimus oli: „Mida on ministeerium/riik teinud, et läti keele õpet populariseerida / õpilaste motivatsiooni tõsta? Mida ministeerium/riik saaks veel teha?“ Täiendava küsimusena uuriti ka seda, millist koostööd teevad läti keele ja aineõpetajad.

Intervjuus osalenud direktori asetäitja leiab, et Läti haridus- ja teadusministeerium ja selle alluvuses olev läti keele agentuur hoolitsevad küll meetodiliste õppematerjalide väljatöötamise eest ja kontrollivad õppetulemusi, kuid töötavad rohkem õpetajatega (korraldades seminare ja andes välja õppematerjale), mitte õpilastega (48). Seetõttu leiti, et ministeerium võiks ka õpilastele suuremat tähelepanu pöörata.

- 48) *Läti keele agentuur tegutseb väga aktiivselt. Korraldavad õpetajatele seminare, väga häid seminare. Kirjutavad õpikuid, õppematerjale. Väga head ja uued õppematerjalid. Nüüd on 1. ja 2. klassile ja teistele klassidele. On terveid komplekte nii õppijale kui ka õpetajale. Kirjanduse raamatud 7. ja 8. klassile ja CD-sid ja töövihikuid. Nad teevad palju tööd selles suhtes. Aga nad ei tööta õpilastega, vaid õpetajatega.*

Konkreetsete ettepanekute asemel keskenduti intervjuudes eri probleemide kirjeldamisele, mis on rohkem või vähem seotud nii õppimise, õpetamise kui õpetajana töötamise motivatsiooniga. Oluline taustategur on riigi majanduslik olukord ning ühiskonnas valitsevad hoiakud keeleõppimise suhtes. Õpetajatöö madal tasustamine vähendab ka kõrgkooli lõpetanute huvi õpetajana töötamise vastu.

- 49) *Kui meie riik oleks natukene rikkam, siis oleks parem. Siis ei olekski huvi sõita kuskile mujale. Et oleks töökohti, et oleksid sellele vastavad palgad. Kogu aeg kurdetakse, et õpetajatel ei ole piisav palk. Ei ole see palk siiski korralik. Kui oleks õpetajatel parem palk, siis oleks rohkem õpetajaid, kes tuleksid tööle. Sest*

praegu on Lätis keskmine õpetajate vanus 50 ja pluss. Seega on koolis liiga vähe noori. Kui kooli tuleb tööle meesõpetaja, siis ei suuda ta selle palgaga oma peret ära toita.

Mainimist leidsid ka riigi poliitiline olukord, ühiskonna lõhestumine rahvuse ja keele põhjal, aga ka läti- ja venekeelse elanikkonna eri infokanalite tarbimine (näide 50).

50) *Nii et ongi siis läti kogukond, vene kogukond. Kõik on erinev – infoallikad on erinevad! See ongi oluline, et infoallikad oleksid sarnasemad!*

Lisaks on oluline üle vaadata hariduskorraldus. Õpetajad ja juhtkond väljendasid muret, et riigieksamite sooritamise kord ei ole alati õiglane: kui põhikooli lõpus sooritavad rahvusvähemuste koolide õpilased eraldi riigikeele eksami, siis keskkooli lõpus on riigikeele eksam kõikidele (nii läti kui ka rahvusvähemuste koolides) ühesugune:

51) *Üheksandas klassis on [läti keele] riigieksam. Kontrollitakse lugemist, rääkimist, õigekirja ja teksti loomist. Ja see eksam on siis vähemusrahvuste koolide jaoks. See on erinev läti koolidest. Nii kirjalikult kui ka suuliselt. Ja lapsed saavad sertifikaadi. Sertifikaat on tõendus, et on sooritanud riigieksami ja ka tõendus selle taseme kohta, et õpilane saab ... mitte õpilane, vaid inimene saab töötada Lätis. Ja 12. klassis on eksam läti keeles. Siin on eksam „Läti keel ja kirjandus“ – see on meie aine nimi 9. klassis, aga 12. klassis on „Läti keel“. Ja meie eksam on samasugune nagu läti koolides. Kõik eksamid on samad. Vanasti, kolm aastat tagasi oli veel vähemusrahvuste koolidel eraldi eksam, aga nüüd on kõigil koolidel sama eksam „Läti keel“. Kujutage ette, et seda sooritada ei ole lihtne.*

Intervjuus osalenud juhtkonna esindaja nimetab õpilasi motiveeriva tegurina õpetajate suhtlemist lastega läti keeles, mis arendaks ühtlasi vene emakeelega õpetajate läti keele oskust. Mitmel õpetajal puudub nende läti keele arengut toetav lätikeelne keskkond. Juhtkonna esindaja sõnul on koolis ette tulnud olukordi, kus õpetajad kardavad õpilastega läti keeles suhelda, kuna õpilaste keeleoskus on nende omast parem (näited 52–53).

52) *Suurem osa õpetajatest töötab veel Vene ajast. Läti keel on kõigil sooritatud – kõigil on C-tase, aga õpetajatel puudub keskkond, kus rääkida läti keeles. Kodus räägitakse vene keeles, õpilastega räägitakse vene keeles, loetakse kõike vene keeles.*

53) *Ükskord üks kehalise kasvatus õpetaja /.../ Ta räägib küll läti keelt, aga ta ütleb mulle: „Mul on ebamugav rääkida õpilastega läti keeles, nemad ju parandavad mind!“*

Õpetajate riigikeele oskus. Kooli juhtkonna esindaja sõnul on kooli mõnel õpetajal probleeme läti keelega ning suurem osa õpetajatest kõneleb emakeelena vene keelt. Mitu õpetajat on omandanud läti keele piisavalt heal tasemel, kuid on ka õpetajad, kelle läti keele oskus on puudulik. Küsimusele, kas õpetaja peaks oskama õpilaste emakeelt, vastasid kõik intervjuus osalenud õpetajad jaatavalt. Kui riigikeele või aineõpetaja emakeel on läti keel, on kahtlemata

parem, kui õpetaja oskab vene keelt, et ta saaks vajadusel õpilasi aidata (nt tundmatu sõnavara tõlkimisel vene keelde). Keerulisem on olukord siis, kui õpetaja emakeel on vene keel, sest läti keele kõnelemine ei pruugi õpetaja jaoks alati loomulik olla (näide 54)¹⁹.

- 54) *Et vene inimene räägib vene lastega läti keeles, tundub raske. Peaks ennast väga sundima, et rääkida läti keeles lastega. Siis lapsed kurdavad, et nemad ei saa aru, mida aines öeldakse läti keeles, ja siis on jälle surve õpetajale ja siis ta ei viigi läbi kogu tundi läti keeles. Õpetajas on asi. Kui kõik õpetajad oleksid kakskeelsed, siis probleeme ei oleks.*

Intervjuudes rõhutati korduvalt, et õpetaja peaks olema kakskeelne ning tundma ennast vabalt mõlemas keeles. Kui see ei õnnestu, võib kannatada õppekvaliteet.

- 55) *Mõned õpetajad töötavad küll läti keeles kogu tunni vältel, vaid vähesed teemad jäävad läti keeles käsitlemata. Põhikoolis on põhiliselt kakskeelsed tunnid. Seal on teistmoodi. Võib-olla kakskeelselt [tundi läbi viia] on isegi parem kui ainult läti keeles. Ma ise ei saa alati läti keele tundides ainult läti keelega hakkama.*

Samas ollakse ka arvamusel, et õpetajad peaksid ainetundides õpilastega aeg-ajalt ka vene keeles suhtlema, et veenduda selles, et õpilased on aine sisust õigesti aru saanud. Näiteks tuuakse läti keelt emakeelena kõnelev õpetaja, kes asus venekeelses koolis tööle, et omandada vene keel. Kooli juhtkonna esindaja hinnangul on selleks, et õpilased saavutaksid läti keeles hea keeleoskuse, hädavajalik, et koolis töötaksid kakskeelsed õpetajad, kes suudavad mõlemas keeles vabalt suhelda.

Õpetajate koostöö. Õpetajate koostöö koolis on väga tihe, seda eeskätt seoses õpilaste uurimistöödega. Koostööd tehakse ka teiste koolide õpetajatega (nt ühised seminarid, koosolekud). Koostöö eri vorme kirjeldatakse järgmistes näidetes (56–58).

- 56) *Jah, näiteks annan tekste läti keele õpetajatele, et nad räägiksid need tekstid läbi, siis on lihtsam töötada, näiteks kooris. Näiteks nad loevad läti keele tunnis selle teksti läbi, nüüd, kui laulupeoks valmistume. Tekst on keeruline, peab arendama diktsiooni ja artikulatsiooni ja läti keele õpetaja aitab.*
- 57) *Peaaegu igal [läti keele] õpetajal on mõni õpetajate rühm, kes tuleb nende juurde konsulteerima, mida ja kuidas paremini teha.*

¹⁹ Intervjueerija täheldas tunnivaatlust tehes, et vene emakeelega õpetaja kõnes esines läti keeles käände- ja pöördevigu. Kui ta palus õpilastel kirjutada vihikusse ühe termini seletuse, tekkis tal probleeme ühe lätikeelse sõna hääldamisega. Õpilased palusid sõna korduvalt uuesti hääldada ning jäi mulje, et sõna tähendus ning kirjpilt jäi neile ebaselgeks. Kuigi õpetaja enda sõnul pole tal probleeme enda väljendamisega läti keeles, jäi kooli juhtkond teisele arvamusele.

- 58) *Jah, meil tehakse koostööd. Kui rääkida minust isiklikult, siis Riias korraldatakse kursuseid, ajalooõpetajate koosolekuid, kus me räägime probleemidest, kui neid on. Aga kui rääkida lastest, siis jah, kui neil on probleeme grammatikaga, siis nad saavad pöörduda läti keele õpetaja poole.*

2.4. Kokkuvõte

Külastatud Läti vene õppekeele koolis olid kõik õpilased üksmeelselt arvamisel, et nende tugevaim keel on vene keel. Vastust võib lugeda ootuspäraseks, kuna vene keel on ka enamiku vastanute emakeel. Samas ei peeta läti keelt alati vene keele järel kõige paremini osatavaks keeleks: nii näiteks pidas mitu õpilast inglise keele oskust läti keele oskusest paremaks. Üldjuhul olid kõik vastanud enda läti keele oskustega rahul. Ka õpetajad ja juhtkonna esindaja peavad oma õpilaste läti keele oskuse taset põhikooli lõpus „rahuldavaks“: õpilaste riigikeele oskus varieerub õpilaseti, kuid kõik õpilased „saavad läti keelega hakkama“.

Läti keele õppimise olulisust põhjendati üksmeelselt asjaoluga, et „elatakse Lätis ja läti keelt on vaja suhtlemiseks“, kuid oldi ka arvamisel, et läti keele oskust on vaja isikliku hariduse saamiseks. Inglise keelt peeti aga veelgi olulisemaks, sest osa õpilasi soovib pärast keskhariduse omandamist lahkuda välisriiki. Vanemate toetusest riigikeele õppimisel arvati, et läti keele aine pole vanemate silmis tingimata olulisim: tähtsaks peetakse õpilaste häid tulemusi ning õppimist laiemas mõttes, aga ka muude keelte ja eriti just inglise keele oskust.

Küsimusele, kas õpilased peavad end mitmekeelseks, vastasid õpilased nii eitavalt kui ka jaatavalt. Üldiselt peeti mitmekeelsust rikastavaks, kuid sellesse teemasse ei olnud õpilased – tundub nii – süvenenud.

Läti keele õpetusega olid õpilased üldjoontes rahul. Muude õppeainete läti keeles õppimist peeti oluliseks, sest see võimaldab teatud teemavaldkonnad ning terminoloogia omandada läti keeles. Kuna keskkooli lõpueksamid toimuvad läti keeles, aitab kakskeelne õpe ka nendeks paremini ette valmistada. Samas ei nähta riigikeeles õppimise ning aine omandamise vahel keelelist seost: õppeaine võib olla raske ka olemuslikult ega ole tingitud keelest. Aineõpetajatelt ootavad õpilased kakskeelsuse suuremat osakaalu tundides ehk vene keele kõrval läti keele sagedasemat kasutamist. Õpilaste hinnangul mõistetakse ainesisu paremini küll vene keeles, kuid kui õpe on läbivalt kakskeelne, aitab see paremini kaasa aine mõistmisele mõlemas keeles.

Kõik intervjuudes osalenud aineõpetajad olid arvamisel, et nende õpetatavate ainete eesmärgid on saavutatavad, kuid saavutamise edukus on individuaalne ning sõltub õpilasest ning tema õpimotivatsioonist. Ainekava peetakse väga tähtsaks, sest see aitab jälgida, mida ja kuidas ning millises mahus tuleb õpetada, samuti annab see uusi ideid õppetöö korraldamiseks. Aineõpetajate ja läti keele õpetajate koostöö koolis on väga tihe, seda eeskätt seoses õpilaste uurimistöödega.

Läti keele õppematerjalidega, eeskätt õpikutega, ollakse rahul. Läti keele õpetamisel kasutatakse vähemusrahvustele väljatöötatud läti keele teise keelena õpikuid, mida saab edukalt kohandada vastavalt õpilas(t)e vajadusele. Ka Läti ajaloo ning muusika õpetamisel kasutatakse lätikeelseid õpikuid. Uuringu autor täheldas tunnivaatlusi tehes, et läti keele tunnis tuli ette olukordi, kus õpilased küsisid, mida üks või teine sõna tähendab. Abiks olid klassikaaslased, kes aitasid sõna vene keelde tõlkida, samuti kordas õpetaja terminit vene keeles, veendumaks, et termini tähendus ei jäänud õpilasele arusaamatuks.

Õpetajate rollist rääkides olid õpilased ühisel arvamusel, et õpetajad võiksid õpilastega rohkem läti keeles suhelda – see puudutab eeskätt teiste õppeainete, mitte läti keele õpetajaid. Samuti leiti, et keele õppimine ei peaks tähendama üksnes harjutuste tegemist või tekstide lugemist. Tunti puudust ka ühistegevustest läti koolidega, et läti ja vene õpilased saaksid omavahel rohkem suhelda.

Õpilaste huvid ja võimalused läti keele kasutamiseks on erinevad. Koolikeskkonnas on põhiline suhtluskeel vene keel ning läti keelt kasutatakse väljaspool läti keele ainetunde harva. Seevastu väljaspool kooli sõltub läti keele kasutamine suuresti õpilaste enda initsiatiivist. Õpetajate hinnangul ei pruugi läti keele kasutamine olla väga paljude õpilaste puhul väljaspool kooli võimalik ega vajalik. Riias, kus on väga suur vene keele kõnelejate osakaal, võib hakkama saada ka ainult vene keelega. Lätikeelseid meediakanaleid jälgitakse harva, eriti vähene on lätikeelsete uudistesaadete jälgimine.

Suhtumine läti keele kestlikkusesse on selgelt seotud õpilase tulevikuplaanidega. Suur osa sidus oma tuleviku Lätist lahkumisega ja teema läti keele tulevikust ei tundunud neile oluline. Arvati ka seda, et läti keele kasutajate osakaal on Lätis tulevikus suurem kui praegu, sest muu emakeelega Läti elanikud lahkuvad välismaale.

Kooli asedirektori sõnul on õpilaste õpimotivatsioon võrreldes Läti taasiseseisvumise järgse ajaga langenud. 1990. aastate alguses olid õpilased rohkem motiveeritud, et omandada haridus ning jääda tööle Lätti. Tema sõnul mõjutab õpilaste õpimotivatsiooni mitu tegurit, näiteks õpilaste plaanid minna pärast keskhariduse omandamist mõnda lääneriiki või hoopis Venemaale. Õpilaste Lääne-Euroopasse minemise soovid tõstavad esiplaanile hoopiski inglise keele olulisuse. Jutuajamistes õpetajatega leidis mainimist ka riigi poliitiline olukord, ühiskonna lõhestumine rahvuse ja keele põhjal, aga ka läti- ja venekeelse elanikkonna eri infokanalite tarbimine, samuti õpetaja elukutse madal prestiiž ühiskonnas ja kehv palk. Koolis on probleeme ka õpetajate läti keele oskusega. Mitmel õpetajal puudub nende läti keele arengut toetav lätikeelne keskkond. Juhtkonna esindaja sõnul on koolis ette tulnud olukordi, kus õpetajad kardavad õpilastega läti keeles suhelda, kuna õpilaste keeleoskus on nende omast parem. Ideaalina näeb juhtkond, et koolis töötaksid kakskeelsed õpetajad, kes suudavad mõlemas keeles vabalt suhelda.

Õpetajad ja juhtkond väljendasid ka muret, et riigieksamite sooritamise kord ei ole alati õiglane: kui põhikooli lõpus sooritavad rahvusvähemuste koolide õpilased eraldi riigikeele eksami, siis keskkooli lõpus on riigikeele eksam kõikidele ühesugune.

3. Leedu

Analüüs tugineb Vilniuse kahes muu kui leedu õppekeelega koolis korraldatud intervjuudele ja tunnivaatlustele. Intervjueerija (ühtlasi ka alapeatüki analüüsi autor) külastas ühte Vilniuse poola õppekeelega põhikooli ja ühte vene õppekeelega keskkooli. Intervjuud viidi koolides läbi põhikooli 8. klassi õpilastega, riigikeele õpetajate, leedu keeles ainet õpetavate pedagoogide ja koolide juhtkonnaga (mõlemas koolis direktor, asedirektorid või õppealajuhatajad). Intervjuud olid vormilt poolstruktureeritud teemaintervjuud, milles osalesid õpilased (poola koolis 17, vene koolis 15), riigikeele õpetajad (poola koolis 5, vene koolis 4), aineõpetajad (kummaski koolis 1) ning kooli juhtkonna esindajad (poola koolis 2, vene koolis 3). Kogutud ainekogu maht on kokku umbes 5,5 tundi (2 tundi 15 minutit poola koolis, 3 tundi ja 18 minutit vene koolis). Pikimad jutuajamised toimusid vene koolis riigikeele õpetajate ja juhtkonnaga (mõlema rühmaga üle tunni). Kõik intervjuud tehti leedu keeles. Analüüsis toodud tsitaadid intervjuudest on tõlgitud eesti keelde ja adapteeritud kirjakeelseks. Välja on jäetud kõnekeelele iseloomulikud kordused, partiklid jms. Välitööd toimusid käesoleva aasta jaanuaris.

Intervjuude tegemiseks oli analüüsi autoril olemas luba mõlema kooli direktorilt, kes olid ühtlasi kursis uuringu eesmärkidega. Koolide külastamisele aitasid väga palju kaasa autori kolleegid Vilniuse ülikoolist. Poolakeelne kool Leedus ei ole varmas külalisi vastu võtma (leedu keele erialaspetsialistide hinnang suulistes vestlustes). Ka alapeatüki autor sai mitu äraütlevat vastust just poola koolidest. Mõlema kooli külaskäigu ajal andis intervjueerija pikema ülevaate uuringust nii kooli juhtkonnale kui ka õpetajatele. Koolide juhtkonnad teavitasid uuringust ja intervjuudest kõikide intervjuudes osalenud õpilaste vanemaid. Kõigi osalemine intervjuudes oli vabatahtlik.

Välitööde tegemisel on juhitud kvalitatiivsete uuringute heast tavast ning järgitud uurimistöde eetikast ning osalejate anonüümsuse tagamise nõuet. Sestap ei avaldata uuringus kooli ega intervjuudes osalenud õpilaste ning õpetajate isikuandmeid. Paraku tuleb aga tõdeda, et kogu ainekogu on jätnud jälje juhtkonna esindaja (õppealajuhataja, asedirektor) viibimine õpilastega peetud intervjuude juures ja seda mõlemas koolis. Kuigi õpilased osalesid intervjuudes elavalt ja suhteliselt vabalt, tekitas õpetaja juureolek mõnele küsimusele vastamises pingeid, millele juhitakse alapeatükis ka tähelepanu. Intervjuud riigikeele õpetajate ja aineõpetajatega toimusid ilma juhtkonna juuresolekuta. Kõik pedagoogid olid pika õpetamisstaaziga: vanim töötanud koolis üle 30 aasta, noorim 14 aastat.

Intervjuuainestiku kõrval kasutatakse täiendava ainekuna osalusvaatlusi, mille käigus külastas autor 5 leedukeelset ainetundi poola koolis (3 riigikeele tundi, leedu kirjanduse ja kunstiopetuse tund) ja 3 leedukeelset ainetundi vene koolis (riigikeele, tehnoloogia ja füüsika tund).

Koolid on Vilniuses tüüpilised piirkonnakoolid, paiknevad uuslamurajoonides. Poola kooli juhtkond rõhutas korduvalt, et kooli eesmärk on pakkuda lastele poola keele ja kultuuri keskkonda, aga loomulikult ka head riigikeele ja Leedu tundmist. Vene kooli juhtkond rõhutas, et kool on kakskeelse õpetusega kool. Mõlema kooli õpilased on enamikus sündinud ja kasvanud Leedus.

3.1. Poola kool Leedus

Külastatud poolakeelne kool, progümnaasium, st klassid 1–8, asub Vilniuse uuslamurajoonis, koolis on 800 õpilast, kes on väga erineva sotsiaalse taustaga. Õpilaste arv koolis on viimastel aastatel kasvanud, mis näitab kooli head taset ja atraktiivsust vanemate silmis. Teisalt annab see ka tunnistust poola juurtega perede suurenenud soovist pakkuda oma lastele poolakeelset õpikeskkonda ja ergutada nende poola (kultuuri)identiteeti. Õpilased on kas poola või segaperekondadest. Leedu keeles õpetatakse riigikeele tundidele lisaks veel kunstiõpetust ja kehalist kasvatust. Neid aineid õpetavad emakeelsed leedulased. Kooli juhtkonna seisukoha järgi ei peeta vajalikuks lisada leedukeelset aineõpet, sest lapsed omandavad leedu keele piisavalt hästi keelekeskkonnas elades ja hea leedu keele õpetuse tõttu. Kuna lapsed jätkavad õpinguid põhiliselt poolakeelses gümnaasiumis, peetakse väga oluliseks neid selleks ka ette valmistada. Leedu keele tundide arv nädalas on 1. klassis 3 tundi, 2. ja 3. klassis 4 tundi, 4.–8. klassis 5 tundi. Leedu keele tundides on kasutusel samad õpikud nagu leedu koolis, kuni 4. klassini aasta nooremate omad. Õpetajate sõnul tulevad paljud lapsed kooli olematu leedu keele oskusega, kuid murrang riigikeele oskuses saabub 4. ja 5. klassis. Sealt edasi suhtlevad õpilased vabalt leedu keeles. Poolakeelsetes ainetundides on kasutusel leedu õpikute poolakeelsed tõlked, kuid töövihikud on leedukeelsed. Õpetajate sõnul omandavad õpilased sel moel mõlema keele ainesõnavara. Kooliruumis kasutatakse kahte keelt: sildid, ametlikud teated (tunniplaan) leedu keeles, isiklikud teated õpetajate toas („Pakun abiellumise puhul torti“) poola keeles. Seinalehed, mitmesugused laste kirjutised jms seintel on leedu-, poola- ja ingliskeelsed. Lapsed räägivad omavahel poola keeles, ka õpetajad enamasti, leedu emakeelega õpetajatega suheldakse leedu keeles.

Koolis on palju huvitegevust: spordiringid, muusikaring, algklasside lastel leedu keele ring (väga populaarne), tantsuring (ballett), arvutiring, käsitööring. Ringi keel sõltub juhendajast. On poola-, aga ka leedukeelseid ringe. Info vanematele esitatakse nii poola kui ka leedu keeles, kooli koduleht on poola ja leedu keeles. Kõik leedu keele õpetajad on leedu emakeelega või kakskeelsed leedu filoloogid, kelle leedu keel on laitmatu, sh ka hääldus ilma aktsendita.

3.1.1 Riigikeele oskus, selle kasutamine ja olulisus. Õpilaste kommentaarid

Poola koolis korraldati põhikooli lõpuklasside õpilastega rühmaintervjuu, millest võttis osa 17 last vanuses 16–17 aastat. Riigikeele oskusega seonduvad küsimused esitati õpilastele üldise keelteoskusega seotud küsimuste kontekstis. Põhiküsimus oli: „Milliseid keeli te õpite ja olete õppinud?“. Täiendavate allküsimustena otsiti vastuseid järgmistele küsimustele: „Milline on sinu kõige tugevam keel, milline kõige nõrgem keel? Kas sa oled rahul oma leedu keele oskusega? Kui oluline on sinu jaoks leedu keele valdamine (võrreldes teiste keeltega)? Miks leedu keelt

peab / ei pea õppima? Kas on veel mõni keel, mille valdamist pead oluliseks? Miks? Kas sa pead ennast mitmekeelseks? Miks pead / ei pea? Mida mitmekeelsus sinu jaoks tähendab? Kas mitmekeelsus tuleb inimesele kasuks või kahjuks?“

Õpilaste emakeel, leedu keele ja teiste keelte oskus. Kõik intervjuus osalenud õpilased nimetasid oma emakeeleks poola keelt, üks õpilane teise emakeelena ka leedu keelt. Samas ei olnud poola keel sugugi kõigi informantide tugevaim keel: viie õpilase hinnangul on selleks hoopiski vene keel. Seik on iseenesest vägagi tähelepanuväärne ja näitab poola kultuuriidentiteedi tugevust ja olulisust: vaatamata sellele, et tugevaim keel on vene keel, on õpilase arvates tema tunnetuslikult omaseim keel – emakeel – hoopis poola keel. Kõik intervjuueeritavad nimetasid osatavate keelte seas ka leedu keelt ja olid oma leedu keele oskusega igati rahul. Vastates küsimusele „Miks on vaja osata leedu keelt?“, põhjendati seda eeskätt asjaoluga, et ollakse Leedu kodanikud, elatakse Leedus ning et leedu keel on riigikeel (näited 1 ja 2). Anti ka väga konkreetseid vastuseid, milles tõmmati selge paralleel keeleoskuse ning Leedus töötamise vahele, nähes tööturule sisenemise eeldusena leedu keele oskust (näide 3). Leedu keele kõrval peeti oluliseks ka vene ja eriti inglise keele oskust, sest „inglise keelega on võimalik igas riigis hakkama saada“.

- 1) *Minu arvates me peame oskama hästi leedu keelt, sest me oleme leedu kodanikud, me elame siin ja peame teadma, mida teised räägivad.*
- 2) *Me peame oskama leedu keelt, et saaksime suhelda ja sõpru leida, et saaks tutvuda uute inimestega.*
- 3) *Et leida tööd näiteks. Ilma keeleoskusega me ei leia Leedus kuidagi tööd.*

Mitmekeelsus ja mitmekeelne identiteet. Poola kooli õpilased on enda jaoks selgelt teadvustanud oma kaks- või isegi mitmekeelse identiteedi. Vastates küsimusele „Kas sa pead ennast kakskeelseks?“, oli kõigi vastus jaatav. Ka oli kõigi vastanute lähedaste ja tuttavate seas palju kakskeelseid inimesi ning ka õpilased pidasid kakskeelsust tavapäraseks ehk „normaalseks“, mitte erandlikuks nähtuseks. Peeti ka harilikuks, et kodus räägitakse ühte või mitut keelt (nt vene või poola) ning sõpradega ja väljaspool kodu suheldakse teises keeles (leedu keeles). Mitme keele oskuses nähakse eelkõige pragmaatilisi eeliseid (lähemalt näited 5 ja 6). Kuna intervjuus osalenud õpilaste jaoks on mitmekeelsus elu loomulik osa, siis selle peale väga palju ei mõeldagi.

- 4) *[Mitmekeelsuse] positiivne pool on see, et on võimalik tööd leida. Näiteks tööl küsitakse, mis keeli sa oskad. Ja mida rohkem keeli oskad, seda parem.*
- 5) *Kui töö on seotud suhtlemisega, siis mida rohkem keeli sa oskad, seda rohkem on võimalik teistest maadest pärit inimestega rääkida. Näiteks kui oskad poola keelt, saad [suhelda] poolakaga, kui oskad vene keelt, saad [suhelda] venelasega ja nii edasi.*

Mitmekeelne identiteet ei tähenda automaatselt mitmekultuurilist identiteeti, enda tunnetuslikku samastamist kõigi kõneldavate keeltega. Õpilaste vastustes ei kuuldunud küll kordagi, et nad on leedulased. Pigem jäi kõlama üldine ebalus enda samastamise osas (näide 6). Vaatamata

sellele, et kõigil oli leedu sõpru, tunnetati ühiskonnas teatud tõrjutust poola ja vene keelt rääkijate suhtes, seda illustreerivad näited 7 ja 8.

- 6) *Ma ei ütleks, et ma olen leedulane. Ma lihtsalt õpin seda keelt ja elan Leedus. Ma ütleks, et ma olen ... no ma ei ole ikka päris poolakas ka, sest mu peres ja kõik mu sugulased räägivad vene keelt. Nad on venelased. Ma ise ka ei tea, miks ma poola koolis käin.*
- 7) *Vahel on mõistlik mitte öelda, et oled poolakas või nii. Praegu on suurem osa sellised leedulased, kellele poolakad ja venelased ei meeldi. On väga vastu.*
- 8) *Näiteks minu sõbranna teab, et ma olen poolakas. Ta on leedulane. Tema vanematele venelased just eriti ei meeldi, aga minuga nad küll suhtlevad ja ei ole [meie sõbrustamise] vastu.*

Õpilaste leedu keele oskus õpetajate ja juhtkonna hinnangul. Õpilaste keeleoskusele paluti anda hinnang ka nende õpetajatel ja kooli juhtkonnal. Vestlused toimusid nelja poolstruktureeritud intervjuu vormis, eraldi leedu keele õpetajatega (2 intervjuud, 5 osalejat), leedu keeles ainet õpetava kunstiõpetajaga ning kooli juhtkonnaga (direktor ja õppealajuhataja). Õpetajaile ja juhtkonnale esitatud põhiküsimus oli sõnastatud järgmiselt: „Kas teie kooli põhikoolilõpetajad saavutavad leedu keeles taseme, mis võimaldab neil edaspidi selles keeles toime tulla?“ Täpsustavate allküsimumustega uuriti, mis tingimused soodustavad või takistavad õpilaste keeleoskuse arengut (nt õppetöö korraldus ja kvaliteet, õppematerjalide kvaliteet, õppijate motivatsioon ja aktiivsus, ühiskondlikud olud ja surve vms). Hinnang paluti anda ka selle kohta, kas koolis saavutatav leedu keele tase võimaldab õpilastel jätkata edasisi õpinguid probleemideta või leida töökohta.

Õpetajate hinnangul on õpilaste leedu keele tase põhikooli lõpus „igati hea“ (näide 9). Samal arvamusel oli ka kooli juhtkond. Suuremalt jaolt jätkatakse õpinguid poolakeelses gümnaasiumis, kus tuleb 12. klassi lõpus sooritada samasugused eksamid nagu leedukeelses gümnaasiumis, st eksamid on leedu keeles (näide 11). Õpetajatele teadaolevalt on õpilaste tulemused ka gümnaasiumiosas „väga head“ (näited 10, 13) ning nende hea leedu keele oskus võimaldab õppimist jätkata ülikoolide leedukeelsetel õppekavadel (näide 12). Samas on õpilaste leedu keele oskuse tase isikuti erinev ja leidub ka neid, kellel õpimotivatsiooni puudumine, kehvemad akadeemilised eeldused, sotsiaal-majanduslik taust jms ei ole alati andnud vajalikke tulemusi (näide 10).

- 9) *Kui nad kooli lõpetavad, ma näen, neil ei ole [leedu keelega] mingeid probleeme, saavad edasi õppida, võivad suhelda.*
- 10) *Nagu ma kuulnud olen tagasisidest, siis gümnaasiumi õpetajad on tulemustega rahul. Ka õpilased on rahul. Kui saad mõnega kokku ja küsid, et kuidas läheb, siis ütlevad, et kõik on korras, läheb väga hästi, hinded on head. Noh, muidugi, kui on motiveeritud lapsed, ma ei räägi siin kõikide tulemustest.*
- 11) *Aga eksamid sooritavad ju ühesugused, koos leedu koolide lõpetajatega.*
- 12) *Pärast gümnaasiumi õpivad ülikoolis juba leedu keeles.*

Õpetajate sõnul oskavad nende põhikooli lõpetajad väga hästi kolme keelt: poola, vene ja leedu keelt. Üks põhjus, miks kolmkeelsus on kergesti saavutatav, on lähedane keelesugulus („Leedu ja poola keel on väga lähedased“; „Lapsed räägivad ka vene keelt ja need kolm keelt on sarnased. Noh, leiavad vasteid“), mis toetab passiivse keeleoskuse kiiret saavutamist, ümbritsev keskkond on aga toeks kõigi kolme keele paralleelses arengus.

Juhtkond hindas väga kõrgelt õpetajate tööd esimestes klassides, et laste suhtlusbarjäär kaoks ning leedu keele oskus kiiresti areneks (näide 13), tuues erinevaid näiteid, kuivõrd kiiresti võib keeleoskus õpetajate ja leedukeelsete sõprade toel edeneda. Käesoleva peatüki autor külastas leedu keele tundi 3. ja 8. klassis ja tõdes ka ise nooremate õpilaste veel suhteliselt tagasihoidlikku suhtlemisostkust leedu keeles, nad vajasisid pidevalt õpetaja abi oma mõtete formuleerimisel. 8. klassis ei olnud aga õpilastel enam mingeid keelebarjääre, leedu keele tunnis töötades suhtlesid lapsed omavahel ülesandeid täites leedu keeles. Õpetaja pidi ainult paaril üksikul juhul õpilasele keele osas appi tulema, näiteks hääldust parandades. Õpetajad nimetasid positiivsena asjaolu, et keeleõpe toimub väikestes rühmades ning iseloomustasid kõnekalt laste keelelist arengut põhikooli jooksul (näide 14).

- 13) *Neil ei ole julgust alguses, nad kardavad väga rääkida. Isegi terviseprobleemid tekivad – kõht valutab, pea valutab, sest oli vaja minna leedu keele tundi. Seda jääd murda on väga raske. See juhtub ikka tänu õpetajatele. Ja on siis ka need õpetajad, kes räägivad leedu keelt – kunsti, kehalise kasvatusena. Ja [laps] võtab kogu oma jõu kokku, et läbi murda. Ja murrabki läbi. /.../ Kui on huvitav, kui õpetaja on huvitav. Ja head sõbrad. On häid sõpru leedu koolist, kes räägivad õigesti [korrektset] keelt. Neil, kellel on sõpru leedu koolist, need hakkavad hästi rääkima. On ka palju lapsi, kes lihtsalt räägivad, kuigi teevad vigu. Siin on õpetajal palju tööd.*
- 14) *Meie koolis on see reegel, et kõik klassid on rühmadeks jaotatud, et on näiteks ka ainult 11 last rühmas. Tingimused on loodud. Ja kolmandas klassis toimub õpilastel läbimurre, et nad saavad juba aru ja oskavad ülesandeid lahendada. Neljandas me siis kinnistame. Tulevad viiendasse klassi, meil on ju emakeelsete [leedulaste] õpikud, tööd teha on palju lihtsam juba, sest nad oskavad keelt. Pärast siis vanemates klassides on grammatika. Noh, neile on grammatika raskem.*

Leedu keelt emakeelena kõneleva kunstiõpetaja sõnul pole õpilaste jaoks raske ka leedukeelne ainetund. Vajadusel tõlgitakse terminid poola keelde (näide 15), kuid seda tuleb teha väga harva, sest vajadus puudub. Sama kehtib ka nooremate õpilaste puhul (näide 16). Õpetaja sõnul aitab leedukeelne aineõpetus kindlasti kaasa laste üldisele leedu keele arengule (näide 17). Tunnivaatlust tehes torkas intervjuueerijale silma, et leedu keele ainetundides suhtlesid lapsed rühmatööd tehes omavahel lisaks poola keelele ka leedu keeles, kuid õpetajaga leedu keeles. Kunstiõpetuse tunnis kasutatavaid keelevelikute põhimõtteid kirjeldas õpetaja lähemalt temaga tehtud intervjuus (vt näide 18).

- (15) *Meil ei ole probleeme [leedu keelega]. Lapsed räägivad üsna vabalt leedu keeles, saavad aru. Kui millestki aru ei saa, siis proovime poola keeles rääkida. Kui on mingi keeruline termin, võib-olla on vahel vaja [tõlkida], aga see on väga erandlik. Nad räägivad üsna head leedu keelt ja saavad aru.*
- (16) *Väikeste puhul ka. Viies klass – mul on viienda klassi omad ka, nendega räägime ka leedu keeles.*
- (17) *Noh, ma arvan, et lapsed, kui nad ainult leedu keelt kuulevad, siis nad arenevad [leedu keele oskuste osas], saavad rohkem teada. Me kasutame leedukeelseid kunstitermineid. Kunsti kaudu arendavad oma leedu keelt.*
- (18) *Mina räägin nendega leedu keeles, aga lasen neil omavahel suhelda poola keeles. Ja ütlen ka, et kui sa mõnda sõna ei tea [leedu keeles], siis ütle poola keeles. Siis proovime koos seda probleemi lahendada.*

Leedus toimuvad mitmed õpilaskonkursid ei erista lapsi keele põhjal, vaid võistlustest ja üritustest võtavad ühiselt osa nii leedu, poola kui ka vene koolide lapsed. Selline korraldus viitab rahvusvähemuste koolide õpilaste heale riigikeele oskusele (näide 19).

- (19) *Noh, lastel, kui neil on mingid konkursid, meie lapsed võtavad osa. Leedu keeles. Tervishoiu, igasugused sellised projektid, mälumängud.*

Õpilaste mitmekeelsus ja identiteet õpetajate ja juhtkonna hinnangul. Õpetajate ja kooli juhtkonnaga vesteldi ka õpilaste hoiakutest mitmekeelsuse suhtes. Kuna paljud õpilased on kolmkeelsed, kes räägivad poola, leedu ja vene keelt ning õpivad lisaks inglise keelt, oskavad õpilased ka õpetajate arvates oma mitmekeelsust väärtustada (näide 20).

- (20) *Nad võrdlevad ennast teistega, näiteks välismaalastega, kes oskavad oma emakeelt ja siis veel ühte, no hästi, oskavad inglise keelt. Saavad aru, et nad on siiski neist teistest rikkamad selles osas.*

Õpilaste identiteedi puhul oldi ühel meelel, et õpilased (ja üldse – Leedus elavad poolakad) nimetavad ennast Leedu poolakateks, mis tähendab oma juurte, keele, kultuuri, aga kindlasti ka usukommete samastamist ja sidumist eeskätt Poolaga. Teisest küljest avaldab oma keele, kultuuri ja traditsioonidega mõju ka Leedu kui õpilaste elukeskkond. Seetõttu on õpilastel (aga ka koolis töötavatel poola õpetajatel) oluline rõhutada kuuluvust mõlemasse identiteediruumi, nagu illustreerivad näited 21–23. Kui võrrelda siin aga õpilaste vastuseid, siis torkab pigem silma õpilaste kultuurilise identiteedi hägusus, vt näide (6). Ühelt poolt õpitakse (paljuski vanemate soovil) poolakeelses koolis, teisalt võib pere ja sugulaste taust olla pigem venekeelsusega seoses hoopis selline, et õpilane ei oskagi ennast identifitseerida.

- (21) *Me ütleme, et me oleme Leedu poolakad.*
- (22) *Kui lapsed sõidavad kuskile välismaale, siis seal /.../ ütlevad alati, et nad on Leedust.*
- (23) *Ja meil on muidugi Leedu lipp, aga lapsed ütlevad, et nad on Leedu poolakad.*

Õpetajate riigikeele oskus. Õpetajatega vesteldi ka nende endi riigikeele oskusest. Kooli juhtkonna sõnul ei ole ühelgi nende koolis töötaval õpetajal leedu keele valdamisega probleeme. Arutelu selle üle, mida tuleks niisugusel juhul teha, kui õpetajal on riigikeelega raskusi, põhjustas vastanutes mõistmatust, sest „selline asi lihtsalt ei saa juhtuda“ (näide 24), kuna heade eriala- ja keeleteadmistega õpetajaid valmistatakse ette piisavalt. Ka kõik Leedus toimuvad õpetajate koolitused, seminarid, kokkusaamised ja koosolekud toimuvad ainult leedu keeles („Kõik seminarid, kõik on leedu keeles“, vt ka näide 25). Kooli õpetajad osalevad aeg-ajalt ka Poolas toimuvatel koolitustel.

- (24) *Kui noh, kui tõesti on nii [et õpetaja leedu keele oskus on kesine], siis on see kool küll väga õnnetu kool. Siis on vaja paluda [õpetajal] otsida endale teine töö.*
- (25) *Igal juhul, need seminarid, näiteks, seal on rühmatöö, noh, võtavad normaalselt osa. Ei ole sellist asja, et ei saa hakkama. Kõik käib leedu keeles.*

Leedu keele õppimise motivatsioon. Õpetajate ja juhtkonnaga räägiti palju ka leedu keele õppimise motivatsioonist. Küsimused olid järgmised: „Kui motiveeritud on teie õpilased leedu keelt õppima? Mis neid motiveerib?“ Õpetajate seisukohast on lapsed üldiselt väga motiveeritud riigikeelt õppima („Ma arvan, et lapsed on väga motiveeritud leedu keelt õppima“), kuigi esineb ka üksikuid juhtumeid, kus õpilase jaoks on oluline „kool kiiresti lõpetada ja välismaale sõita“. Uurides, mis võiks olla laste jaoks riigikeele õppimise motivaator, nimetatakse ümbritsevat leedukeelset keskkonda (näited 26, 27, 29), lõpueksamite sooritamist ning soovi õppida kõrgkoolis (näide 31). Ühe motivaatorina rõhutati ka leedu keele kui riigikeele rolli („Me ju elame selles riigis ja peame riigikeelt ideaalselt oskama“, näide 30) ning vanemate mõju (näited 31–32). Samas kõlas ka vihjeid keerulisest poliitilisest olukorrast tingitud probleemide kohta, mis võivad ka peredesse ulatuda (näide 30), kuna „poliitika on vahel perekonnas hell teema“, ja pärssida leedu keele õppimise motivatsiooni.

- (26) *No näiteks see keskkond, ütleme. Ka väikesed, nad saavad aru, et lähevad poodi, ja ei saa kuidagi teisiti, kui tuleb osata [leedu keelt] rääkida. Või lähevad arsti juurde, näevad kuidas vanemad ametiasutustes suhtlevad. Saavad aru, et ilma [leedu keele oskusega] ei saa.*
- (27) *Mulle tundub, et suurim motivaator on keskkond. Kui keskkond on selline, et on vaja seda keelt. Siis isegi kõige väiksemad lapsed, need esimese klassi lapsed, saavad kohe aru, näevad kohe, et vaat, seda keelt läheb mul vaja, nii tänaval, poes, ükskõik, kuhu sa lähed, välja minnes kuuleb kohe seda keelt. Ja laps tahabki seda osata, aru saada, suhelda. Keskkond mõjutab.*
- (28) *Kõrgkoolis õppimine. Eksamid. Noh, kes tahab Poolasse sõita edasi, siis ... Aga kes tahab siia jääda õppima, siis ... Kindlasti ka vanemad motiveerivad oma lapsi.*
- (29) *Vilnius on ju mitmekultuuriline, aga leedu keelel on kindlasti oma väga tugev positsioon.*

- (30) *Motivatsioon on õppida ja töötada Leedus. Teine motivaator – me ju elame selles riigis, me peame riigikeelt ideaalselt oskama. On ka palju segaperekondi, perekonnast tõuseb ka motivatsioon leedu keelt õppida. Keele suhtes on kõik motiveeritud. Vahel on perekonnas hell teema poliitiline situatsioon. See võib ka lapsi mõnevõrra puudutada. Aga nii küll ei ole, et laps ei tahaks siis üldse seda keelt õppida.*
- (31) *Ma arvan, et ikkagi mõjutavad vanemad väga palju motivatsiooni osas. Vanemad töötavad asutustes, kus on riigikeel. Võib-olla on neil olnud mingeid leedu keele probleeme ja nad saavad aru, et tuleb väga hästi keelt osata.*
- (32) *Ma arvan, et vanemad mõjutavad. Juba algklasside laste vanemad on väga huvitatud, et lapsed oskaksid. Nõuavad õpetajalt, nõuavad lastelt.*

Leedu keele kasutamine, olulisus ning keele tulevik õpilaste hinnangul. Rühmaintervjuu esimese osa viimased küsimused võtsid detailselt vaatluse alla leedu keele kasutusvaldkonnad ning kasutuse sageduse õpilaste igapäevaelus. Õpilastele esitatud põhiküsimus oli sõnastatud järgmiselt: „Kellega ja kui tihti te kasutate leedu keelt koolis ja väljaspool kooli?“ Sellega otsiti vastuseid järgmistele küsimustele, kellega, mis keeles ja millistes kanalites suheldakse, mis keeles tarbitakse ilukirjandust ning massi- ja sotsiaalmeediat. Uuriti ka õpilaste arvamusi leedu keele kasutuse kohta tulevikus, seda nii isiklikul tasandil kui ka laiemalt. Põhiküsimuseks oli: „Kas tulevikus teie jaoks leedu keele kasutus muutub?“ Õpilastel paluti prognoosida leedu keele kasutamise võimalikku muutumist: „Kas leedu keele kasutamine intensiivistub või ei intensiivistu? Kas kasutuseesmärgid ja -olukorrad võiksid tulevikus muutuda või mitte? Kas leedu keele kestlikkus tulevikus on ohustatud või ei ole?“

Leedu keele kasutusvõimaluste kohta antud vastused näitasid, et keele kasutusvaldkondade spekter on lai ning õpilased on aktiivsed leedu keele kasutajad. Väljaspool kooli suheldakse leedu keeles sõprade ning teiste leedulastega, aga ka huviringides (nt muusikakoolis, sporditrennides), õues mängides, poes jne. Riigikeele kasutamist omavahelises argisuhtluses peetakse iseenesestmõistetavaks. Võrreldes Eesti vene õppekeelega koolides tehtud intervjuudega (vt Klaas-Lang ja Praakli 2015) joonistus välja huvitav asjaolu: kui Eestis võib ette tulla olukordi, kus vene emakeelega noor suhtleb eesti emakeelega noorega inglise keeles, siis Leedus ei tuleks kõne allagi, et vene, poola ja leedu emakeelega noorte ühine suhtluskeel võiks olla inglise keel – ikka leedu keel (vt näide 33).

- (33) *Poolakas [suhtleks] leedulasega inglise keeles? Oi, ei. Ikka leedu keeles.*

Õpilaste sõnul läheb leedu keelt vaja kõnes ja kirjas. Raamatuid loetakse mõlemas keeles, kuigi enamik nimetas ilukirjandusteoste lugemise puhul esimese keelena siiski leedu keelt. Meedia tarbimises nimetati leedu ja vene keelt (aga mitte poola keelt). Huvitava seigana tuleb mainida sedagi, et uudiseid vaadatakse vahel ka leedu keeles („Ma vaatan vahel uudiseid leedu keeles“), kuid meelelahutussaateid tarbitakse pigem vene keeles („Vaatan vene keeles seriaale, igasuguseid filme“). Teismeliste keele-eelistusi markeerib ka sotsiaalvõrgustike keel. Poola koolis õppivad noored väitsid suhtlusvõrgustikku Facebook näiteks tuues, et nende sealne

suhtluskeel on leedu keel: peaaegu eranditult kõigi kasutajate profiil oli loodud leedu keeles. Sautsumist (Twitter) kasutati väga vähe ja kui üldse, siis eranditult inglise keeles.

Õpilaste arvamused selle kohta, kas leedu keelt läheb neil ka tulevikus vaja, sõltusid palju noorte tulevikuplaanidest, st kas enda tulevikku seostatakse Leeduga või mitte („Mulle tundub, et leedu keeles me hakkame rääkima ainult Leedus“). Leedu keele kasutamine tulevikus sõltub noorte arvates eelkõige sellest, kus elama hakatakse. Leedus elamise puhul oleks leedu keel kindlasti õpingute- ja töökeel ning muu igapäevase elu keel. Samas on tähelepanuväärne, et 17 õpilasest vaid kolm soovis jääda Leetu, ülejäänud 14 soovisid tuleviku siduda välismaaga („Ma tahan õppida Inglismaal ja pärast elada Ameerikas“). Tulevaste õpinguriikidena nimetati veel Inglismaad, Poolat, Venemaad jt. Kuigi oma tulevaste laste emakeele esmaelistusena nimetati poola keelt, seostati Leedus elamist (tulevikus) ka oma lastele leedu keele edasiandmisega (näide 34), pidades samal ajal väga oluliseks, et lapsed oskaksid mitut keelt (näide 35). Viimane peegeldab vastajate enda mitmekeelset tausta ja suhtumist sellesse kui millessegi harjumuspärasesse ja ka eelisesse.

(34) *Kui me elame [tulevikus] Leedus, siis räägime lastega kindlasti leedu keelt.*

(35) *Ma tahaksin, et mu laps oskaks võimalikult palju keeli.*

Õpilastelt küsiti ka arvamust selle kohta, kas leedu keelel võiks ka saja aasta pärast olla kasutajaid. Noorte vastustes kõlas tuntav skeptitsism leedu keele kestlikkuse suhtes (näited 36–37). Pessimistliku hoiaku taustal on intensiivne väljaränne („leedu keelt pole ju välismaal vaja“). Leedu keele kestlikkuse positiivne stsenaarium oli seotud pigem teiste keelte vähese oskamisega (näide 38).

(36) */.../ paljud inimesed sõidavad ära välismaale, Inglismaale, see leedu keel polegi [siis] vajalik, ainult Leedus jääks see alles.*

(37) *Ma ei arva, et leedu keel oleks saja aasta pärast alles.*

(38) *Aga mina arvan, et [leedu keel] jääb siiski alles. Kindlasti on neid, kes teisi keeli ei oska, ja räägiksid siis leedu keeles.*

3.1.2. Riigikeele õpe poola koolis

Intervjuude teises osas küsiti õpilastelt ja õpetajatelt, kuidas konkreetselt on selles koolis riigikeele õpe läbi viidud. Esimesena võetakse vaatluse alla õpilaste arvamused. Õpilastele esitati järgmised põhiküsimused: „Millised õpetegevused tunnis ja kodustes töödes on leedu keele oskusele kõige kasulikud? Vähem kasulikud? Mille poolest erineb leedu keele tund teistest keeletundidest? Kui kasulik on õppeainete õppimine leedu keeles?“ Täiendavalt uuriti õpilaste arvamusi eri tüüpi harjutuste otstarbekusest leedu keele tundides, samuti paluti võrrelda leedu keele tunde teiste keelte tundidega. Lisaks oli eesmärk välja selgitada õpilaste arvamused leedukeelsete ainetundide vajalikkuse kohta: „Kas leedukeelne ainetund aitab kaasa leedu keele

oskuse arengule? Kuidas leedukeelne ainetund mõjutab aine omandamist?“ Intervjuude analüüsis kasutatakse ka leedu keele tundide ja ainetundide vaatlusel tehtud tähelepanekuid.

3.1.2.1. Õpilaste kommentaarid

Õpilaste rahulolu leedu keele tundidega. Leedu keele tundidega on õpilased üldjoontes rahul. Grammatika õppimise vajalikkus tekitab õpilaste seas mõningat vaidlust, kuid valdavaks jäi seisukoht, et grammatikaharjutused on tarvilikud (näide 39), kuigi kohati rasked ja ebahuvitavad. Grammatika õppimist peetakse oluliseks ka seetõttu, et enamik lapsi oskab küll leedu keeles suhelda, kuid nende kirjalik eneseväljendus ei pruugi olla leedu eakaaslastega samal tasemel (lähemalt näidetes 40–41). Siit võib teha järelduse, et kuna ladus ja vaba leedukeelne suhtlemisoskus on juba saavutatud, tuntakse vajadust keelestruktuuri tundmise järele. Ka õpetajad juhtisid tähelepanu asjaolule, et kuna õpilased on põhikooli lõpuks saavutanud leedu keeles ladusa suhtlemisoskuse, pööratakse tähelepanu keele struktuuri paremale tundmisele.

Konkreetsetest tunnitegevustest rääkides pidasid õpilastest informandid vajalikuks lugemist, harjutuste tegemist ning ka muid tegevusi. Eriti kasulikuks peeti spetsiifilist keeleoskuse arendamise tundi (suunatud funktsionaalse keeleoskuse arendamisele), kus on võimalik vabamalt suhelda, argumenteerida ja keelt loomulike kasutussituatsioonidega sarnastes olukordades kasutada (näited 42–44). Tõlkeharjutusi tehakse leedu keele tundides suhteliselt harva, üsna vähe kasutatakse ka arvutit.

- (39) *Mulle tundub, et väga kasulik on [leedu keeles] lugemine. Mida rohkem loed, seda rohkem tead uusi sõnu, kui on vaja rääkida.*
- (40) *Minu arvates on grammatika [kõige olulisem]. Kui me teeme igasuguseid harjutusi, me peame teadma reegleid, sest ilma nendeta me ei saa näiteks kirjandi kirjutamisega hästi hakkama.*
- (41) *Minu arvates on väga vajalik õppida grammatikat, sest enamik lastest oskab leedu keelt hästi rääkida.*
- (42) *Grammatika on väga kasulik, aga keeleoskuse arendamise tund pakub õppimises vaheldust, et saab oma arvamustest rääkida ja see on huvitavam.*
- (43) *Ma arvan, et väga kasulik on keeleoskuse arendamise tund. Grammatika on ka tähtis, aga kui me ei õpi oma mõtteid väljendama [leedu keeles], siis ei saa me teistest aru. Õpetaja ütleb, et me peame näiteks testi küsimustele vastates oskama ridade vahelt lugeda.*
- (44) *Me teeme väga palju harjutusi, loeme, see on tähtis, sest näeme sõnu ja jätame need meelde ja kasutame, kui me millestki räägime. Keeleoskuse arendamise tunnid on kasulikud, sest seal saame oma seisukohtadest rääkida, jutustada, suhelda.*

Leedukeelsed muud ainetunnid. Leedukeelsetesse ainetundidesse suhtuti igati positiivselt ning neid peeti vajalikuks. Intervjuus osalenud õpilastel toimusid riigikeele tundide kõrval leedu

keeles veel kunstiõpetus ja kehaline kasvatus. Ka mõni kooli huviringidest tegutses leedukeelsena. Kuigi oli ka arvamusi, et leedu keeles õppimine on kohati raskem kui poola keeles, peeti seda vajalikuks („On raskem, aga vajalikum“). Kostus ka arvamusi, et kõiki aineid võiks leedu keeles õppida, nagu illustreerib näide 45.

(45) *Ma arvan, et [leedukeelsed ainetunnid] on vajalikud. Me peame ju eksamid leedu keeles tegema. Ma arvan, et võiks algusest peale aineid leedu keeles õppida.*

Intervjuudes kurdeti siiski selle üle, et nelja keele (poola, leedu, vene, inglise) samaaegne õppimine põhjustab kohatist segadust. Kuna aga vene ja poola keele puhul on tegu lähedaste sugulaskeeltega, lihtsustavad nende keelte omandamist ühine sõnavara ning sarnasused grammatilises süsteemis. Keelte paralleelse õppimisega seotud probleeme kirjeldavad ilmekalt ühe õpilase sõnad (näide 46):

(46) *Samal päeval võivad olla kõik neli keelt. Pärast lähevad väga segi.*

Kooli juhtkond suhtus leedukeelsetesse ainetundidesse kõhklevalt. Kuigi üldjoontes peeti oluliseks, et leedu keele tundide kõrval toimuksid veel mõned õppeained leedu keeles, peeti samas vajalikuks eelkõige emakeelse mõistestiku välja kujunemist (näide 47). Olulise aspektina rõhutasid õpetajad kooli identiteedi („Me oleme poola kool“) säilitamise vajadust, mis tähendab suuremalt jaolt poolakeelset õpet (näide 48).

(47) *Noh, meie koolis on kehaline kasvatus leedu keeles. Mitte küll kõikides klassides. Kunstiõpetus on leedu keeles. Ma ütleks, et selles eas lastele ehk piisabki. Ma ei näe põhjust, miks peaks matemaatikat, ajalugu, füüsikat. On vaja ikkagi läbi emakeele, läbi emakeele prisma tunnetada need asjad läbi. Ehk pärast seda, ehk vanemates klassides võiksid juba mõista ja töötada ka leedu keeles. Kuni leedu keel pole veel tugev, noh näiteks viiendast klassist alates, õpetada leedu keeles aineid, ma ei näe mõtet.*

(48) *Ma arvan, et meie kooli eripära ongi just selles, et me säilitaksime ehtsa poola kooli.*

3.1.2.2. Õpetajate ja juhtkonna kommentaarid

Riigikeele õppe korralduse kohta küsiti arvamusi ka õpetajatelt ja kooli juhtkonnalt. Esitatud küsimused hõlmasid ainekava, õppematerjale ja tunni läbiviimist. Keeleõpetajatele esitati ainekava kohta põhiküsimus: „Kas teie õpetatava leedu keele ainekava eesmärgid on saavutatavad?“ Allküsimustena otsiti vastust järgmistele küsimustele: „Kas ainekava eesmärgid on saavutatavad kõigi õpilaste jaoks? Kui pole saavutatavad kõigile, siis kellele ja mis tingimustel need on saavutatavad? Kas ainekava eesmärgid on piisavad selleks, et õppijad tuleksid edaspidi leedu keeles toime? Milline tähtsus on teie jaoks õppekaval, ainekaval ja muudel õppe jaoks olulistel alusdokumentidel?“

Ainekava. Õpetajate seisukoht ainekava osas oli üheselt selge: ainekava on dokument, millest õppetööd planeerides kindlasti juhindutakse („Ainekava on kindlasti see dokument, mis on kõige alus“). Ainekavas seatud eesmärkide saavutamises jäid aga õpetajad arvamusele, et eesmärkide saavutamine on nooremate klasside õpilaste jaoks kindlasti raske (näide 49). Uus ainekava seab eesmärgiks kõigi õpilaste jõudmise samale tasemele, sõltumata nende emakeelest. Õpetajate hinnangul põhjustab see probleeme, kuna arvesse tuleb siiski võtta asjaolu, et riigikeel pole laste emakeel, samuti ei tohi mööda vaadata õpilase individuaalsetest vajadustest (näide 50). Samas mõönavad õpetajad, et põhikooli jooksul toimub keeleoskuses intensiivne areng, lapsed jõuavad ainekavale „järele“ ning suudavad õpinguid jätkata.

- (49) *Algklassides oli varem esimeses ja teises klassis ainult suulise kõne arendamine. Rääkimine. Kuulamine. Aga praegu hakkavad lapsed uue ainekava järgi kohe ka kirjutama. Ütleks, et see on raske. Hakkavad esimeses klassis emakeeles tähti õppima, aga siis kohe ka leedu keeles. Lapsed ajavad paljud segamini.*
- (50) *Püütakse ainekava ja eksameid ühtlustada, aga õppetunni struktuur peaks siiski lähtuma õpilase individuaalsetest vajadustest. Siin on minu arvates vastuolu. Peaks ehk ka ainekavas arvestama seda, et õpilased on eri tasemega.*

Õpetajalt küsiti ka, kas kõik õpilased saavutavad ainekavas püstitatud eesmärgid. Ainekava jagab eesmärgid kolme taseme vahel, vt ka 2. ja 3. peatükk. Vastajad mõõnsid, et kuigi õpilased on erinevad, paistab Leedu (ja ka nende kool) silma just selle poolest, et madalaima taseme eesmärgid on saavutamiseks jõukohased kõigile ning n-õ keskmine õpilane võib probleemideta edasi õppida, kui tal on piisav leedu keele oskus (näide 51).

- (51) *Olin ühel seminaril, kus räägiti, et uuringute järgi erineb Leedu teistest riikidest just selle poolest, et kõik Leedu õpilased saavutavad vähemalt selle madalaima taseme, mida pole ka sugugi kerge saavutada.*

Kasutatavad õppematerjalid. Kuna tunnivaatlusi tehes ilmnes, et keeletundides kasutatakse õpikute asemel rohkesti õpetajate koostatud õppematerjale, vesteldi sellestki pikemalt. Õpetajatele esitati põhiküsimus: „Kas teil on kohustuslik õpik või õppekomplekt (ja milline see on)?“ Lisaks küsiti: „Kas õpikut kasutades on võimalik saavutada ainekava eesmärgid? Kui õppematerjal on vabalt valitav, siis millest te valikut tehes lähtute?“ Vestluse tulemusi lühidalt kokku võttes võib öelda, et kuigi rahvusvähemuste koolide jaoks on olemas eraldi leedu keele ainekava ja vastavad õpikud, aga gümnaasiumi lõpus sooritatav riigikeele eksam on ühine kõikidele õpilastele sõltumata nende emakeelest, on kool otsustanud kasutada leedukeelsetele koolidele mõeldud õpikuid. Ainekava ise on uus, paraku on aga rahvusvähemuste koolidele mõeldud õpikud selgelt vananenud (nende keskmine vanus on 15 aastat) ega vasta uuele ainekavale. Õpetajate hinnangul ei ole ainekavas esitatud eesmärkide saavutamine rahvusvähemuste koolide õpikute baasil kindlasti võimalik, seetõttu õpivad poola emakeelega õpilased algklassidest saadik samade õppematerjalide järgi nagu leedu emakeelega õpilasedki. Õppematerjalide valikuid kirjeldavad lähemalt järgmised näited.

- (52) *Valime välja, mis meile sobib. Nendes õpikutes on harjutused neile, kes paremini loevad ja kes kehvemini loevad. Me valime, mis sobib meie õpilastele.*
- (53) *Meil on ka õpikuid, mis on mõeldud rahvusvähemuste jaoks, aga me ei kasuta neid. Nende õpikute järgi töötades me ei saavuta seda, mida me peaksime saavutama.*

Õpetajad ei ole olukorraga selgelt rahul: rahvusvähemuste koolide õpilastelt oodatakse gümnaasiumi lõpuks riigikeeles leedu keelt emakeelena kõnelejatega samale tasemele jõudmist, kuid eesmärgi saavutamiseks on keeleõpetajad sunnitud ise õppematerjale leidma (või koostama), sest sobivat õpikut pole (vt näide 54). Seega nõuab praegune olukord leedu keele õpetajatelt väga palju lisatööd. Samas levivad kuuldused riigikeele ainekava uuendamisest, et ühtlustada leedu keele õpe leedu ja rahvusvähemuste koolides ning koostada uued õpikud (vt näide 55).

- (54) *Poliitikud on püstitanud ülesande, et me peame sama tasemega eksami sooritama nagu leedu koolid, aga mis nad selle jaoks tegid – midagi ei teinud.*
- (55) *Loodud on uue ainekava projekt algklasside jaoks. Ja kuulsin, et selle ainekava järgi hakatakse koostama ka õpikuid.*

3.1.3. Ettepanekuid riigikeele õppe tõhustamiseks

Intervjuu kolmandas osas uuriti õpilaste, õpetajate ja juhtkonna arvamusi selle kohta, mida saaks riigikeele õppe paremaks korralduseks ära teha. Põhirõhk lasus küsimusel „Mida kool (õpetajad ja juhtkond), kodu ja riik saaksid ja võiksid riigikeele õppe toetamiseks teha, et paraneks õpilaste riigikeele oskus ja/või et keelt hakatakse rohkem kasutama?“ Lisaks uuriti õpilastelt nende vanemate hoiakuid riigikeele õppe suhtes: „Kas vanemate arvates on leedu keele õppimine sama oluline, vähem oluline või olulisem kui teiste ainete ja teiste keelte, sealhulgas emakeele õppimine? Kas õpilased saavad kodus tuge leedu keele õppimiseks?“ Viimase küsimusena uuriti: „Mida võiks ja saaks veel teha, et leedu keel oleks ühiskonnas hinnatum?“

3.1.3.1. Õpilaste ettepanekuid

Esmalt võetaksegi vaatluse alla õpilaste arvamused. Keeleõppe korralduse osas leiti, et „kõigega võib rahul olla“. Väga oluliseks peeti õpetaja pedagoogilist kogemust (näide 56). Õpilaste meelepärastest tunnitegevustest nimetati meelelahutuse ja mängude suuremat osakaalu (näide 57), teisalt taas rohkem „drilli“ ja harjutuste tegemist (näide 58). Korduvalt rõhutati leedukeelse suhtlemise vajalikkust, seda nii leedu keele kui ka muudes ainetundides (näide 59).

- (56) *On vaja selliseid õpetajaid, kellel on laste õpetamise kogemus olemas, kes teavad, kuidas lastele keel hästi selgeks õpetada.*

- (57) *Midagi huvitavat võiks välja mõelda. Ehk mingeid mängu, aga siis võiks olla grammatika õppimisega seotud.*
- (58) *Harjutusi võiks ehk rohkem olla.*
- (59) *On vaja rohkem õpetajaga suhtlemist.*

Kuna intervjuu toimumise juures viibis ka kooli juhtkonna esindaja, mõjutas see õpilaste vastuseid. Kui intervjuu teistele küsimustele vastamine ei tekitanud õpilaste jaoks probleemi, väljendustes ja vastustes oldi vabad ja spontaansed, siis õppe korralduse ja kooli rolli üle arutlemisel jäädi väljaütlemistes pigem kidakeelseteks.

Vanemate toetus ja roll. Perekonna toetusest ja rollist vesteldes kinnitasid kõik õpilased, et vanemate jaoks on leedu keele õppimine väga oluline ja leedu keelt kui ainet peetakse üheks tähtsamaks. Leedu keelele lisaks nimetati ka inglise keele ja matemaatika olulisust. Kuigi õpilastel on vajaduse korral vanemate näol kooliülesannete tegemiseks kodupoolne toetus olemas, oldi seisukohal, et õpilased oskavad leedu keelt paremini kui nende vanemad, samuti ei peeta vanemate teadmisi keele struktuuri osas piisavaks (näide 60). Mitmel lapsel on abiks ka koduõpetajad (näide 61), mis viitab nii sellele, et lapse riigikeele hea valdamine on vanemate jaoks tähtis, aga ka sellele, et vanemad tunnetavad oma teadmiste piiratust põhikoolis õppiva lapse aitamiseks. Teisalt viitab see ka perede parematele majanduslikele võimalustele, mis erinevad mõnevõrra keskmisest vene kooli pere omast.

- (60) *Suuremal osal oskavad vanemad leedu keelt rääkida, aga grammatikat väga hästi ei oska.*
- (61) *Kui vanemad ise ei oska selgitada, siis on ju neid repetiitoreid, kes aitavad ja selgitavad.*

Õpilaste sõnu kinnitasid ka õpetajad ja kooli juhtkond: lapsevanemad toetavad ja motiveerivad igati oma laste riigikeele õpinguid, leedu keele head oskamist peetakse kodudes oluliseks ning koolilt (ja lastelt) nõutakse häid tulemusi.

Võimalusi riigikeele õppe tõhustamiseks. Õpilastele esitati lisaks eelpool nimetatule veel järgmised küsimused: „Kuidas ühiskond laiemalt toetab/soodustab leedu keele õppimist ja kasutamist? Mida võiks/saaks veel teha, et leedu keel oleks ühiskonnas hinnatum?“ Õpilaste vastustest ilmneb taas (vt ka näited 36–38), et leedu keelele nähakse kohta ainult Leedus. Igal pool mujal on olulisem hoopiski inglise keel. Paljude õpilaste seisukoha võtab ilmekalt kokku näide 62.

- (62) *Leedu keelt on vaja ainult Leedus minu arvates. Inglise keel on tähtsam.*

Õpilased sidusid leedu keele hea käekäigu inimeste elukvaliteediga Leedus (näide 63). Väljarändajaid on palju ja leedulaste arv on viimase kümne aasta jooksul vähenenud umbes poole miljoni võrra. Väljarändes nähakse selget ohtu leedu keele kadumisele. Leedu keele säilimise ühe eeltingimusena nähakse majanduse elavdamist ning sisserände suurendamist ja pannakse siinkohal vastutus valitsusele.

- (63) *Kõik teavad ju, et Leedus ei ole just väga head tingimused elada ja seetõttu kõik sõidavadki välismaale. Ja nii leedu keel kaobki. Leedus on palju vähem inimesi kui varem. Võiks ju kuidagi meie majandust parandada. /.../ Kui valitsus püüaks meie elu siin parandada, siis tuleks siia rohkem inimesi. Siis oleks leedu keel vajalik ja rohkem inimesi oskaks seda. Ja siis ehk kunagi saja aasta pärast oleks leedu keel nagu inglise keel. Väga populaarne.*

Õpilaste vastustes oli tunda suurt ärevust kujunenud rahvusvahelise olukorra pärast. Leedu keele prestiiži küsimus seostati Leedu kui riigi prestiižiga ning siin olid õpilased üsnagi kriitilised Leedu presidendi sõnavõtude suhtes naaberriikide aadressil (vt näide 64).

- (64) *Poliitikast siis. Ma arvan, et kuigi ma ise elan Leedus, aga ma arvan, et meie presidendi arvamus ei ole väga hea. Ta peaks ikkagi aru saama. Et kui ta teiste riikidega sõber oleks, siis oleks palju parem. Näiteks meie riik on väga väike ja kui ta käitub vihaselt Poola ja Venemaaga ...*

3.1.3.2. Õpetajate ettepanekuid

Leedu keele õpetajatele ja juhtkonnale esitati järgmised küsimused: „Mida on riik (ministeerium) teinud leedu keele õppe populariseerimiseks ning õpilaste motivatsiooni tõstmiseks? Mida riik saaks veel teha?“ Tuleb tõdeda, et õpetajate ja juhtkonna vastused olid poliitikute ja valitsuse suhtes üsnagi kriitilised („vahel poliitikud tahavad inimesi üksteise vastu ässitada“, „ühte keelt tõstetakse esile teisi alavääristades“) ning vastati pigem teisele küsimusele (Mida riik saaks veel teha?). Õpetajate vastustest jäi kõlama soov, et riigikeele väärtustamise kõrval ei tohiks teisi (ema)keeli alavääristada (näide 65).

- (65) *Ma arvan, et ei peaks halvustama teisi keeli, teisi emakeeli. Ühte keelt tõstetakse esile teisi alavääristades, ma arvan, et lapsed ka tunnetavad seda riigi poolt ja perede, vanemate arvamus on see ka.*

Juhtkonna vastustest kerkis esile kaks probleemide ringi, millest üks haakus eelnevalt tõstatatud teiste keelte ja kultuuride halvustamisega, mis pärsib riigikeele õppimise motivatsiooni. Intervjuus rõhutati Vilniuse ajaloolist mitmekeelsust ja -kultuurilisust ning selle säilitamise vajadust (näide 66). Teise probleemina toodi välja vajadus õpikute tänapäevastamise järele, läbimõttlemata uus ainekava ning praegustele õpilastele kaugeks jääva kohustusliku ilukirjanduse lugemine (näide 67). Leedu poliitikutele heideti ette demagoogiat, näiteks seisukoht, et “Poolakad ei taha õppida leedu keelt”, see aga pole tõsi: “See pole ju tõsi, te ise nägite seda” (viitega intervjuerijale; näide 68).

- (66) *Vilnius on ju tegelikult ammustest aegadest peale olnud mitmekultuuriline. Ja seda pärlit, seda õit tuleks hoida, mitte maha tampida. Ja siis oleks ka suurem motivatsioon. Ja seda mitte ainult lastel, vaid kõigil inimestel, kes just kui kardaks midagi. Aga miks nad kardavad? Sest neid kritiseeritakse pidevalt.*

- (67) *Tuleb ka aru saada, et need õpikud, need ainekavad, need tuleks demokratiseerida, tuleks üle vaadata näiteks see kohustusliku kirjanduse nimekiri. See on täiesti sobimatu. Ka see uus ette valmistatud ainekava, mida tahetakse rakendada 2016. aastal, ka see pole eriti läbi mõeldud. Pole sobilik, pole õpetajatega läbi arutatud.*
- (68) *Vahel poliitikud tahavad inimesi üksteise vastu ässitada, et näiteks poolakad ei taha leedu keelt õppida. See ei ole tõsi. Te ju nägite seda. Sest lapsed ei tee sellest tragöödiat. On tunnid ja nad saavad aru, et on vaja õppida ja nad õpivad.*

Intervjuus tõusis esile ka leedu keele normeerimise ja normikohase keele järelevalvega seotu. Leedu paistab silma üsna jäiga keelekorralduspoliitika poolest ning sageli võib kuulda kriitikat ühe või teise avalikult esinenud ametniku või poliitiku leedu keele normist kõrvalekaldumiste pärast. Leedu keelt võõrkeelena rääkijal võib olla suuri raskusi leedu sõnade arhailise rõhu- ja intonatsioonisüsteemi omandamisega (sellele juhtisid tähelepanu ka õpilased). Toodi ka näiteid selle kohta, kus poola või vene emakeelega kõnelejate puhul halvustatakse kirjakeele normi vastu eksimist, kuid seda ei tehta leedu keelt emakeelena kõnelejate puhul. Öeldut illustreerib näide 69.

- (69) *Oli üks saade telekas. Lapsed olid seal. Ja üks poiss, poolakas, vastas mingile küsimusele ja rääkis hästi. Noh, võib-olla mingi rõhk läks veidi valesti. Ja siis üks poliitik seal saates hakkas pahandama: „Ma ei tahaks endale sellist üliõpilast.“ Ja nii edasi. Aga kui siis vastas leedu poiss, ta oli Utenast. Rääkis murret. Ja siis küsiti [poliitikult], et miks te talle midagi ette ei heida. Pole midagi, las räägib. Aga siin ju näidati tervele Leedule seda. No kuidas need lapsed pidid ennast tundma? Nad vastasid ju ilusasti küsimustele. Noh – ja kus siin see sallivus on?*

Õpetajad osutasid siin väga tähelepanuväärsele probleemile, kus nõudmised teise keelena (K2) rääkija normikohase keelekasutuse puhul võivad olla isegi suuremad kui emakeelena (K1) kasutaja puhul.

3.1.4. Kokkuvõte

Külastatud poola õppekeelega kool paikneb Vilniuse uuslamurajoonis ja on põhikool, mille õpilaste arv on viimastel aastatel mõnevõrra kasvanud.

Kõik intervjuus osalenud õpilased nimetasid oma emakeeleks poola keelt, kuid samas ei olnud poola keel sugugi kõigi informantide tugevaim keel: viie õpilase hinnangul on selleks hoopiski vene keel. Nimetatud seik näitab poola kultuuriidentiteedi tugevust ja olulisust: vaatamata sellele, et tugevaim keel on vene keel, on õpilase arvates tema tunnetuslikult omaseim keel – emakeel – hoopis poola keel. Õpilaste vastustes ilmneb ka kultuurilise identiteedi hägusus. Ühelt poolt õpitakse (paljuski vanemate soovil) poolakeelses koolis, teisalt võib pere ja sugulaste taust olla pigem venekeelsusega seoses hoopis selline, et õpilane ei oskagi ennast identifitseerida. Siin

esines lahknevusi õpetajate arvamustega, kes nimetasid ennast ja oma õpilasi Leedu poolakateks, mis tähendab oma juurte, keele, kultuuri, aga kindlasti ka usukommete samastamist ja sidumist eeskätt Poolaga. Nii õpetajad kui ka õpilased nimetasid aga samas ka seda, et Leedu kui elukeskkond avaldab oma keele, kultuuri ja traditsioonidega identiteedi formeerumisele tugevat mõju. Seetõttu on õpilastel (aga ka koolis töötavatel poola õpetajatel) oluline rõhutada kuuluvust mõlemasse identiteediruumi. Kõik intervjueeritavad nimetasid osatavate keelte seas ka leedu keelt ja olid oma leedu keele oskusega igati rahul. Ka õpetajad ja kooli juhtkond olid õpilaste riigikeele oskuse osas samal arvamusel. Leedu keele oskust peeti igati vajalikuks ja põhjendati seda eeskätt asjaoluga, et ollakse Leedu kodanikud, elatakse Leedus ning et leedu keel on riigikeel. Õpilased tõmbasid selge paralleeli keeleoskuse ning Leedus õppimise ja töötamise vahele, nähes tööturule sisenemise eeldusena leedu keele oskust. Leedu keele kõrval peeti oluliseks ka vene ja eriti inglise keele oskust, sest „inglise keelega on võimalik igas riigis hakkama saada“.

Poola kooli õpilased on enda jaoks selgelt teadvustanud oma kaks- või isegi mitmekeelse identiteedi. Õpilased pidasid kakskeelsust tavapäraseks ehk „normaalseks“, mitte erandlikuks nähtuseks. Peeti ka harilikuks, et kodus räägitakse ühte või mitut keelt (nt vene või poola) ning sõpradega ja väljaspool kodu suheldakse teises keeles (leedu keeles). Poola kooli lapsed on põhikooli lõpuks sisuliselt kolmkeelsed (leedu, vene, poola). Üks põhjus, miks kolmkeelsus on kergesti saavutatav, on lähedane keelesugulus, mis toetab passiivse keeleoskuse kiiret saavutamist, ümbritsev keskkond on aga toeks kõigi kolme keele paralleelses arengus.

Õpetajate sõnul tulevad paljud lapsed kooli olematu leedu keele oskusega, kuid murrang riigikeele oskuses saabub 4. ja 5. klassis. Leedu keele tundides on kasutusel samad õpikud nagu leedu koolis, kuni 4. klassini aasta nooremate omad. Õpetajad nimetasid positiivsena asjaolu, et keeleõpe toimub väikestes rühmades. Ka poolakeelsetes ainetundides on kasutusel leedu õpikute poolakeelsed tõlked, kuid töövihikud on leedukeelsed. Õpetajate sõnul omandavad õpilased sel moel mõlema keele ainesõnavara. Leedu keele ja leedukeelsete ainetundide külastused andsid tunnistust õpilaste väga heast riigikeele oskusest põhikooli lõpus. Õpilased on väga rahul, et osa ainetunde on leedu keeles ja soovitakse neid veel juurde. Kooli juhtkond ei pea aga vajalikuks riigikeelset aineõpet suurendada, sest eesmärk on ikkagi õpilaste koolitee jätkumine poolakeelses gümnaasiumis. Leedus toimuvad õpilaskonkursid ei erista lapsi keele põhjal, vaid võistlustest ja üritustest võtavad ühiselt osa nii leedu, poola kui ka vene koolide lapsed. Selline korraldus viitab rahvusvähemuste koolide õpilaste heale riigikeele oskusele. Ka õpetajatele suunatud koolitused ei toimu keele põhjal: neist võtavad koos osa nii leedu, poola kui ka vene õppekeelega koolide õpetajad. Samas ei ole õpetajad rahul olukorraga, et rahvusvähemuste koolide õpilastelt oodatakse gümnaasiumi lõpuks riigikeeles leedu keelt emakeelena kõnelejatega samale tasemele jõudmist, kuid eesmärgi saavutamiseks on keeleõpetajad sunnitud ise õppematerjale leidma (või koostama), sest sobivat õpikut ei ole. Ainekava on õpetajate jaoks õpetamise alusdokument, millest püütakse tingimusteta kinni pidada.

Kõik leedu keele õpetajad on leedu emakeelega või kakskeelsed leedu filoloogid, kelle leedu keel on laitmatu, sh ka hääldus ilma aktsendita. Koolis ei ole ühelgi õpetajal riigikeele väga heal tasemel valdamisega probleeme.

Õpilased on väga motiveeritud õppima leedu keelt, leedu keelt kasutatakse kõikjal ka väljaspool kooliruumi. Praegune poola juurtega põlvkond oskab leedu keelt oma vanematest kindlasti paremini, mis ilmnes ka õpilaste ja õpetajate vastustes. Lapsevanemad toetavad ja motiveerivad igati oma laste riigikeele õpinguid, leedu keele head oskamist peetakse kodudes oluliseks ning koolilt (ja lastelt) nõutakse häid tulemusi.

Oma leedu emakeelega eakaaslastega suheldakse samuti leedu keeles, ka meedia tarbimises ja sotsiaalvõrgustikes on leedu keel olulisel kohal, kuid nimetati ka vene ja inglise keelt. Õpilaste hoiakutes on aga kõige väärtuslikum keel inglise keel, põhjuseks ilmselt ka see, et suurem osa lastest soovib tulevikus õppida ja töötada välismaal.

Õpilaste hoiakutes torkas silma tugev skeptitsism leedu keele kestlikkuse suhtes. Õpilased sidusid leedu keele hea käekäigu inimeste elukvaliteediga Leedus. Väljarändajaid on palju ja leedulaste arv on viimase kümne aasta jooksul vähenenud umbes poole miljoni võrra. Väljarändes nähakse selget ohtu leedu keele kadumisele. Leedu keele säilimise ühe eeltingimuseks nähakse majanduse elavdamist ning sisserände suurendamist. Nii õpilased kui ka õpetajad tõid näiteid ühiskonnas ja põhirahva seas valitsevast sallimatusest muu kui leedu taustaga inimeste suhtes, kes ei räägi normikohast keelt. Vastustes rõhutati korduvalt, et teiste keelte ja kultuuride halvustamine pärsib riigikeele õppimise motivatsiooni.

3.2. Vene kool Leedus

Külastatud vene õppekeelega kool asub Vilniuse uuslamurajoonis ja tegemist on keskkooliga, st koolis õpivad lapsed 1.–12. klassini. Koolis õppis intervjuude tegemise ajal 630 õpilast. Direktori sõnul on õpilaste arv koolis väga tugevasti langenud, nt kooli tegutsemise algusaastatel 1990. aastate alguses oli seal 1800 last. Koolis töötab ka kaks paralleelset eelklassi, kus kõige muu hulgas kuulub kooliks ettevalmistuse hulka ka 4 leedu keele tundi nädalas. Kool töötab viimased 8 aastat kakskeelse õpetuse programmi järgi, mis tähendab riigikeelseid ainetunde ja leedukeelset huviringide tegevust. Õpilased on direktori sõnul silma paistnud üleriigilistel konkurssidel ja aineolümpiaadidel (toimuvad leedu keeles), sh ka leedu keele olümpiaadidel. On saadud auhinnalisi kohti ka ülemaailmsel olümpiaadidel (füüsikas). Keskkooli lõpetajate eksamitulemused ajaloos, matemaatikas ja inglise keeles on igati head.

Leedus on tugev surve keskkoolide muutmiseks põhikoolideks ja paralleelselt gümnaasiumide loomiseks. Külastatud kooli juhtkond rääkis ka intervjuueerijale praegusest seisust, kus tuleb teha valikuid, kas jätkata põhikoolina või püüda säilitada siiski üldhariduskooli kõik astmed.

Direktor rõhutas korduvalt, et kui kool alustas 8 aastat tagasi kakskeelse õpetusega, tegid nad õpetajate osas valiku, et saada nii hea aine- kui ka riigikeele oskusega personal.

Kooliruum on kakskeelne: ametlikud teadaanded, sildid jms on riigikeeles, õpilastööd seintel ja stendidel on leedu keelele lisaks ka vene ja inglise keeles. Koolis töötab tugipersonali seas isikuid (nt sekretär), kelle vene keele oskuse tase on väga madal ja kellega nii personal kui ka lapsed suhtlevad ainult leedu keeles. Õpetajate omavahelise suhtluse keelevelik sõltub kujunenud tavast, on nii vene- kui ka leedukeelset suhtlemist. Leedu emakeelega õpetajatega suhtlevad lapsed valdavalt leedu keeles ka tundidevälisel ajal.

Koolis õpib väga erineva sotsiaalse taustaga lapsi, kelle õpimotivatsioon mis tahes aines võib olla vägagi erinev ja akadeemilised eesmärgid võivad olla seatud ka üsna madalale. On päris palju peresid, kus vanemad töötavad välismaal ja lapsi kasvatavad vanavanemad.

3.2.1 Riigikeele oskus, selle kasutamine ja olulisus. Õpilaste kommentaarid

Vene kooli 8. klassis tehtud intervjuus osales 15 õpilast. Intervjuu toimus leedu keeles ja õpilased olid aktiivsed vastama. Kui intervjuueerijaga suheldes ja tema küsimustele vastates kasutati eranditult leedu keelt, siis omavahelistes vestlustes kõneldi vene keeles. Intervjuu juures viibis ka õpetaja, mis võis tekitada õpilastes ettevaatlikkust, eriti kui intervjuueerija küsis arvamusi leedu keele õppe korralduse kohta koolis ja palus teha ettepanekuid, mida kool võiks veel teha, et õpilaste leedu keele oskus oleks parem.

Õpilaste emakeel, leedu keele ja teiste keelte oskus. Õpilastega tehtud intervjuus küsiti õpilaste emakeele ja teiste kasutatavate keelte kohta. Põhiküsimus oli: „Milliseid keeli te õpite ja olete õppinud?“ Lisaks otsiti vastuseid järgmistele küsimustele: „Milline on sinu kõige tugevam keel, milline kõige nõrgem keel? Kas sa oled rahul oma leedu keele oskusega? Kui oluline on sinu jaoks leedu keele valdamine (võrreldes teiste keeltega)? Miks leedu keelt peab / ei pea õppima? Kas on veel mõni keel, mille valdamist pead oluliseks? Miks? Kas sa pead ennast mitmekeelseks? Miks pead / ei pea? Mida mitmekeelsus sinu jaoks tähendab? Kas mitmekeelsus tuleb inimesele kasuks või kahjuks?“

Sarnaselt poola kooli õpilastega oli ka vene koolis õpilaste emakeel ja kodune keel enamasti vene keel (näited 70–71), samas nimetati kodus kasutatavate keeltena ka poola (näide 72) ja leedu keelt (näide 73).

(70) *Räägin kodus vene keelt, sest minu vanemad on Valgevenest.*

(71) *Meie pere on vene pere ja me räägime kodus vene keelt.*

(72) *Ma räägin kodus vene ja poola keelt, sest mu isa on poolakas ja ema venelane.*

(73) *Me räägime kodus vene keelt, sest mu ema on Venemaalt. Vahel räägime ka leedu keelt, sest mu isa on sündinud Leedus.*

Enda keeleoskusele antud hinnangute kohaselt pidasid kõik õpilased oma tugevaimaks keeleks vene keelt. Nimetati ka leedu, poola ja inglise keelt, kuid nende keelte oskust ei peetud vene

keelega samaväärseks (näited 74–75). Samas oli ka õpilasi, kes arvasid, et nende leedu keele oskus on vene keelega peaaegu samal tasemel, vähemalt suhtluskeele osas (näide 76).

- (74) *Tugevaim keel on vene keel, kõige nõrgem on inglise keel, oskan ka veidi poola keelt. Leedu keele oskus on mul selline keskmine.*
- (75) *Kõige tugevam on vene keel, kõige nõrgem poola keel, keskmine on leedu keel.*
- (76) *Ma räägin vene ja leedu keelt enam-vähem sama hästi. Vahel on isegi leedu keel parem, no ehk mitte grammatika poolest.*

Kõik intervjuueeritavad nimetasid leedu keelt kõigi osatavate keelte hulgas ning olid leedu keele oskusega igati rahul. Intervjuuerija palus meenutada juhtumeid, kus leedu keele puudulik oskus oleks takistanud suhtlemist, kuid keegi ei samastanud ennast sellise situatsiooniga.

Vastates küsimusele „Miks on vaja osata leedu keelt?“, seoti keeleoskuse vajadus Leedus elamise faktiga. Erinevalt poola koolist ei joonistunud vastustest välja kodakondsuse ja riigikeele temaatika. Õpilaste argumentatsioon jäi pigem üldisele tasemele („Leedus elades on vaja osata leedu keelt“, vt näited 77–78). Leedu keele oskust peeti endastmõistetavaks, sest „Eksamid, sõbrad, inimesed – kõik räägivad siin Leedus leedu keeles“. Samas rõhutati leedu keele oskuse kõrval inglise keele (näited 79–81) ning oma emakeele, st vene keele valdamise tähtsust (näide 79). Leedus elamine tähendas mõnegi vastaja jaoks asjaolu, et leedu keel on „oma keel“ (näide 85). Leedu keele oskamise vajalikkus seoti ka sõpradega suhtlemise ning edasiste õpingutega (näide 82).

- (77) *Ma arvan, et leedu keelt tuleb rääkida, sest me elame Leedus. Kui ma ei oskaks leedu keelt, siis mul ei oleks nii palju sõpru. Mu sõbrad on enamikus leedulased.*
- (78) */.../ leedu keel on vajalik, sest siin on ju Leedu ja on vaja oma keelt osata ja rääkida.*
- (79) *Leedu keelt peame oskame seetõttu, et me elame Leedus. Ma arvan ka, et inglise keel on väga oluline, sest kogu maailmas räägivad kõik inglise keelt. On vaja ka vene keelt osata, sest vene keel on mu emakeel ja on vaja teada oma ajalugu, kirjandust, keelt.*
- (80) *Ma arvan, et leedu keelt on vaja hästi osata, sest me elame ju Leedus. Eksamid, sõbrad, inimesed – kõik räägivad siin Leedus leedu keeles. Ja inglise keelt on ka vaja osata, sest see on maailmas üks kõige populaarsem keel.*
- (81) *Leedu keelt on vaja, et eksamid ära teha. Ja inglise keelt on ka vaja. Ilma nende keelteta ei saa heasse ülikooli sisse.*
- (82) *Ma tean, et mul on praegu vaja leedu keelt, et heasse ülikooli astuda.*

Mitmekeelsus ja mitmekeelne identiteet. Vene kooli õpilaste jaoks on mitmekeelsus tavapärane nähtus ning mitme keele kasutamist igapäevaelus peetakse iseenesestmõistetavaks ja vajalikuks (näide 83). Kui poola koolis oli laste identiteet pigem seotud Poolaga, siis vene koolis oli enda samastamine ühe või mitme keele ja kultuuriga hoopis keerulisem (näide 84). Paljud vastanutest samastasid ennast mõlema keele ja kultuuriga (näited 85–86). Siiski on nii poola kui ka vene koolis lastel üsna sarnased probleemid identiteediga, st raske on ennast

paigutada konkreetselt ühte kultuuriruumi, vrd vastus poola koolis küsimusele identiteedi kohta: „Ma ütleks, et ma olen ... no ma ei ole ikka päris poolakas ka, sest mu peres ja kõik mu sugulased räägivad vene keelt. Nad on venelased. Ma ise ka ei tea, miks ma poola koolis käin.“ (näide 6 ja vrd näide 84).

(83) *Mida rohkem keeli sa oskad, seda rohkem võimalusi sul elus on.*

(84) *Noh, ma arvan, et ma olen venelane. Noh tegelikult olen ma poolakas, aga ma ei oska poola keelt. Ja siis ma mõtlen, et olen pooleldi venelane ja pooleldi leedulane. Ma räägin ju hästi leedu keelt ja mul on enamik sõpru leedulased.*

(85) */.../ näiteks mina olen venelane. Noh, mitte venelane vaid poolenisti venelane. Ma mõtlen, et olen venelane, aga olen ka leedulane, sest ma sündisin Leedus.*

(86) *Ma tunnen ennast venelasena, sest ma õpin vene koolis, räägin vene keelt, mu isa on Venemaalt. Aga ikkagi ma tean, et mingi osa minust on leedulane.*

Õpilaste leedu keele oskus õpetajate ja juhtkonna hinnangul. Õpilaste keeleoskuse kohta küsiti arvamust ka vene kooli õpetajatelt ja juhtkonnalt. Põhiküsimus oli formuleeritud järgmiselt: „Kas teie põhikooliõpetajad saavutavad leedu keeles taseme, mis võimaldab neil edaspidi selles keeles toime tulla?“ Põhiküsimusega koos esitati täpsustavad küsimused: „Mis tingimused soodustavad või takistavad õpilaste keeleoskuse arengut (nt õppetöö tase, õppijate aktiivsus, ühiskondlik surve, motivatsioon, ainekava, õppematerjalid jne)?“ Küsiti ka seda, mida teevad õpilased pärast põhikooli lõpetamist ning kas koolis saavutatav leedu keele tase lubab neil probleemideta edasi õppida või töökohta leida. Intervjuud toimusid eraldi leedu keele õpetajatega (4 õpetajat), leedu keeles ainet õpetava füüsikaõpetajaga ja kooli juhtkonnaga (direktor ja 2 õppealajuhatajat). Kõik pedagoogid selles koolis olid pikaajalise töökogemusega, vanimal õpetajal oli tööstaaži koguni 36 aastat.

Õpetajate ja kooli juhtkonna sõnul on õpilaste leedu keele oskus väga hea ega tekita mingeid probleeme suhtlemisel ja õppimises (näide 87). Kool paistab silma eduka esinemisega olümpiaadidel ja õpilaskonkurssidel, mis toimuvad kõikidele õpilastele, olenemata õpetuskeelest, leedu keeles. Kuna tegemist on keskkooliga (st põhikool ja gümnaasiumiosa samas üldhariduskoolis), jätkavad õpilased üldjuhul õpinguid samas koolis. Vilniuses on küll ka venekeelseid gümnaasiume, kuid pedagoogide sõnul on seal õppivate õpilaste akadeemilised tulemused, sh leedu keeles, kehvemad (näide 89). Küsimusele, kas kõik õpilased oleksid võimelised peale põhikooli jätkama kakskeelses (vene-leedu) õppes, oldi arvamusel, et vajadusel saaksid õpilased sellega hakkama küll (näide 90). Õpetajad tõid ka näiteid õpilastest, kes jätkasid peale põhikooli edukalt leedukeelsetes gümnaasiumides (näide 88).

(87) *Nad [õpilased] paistavad ülikoolides hästi silma, mulle ütles üks õppejõud. Sest kui heale leedu keele oskusele lisada vene temperament, siis, nad on kõik aktiivsed, võtavad igast asjast osa, on sellised julged.*

(88) *Leedu keele osas polnud mingeid probleeme. Mitte mingisuguseid.*

- (89) *Meie õpilaste tulemused 12. klassi lõpus on paremad kui [venekeelsete] gümnaasiumide omad, nii leedu keeles kui ka teistes ainetes. Ja vanemad teavad seda.*
- (90) *Kui teistsugust võimalust ei oleks, siis saaksid küll kõik hakkama.*

Põhikoolis on õpilastel lisaks leedu keele tundidele leedukeelne veel mõni õppeaine, nt füüsika ja tehnoloogia, see sõltub aineõpetaja leedu keele oskusest. Kakskeelne õpetamine on igapäevane nähtus, kuid nõuab õpetajalt palju lisatööd ja mõlema keele väga head valdamist (näide 91). Intervjuust füüsikaõpetajaga ja ka tunni külastusest selgus, et tund toimub leedukeelsete õppematerjalide abil ning õpetaja selgitused on enamasti leedukeelsed. Füüsikaõpetaja emakeel on vene keel, kuid ta on ülikoolis õppinud füüsikat leedu keeles. Õpetaja sõnul vajasid lapsed alguses leedukeelse tunniga harjumist, kuid keeleprobleemid kadusid kiiresti (näide 92). Vajaduse korral selgitab õpetaja termineid ka vene keeles. Lapsed vastasid üldjuhul leedu keeles.

- (91) *Siis, kui ma esimest korda [viisin tunni läbi leedu keeles], lapsed ehmusid, et miks ma leedu keeles räägin. Aga pärast harjusid. Ma selgitasin neile, et kõik eksamid on leedu keeles. Kõik olümpiaadid toimuvad leedu keeles. Aga füüsika on selline teadus, et kui sa ülesandes esitatud tingimustest aru ei saa, siis ei saa sa ka ülesannet lahendada. Elu sundis seda tegema.*
- (92) *Mina, näiteks, alustasin viiendikega leedu keele matemaatika õpiku järgi töötamist. Lapsed lugesid teksti, alguses ei saanud peaaegu millestki aru, sest tekst oli selline matemaatiline. Mul oli ikka väga raske. Väga palju läks aega tõlkimise peale jne. Aga me siis natukese haaval, natukese haaval, üks ja teine ülesanne ... Ja nüüd nad ... Tõlget pole vaja. Ehk vahel mõni sõna.*

Õpetajate ja juhtkonna arvates on lapsed väga motiveeritud leedu keelt õppima. Motivaatoritena nimetatakse elulisi vajadusi, aga ka vanemaid ja kooli (näide 93). Kuna leedu noored ei oska tänapäeval eriti vene keelt, siis vene noored õpivad leedu keele kiirest selgeks (näide 94). Ühine suhtluskeel on seega leedu keel.

- (93) *Noh, me arvame, et lapsed on motiveeritud, sest elu ise motiveerib [õppima leedu keelt]. Ja keskkond motiveerib. Kui keelt ei oska, siis ... Õpikud on leedu keeles, venekeelseid aineõpikuid on väga vähe järele jäänud. Tahad või ei taha – pead neid lugema ja nende põhjal töötama. See on üks pool motivatsioonist. Teine pool – elu ise väljaspool kooli, kus praktiliselt kõik räägivad leedu keeles. Poes, polikliinikus, igal pool, lapsed peavad aru saama ja rääkima. Ja sõbrad on leedulased. Rääkimata ka sellest, et perekonnad motiveerivad väga. Lisaks on tänapäeval palju lapsi segaperekondadest.*
- (94) *Kui nüüd avameelselt öelda, siis tänapäevane leedu peredest pärit põlvkond räägib väga halvasti vene keelt. Ei räägigi vene keelt ja seepärast räägivad meie omad leedu keelt.*

Kooli juhtkond hindas väga kõrgelt ka õpetajate rolli laste motiveerimisel, nende erialaseid teadmisi ja metoodika valdamist, aga ka lapsesõbralikku ja innustavat lähenemist (näited 95 ja 96).

- (95) *Ma arvan, kui õpetaja ei motiveeriks, siis oleks ka tahtmine õppida väiksem. Aga siin on väga ... huvitav.*
- (96) *Veel on ka see pluss, see meie õpetajate kollektiiv. Siin ei ole mingeid monstrumeid, kes lapsi hirmutaksid. Kõik töötavad südamega ja see ka motiveerib lapsi.*

Nagu ilmnes juba poola koolis, pole ka vene koolis kõigil lastel 1. klassi astudes leedu keele suhtlemisoskus sugugi hea. Osa vanemaid püüab lapse enne 1. klassi astumist panna kooli juures töötavasse ettevalmistusklassi, n-õ nullklassi, kus leedu keelt õpetatakse mängulises vormis neli tundi nädalas (näide 97). Osa lapsi tuleb ka venekeelsetest lasteaedadest, kes 1. klassis alustades leedu keelt eriti ei oska (näide 98).

- (97) *Leedu keele õpetaja töötab nendega 4 tundi nädalas, 35 minutit korraga, seal on siis laulukesed, õpivad tervitama, rääkima. On väga palju lapsi, kes tulevad nullklassi ega oska üldse leedu keelt.*
- (98) *Vene lasteaedadest tulijate [leedu keele] tase on madal.*

Laste keeleoskus areneb õpetajate sõnul kiiresti. Kui 1. klassis tuleb leedukeelse külalise öeldu kindlasti vene keelde tõlkida, nagu kirjeldatakse näites 99, siis 5. ja vanemates klassides selleks vajadus puudub (näited 100–101).

- (99) *Meil räägiti 1. klassi lastele gripieelsest seisundist, õpetaja seisis kõrval ja tõlkis. Oli vaja, et lapsed saaksid aru.*
- (100) *Viiendikud vaatasid leedukeelset filmi, said juba kõigest aru, ei olnud vaja tõlkida.*
- (101) *Kui meil siin poliitikud või majandusteadlased teevad lastega tunde, nad töötavad leedu keeles. Ja lapsed võtavad selle igati normaalselt vastu. Tulevad külalised, küsivad, kui räägin leedu keeles, kas te saate aru. Lapsed ütlevad, et rääkige, saame aru.*

Õpetajate riigikeele oskus. Ka vene koolis esitati küsimus õpetajate keeleoskuse kohta. Kõik vastanud olid arvamusel, et leedu keelt peaks õpetama leedu keelt emakeelena kõneleja (näide 102). Lisaks ainetundides leedu keele kasutamisele pakub selline õpetaja n-õ lisastimulatsiooni leedukeelseteks vestlusteks nii õpilastele kui ka õpetajatele (näited 103–104). Juhtkonna arvates on mõne õpetaja nõrgem või lausa olematu vene keele oskus lastele, õpetajatele ja lapsevanematele pigem proovikivi ning sellesse suhtutakse positiivselt (näide 105).

- (102) *Ma arvan, et [leedu keel kui emakeel] on väga tähtis. Leedu keelt peaks õpetama emakeelne.*
- (103) *Nad [leedu keele õpetajad] suhtlevad kui klassijuhatajad, koridoris, mitte ainult tunnis, suhtlevad lastega leedu keeles. See on siis veel lisaks ... Lisapraktika.*
- (104) *Ja [suhtleb leedu keeles] mitte ainult lastega. Kui te tulete meie õpetajate tuppa,*

siis võite sageli kuulda, et me räägime leedu keeles.

- (105) *Ta räägib ainult leedu keeles. /.../ Lapsed tahes tahtmata püüavad temaga suhelda. Aga tema räägib lastega vaid leedu keeles. Ja lastel on nüüd lisaks keelepraktikat selle õpetajaga suhtlemisel. Vanemad ka. Vanemad on ka nüüd harjunud.*

Kakskeelsed (vene-leedu) õpetajad on oma keeleoskusega õpilastele elavaks eeskujuks, mis näitab mitme keele hea valdamise vajalikkust ja eeliseid. Selline mitmekeelne keskkond on norm, reegel, millele õpilased ja õpetajad isegi ei pööra tähelepanu, ei ainetunnis ega ka kooli suhtluskeskkonnas. Õpetajate hinnangul see lihtsalt ongi elu ise (näited 106–107).

- (106) *Jah, see [vene ja leedu keeles suhtlemine] on tavaline. Me vist isegi ei mõtle enam selle peale.*
- (107) *Vaadake, ma tahaks teile veel öelda, lapsed ei saagi veel aru, mida tähendab leedukeelne ainetund. Need kakskeelse õpetamise elemendid, neile tundub see täiesti tavaline, normaalne ja kõik on OK. Kui see tund oleks täielikult leedu keeles, ehk nad siis ütleksid, et meil on leedukeelsed ainetunnid. Aga meil on kakskeelne tund ja neile on see tavaline, nad ei pööra sellele tähelepanu.*

Vene keele roll koolis ja ühiskonnas laiemalt. Juhtkonnale esitati küsimus ka vene keele rolli kohta. Vastustest nähtub, et Leedu venekeelne kogukond on üsnagi lõhestunud vene keelde suhtumise osas (näide 108). On vanemaid, kelle arvates tuleb venekeelsetest peredest pärit lastel rohkem osata vene keelt. Samas on selline suhtumine siiski vähemuses, sest „lapsed jäävad ju Leetu elama“.

- (108) *Aga meil on [vene] kogukond lõhestunud. Ühed räägivad, et vene keelt on rohkem vaja [võrreldes leedu keelega], sest vene keel kuulub ju maailmas selliste keelte hulka, mida rohkem räägitakse. Aga siiski, selliseid inimesi ei ole palju. Meie lapsed jäävad ju Leetu elama.*

Juhtkonna sõnul väärtustavad vanemad kindlasti seda, et kooli puhul on tegu n-ö vene kooliga, et suur osa õpetusest toimub vene keeles. Kirjeldati ka kooli aastatetagust püüdlust vähendada esimestes klassides emakeelset õpet ja asendada see leedukeelsega, aga see pörkus vanemate väga tugevale vastuseisule (näide 109).

- (109) *Vanemad tõstsid mässu ja seadsid tingimuse: me läheme teise kooli üle, me tõime lapsed vene kooli, aga mitte leedu kooli. Ja meil on siis nii, et vastavalt õpetaja keeleoskusele ja õppematerjalide olemasolule on meil mõned ained leedu keeles.*

Vene kultuurilise identiteedi väärtustamise kõrval rõhutas eriti juhtkond oma kooli ja õpilaste lojaalsust Leedule, kuulumist Leedu kodanike hulka ja enda seostamist Leeduga (näited 110–111). Erinevalt poola koolist seostasid vene koolide õpilased enda tulevikuplaane rohkem Leeduga, vt ka näited 129, 130.

- (110) *Ütlesin lastele, et ärge kuskile [välismaale] sõitke. Tuleb siia jääda. Me peame*

siia jääma, sest me oleme Leedu kodanikud.

(111) *Noh, poliitikud räägivad, et lõpetate kooli ja sõidate ära. Mina ütlen, et tuleb siia jääda.*

Juhtkond rõhutas korduvalt, et nende kool on depolitiseeritud. Samas pidid direktor ja õppealajuhatajad mõõnma, et paratamatult jõuavad poliitika, rahvusvahelised suhted ning Leedu suhted Venemaaga õpilaste kaudu ka koolitundidesse. Oli ilmne, et tegu on väga tundliku teemaga (näited 112–114).

(112) *Kui näiteks on mul tunnis mingi selline, seotud mingi teemaga. Mul oli hiljuti geopolitiika, Leedu, noh ja nad [õpilased] esitasid küsimuse Ukraina kohta. Ja ma siis rääkisin pärast ka direktorile, et siis ma ütlesin, et vot, nagu vahel ka teie – tulete minu juurde, läksite kaklema, üks räägib oma tõde, teine räägib oma tõde. Aga see tõde on kusagil seal vahepeal. Nii, ma siis ütlen, Ukraina, Venemaa, Leedu. Ja nad hakkavad mõtlema. Seda juhtub, sest lapsed toovad oma peredest [hoiakud kooli kaasa].*

(113) *Meil tuleb laveerida ja me laveerime.*

(114) *Nõukogude koolis laps kuulus riigile, kuulus koolis noh seal komnoortele. Aga praegu laps kuulub oma vanematele.*

Leedu keele kasutamine, olulisus ning keele tulevik õpilaste hinnangul. Riigikeele kasutusvaldkondade ja kasutamise sageduse kohta esitati õpilastele põhiküsimus „Kellega ja kui tihti te kasutate leedu keelt koolis ja väljaspool kooli?” Sellega otsiti vastuseid küsimustele, mis keeles tarbitakse ilukirjandust, massi- ja sotsiaalmeediat ning kellega, mis keeles ja millistes kanalites suheldakse. Intervjuudes uuriti ka õpilaste arvamusi leedu keele kasutuse kohta tulevikus, seda nii isiklikul tasandil kui ka laiemalt. Põhiküsimuseks oli: „Kas tulevikus teie jaoks leedu keele kasutus muutub?” Küsimusega koos uuriti leedu keele kasutamise intensiivistumist ja/või vähenemist, kasutuseesmärkide ja -olukordade muutumist tulevikus ning leedu keele kestlikkuse võimalikku ohustatust. Õpilaste antud vastused viitavad leedu keele kasutusvaldkondade laiale spektrile ning leedu keele aktiivsele kasutamisele. Leedu keelt räägitakse peale kooli ka sõpradega, leedulastega suheldes, huviringides (vt näited 115–117), õues mängides, poes jne. Leedu keelt kasutatakse ka pereringis ja sugulastega suhtlemisel (117).

(115) *Kõige rohkem ma kasutan leedu keelt sõpradega, sest mul on peaaegu kõik sõbrad leedulased. Ainult koolis on venelased. Vahel räägin ka kodus leedu keeles.*

(116) *Ma käin käsipallis ja see on leedu klubi ja treener räägib leedu keeles ja kõik on leedulased.*

(117) *Ma käin poksitreennis. /.../ Seal on pooled leedulased ja pooled venelased. Treener oskab vene ja leedu keelt. Me räägime rohkem leedu keeles.*

Õpilaste eelistused meediakeele osas on väga erinevad. On neid, kes vaatavad ainult venekeelseid saateid (näited 118–119), kuid samas oli küllaltki suur leedu- ja venekeelsete saadete vaatajate arv (näide 120). Oli ka õpilasi, kes tarbivad vaid leedukeelset meediat (näide 121). Raamatuid loetakse vene ja leedu keeles (näide 127). Kuna õpilaste leedu keele

oskus on valdavalt hea, siis sõltub meedia tarbimisel ja raamatute lugemisel keel pigem sisust – kui on huvitav, pole keelel mingit tähtsust (näited 122–123). Raamatute puhul on leedu keele valik sageli seotud ka kooli kohustusliku kirjandusega. Kui poola koolis õppivad noored väitsid, et nende keel näiteks suhtlusvõrgustikus Facebook on leedu keel ja peaaegu eranditult kõigi kasutajate profiil oli loodud leedu keeles, siis vene kooli lastest umbes pooled tegutsesid sotsiaalmeedias leedu, pooled vene keeles. Säutsumist (Twitter) ei kasutatud.

- (118) *Ma vaatan uudiseid vene keeles.*
- (119) *Telekat vaatan tavaliselt vene keeles.*
- (120) *Vaatan saateid nii leedu kui ka vene keeles.*
- (121) *Ma vaatan telekast leedukeelseid saateid, sest need on huvitavamad.*
- (122) *Vaatan telekast vene kanaleid, aga raamatuid, kui on huvitav raamat, siis loen ka leedu keeles.*
- (123) *Peaaegu kõike vaatan ja loen vene keeles. Noh, vahel harva vaatan ka leedukeelseid saateid ja loen siis ka neid raamatuid leedu keeles, mida meil on koolis vaja.*

Õpilastelt küsiti lisaks seda, kas neil võiks ka tulevikus leedu keelt vaja minna. Vastustes toodi välja, et leedu keelt läheb tulevikus kindlasti rohkem vaja, seda nii tööl kui ka õpingutes (näide 124). Kui Poola kooli õpilastest soovisid peaaegu kõik jätkata oma õpinguid välismaal, siis Vene kooli lastel oli selge eelistus jääda õppima Leetu (näited 125–126). Peaaegu keegi intervjuueeritavatest ei arvanud, et ta tahaks jätkata oma õpinguid välismaal. Üks vastajatest viitas siiski vanemate soovile, et ta jätkaks õpinguid ja sealt edasi ka tööelu välismaal (näide 127). Ka ei väljendanud õpilased mingeid kahtlusi leedu keele tuleviku osas. Peeti võimalikuks, et perekonna keel võiks tulevikus olla leedu keel (näide 128). Vastustes võis selgelt täheldada tunnetuslikku seost leedu keele ja Leeduga (näited 127–130), kuid kindlasti ka soovi säilitada seos vene keele ja kultuuriga (näide 129).

- (124) *Ma arvan, et mul läheb leedu keelt rohkem vaja. Tööl näiteks.*
- (125) *[Ma hakkam] ilmselt Leedus edasi õppima.*
- (126) *Ma lähen kindlasti Leedus edasi õppima.*
- (127) *Ma veel praegu ei oska midagi öelda oma tuleviku kohta, aga mu vanemad tahavad, et ma läheksin välismaale õppima, et oskaksin rohkem keeli, et ma saaks targemaks. Leedu keel on ka tulevikus üks minu põhikeeli, sest ma ju elasin siin, minu mälestused, ma ei saaks seda keelt unustada.*
- (128) *[Leedu keel] on ilus keel. Minu jaoks kõlavad leedu keele sõnad palju ilusamini kui teistes keeltes.*
- (129) *Ma arvan, et minu peres hakkavad lapsed rääkima leedu keeles. No ja vene keeles muidugi ka.*
- (130) *Ma arvan, et ma hakkam elama ja töötama Leedus, sest ma tahan siia jääda. Ma ei taha aga unustada ka vene keelt.*

3.2.2 Riigikeele õpe vene koolis

Intervjuude teises osas küsiti õpilastelt ja õpetajatelt, kuidas konkreetselt on selles koolis riigikeele õpe läbi viidud. Õpilastele esitatud põhiküsimused olid järgmised: „Millised tegevused tunnis ja kodustes töödes on leedu keele oskusele kõige kasulikud? Millised tegevused või ülesanded ei ole nii kasulikud? Kas leedu keele tund on samasugune nagu teiste keelte tunnid? Kui kasulik on õppeainete õppimine leedu keeles?“ Uuriti ka õpilaste arvamusi ja hinnanguid konkreetsete tunnitegevuste ning harjutuste tüüpide kohta ning paluti võrrelda leedu keele tunde teiste tundidega. Samuti oli eesmärk välja selgitada õpilaste arvamused leedukeelsete ainetundide vajalikkuse kohta: kas ainetund leedu keeles aitab kaasa leedu keele oskuse arengule ja kuidas leedukeelne ainetund mõjutab aine omandamist. Intervjuude analüüsis kasutatakse ka leedu keele tundide ja ainetundide vaatlusel kogutud tähelepanekuid.

3.2.2.1. Õpilaste kommentaarid

Õpilaste rahulolu leedu keele ja leedukeelsete ainetundidega. Leedu keele tundidega on õpilased üldjoontes rahul. Õpilased peavad vajalikuks nii keele struktuuri õppimist, kirjutamis- ja tõlkeharjutuste tegemist, tekstidega töötamist kui ka kõike muud, mida leedu keele tundides tehakse. Oma üldise leedu keele oskusega ollakse rahul, kuid paljud õpilased rõhutasid eeskätt grammatikateadmiste täiendamise vajadust, raskena kogetakse keeleõppes ka leedu keele intonatsiooniõpetust (näide 133). Samas leiavad õpilased, et leedu keele tundides tuleks rohkem rõhku panna suhtlusoskuste arendamisele (näited 131–132). Õppimise uusi tehnoloogiaid (nt arvutipõhist keeleõpet) kasutatakse väga vähe (näide 134). Intervjuudes osalenud õpilased õpivad leedu keeles ka muid õppeaineid, nt tehnoloogiat ja füüsikat. Absoluutselt kõik vastanud kinnitasid, et peavad leedukeelset aineõpet väga vajalikuks.

(131) *Ma arvan, et oleks vaja rohkem rääkida, sest praktikast on puudus.*

(132) */.../ et saaks tunnis rohkem rääkida. Ja grammatika on ka tähtis.*

(133) */.../ kõige raskem on intonatsiooni õppimine. Selles osas on leedu keel teistest keeltest raskem.*

(134) *[Arvutit] kasutame väga vähe. Eelmisel aastal korra.*

3.2.2.2. Õpetajate ja juhtkonna kommentaarid

Arvamusi ja hinnanguid riigikeele õppe kavandamise ja läbiviimise kohta küsiti ka õpetajatelt ja kooli juhtkonnalt. Keeleõpetajatele esitati ainekava kohta põhiküsimus: „Kas teie õpetatava leedu keele ainekava eesmärgid on teie arvates saavutatavad?“ Lisaks otsiti vastust küsimustele: „Kas ainekava eesmärgid on saavutatavad kõigi õpilaste jaoks? Kui pole saavutatavad kõigile, siis kellele ja mis tingimustel need on saavutatavad? Kas ainekava eesmärgid on piisavad selleks, et õppijad edaspidi tuleksid toime leedu keeles? Milline tähtsus on teie jaoks õppekaval, ainekaval jt alusdokumentidel?“

Ainekava. Leedu keele ainekava jagab eesmärgid kolme taseme vahel ja aineõpetajate arvates on vähemalt madalama taseme eesmärgid jõukohased kõikidele õpilastele (näide 135). Saavutatud tase lubab igal juhul õpinguid jätkata. Õpetajad tõid mitu näidet, kus ka lihtsustatud (adapteeritud) ainekava järgi õppivate, nõrgema keeleoskuse ja akadeemiliste võimetega õpilaste leedu keele oskus arenes sel määral, et võimaldas neil raskusteta suhelda ja soovitud eriala õppida (näide 136).

(135) *Ainekavad on väga mõistlikult tehtud. Need eesmärkide tabelid. On rahuldav, põhitase ja kõrgem tase. On astmete kaupa. See rahuldav tase, selle saavutab kindlasti.*

(136) *Mul oli isegi ... Jah. Adapteeritud programmi järgi õppis [üks õpilane] väga hästi ja nüüd õpib ülikoolis, tasuta kohal. Tähendab – tulemused on väga head. Ma mäletan, kui ta oli kuuendas klassis, ei osanud ta öelda ei „tüdruk“, „poiss“, seal noh „ema“, „mees“, aga ikka, vot, ta räägib praegu täiesti vabalt leedu keelt.*

Kasutatavad õppematerjalid. Õpetajatega vesteldi põhjalikult ka õpikutest, sest tunnivaatlustest selgus, et keeletunnis kasutatakse õpikute asemel hoopis õpetajate koostatud õppematerjale. Õpetajatele esitati põhiküsimus: „Kas teil on kohustuslik õpik või õppekomplekt (ja milline see on)?“ Lisaks küsiti: „Kas õpikut kasutades on võimalik saavutada ainekava eesmärgid? Kui õppematerjal on valitav, siis mille alusel valite?“

Vene koolis, nagu ka poola koolis, peavad leedu keele õpetajad tegema palju tööd sobivate õpikute ja õppematerjalide välja valimiseks, sest ainekavas seatud eesmärkide saavutamiseks ei piisa ainult rahvusvähemuste koolidele ette nähtud õpikutest (näited 137–139).

(137) *5. ja 6. klassis, meil on seal 2 õpikut: muu kui leedu koolide oma ja leedu koolide oma. Ja siis me valime sobivat materjali ühest ja teisest. Suurim probleem on muidugi keele ja grammatika õpetamine. Ma teen ise palju materjale, teste, kasutan kolleegide omasid, mis on pandud eksamite kodulehele, veebi. Ostame ka harjutuste vihikuid, lisamaterjali.*

(138) *Tavaliselt korjan ma mitmest õpikust materjali, kui mul seal ... Noh, vahel panen terve virna õpikuid ette. Ja, noh, internetist, muidugi, otsin ka materjali.*

(139) *Lastel on muidugi õpikud, aga ma annan alati lisamaterjali.*

Õppetöö on leedu keeles üles ehitatud tsüklikaupa (näide 140) ning hinne kujuneb kogu tsükli, st suurema töömahu alusel. Tsüklilist hindamist kirjeldavad lähemalt näited 141–142.

(140) *Kirjutad siis üles eesmärgid, ülesanded, kuidas reflektsooni tekitada. Me kavandame kõiki neid asju. Ma planeerin kogu tsükli ette. Noh näiteks „Sõpruse teema kirjanduses“, noh näiteks. Et mis teadmisi ja oskusi ainekava järgi peaks õpilasel selle tsükli läbimise järel olema. Siis – mis tekste me loeme, mis tegevusi teeme. Mis meetodit kasutan ühe või teise tunni jaoks, sobivaimat, kuidas hindan,*

teeme õpilaste sellise õppimise maakaardi. Noh ja siis hakkame ronima ... Viis kuni seitse tundi ühe tsükli jaoks. Ja iga tunni jaoks jällegi omakorda: tunni eesmärk, tegevused, eneserefleksioon.

(141) *5. klassist alates on meil siin koolis nii kokku lepitud, et me ei pane igasuguse tühja-tähja eest hindeid, et hindame kogu tsükli.*

(142) *Ah et kuidas me töötame? Näiteks tegeleme muistenditega. Lugesime leedu muistendeid, vaatasime, filmikesi. Pärast arutasime, mis müütilisi olendeid seal oli. Siis kirjutasid nad ise muistendi. Mina parandasin, näitasin, mida tuleks parandada. Siis, et neil oleks huvitavam, leppisime kokku, et teeme muistendite raamatu. Nad kirjutasid muistendeid, et näiteks miks lauad ei kõnni või et miks tuuled on külmad ja vahel soojad. Ja siis illustreerisid. Hinne kujuneski kogu tsükli põhjal.*

3.2.3 Ettepanekuid riigikeele õppe tõhustamiseks

Intervjuu kolmandas osas uuriti õpilaste, õpetajate ja juhtkonna arvamusi selle kohta, mida saaksid kool, kodu ja riik riigikeele õppe paremaks korralduseks ära teha. Põhiküsimused olid: „Mida saaksid õpetajad ja kooli juhtkond teha, et õpilased hakkaksid leedu keelt rohkem oskama ja/või kasutama? Kui oluline on teie vanemate arvates leedu keele õppimine? Kuidas ühiskond laiemalt toetab/soodustab leedu keele õppimist ja kasutamist?“ Õpilastelt uuriti lisaks, kas nende vanemate arvates on leedu keele õppimine sama oluline, vähem oluline või olulisem kui teiste ainete ja teiste keelte, ka emakeele õppimine; kas õpilased saavad kodus tuge leedu keele õppimiseks; mida nende arvates võiks ja saaks veel teha, et leedu keel oleks ühiskonnas hinnatum.

3.2.3.1. Õpilaste ettepanekuid

Õpilased olid üldiselt leedu keele õppe korralduse ning kooli ja õpetajate toetava rolliga rahul. Leiti aga, et õpetajad võiksid koolis õpilastega suhtlemisel siiski rohkem leedu keelt kasutada (näide 143). Samas arvati ka seda, et õpetajad teevad isegi palju ja õpilased ise peaksid olema aktiivsemad ja leidma leedu keele kasutusvõimalusi (näide 144).

(143) *[Õpetajad] võiksid meiega rohkem leedu keeles rääkida.*

(144) *Ma arvan, et õpetajad teevad isegi palju, et meil oleks võimalusi leedu keeles rääkida. Me võiksime ise midagi teha, et [keele omandamine] oleks kiirem. Võiksime leida leedu sõpru ja peres rääkida leedu keeles.*

Riigi rolli ja toetuse suurust ei osanud õpilased hinnata. Leiti siiski, et riik võiks „anda leedu keele tundide läbiviimiseks kõik, mida vaja on“ (näide 145). Siinkohal sekkus vestlusesse ka õpetaja, kes arvas, et oleks vaja lubada väiksemates rühmades õpet, mis annaks kõigile lastele

tunni jooksul võimaluse aktiivselt kaasa lüüa. Kindlasti avaldas siin õpilaste kidakeelsusele mõju õpetaja juuresolek, sest õpilased ei tundnud ennast selle ploki küsimustele vastates (eriti õpetaja ja kooli rolli analüüsides) sugugi vabalt.

(145) *Kui koolil on midagi vaja näiteks leedu keele jaoks, siis [riik] peaks võimaldama seda teha.*

Vanemate toetus ja roll. Intervjueerija küsimus, kui oluline on leedu keele oskamine õpilaste vanemate arvates, tekitas vastajates mõningast nõutust. Ilmnes, et sellist küsimust polegi kodus arutatud. Täpsustavatele küsimustele vastastes, nagu näiteks „Mis ained on vanemate arvates koolis tähtsad“, rõhutati esmalt inglise keele tähtsust, kuid selle kõrval ka leedu keelt. Vastuseid analüüsides võib teha järelduse, et õpilaste (ja nende sõnul ka nende vanemate) arvamuse kohaselt osatakse leedu keelt hästi ja tegelikult ei vaidlusta keegi leedu keele oskuse vajalikkust. Kodudes seda küsimust ei arutata, küll aga kannustatakse lapsi võõrkeeli (eriti inglise keelt) õppima (näide 146). Leedu keel on n-õ oma keel, mille oskamine on iseenesestmõistetav. Laste hinnangul on nende vanemate leedu keele oskus laste omast parem ning vajadusel aitavad vanemad neil kodus õppetükke teha või suheldakse kodus praktika mõttes leedu keeles (näide 147). Siin ilmneb erinevus poola kooliga, kus õpilased rõhutasid, et nende riigikeele oskus on vanemate omast parem (näide 60).

(146) *Kui ma küsiksin oma vanemate arvamust, siis ma arvan, et [tähtis] on põhikeel ja see on leedu keel. Aga kõige paremini ma peaksin oskama inglise keelt. Leedu keelt me oskame praegugi juba hästi.*

(147) *Ema räägib vahel minuga spetsiaalselt leedu keeles.*

Sama küsimus esitati ka kooli õpetajatele ja juhtkonnale. Ühelt poolt kinnitati seda, et vanemate jaoks on väga oluline lapse edenemine leedu keele õpingutes: last toetatakse igati ning ka koolilt nõutakse laste head ettevalmistust edasisteks õpinguteks ja tööks (näited 148–150). Vanemad suunavad koguni laste huvitegevust, et see toimuks leedukeelses keskkonnas (näide 150).

(148) *Väga paljude lapsevanemate soov on, et lapsed õpiksid leedu keele hästi selgeks. Et laps saaks Leedus karjääri teha, et ta tunneks ennast siin hästi. Neid on tõesti palju, päris tõesti.*

(149) *Vanemad tahavad, et lapsed oskaksid leedu keelt, et saaksid kooli lõpetada, omandaksid hariduse, läheksid edasi õppima, noh, ja et saaks endale meelepärase töö ja nii.*

(150) *Isa rääkis, et saatis lapse sporditreanni, et oleks rohkem leedu lastega koos. Sambo trenni. Aga seal olid ainult vene lapsed, rääkisid omavahel vene keelt. Noh, siis isa võttis oma poja sealt sambotrennist ära ja saatis korvpallitreanni. Meil koolis on korvpall, teistest koolidest tulevad ka leedu lapsed siia. Ja saatiski oma lapse ka sinna.*

Teisalt rõhutasid pedagoogid asjaolu, et kooli näol pole tegu „eliitkooliga“ ning et pered on väga erineva sotsiaalse taustaga. Kodu toetus õpilaste akadeemiliseks arendamiseks, sh leedu keele

õpinguteks on seetõttu kohati olematu. Motiveeritud õpilaste kõrval on koolis küllaga neid, kellega töötamine ja kelle innustamine on õpetajate hinnangul „väga raske“. Näites 151 illustreerivad õpilaste hoiakuid ühe õpetaja sõnad. Nende õpilaste puhul mängib leedu keele õppes kahtlemata rolli perekonna suhtumine, kuid hoiakud kujunevad ka sõpradega lävimisest, mis lõppkokkuvõttes peegeldavad ühiskonnas valitsevaid hoiakuid, kus ainsaks vajalikuks keeleks ning olulisimaks õppeaineks peetakse inglise keelt. Kooli juhtkond rõhutas, et kuigi „umbes 80%“ lastest on neid motiveerivatest peredest, on paratamatult ka neid peresid, kus toetus sootuks puudub (näide 152).

(151) *Mul on mitu klassi, kus õpilased räägivad avameelselt, et neil ei ole leedu keelt vaja. Ja selline hoiak ei tule ainult perekonnast. Tegelikult on muidugi ka vanemaid, kes sellist suhtumist soosivad, et laps kuidagimoodi lõpetaks kooli ja sõidaks sinna kuhugi Inglismaale või Norrasse või ei tea kuhu, et oleks mingi töövõimalus. Neil on vaja inglise keelt ja üldsegi mitte leedu keelt. [Leedu keel] on lihtsalt koormaks. Osa õpilastest on sellistest hoiakutest mõjutatud, ehk sõprade hoiakutest või ei tea. Nad arvavad, et ükskõik mis muu keele õppimine peale inglise keele on neile mittevajalik ballast.*

(152) *Nende jaoks ei ole ainult leedu keel mittevajalik. Ükski aine pole vajalik.*

Palju on peresid, kus laste kultuuriliseks arendamiseks ei jätku lihtsalt raha, kus pole raamatuid, ei käida kultuuriüritustel. On peresid, kus vanemad töötavad välismaal ja lapsi kasvatavad vanaemad. Erinevalt Eestis levinud pendelrändest Soome viib Leedu tööränne kaugematesse riikidesse, nt Inglismaale, Norrasse, Itaaliasse, Hispaaniasse. Koju jäänud vanaemade mure on pigem see, et lapsel oleks kõht täis ja riided seljas. Vaimseks arendamiseks ei jätku ei ressursse ega peeta seda ka vajalikuks. Probleemi olemust kirjeldatakse detailselt näidetes 153 ning 154.

(153) *Me ei ole eliitkool. Meie sootsium, meie vanemad, on pigem sellised, kes ei ole ühiskonnas just väga kõrge sotsiaalse staatusega, ei ole intellektuaalid. Need on sellised Gariünai turu vanemate lapsed [turukaubitsejate lapsed]. Need on vanemad, kes pole elus oma nišši leidnud, oma tööd, pole ennast teostanud, noh, kes [leedu] keele pärast, kes mingil muul põhjusel. Sageli nad müüvad turul kaupa või on neil väiksed poekesed. Noh, näiteks, laps ütleb uhkusega, et tema vanaema oskab leedu keelt, et töötab leedu koolis. Noh, on seal koristaja. Lapse jaoks, et kui juba töötab leedukeelses keskkonnas, siis on juba selline autoriteet. Ja lapsi kasvatavad üleüldse sageli vanaemad.*

(154) *Kodus on sageli vaid tõesti vaid selline mure, et kuidas söönuks saada, riided selga. Näiteks lapsi teatrisse viia on hirmus raske. Püüdsime korraldada teatriskäiku, kolm viiendat ja üks seitsmes [klass], kokku umbes sada last, saime kokku 18–24 last. Ja kui küsid lastelt, kas käite ka ise teatris või ainult kooliga,*

siis paljud ainult kooliga. [Lastel] on ainult teatud [piiratud] nõudmised. Neile jätkub. Nad ei taha rohkemat. Vanemad teevad välismaal ka lihtsat, n-ö musta tööd. Noh mõni laps suudab sellest keskkonnast välja rabeleda, aga teised jäävadki sinna. Ja neile jätkub sellest.

3.2.3.2. Õpetajate ettepanekuid

Järgmisena võetakse vaatluse alla õpetajate ja kooli juhtkonna arvamused ja ettepanekud selles küsimuses. Põhiküsimus oli: „Mida on ministeerium/riik teinud, et leedu keele õpet populariseerida, õpilaste motivatsiooni tõsta? Mida ministeerium/riik saaks veel teha?“ Lisaküsimusena uuriti ka seda, millist koostööd teevad leedu keele ja aineõpetajad. Küsimused olid formuleeritud järgmiselt: „Millist koostööd teevad teie koolis leedu keele õpetajad ja aineid selles keeles õpetavad õpetajad? Kas õppetöö kavandatakse ühiselt (nt kooli õppekava, ainekavad, veerandi või poolaasta töökavad? Missugused muid koostöövorme koolis kasutatakse?“

Teemaks, millel intervjuus pikemalt peatuti, olid ebarahuldava kvaliteediga õppematerjalid. Õpetajad olid üsnagi rahulolematud õppevahendite ja õpikute kvaliteediga tervikuna. Põhiliselt kurdeti selle üle, et riigil puudub tervikpilt ehk siis süsteemne õpikute arendus. Antakse küll välja mitmesuguseid õppimist huvitavamaks ja mitmekülsemaks tegevaid materjale, kuid sobilikud põhiõpikud puuduvad („Pole ju seda vajalikku põhiõpikut, no pole seda“, vt ka näide 155). Seni on ka õppevahendite koostajate tähelepanu suunatud pigem eelkoolieale ning nooremale koolieale (näide 156). Nagu poola kooliski, kurtsid ka vene kooli leedu keele õpetajad, et ainekavas ette nähtud eesmärkide saavutamiseks on vaja õpetajal endal nii leedu kooli kui ka rahvusvähemuste koolide jaoks mõeldud leedu keele õpikutest otsida sobivat materjali ja kasutada n-ö „mosaiigi meetodit“ (näide 157).

- (155) *No vot, sellist õppevahendit, sellist põhiõpikut, mis oleks süsteemipärane, et oleks lapsele huvitav, sellist ju pole. Oleks ju vaja sellist õpikut, mis on ilusate suurte piltidega, huvitav, laps saaks sinna ka kirjutada, aga oleks õpik. See oleks neile paju parem kui siin mingid vihikukesed.*
- (156) *On suur probleem, et teiste klasside jaoks praegu [spetsiaalseid õppevahendid] pole.*
- (157) *Ja õpetaja peab tükk tüki haaval kokku panema, sobitama erinevaid õpikuid, leedu koolide, muude koolide oma. Tükikeste kaupa, ise mõtlema, kuidas seda kokku panna, seda õppematerjali, kust õppida. Kasutame mosaiigi meetodit. Et võtad ühe õpiku ja töötad sellega, seda pole. Me koostame iga tunni jaoks [õppematerjali], otsime materjale, püüame, noh, süsteemselt esitada neid noh keelelisi asju, et õpilane saaks vajalikke sisendeid.*

Leedu keele õpetajad tõid positiivse näitena välja hiljuti koostatud lapsesõbraliku leedu keele elektrooniliste õppematerjalide komplekti eelkooliealistele, mis sisaldab hulgaliselt lastele huvi

pakkuvaid ülesandeid, harjutusi, mänge jne. Õpetajatel on suur valikuvõimalus sealt lapsele jõukohased ja sobivad ülesanded välja valida (vt lähemalt näide 158). Ka noorema kooliastme jaoks on koostamisel analoogsed õppematerjalid (näide 159). Õpetajad kiitsid ka internetis olevaid teemalehekülgi ning audiofailidega varustatud e-raamatukogu, mis võimaldab lastel eakohaseid leedukeelseid tekste kuulata. Järgmistes vestluskatketes kirjeldavad õpetajad õppematerjale lähemalt (vt 158–161).

- (158) *On küll eelkooliealistele leedu keele metoodiline õppevahend, kus on umbes 60% ulatuses konkreetseid näiteid, kuidas lapsele huvitavalt ja eesmärgipäraselt leedu keelt õpetada, sealt on suur hulk elektroonilisi linke, palju näiteid. Kohe peaks see nüüd siis kättesaadavaks muutuma. Retsenseerisin seda. Tõesti suurepärase materjal.*
- (159) *Nüüd valmistatakse samasugust metoodilist komplekti ka 1. ja 2. klassi õpilaste jaoks ette. Õpetaja jaoks on tõesti terve mägi igasuguseid töölehti, materjali, mida varem üldse polnud. Eelmisel ja üle-eelmisel aastal koostati ka elektrooniline leedu keele õppevahend, just rahvusvähemuste koolide jaoks „Keel meid kasvatab“. Nii elektrooniline kui ka paberil.*
- (160) *On ka internetis õppimise koduleheküljed. Sealt saame igasuguseid teemasid ja harjutusi 5. ja 6. klassile, aga ka 7. ja 8. omadele.*
- (161) *On e-raamatukogu, kus on koos kirjandustunni jaoks vajalikud tekstid. On võimalik lasta ka lastel kuulata, sest seal on ka nende teoste salvestused, või ka lugeda. Noh, üldiselt on ju neid vahendeid küll.*

Intervjuus arutleti ka leedu keele teise keelena õpetamise metoodiliste suuniste ja kontseptsiooni üle. Kümnekond aastat tagasi valitses Leedus arusaam, et teise keelena õpe on pigem funktsionaalne keeleõpe ning erineb seetõttu emakeeleõppest. Koostati ka hulgaliselt kommunikatiivse keeleõppe vahendeid. Tänapäeval aga käsitletakse leedu keele õpet rahvusvähemuste ja leedu koolides üsnagi struktuurikeskselt ega kasutata enam teise keele mõistet – kõik on kokku „üks leedu keel“ (näide 162). Gümnaasiumi lõpuks peaksid ka rahvusvähemuste koolide lõpetajad olema omandanud leedu keele oskused emakeelekõnelejate tasemel. Ka eksamid on neil samad ning need sooritatakse leedu keeles. Õpetajate hinnangul on kontseptsiooni muutuses oma osa ka rahvusvähemuste koolis töötavatel leedu keele õpetajatel, kes ei taha eristuda „päris“ ehk leedukeelsete koolide emakeeleõpetajaist, nagu kirjeldatakse näites 163. Samas nähakse kontseptsiooni muutuses mitmeid probleeme ning ikka ja jälle tõstatus ühe küsimusena rahvusvähemuste koolidele mõeldud spetsiifiliste õpikute puudumine (vt näide 164).

- (162) *Hakati rääkima sellest, et on üks leedu keel. Aga arusaam sellest, et on emakeel ja mitteemakeel, et on vaja ju keel selgeks õppida ja keel õpitakse ikka selgeks funktsioonide kaudu, aga mitte leedu keele grammatilist süsteemi tundma õppides, et noh esmalt vormiõpetus, siis tuletusõpetus ja siis lauseõpetus ja nii, noh traditsiooniliselt, aga mitte funktsioonide kaudu.*

- (163) [Leedu keele] õpetajad on ju leedu filoloogid, leedu emakeelega. Ma ju töotan nendega, teen koolitusi, ma võin oma kogemustest seda öelda, et nad tunnevad ennast mujal kui leedukeelses koolis töötades veidi teisejärgulisena. Ja siis tundub neile, et kui nad töötavad samade õpikute järgi nagu leedu kool, et see tõstab nende staatust. Aga nende õpikute metoodiline kontseptsioon on ju emakeelsete jaoks mõeldud. Aga muu emakeelega õpilaste jaoks peaks olema jõukohane sõnastik ja grammatika. Tegelikult meil ju pole muu õppekeelega koolidele koostatud õpikuid enam, neid ei tehta enam, pole ju tiraaži.
- (164) Noh, see riiklik poliitika, ühesõnaga, on selline, et on vaja [leedu keele oskuse] nõudmised ja kontroll – ma mõtlen eksameid – ühtlustada, aga lapsed peab selleks ette valmistama õpetaja, nii kuidas ta oskab ja saab.

Üks põhjus, miks rahvusvähemuste koolide jaoks ei koostata eraldi õpikuid, on ka nende kirjastamise kulukus. Väikesetiraažiliste õpikute kirjastamine on väga kallis ning kui selleks puudub riiklik toetus, ei pruugi õpikute autorid tasustamata tööna õppevahendite koostamiseks ka motivatsiooni leida (näide 165).

- (165) *Leedu* [haridus- ja teadus]ministeerium ei rahasta [õpikute kirjastamist]. Me koostasime kolleegiga [leedu] kirjanduse õpikud, pärast siis ka ajakohastasime. Aga tiraaz on väga väike, tiraazi ju pole, neid ei osta keegi ja me ei saanud mingit honorari. Neid uuendatud õpikuid isegi ei müüda raamatupoodides.

Õpetajad olid üsna rahulolematud ka õpilastele mõeldud kohustusliku kirjandusega, kus suure osa moodustas „agraarse leksikaga leedu kirjanduse varamu“, mis jääb tänapäeva lapse jaoks sõnavara ja sisu poolest tunnetuslikult kaugeks (näide 166).

- (166) *Aga nendest tekstidest. Tänapäeva lapsel, ka leedu lastel, pole huvitav lugeda sellist noh Žemaitet* [leedu kirjandusklassik, külarealismis esindaja]. *Aga nendel meie lastel, kus seal on see põllumajanduslik sõnavara, mida ju enam ei kasutatagi, noh elus seda pole ju. Ega nad mingid teadlased pole. Noh, kui oleksid sellise filoloogilise õppesuunaga, siis ehk mõni laps, ehk sellele pakuks huvi. Ka leedu koolide õpetajad protesteerivad kirglikult sellise ainekava vastu, et pole arvestatud tänapäeva lapse huvidega. On liiga raske, on vaid vanema kirjanduse tekstid, täiesti puudub teismelisele suunatud lastekirjandus.*

Kooli juhtkond tõi eespool nimetatule lisaks ettepanekuna välja lisaressursside näol rühmaõppe suurendamise vajaduse (näide 167). Samuti peeti väga vajalikuks, et ainetundides oleks võimalik kasutada leedu- ja venekeelset õpetajat (näide 169). Riiklikest dokumentidest leiab soovitusi abiõpetajate kasutamiseks, kuid kooli juhtkonna väitel puudub koolidel raha soovitude elluviimiseks, sestap valib kool ka „odavam“ tee ehk hea leedu keele oskusega aineõpetaja (näited 167–170).

- (167) *Ma ütlen, et on vaja rohkem rühmaõpet, et ei oleks nii, et saab jagada, kui on 21. Võiks olla võimalik jagada ka näiteks 18 õpilast nagu algklassides. Meil on mitu klassi, kus ei saa jagada. See on ju riigikeel.*
- (168) *Ma tahaks veel ühest asjast rääkida. See aitaks ka õpetajate tööpuudust vähendada. Et klassis oleks kaks õpetajat. Üks leedulane ja teine venelane. Näiteks, ajalugu õpetaks kaks õpetajat, üks räägiks leedu keeles ja teine vene keeles. Ma nägin sellist õpetust, inglased tegid seda siin. Väga huvitav oli. Et üks räägib mingi osa ja siis teine. Aga see on kallid. Raha ei ole.*
- (169) *Seal [riiklikes dokumentides] on kirjas, et ainetunnis peaks olema nii aineõpetaja kui ka leedu keele õpetaja. Aga see on lihtsalt unistus. Meil ei ole selleks raha.*
- (170) *Võib-olla mõnel koolil on selleks raha. Meil ei ole. Odavam on muidugi see, kui ajaloo õpetaja oskab hästi leedu keelt.*

Õpetajate koostöö. Integreeritud õpe ja mitmesugused ühisprojektid, millest võtavad osa keele- ja aineõpetajad, on koolis väga levinud. Õpetajad ja kooli juhtkond töid hulgaliselt näiteid selliste tegevuste kohta, vt 171–173.

- (171) *Oli leedu keele ja tehnoloogia õpetajate ühisprojekt „Lina teekond“: etnograafilised Leedu piirkonnad, kuidas linast igasugused esemed sünnivad. Väga ilus projekt oli, ainult leedu keeles.*
- (172) *Noh, minu lapsed tegid sellise projekti „Leedu matemaatikud“, sellise 3D efektiga. Tegid leedu keeles, aga pärast oli vaja tõlkida inglise keelde, sest saadeti edasi. Lapsed siis tõlkisid.*
- (173) *Tegime viiendikega leedukeelset näidendit ja esinesime noorematele lastele.*

Sisuliselt toimub koolis aineõpe tervikuna integreeritud vormis, sest „Õpikud on ju leedukeelsed, aga tunnid vene keeles“, nagu kirjeldatakse näites 174.

- (174) *Tavaliselt ongi selline segu, et õpikud on leedu keeles, tunnis töötame vene keeles, töövihikud on leedu keeles, testid ja eksamid on leedu keeles.*

Intervjuus küsiti juhtkonnalt ka seda, kuidas motiveerida õpetajaid sellist lisatööd tegema. Selgus, et „finantse selleks eriti pole“, küll aga „antakse aukiri“. Siiski lisati, et õpetajad esitavad igal aastal eneseanalüüsi oma tegevuste kohta, kus on loomulik soov ennast positiivsest küljest näidata. Seetõttu püütakse ka lisaks koolitundidele olla aktiivsed ning kaasata õpilasi neid huvitavatesse projektidesse. Seda kirjeldatakse ilmekalt näites 175.

- (175) *Vaadake, on veel üks nüanss, olgem ausad. Igal aastal kogub direktori asetäitja kui metoodikanõukogu esimees kokku eneseanalüüsi ankeetid. Meil kõigil on teatud kvalifikatsiooni järgsed nimetused. Ja igaiüks peab oma kvalifikatsiooni siis ka igal aastal oma tegevuste kaudu tõestama. Ja siis kõik püüavad ka midagi teha.*

3.2.4. Kokkuvõte

Külastatud Leedu vene õppekeelega kool (keskkool) on viimased 8 aastat õpetanud kakskeelse programmi järgi, mis näeb vene keele kõrval õppekeelena ette ka leedu keelt. Õpilaste arv koolis on tunduvalt langenud: kui 25 aastat tagasi õppis seal 1800 last, siis praegu ainult 630. Poola ja vene õppekeelega koolide lapsevanemad on sageli sarnase kultuurilise ja keelelise taustaga (poola juurtega perekond, kelle kodune keel on vene keel). Praegu on Leedus selliste perede soov tugevdada pigem oma poola ja mitte vene identiteeti ning see määrab ka koolivalikud. Koolis õpib väga erineva sotsiaalse taustaga lapsi, kelle õpimotivatsioon mis tahes aines võib olla vägagi erinev ja akadeemilised eesmärgid võivad olla seatud üsna madalale. On päris palju peresid, kus vanemad töötavad välismaal ja lapsi kasvatavad vanavanemad.

Vene kooli õpilaste seas nimetati enamasti oma tugevamaks keeleks ja emakeeleks vene keelt, oli ka õpilasi, kes arvasid, et nende leedu keele oskus on vene keelega peaaegu samal tasemel. Ka õpetajate ja kooli juhtkonna sõnul on õpilaste leedu keele oskus väga hea ega tekita mingeid probleeme suhtlemisel ja õppimises. Keeleõppe motivaatoritena nimetatakse elulisi vajadusi, aga ka vanemaid ja kooli. Kuna leedu noored ei oska tänapäeval eriti vene keelt, siis vene noored õpivad leedu keele kiiresti selgeks. Ühine suhtluskeel on seega leedu keel, nagu märgiti poola kooliski. Õpilaste meediatarbimises domineerivad leedu ja vene keel. Kuna õpilaste leedu keele oskus on valdavalt hea, siis sõltub meedia tarbimisel ja raamatute lugemisel keel pigem sisust: kui on huvitav, pole keelel mingit tähtsust.

Leedu keel oli kõigi intervjuudes osalenud õpilaste arvates neile väga oluline keel. Erinevalt poola koolist ei joonistunud vastustest aga välja kodakondsuse ja riigikeele temaatika, kuid leedu keele oskust peeti enesestmõistetavaks, sest leedu keel on „oma keel“. Samas rõhutati ka inglise ja vene keele vajalikkust.

Vene kooli õpilaste jaoks on mitmekeelsus tavapärane nähtus ning mitme keele kasutamist igapäevaelus peetakse iseenesestmõistetavaks ja vajalikuks. Kui poola koolis oli laste identiteet pigem seotud Poolaga, siis vene koolis oli enda samastamine ühe või mitme keele ja kultuuriga hoopis keerulisem. Paljud vastanutest samastasid ennast nii leedu kui ka vene, aga samuti poola keele ja kultuuriga. Siiski on nii poola kui ka vene koolis lastel üsna sarnased probleemid identiteediga, st raske on ennast paigutada konkreetselt ühte kultuuriruumi.

Koolis alustab 1. klassis õpinguid palju lapsi, kes ei oska üldse leedu keelt. Murrang saabub (nagu ka poola koolis) 4.–5. klassis. Kakskeelne õpetamine koolis on igapäevane nähtus ja mitmekeelne keskkond on norm, reegel, millele õpilased ja õpetajad isegi ei pööra tähelepanu, ei ainetunnis ega ka kooli suhtluskeskkonnas. Integreeritud õpe ja mitmesugused ühisprojektid, millest võtavad osa keele- ja aineõpetajad, on koolis väga levinud. Ainetundides kasutatakse leedukeelseid õpikuid. Kõik koolis töötavad õpetajad on kas leedu emakeelega või valdavad leedu keelt haritud emakeelse keelekasutaja tasemel. Samas on koolis õpetajaid ja töötajaid, kes oskavad väga vähe vene keelt. Juhtkonna arvates on mõne õpetaja nõrgem või lausa olematu

vene keele oskus lastele, õpetajatele ja lapsevanematele pigem proovikivi ning sellesse suhtutakse positiivselt.

Leedu venekeelne kogukond on üsnagi lõhestunud suhtumises vene keelde. On vanemaid, kelle arvates tuleb venekeelsetest peredest pärit lastel rohkem osata vene keelt. Samas on selline suhtumine siiski vähemuses, sest „lapsed jäävad ju Leetu elama“. Võrreldes poola kooliga, seovad vene kooli lapsed oma elu valdavalt Leeduga. Samas väärtustavad kooli juhtkonna sõnul vanemad kindlasti seda, et kooli puhul on tegu n-õ vene kooliga ja suur osa õpetusest toimub vene keeles.

Kui poola kooli õpilaste puhul oli hoiakutes tuntav skeptitsism leedu keele kestlikkuse ja enda seotuse suhtes tulevikus Leeduga, siis vene kooli õpilased ei väljendanud mingeid kahtlusi leedu keele tuleviku osas. Peeti ka võimalikuks, et perekonna keel võiks tulevikus olla leedu keel. Vastustest võis selgelt täheldada tunnetuslikku seost leedu keele ja Leeduga, kuid kindlasti ka soovi säilitada seos vene keele ja kultuuriga.

Riigikeele tundidega oldi üldiselt rahul. Kuna suhtluskeel ei valmista õpilastele probleemi, siis peetakse vajalikuks lihvida leedu keele struktuuri teadmiste abil oma keelekasutust ja suhtutakse igati positiivselt ka grammatika õppimisse. Kõik õpilased kinnitasid, et leedukeelne aineõpe on väga vajalik.

Laste hinnangul on nende vanemate leedu keele oskus laste omast parem ning vajadusel aitavad vanemad neil kodus õppetükke teha või suheldakse kodus praktika mõttes leedu keeles. Siin ilmneb erinevus poola kooliga, kus õpilased rõhutasid, et nende riigikeele oskus on vanemate omast parem. Vanemate jaoks on väga oluline lapse edenemine leedu keele õpingutes: last toetatakse igati ning ka koolilt nõutakse laste head ettevalmistust edasisteks õpinguteks ja tööks. Samas rõhutasid õpetajad, et kuigi „umbes 80%“ lastest on neid motiveerivatest peredest, on paratamatult ka neid peresid, kus toetus sootuks puudub ja kus laps ise ega tema vanemad ei sea lapsele akadeemilist pingutust nõudvaid eesmäärke.

Õpetajate jaoks on ainekava kindlasti dokument, millest täpselt kinni pidada. Kurdeti aga sobivate õpikute puudumise üle. Vene koolis, nagu ka poola koolis, peavad leedu keele õpetajad tegema palju tööd sobivate õpikute ja õppematerjalide välja valimiseks, sest ainekavas seatud eesmärkide saavutamiseks ei piisa ainult rahvusvähemuste koolidele ette nähtud õpikutest. Leedu keele õpetajad tõid aga positiivse näitena välja hiljuti koostatud lapsesõbraliku leedu keele elektrooniliste õppematerjalide komplekti eelkooliealistele, mis sisaldab hulgaliselt lastele huvi pakkuvaid ülesandeid, harjutusi, mängu jne. Leedu keele õpetajad tõid välja ka olulise probleemi meetoodikas. Kui kümnekond aastat tagasi valitses Leedus arusaam, et teise keele õpe on pigem funktsionaalne keeleõpe ning erineb seetõttu emakeeleõppest, siis käsitletakse leedu keele õpet rahvusvähemuste ja leedu koolides praegu üsnagi struktuurikeskselt ega kasutata enam teise keele mõistet – kõik on kokku „üks leedu keel“. Leedu keele õpe, seda tegelikult nii emakeelena kui ka rahvusvähemuste koolis, vajaks õpetajate sõnul funktsionaalsemat ja kommunikatiivsemat lähenemist.

Samuti väljendasid õpetajad rahulolematust, et leedu kirjanduse ainekavas on vähe lapsi tõeliselt huvitavaid raamatuid.

Õpetajad pidasid väga vajalikuks, et ainetundides oleks võimalik kasutada koos leedu- ja venekeelset õpetajat. Riiklikest dokumentidest leiab soovitusi abiõpetajate kasutamiseks, kuid kooli juhtkonna väitel puudub koolidel raha soovituste ellu viimiseks, sestap valib kool „odavana“ tee ehk hea leedu keele oskusega aineõpetaja.

4. Kokkuvõte ja võrdlus Eestiga

Juhtumipõhiselt analüüsiti riigikeele õpet neljas õppeasutuses: Soomes ja Lätis ühes koolis, Leedus ühes leedu- ning ühes poolakeelses koolis. Kokkuvõtvast alapeatükis kõrvutatakse saadud tulemusi Eesti vene õppekeelega põhikoolides 2014. aasta alguses Tartu ülikooli teadlaste tehtud uuringuga „Arvamusi ja hinnanguid riigikeele õppe korraldamise kohta vene õppekeelega koolides“, autoriteks Birute Klaas-Lang, Alla Lašmanova, Anni Peedisson, Kristiina Praakli (Klaas-Lang jt 2014), aga samuti Helena Metslangi, Triin Kibari, Mare Kitsniku, Jevgenia Korželi, Ingrid Kralli ja Anastassia Zabrodskaja tehtud uuringuga „Kakskeelne õpe vene õppekeelega koolis“ (Metslang jt 2013).

Külastatud õppeasutustest on keelelise ning etnilise koosseisu poolest kõige mitmekultuurilisem Helsingi põhikool, kus õpilaskonna hulgas on paljude emakeelte kõnelejaid. Õpilaste seas on ka rohkesti neid, kelle jaoks on soome keel teine keel ning kes kõnelevad soome keelt emakeelekõneleja tasemel ja kelle esimesed kokkupuuted soome keelega on saanud alguse soomekeelsest lasteaiast ja/või eelkoolist. Läti ja Leedu põhikoolid on õpilaskonna keelelise ja etnilise koosseisu poolest homogeensemad: Riia linna põhikooli õpilaskonnast oli enamik õpilastest venekeelsed, Leedu koolides vastavalt vene- ja poolakeelsed, kuid poolakeelses koolis oli õpilasi, kelle tugevam keel oli pigem vene ja mitte poola keel. Oli ka leedu-vene kakskeelsetest peredest pärit lapsi. Ka vaadeldud Eesti koolide õpilaskond oli valdavalt homogeenne, st enamik lapsi oli venekeelsetest peredest.

Välitööd koosnesid fookusrühma intervjuudest ning tunnivaatlustest. Intervjuud jagunesid temaatiliselt kolmeks: 1) riigikeele oskus, kasutamine ja olulisus; 2) riigikeele õppe korraldus põhikoolis ja 3) arvamusi ja ettepanekuid riigikeele õppe (parema) korralduse kohta. Samad küsimused esitati õpilastele, õpetajatele ning kooli juhtkonnale. Riigikeele õppe erinevast korraldusest johtuvalt varieerub ka intervjuuteemade käsitlemise detailsus, ühe või teise teema olulisemaks või vähem olulisemaks pidamine, aga ka uute temade sisse toomine. Ühe olulise erinevusena võib nimetada õppematerjalide temaatikat, mida oli põhjust pikemalt käsitleda Läti ja Leedu, kuid mitte Soome puhul. Õppetöö korraldusega seotud probleeme arutades olid jällegi Soome õpilased ning õpetajad avatumad ning käsitlesid küsimusi eri aspektidest. Siinkohal tuleb kindlasti arvesse võtta asjaolu, et nii Läti kui ka Leedu puhul viibis õpilaste intervjuude juures juhtkonna esindaja, mis ei lubanud õpilastel end vabalt tunda ning seadis piirid eriti just riigikeele õppe korraldusega seotud küsimustele vastamisel.

Riigikeele õppe korralduse kirjelduse puhul tuleb arvesse võtta kaht aspekti. Esiteks: intervjuudes räägitut tuleb vaadata juhtumipõhiselt ehk tulemused illustreerivad konkreetsetel nendel päevadel öeldut. Sügavama, mitmetahulisema ning üldistuste tegemist võimaldava ülevaate andmine eeldab pikaajaliste (kuude või koguni semestrite pikkust) osalusvaatluste või etnograafiliste meetodite rakendamist välitöödel. Teiseks: riigikeele õppe korralduse kirjelduses tuleb arvestada iga riigi ajaloolis-kultuuriliste aspektidega, aga ka õppetöö põhialuste ning põhimõtete erinevustega, mistõttu paralleelide tõmbamine Eesti põhikoolidega pole alati võimalik ega ka otstarbekas. Kui Läti ja Leedu põhikoolide õppetöö aluseid võib ehk pidada Eestile kõige

lähedasemaks ja mitu kirjeldatud probleemi osutus Eestiga sarnaseks, siis Soome põhikool jääb selgelt kaugemale, kuna ainuüksi õppetöö korralduse alused lähtuvad teistest printsiipidest, kus põhirõhk on märksõnadel *individuaalsus*, *võrdsus* ning *õppijakesksus*. Soome kool pakub Läti, Leedu ja Eesti kõrval võrdluspilti sootuks teistel põhimõtetel üles ehitatud riigikeele õppe korraldusest.

4.1. Riigikeele oskus, selle kasutamine ja olulisus

Uuringus osalenud **Soome** põhikooli õpilaste emakeel on eesti keel. Soome keele õpinguid on alustatud eri vanuses (enamasti algklassides), sestap on ka õpilaste soome keele oskuse tase, nende isiklik suhe keelega ning hoiakud soome keele õppimise suhtes erinevad. Informantide seas polnud kedagi, kes üldse soome keelt ei oskaks, ning soome keele oskust iseloomustatakse märksõnadega „hea“ ja „väga hea“, jäädes siiski arvamusele, et suuline eneseväljendus on paremini arenenud kui kirjutamisoskus. Suutlikkus end kirjalikult emakeelena kõneleja lähedaselt väljendada, on õpilaste silmis olulisim oskus. Suuline eneseväljendusoskus võimaldab õpilastel hakkama saada mis tahes soomekeelsetes situatsioonides. Eri keelekasutusalaadest leiab soome keel enim kasutust koolikeskkonnas, muu kooliväline suhtlus, sh meediatarbimine ning lähimad suhtlusvõrgustikud, on eestikeelsed.

Õpetajad olid õpilaste soome keele oskuse suhtes siiski kriitilisemad: kuigi informandid on suutelised end soome keeles kirjalikult väljendama, jõuavad põhikooli lõpuks vähesed õpilased soomekeelsetega samale tasemele. Taseme mittaasaavutamise põhjused on individuaalsed, selle taustal nähakse Soomes viibitud aja pikkust, väheseid kooliväliseid kontakte soome keele ja soomlastega, eestikeelseid suhtlusvõrgustikke, vähest õpimotivatsiooni ja hoiakuid soome keele õppimise suhtes.

Soome keele õppimise olulisust ei seadnud kahtluse alla ükski informant, kuid kõrgelt väärtustatakse ka inglise keelt. Mõne informandi arvates võib inglise keele valdamine olla isegi Soomes soome keelest tähtsam, kuna inglise keel tagab „hakkama saamise“ igal pool. Soome keele oskamise tähtsus seotakse Soomes elamise, igapäevase suhtluse vajalikkuse ning edasiste õpingutega. Samas liigutakse soome keele vajalikkusest kõneldes riigikeele oskamise kohustuslikkuse diskursuse raamides, soome keelega ei nähta vähemalt veel isiklikumat suhet. Soome ja inglise keele kõrval õpivad kõik informandid veel rootsi keelt, mõni on eestikeelses põhikoolis õppinud ka vene keelt.

Külastatud **Läti** vene õppekeelega koolis on kõik õpilased üksmeelselt arvamusel, et nende tugevaim keel on vene keel. Vastust võib lugeda ootuspäraseks, kuna vene keel on ka enamiku vastanute emakeel. Samas ei peeta läti keelt oskustasemelt alati vene keele järel kõige paremini osatavaks keeleks: nii näiteks pidas mitu õpilast inglise keele oskust läti keele oskusest paremaks. Üldjuhul on kõik vastanud enda läti keele oskustega rahul. Ka õpetajad ja juhtkonna esindaja peavad oma õpilaste läti keele oskust põhikooli lõpus „rahuldavaks“: õpilaste riigikeele oskus varieerub õpilaseti, kuid kõik õpilased „saavad läti keelega hakkama“.

Õpilastel ilmnevad erinevad huvid ja võimalused läti keele kasutamiseks. Koolikeskkonnas on põhiline suhtluskeel vene keel ning läti keelt kasutatakse väljaspool läti keele ainetunde harva. Õpetajate hinnangul ei pruugi läti keele kasutamine olla väga paljude õpilaste puhul väljaspool kooli võimalik ega vajalik. Riias, kus on väga suur vene keele kõnelejate osakaal, võib hakkama saada ka ainult vene keelega. Lätikeelseid meediakanaleid jälgitakse harva, eriti vähene on lätikeelsete uudistesaadete jälgimine.

Läti keele õppimise olulisust põhjendatakse üksmeelselt asjaoluga, et „elatakse Lätis ja läti keelt on vaja suhtlemiseks“, kuid ollakse ka arvamusel, et läti keele oskust on vaja isikliku hariduse saamiseks. Inglise keelt peetakse aga veelgi olulisemaks, sest osa õpilasi soovib pärast keskkooli omandamist lahkuda välisriiki. Vanemate toetusest riigikeele õppimisel arvatakse, et läti keele õppeaine ei ole vanemate silmis tingimata olulisim: tähtsaks peetakse õpilaste häid tulemusi ning õppimist laiemas mõttes, aga ka muude keelte ja eriti just inglise keele oskust.

Küsimusele enda määratlemise kohta mitmekeelse kõnelejana vastasid õpilased nii eitavalt kui ka jaatavalt. Üldiselt peetakse mitmekeelsust rikastavaks, kuid sellesse teemasse ei olnud, tundub, õpilased süvenenud.

Suhtumine läti keele kestlikkusesse on selgelt seotud õpilase tulevikuplaanidega. Suur osa seob oma tuleviku Lätist lahkumisega ja teema läti keele tulevikust ei tundunud neile ka oluline. Arvatakse ka seda, et läti keelt kasutab Lätis tulevikus suurem protsent elanikke kui praegu, sest muu emakeelega Läti elanikud lahkuvad välismaale.

Õpilaste õpimotivatsioon on staažikate pedagoogide arvates võrreldes Läti taasiseseisvumise järgse ajaga langenud. 1990. aastate alguses olid õpilased rohkem motiveeritud, et omandada haridus ning jääda tööle Lätti.

Jutuajamistes õpetajatega nimetati ka riigi poliitilist olukorda, ühiskonna lõhestumist rahvuste ja keelte põhjal, aga ka läti- ja venekeelse elanikkonna eri infokanalite tarbimist, samuti õpetaja elukutse madalat prestiiži ühiskonnas ja kehva palka. Koolis on probleeme ka õpetajate läti keele oskusega. Mitmel õpetajal puudub nende läti keele arengut toetav lätikeelne keskkond. Juhtkonna esindaja sõnul on koolis ette tulnud olukordi, kus õpetajad kardavad õpilastega läti keeles suhelda, sest õpilaste keeleoskus on nende omast parem. Ideaalina näeb juhtkond, et koolis töötaksid kakskeelsed õpetajad, kes suudavad mõlemas keeles vabalt suhelda.

Leedu poola õppekeelega põhikoolis nimetasid kõik intervjuus osalenud õpilased oma emakeeleks poola keelt, kuid samas ei olnud poola keel sugugi kõigi informantide tugevaim keel: viie õpilase hinnangul on selleks hoopiski vene keel. Nimetatud seik näitab poola kultuuriidentiteedi tugevust ja olulisust: vaatamata sellele, et tugevaim keel on vene keel, on õpilase arvates tema tunnetuslikult omaseim keel hoopis poola keel. Õpilaste vastustes ilmneb ka kultuurilise identiteedi hägusus. Ühelt poolt õpitakse (paljuski vanemate soovil) poolakeelses koolis, teisalt võib pere ja sugulaste taust olla pigem venekeelsusega seoses hoopis selline, et õpilane ei oskagi ennast identifitseerida. Siin aga erines õpetajate arvamus, õpetajad nimetasid ennast ja oma õpilasi Leedu poolakateks, mis tähendab oma juurte, keele, kultuuri, aga kindlasti

ka usukommete samastamist ja sidumist eeskätt Poolaga. Nii õpetajad kui ka õpilased nimetasid aga samas seda, et Leedu kui elukeskkond avaldab oma keele, kultuuri ja traditsioonidega identiteedi formeerumisele tugevat mõju. Seetõttu on õpilastel (aga ka koolis töötavatel poola õpetajatel) oluline rõhutada kuuluvust mõlemasse identiteediruumi.

Kõik õpilased nimetasid osatavate keelte seas ka leedu keelt ja olid oma leedu keele oskusega igati rahul. Ka õpetajad ja kooli juhtkond olid õpilaste riigikeele oskusest samal arvamusel. Leedu keele oskust peeti väga vajalikuks ja põhjendati seda eeskätt asjaoluga, et ollakse Leedu kodanikud, elatakse Leedus ning et leedu keel on riigikeel. Õpilased tõmbasid selge paralleeli keeleoskuse ning Leedus õppimise ja töötamise vahele, nähes tööturule sisenemise eeldusena leedu keele oskust. Leedu keele kõrval peeti oluliseks ka vene ja eriti inglise keele oskust, sest „inglise keelega on võimalik igas riigis hakkama saada“.

Poola kooli õpilased on enda jaoks selgelt teadvustanud oma kaks- või isegi mitmekeelse identiteedi. Õpilased pidasid kakskeelsust tavapäraseks, ehk siis „normaalseks“, mitte erandlikuks nähtuseks. Peeti ka tavapäraseks, et kodus räägitakse ühte või mitut keelt (nt vene või poola) ning sõpradega ja väljaspool kodu suheldakse teises keeles (leedu keeles). Poola kooli lapsed on põhikooli lõpuks sisuliselt kolmkeelsed (leedu, vene, poola). Üks põhjus, miks kolmkeelsus on kergesti saavutatav, on lähedane keelesugulus, mis toetab passiivse keeleoskuse kiiret saavutamist, ümbritsev mitmekeelne keskkond on aga toeks kõigi kolme keele paralleelse arengus.

Õpilaste hoiakutes torkas silma tugev skeptitsism leedu keele kestlikkuse suhtes. Õpilased sidusid leedu keele hea käekäigu inimeste elukvaliteediga Leedus. Väljarändajaid on palju ja leedulaste arv on viimase kümne aasta jooksul vähenenud umbes poole miljoni võrra. Väljarändes nähakse selget ohtu leedu keele kadumisele. Leedu keele säilimise ühe eeltingimusena nähakse majanduse elavdamist ning sisserände suurendamist. Nii õpilased kui ka õpetajad tõid näiteid ühiskonnas ja põhirahva seas valitsevast sallimatusest muu kui leedu taustaga inimeste suhtes, kes ei räägi normikohast keelt. Vastustes rõhutati korduvalt, et teiste keelte ja kultuuride halvustamine pärsib riigikeele õppimise motivatsiooni.

Vene kooli õpilaste seas nimetati enamasti oma tugevamaks keeleks ja emakeeleks vene keelt, oli ka õpilasi, kes arvasid, et nende leedu keele oskus on vene keelega peaaegu samal tasemel. Ka õpetajate ja kooli juhtkonna sõnul on õpilaste leedu keele oskuse tase väga hea ega tekita mingeid probleeme suhtlemisel ja õppimises. Keeleõppe motivaatoritena nimetatakse elulisi vajadusi, aga ka vanemaid ja kooli. Kui leedu noored ei oska tänapäeval eriti vene keelt, siis vene noored õpivad leedu keele kiiresti selgeks. Ühine suhtluskeel on seega leedu keel, nagu märgiti ka poola koolis. Õpilaste meediatarbimises domineerivad leedu ja vene keel. Kuna õpilaste leedu keele oskus on valdavalt hea, siis sõltub meedia tarbimisel ja raamatute lugemisel keel pigem sisust: kui on huvitav, ei ole keelel mingit tähtsust.

Leedu keel oli kõigi intervjuudes osalenud õpilaste arvates neile väga oluline keel. Erinevalt poola koolist ei joonistunud vastustest aga välja kodakondsuse ja riigikeele temaatika, kuid leedu

keele oskust peeti endastmõistetavaks, sest leedu keel on „oma keel“. Samas rõhutati ka inglise ja vene keele vajalikkust.

Kui poola kooli õpilaste puhul oli hoiakutes tuntav skeptitsism leedu keele kestlikkuse ja enda seotuse suhtes tulevikus Leeduga, siis vene kooli õpilased ei väljendanud mingeid kahtlusi leedu keele tuleviku osas. Peeti ka võimalikuks, et perekonna keel võiks tulevikus olla leedu keel. Vastustest võis selgelt täheldada tunnetuslikku seost leedu keele ja Leeduga, kuid kindlasti ka soovi säilitada seos vene keele ja kultuuriga.

Poola ja vene õppekeelega koolide lapsevanemad on sageli sarnase kultuurilise ja keelelise taustaga (poola juurtega perekond, kelle kodune keel on vene keel). Praegu on Leedus selliste perede soov tugevdada pigem oma poola ja mitte vene identiteeti ning see määrab ka koolivalikud. Vene õppekeelega koolides õpilaste arv langeb, kuid poola õppekeelega koolis pigem tõuseb. Koolis õpib väga erineva sotsiaalse taustaga lapsi, kelle õpimotivatsioon mis tahes aines võib olla vägagi erinev ja akadeemilised eesmärgid võivad olla seatud üsna madalale. On päris palju ka peresid, kus vanemad töötavad välismaal ja lapsi kasvatavad vanavanemad.

Vene kooli õpilaste jaoks on mitmekeelsus tavapärase nähtus ning mitme keele kasutamist igapäevaelus peetakse iseenesestmõistetavaks ja vajalikuks. Kui poola koolis oli laste identiteet pigem seotud Poolaga, siis vene koolis oli enda samastamine ühe või mitme keele ja kultuuriga hoopis keerulisem. Paljud vastanutest samastasid ennast nii leedu kui vene, aga ka poola keele ja kultuuriga. Siiski on nii poola kui ka vene koolis lastel üsna sarnased probleemid identiteediga, st raske on ennast paigutada konkreetselt ühte kultuuriruumi.

Eesti vene õppekeelega põhikoolis oli õpilaste tugevaim keel vene keel. Oma riigikeele oskusega ollakse üldjoontes rahul, kuigi just edukamates koolides näevad nii õpilased kui ka õpetajad siin veel arenguruumi: kool seab õpilastele kõrgemaid nõudmisi ja õpilased on motiveeritud neile vastama. Riigikeele oskuse arengut takistava asjaoluna nähakse keelekeskkonna ning koduse toetuse puudumist, kuna lapsevanemad eesti keelt enamasti ei oska. Eestikeelsete sõprade ja muude suhtluskontaktide puudumine pärsib õpilaste riigikeele suhtlusoskuse arengut. Eesti keele tähtsus on vene noore jaoks eelkõige instrumentaalne: keeles nähakse vahendit, et gümnaasiumis või kutsekoolis edasi õppida ja/või hiljem parem töökoht saada. Väga vähe (kui üldse) ilmneb eesti keele õppimises selle integratiivne motivatsioon ehk keeleõppija isiklikum suhe õpitavasse keelde ja kultuuri. Eesti keele valdamist ei nähta oma identiteedi ühe osana ning vastustest peegeldub pigem eesti ja vene kultuuriruumide vastandamine, milles multikultuursusele või mitmikidentiteedile kohta ei ole. Eesti keelest olulisemaks peetakse inglise keele õppimist, mis võimaldab keelekasutajale laiemaid isiklikke hüvesid. Inglise keel oli päris paljude õpilaste jaoks ka omaealiste eestlastega suhtlemise keel. Enamik intervjuudes osalenuist (eeskätt edukamate koolide õpilased) ei seosta enda tulevikku Eestiga ning plaanivad riigist lahkuda.

Eesti, Soome, Läti ja Leedu juhtumianalüüside põhjal võib riigikeele oskuse, selle kasutamise olulisuse ja hoiakute kohta teha järgmised tähelepanekud.

1. Vastanute enamik peab oma tugevamaks keeleks emakeelt, kuid oma riigikeele oskusega ollakse rohkem või vähem rahul. Saavutatud oskuse tase on aga väga individuaalne, sõltudes akadeemilistest võimetest, aga eriti suhtluskeskkonna olemasolust, õpimotivatsioonist, õpetusest jm teguritest.
2. Paljude muu emakeelega õpilaste riigikeele oskus on koolis õppima asudes sisuliselt olematu. Siiski on mõnes riigis õpilased juba 4–5 aasta pärast (nt Leedus) võimelised vabalt riigikeeles suhtlema ja aineõpet läbima.
3. Eestis ja Lätis on õpilastel kõige vähem võimalusi riigikeelt kooliväliselt kasutada.
4. Riigikeelse meediatarbimise (sh sotsiaalmeedia) osas paistsid silma Leedu koolinoored.
5. Õpilased on riigikeele õppimiseks motiveeritud, kuid motivatsioon on eelkõige instrumentaalne.
6. Teiste keelte ja kultuuride halvustamine võib pärssida riigikeele õppimise motivatsiooni (poola kool Leedus).
7. Õpilased ja pedagoogid peavad väga vajalikuks riigikeele õppega paralleelselt oma keele ja kultuuri süvendatud õppimist.
8. Riigikeele kõrval (aga ka selle ees) nimetavad kõigi vaadeldud koolide õpilased just inglise keelt kui kõige olulisemat keelt elus „hakkama saamiseks“, seda nii enda kui ka oma vanemate seisukohast. Siiski on ainult Eestis inglise keelel ka roll põhirahvuse ja venekeelse rahvusvähemuse vahelises suhtluses.
9. Väga paljud Eesti, Leedu ja Läti muukeelsete koolide õpilased soovivad tulevikus riigist lahkuda, et omandada haridus ja asuda tööle välismaal.
10. Tunnetuslik side riigikeelega avaldus kõige enam Leedu venekeelse põhikooli õpilastel, kes nägid ka oma tulevikus kõige enam seotust Leeduga.
11. Leedus teadvustavad õpilased oma mitmekeelsust ja peavad seda „normikohaseks“ nähtuseks. Mitmekeelsuse tavapärasust toetab nii vene- kui ka poolakeelse kooli personali tegelik mitmekeelsus, vaba ümberlülitumine ühelt keelelt teisele. Samas ei pruugi mitmekeelsus ja mitmekultuuriline identiteet olla omavahel seotud. Esineb (just Leedus) palju ka identiteedi hägusust, kus õpilane ise ka ei tea, kellega ennast samastada.
12. Leedus ja Soomes oskab kooli personal riigikeelt väga hästi või riigikeel on nende emakeel; Eestis ja Lätis võib õpetajatel olla riigikeeles suuri eneseväljenduse probleeme.
13. Kiiremini on võimalik saavutada riigikeeles hea tase, kui tegemist on sugulaskeelega (Soomes, Lätis, Leedus). Eriti rõhutati seda Leedus.

14. Oluliseks mõjuriks riigikeele õppimise motivatsiooni tekkimisel ja ka edukusel on perede sotsiaal-majanduslik taust (Eesti, Leedu). Paratamatult on peresid, kus toetus lapsele riigikeele, aga ka teiste ainete õppimiseks sootuks puudub ja kus laps ise ega ka tema vanemad ei sea lapsele akadeemilist pingutust nõudvaid eesmäärke.

4.2. Riigikeele õpe põhikoolis ja ettepanekuid selle tõhustamiseks

Soome keele tundide ainesisuga olid õpilased üldjoontes rahul, kriitilised noodid kõlasid soome keele õpperühmade komplekteerimise osas, kus eesti emakeelega õpilased näevad keeleõppe suuremat efektiivsust ühisõppes teiste eesti keele kõnelejatega. Ka muude õppeainete soome keeles õppimist peetakse oluliseks (kuigi tunnistatakse selle keerulisust), kuna see aitab paremini omandada nii keelt kui ka jätkata õpinguid soomekeelses gümnaasiumis. Aineõpetajatelt oodatakse suurema tähelepanu pööramist soomekeelse mõistestiku selgitamisele ning ideaalis võiks aineõpetajad (kuid kindlasti soome keele õpetajad) mingil määral ka õpilaste emakeelt osata.

Soome keele tundides lasub põhirõhk funktsionaalse keeleoskuse ning kommunikatiivsete oskuste arendamisel. Õpilaste esmaeelistus on kirjaliku eneseväljenduse, sõnavara laiendamise ning suulise kõne arendamine. Suuremat vajadust nähakse kontrastiivse keeleõppe (soome-eesti) järele.

Õpetajad tõstsid esile kvaliteetse õppematerjali rohkust ning eriti muu emakeelega õpilaste vajadustega arvestamist õppematerjalide koostamisel. Õppetöö aluseks on ainekava, millest õppetööd korraldades lähtutakse. Soome keele õpetajate omavaheline koostöö on väga tihe, seda eeskätt tundide ülesehituse ning käsitletavate teemade, ühtsete õppematerjalide kasutamise ning õpilaste hindamise osas. Õppetöö korralduses lähtutakse järgmistest põhimõtetest: individuaalsus, õpilasekesksus ning võrdse kohtlemise printsiip. See tähendab, et kõik soome keele õpetajad võtavad arvesse õpilaste tausta ning tema individuaalseid keelelisi (soome keelega seotud) vajadusi. Võrdse kohtlemise printsiibi all peetakse silmas põhimõtet, et ainesisu peab olema kõikide õpilaste puhul samasugune, st soome keelt emakeelena kõnelejaid ning sisserändetaustaga õpilasi õpetatakse samade õppematerjalide alusel, kuid võttes hindamisel arvesse õpilaste eri emakeeli, soome keele oskust ning õpilase individuaalset edasijõudmist selles.

Riigikeele õppe suurima murekohana multietnilises koolis näevad kõik osapooled eri keelelis-kultuurilise taustaga õpilaste omavahelisi suhteid ning suutlikkust koostööks. Riigikeele õppe paremaks korralduseks näevad õpilased vajadust eestikeelse parema tugisüsteemi järele, soome keele ja aineõpetajate ning eesti keelt kõnelevate õpetajate tihedamat omavahelist koostööd ning eestikeelsete õpperühmade komplekteerimist riigikeele tundideks. Õpilaste vaatevinklist peaksid tugiõppetunnid toimuma õpilaste emakeeles ning nende läbiviijaks eesti keelt kõnelev õpetaja. Emakeelse tugisüsteemi kättesaadavuses nähakse selget abi soome keele oskuse arengule ning

õppesisu paremale mõistmisele ja omandamisele. Samad probleemid tõid välja ka õpetajad. Õpetajate vaatevinklist johtuvad probleemid pigem eri etniliste rühmade taustast, keelelis-kultuurilistest erinevustest, sisserändetaustaga õpilaste ning nende vanemate Soome koolisüsteemi ning hariduspõhimõtete vähesest tundmisest, vähestest koolivälistest kontaktidest soomekeelsete eakaaslastega, aga ka sisserändetaustaga perede ning kooli pigem vähesest koostööst.

Läti keele õpetusega olid õpilased üldjoontes rahul. Muude õppeainete läti keeles õppimist peeti oluliseks, kuna see võimaldab teatud teemavaldkonnad ning terminoloogia omandada läti keeles. Kuna keskkooli lõpueksamid toimuvad läti keeles, aitab kakskeelne õpe ka nendeks paremini ette valmistada. Samas ei nähta riigikeeles õppimise ning aine omandamise vahel keelelist seost: õppeaine võib olla raske ka olemuslikult ega ole tingitud keelest. Aineõpetajatelt ootavad õpilased kakskeelsuse suuremat osakaalu tundides ehk vene keele kõrval läti keele sagedasemat kasutamist. Õpilaste hinnangul mõistetakse ainesisu paremini küll vene keeles, kuid kui õpe on läbivalt kakskeelne, aitab see paremini kaasa aine mõistmisele mõlemas keeles.

Kõik intervjuudes osalenud aineõpetajad olid arvamusel, et nende õpetatavate ainete eesmärgid on saavutatavad, kuid saavutamise edukus on individuaalne ning sõltub õpilasest ning tema õpimotivatsioonist. Ainekava peetakse väga tähtsaks, sest see aitab jälgida, mida ja kuidas ning millises mahus tuleb õpetada, samuti annab see uusi ideid õppetöö korraldamiseks. Aineõpetajate ja läti keele õpetajate koostöö koolis on väga tihe, seda eeskätt seoses õpilaste uurimistöödega.

Läti keele õppematerjalidega, eeskätt õpikutega ollakse rahul. Läti keele õpetamisel kasutatakse vähemusrahvustele väljatöötatud läti keele teise keelena õpikud, mida saab edukalt kohandada vastavalt õpilas(t)e vajadusele. Ka läti ajaloo ning muusika õpetamisel kasutatakse lätikeelseid õpikuid. Õpetajate rollist rääkides olid õpilased ühisel arvamusel, et õpetajad võiksid õpilastega rohkem läti keeles suhelda – see puudutab eeskätt teiste õppeainete, st mitte läti keele õpetajaid. Samuti leiti, et keele õppimine ei peaks tähendama üksnes harjutuste tegemist või tekstide lugemist. Tunti puudust ka ühistegevustest läti koolidega, et läti ja vene õpilased saaksid omavahel rohkem suhelda.

Õpetajad ja kooli juhtkond väljendasid ka muret, et riigieksamite sooritamise kord ei ole alati õiglane: kui põhikooli lõpus sooritavad rahvusvähemuste koolide õpilased eraldi riigikeele eksami, siis keskkooli lõpus on riigikeele eksam kõikidele ühesugune.

Õpetajate sõnul tulevad paljud lapsed **Leedus** nii poola- kui ka venekeelsesesse kooli olematu leedu keele oskusega, kuid murrang riigikeele oskuses saabub 4. ja 5. klassis. Riigikeele õppega on rahul nii poola- kui ka venekeelsete koolide õpilased. Kuna suhtluskeel ei valmista õpilastele probleemi, siis peetakse vajalikuks leedu keele struktuuri teadmistega lihvida oma keelekasutust ja suhtutakse igati positiivselt ka grammatika õppimisse. Leedu keele tundides on kasutusel samad õpikud nagu leedu koolis, kuni 4. klassini aasta nooremate omad. Õpetajad nimetasid positiivsena asjaolu, et keeleõpe toimub väikestes rühmades.

Ka poolakeelsetes ja venekeelsetes ainetundides on kasutusel leedu õpikute poolakeelsed ja venekeelsed tõlked, kuid töövihikud on leedukeelsed. Vene koolis kasutatakse ka leedukeelseid aineõpikuid. Õpetajate sõnul omandavad õpilased sel moel mõlema keele ainesõnavara. Leedu keele ja leedukeelsete ainetundide külastused andsid tunnistust õpilaste väga heast riigikeele oskusest põhikooli lõpus. Õpilased on väga rahul, et osa ainetunde on leedu keeles ja soovitakse neid veel juurde. Samas näiteks poolakeelse kooli juhtkond ei pea vajalikuks riigikeelset aineõpet suurendada, sest eesmärk on ikkagi õpilaste koolitee jätkumine poolakeelses gümnaasiumis. Kakskeelne õpetamine on eriti venekeelses koolis igapäevane nähtus ja mitmekeelne keskkond on norm, reegel, millele õpilased ja õpetajad isegi ei pööra tähelepanu, ei ainetunnis ega ka kooli suhtluskeskkonnas. Integreeritud õpe ja mitmesugused ühisprojektid, millest võtavad osa keele- ja aineõpetajad, on koolis väga levinud.

Kõik leedu keele õpetajad on leedu emakeelega või kakskeelsed leedu filoloogid, kelle leedu keel on laitmatu, sh ka hääldus ilma aktsendita. Koolis ei ole ühelgi õpetajal riigikeele väga heal tasemel valdamisega probleeme. Samas on vene koolis õpetajaid ja töötajaid, kes oskavad väga vähe vene keelt. Juhtkonna arvates on mõne õpetaja nõrgem või lausa olematu vene keele oskus lastele, õpetajatele ja lapsevanematele pigem proovikivi ja pakub lisavõimalusi riigikeeles suhelda ning sellesse suhtutakse positiivselt.

Leedus toimuvad õpilaskonkursid ei erista lapsi keele põhjal, vaid võistlustest ja üritustest võtavad ühiselt osa nii leedu, poola kui ka vene koolide lapsed. Selline korraldus viitab rahvusvähemuste koolide õpilaste heale riigikeele oskusele. Ka õpetajatele suunatud koolitused ei toimu keele põhjal: neist võtavad koos osa nii leedu, poola kui ka vene õppekeelega koolide õpetajad.

Ainekava on õpetajate jaoks õpetamise alusdokument, millest püütakse tingimusteta kinni pidada. Õpetajad ei ole aga rahul olukorraga, et rahvusvähemuste koolide õpilastelt oodatakse gümnaasiumi lõpuks riigikeeles leedu keelt emakeelena kõnelejatega samale tasemele jõudmist, kuid eesmärgi saavutamiseks on keeleõpetajad sunnitud ise õppematerjale leidma (või koostama), sest sobivat õpikut pole. Vene koolis, nagu ka poola koolis, peavad leedu keele õpetajad tegema palju tööd sobivate õpikute ja õppematerjalide välja valimiseks, sest ainekavas seatud eesmärkide saavutamiseks ei piisa ainult rahvusvähemuste koolidele ette nähtud õpikutest. Leedu keele õpetajad tõid aga positiivse näitena välja hiljuti koostatud lapsesõbraliku leedu keele elektrooniliste õppematerjalide komplekti eelkooliealistele, mis sisaldab hulgaliselt lastele huvi pakkuvaid ülesandeid, harjutusi, mängu jne.

Leedu keele õpetajad tõid välja ka olulise probleemi metoodikas. Kui kümme aastat tagasi valitses Leedus arusaam, et teise keele õpe on pigem funktsionaalne keeleõpe ning erineb seetõttu emakeeleõppest, siis käsitletakse leedu keele õpet rahvusvähemuste ja leedu koolides praegu üsnagi struktuurikeskselt ega kasutata enam teise keele mõistet – kõik on kokku „üks leedu keel“. Leedu keele õpe, seda tegelikult nii emakeelena kui ka rahvusvähemuste koolis, vajaks õpetajate sõnul funktsionaalsemat ja kommunikatiivsemat lähenemist.

Samuti väljendasid õpetajad rahulolematust, et leedu kirjanduse ainekavas on vähe lapsi tõeliselt

huvitavaid raamatuid.

Leedu venekeelne kogukond on üsnagi lõhestunud suhtumises vene keelde. On vanemaid, kelle arvates tuleb venekeelsetest peredest pärit lastel rohkem osata vene keelt. Samas on selline suhtumine siiski vähemuses, sest „lapsed jäävad ju Leetu elama“. Võrreldes poola kooliga seovad vene kooli lapsed oma elu enamasti Leeduga. Samas väärtustavad kooli juhtkonna sõnul vanemad kindlasti seda, et on tegu on n-ö vene kooliga ja suur osa õpetusest toimub vene keeles.

Vene kooli laste hinnangul on nende vanemate leedu keele oskus laste omast parem ning vajadusel aitavad vanemad neil kodus õppetükke teha või suheldakse kodus praktika mõttes leedu keeles. Siin ilmneb erinevus poola kooliga, kus õpilased rõhutasid, et nende riigikeele oskus on vanemate omast parem.

Õpetajad pidasid väga vajalikuks, et ainetundides oleks võimalik kasutada koos leedu- ja venekeelset õpetajat. Riiklikest dokumentidest leiab soovitusi abiõpetajate kasutamiseks, kuid kooli juhtkonna väitel puudub koolidel raha soovituste ellu viimiseks, sestap valib kool ka „odavam“ tee ehk hea leedu keele oskusega aineõpetaja.

Eesti venekeelsetes põhikoolides läbi viidud intervjuudes nimetasid õpilased oluliseks riigikeelse keskkonna olemasolu ka koolis, st on vaja suurendada eestikeelset suhtlust koolis. Riigikeele õpetaja oleks ideaalis vene keelt valdav eestlane. Vähem edukate koolide õpilased tahaksid ka, et õpetajad pööraksid tundides rohkem tähelepanu kõnekeele arengule ning sooviksid rohkem keelepraktikat reaalses suhtlussituatsioonides. Selles kumab läbi eesti keele kasutusvõimaluste vähesus ja õpilaste tõsine soov suurema keelepraktika järele. Kooli juhtkonnalt ootavad õpilased huvitegevuse ja tunnivälise tegevuse mitmekesistamist ning õpilasvahetuste korraldamist. Riigil tuleks noorte arvates suurendada koolivälise huvitegevuse finantseerimist ning maksta õpetajaskonnale konkurentsivõimelist töötasu. Riigikeeleõpe peab algama varem ning olema suuremas mahus, kuid positiivse tulemuse saamiseks ei tohi see olla peale surutud. Õpetajad ja koolide juhtkonnad näevad eesti keele õppe tulemuslikumaks muutmisel selgeid ülesandeid kõigil osalistel. Riigikeele õpetajad näevad enda rolli keeleõppija suunaja ning motiveerijana. Edukamate koolide õpetajad lisavad veel palju aspekte, mida nemad saavad teha oma õpilaste keeleoskuse parandamiseks. Vähem edukate koolide õpetajad panevad aga just riigile suurema vastutuse õpilaste keeleoskuse tulemuslikumaks muutmisel. Kooli juhtkonnalt oodatakse eri projektide algatamist ning eesti õppekeelega koolidega koostöövõimaluste leidmist (nt ühistegevus, õpilasvahetus jne). Riigi ülesannetest kõneldes jäävad esmajoones kõlama kriitilised toonid eestikeelsele gümnaasiumiõppele ülemineku osas, mis õpetajaskonna hinnangul on teostatud kiirustades ning läbi mõtlemata. Vähem edukate koolide õpetajad ja juhtkonnad tõid aga välja pädevate õpetajate leidmise raskuse. Edukamatel koolidel sellist probleemi ei ole.

Eesti, Soome, Läti ja Leedu juhtumianalüüside põhjal võib riigikeele õppe kohta põhikoolis teha järgmised tähelepanekud.

1. Kõikides vaadeldud koolides on õpilased ja koolide juhtkond riigikeele õppe korraldusega rahul või väga rahul.

2. Riigikeele õpe, mis algab mängulises vormis juba eelkoolieas, annab igati positiivseid tulemusi, nt Leedus pakutakse kõigile muu kui leedu kodukeelega lastele alushariduses kohustuslikku riigikeele õpet.
3. Keelekeskkond soodustab igati riigikeele kiiremat omandamist. Riigikeelsed ainetunnid, suhtlus riigikeelt emakeelena rääkivate õpetajatega koolis, aine- ja riigikeeleõpetajate ühistegevus, riigikeelne huvitegevus, ühisprojektid riigikeelsete koolide lastega jms aitavad luua suhtluse arendamiseks vajalikku keskkonda. Eriti on seda vaja piirkondades, kus vähemuskeele rääkijal puuduvad võimalused riigikeele igapäevaseks kasutamiseks (Eesti, Läti).
4. Riigikeelset aineõpet peavad õpilased, õpetajad ja koolide juhtkonnad väga vajalikuks ja soovivad selle mahtu suurendada; positiivseks peetakse sel moel ainesisu omandamist mõlemas (st õpilase emakeeles ja riigikeeles). Erandina paistab siin välja poolakeelne kool Leedus, kus kooli juhtkonna seisukohalt on kooli ülesanne valmistada oma õpilasi ette õpingute jätkamiseks poolakeelses gümnaasiumis.
5. Kakskeelsetes ainetundides (Leedu) pakub õpilasele mõlemas keeles ainesisu ja sõnavara omandamisele aitab kaasa mõlemas keeles õppematerjal ja kakskeelne õpetaja.
6. Kõigis vaadeldud koolides leidus palju positiivseid näiteid aineõpetajate ja riigikeele õpetajate koostööst, mis sai nii õpilastelt, õpetajatelt kui ka kooli juhtkondadelt eranditult väga positiivset tagasisidet.
7. Õppe korralduses lähtutakse Soomes õpilase individuaalsuse arvestamise, õpilaskeskuse ning võrdse kohtlemise printsiibist, mis pakub kõigile õpilastele võrdseid võimalusi riigikeelse hariduse omandamiseks, arvestades samas õpilase individuaalseid eripärasid (näiteks hindamisel).
8. Paljud õpilased kõikides vaadeldud koolides vajavad nii riigikeele tundides kui ka riigikeelsetes ainetundides toetatud õpet, mis lähtuks õppurite keeletasemest ja individuaalsetest vajadustest.
9. Riigikeelsetes ainetundides oleks soovitav kasutada kahte õpetajat: õpilastega sama emakeelt kõnelev abiõpetaja aitaks kaasa ainesisu omandamisele. Samas annab kakskeelne aineõpetajagi edasi mõlemas keeles nii ainesisu kui ka terminoloogiat (Leedu näitel).
10. Kõigis vaadeldud riikides (v.a Eestis) käsitletakse riigikeelset ja vähemusrahvuste koole ühtse tervikuna, õpetajatele korraldati ühiseid koolitusi ja seminare, õpilased osalesid ühiselt üleriigilistel üritustel, sh õpilaskonkurssidel.
11. Õpetajate, sh ka aineõpetajate ettevalmistus hõlmab olulisel määral riigikeele pädevusi ja lõimitud aine- ja keeleõppe metoodikat, täienduskoolitus pakub kõigile õpetajatele nii ainesisu kui ka keelealast arenguvõimalust (Leedu, Soome).

12. Riigikeele õpetaja on Soomes ja Leedus eranditult emakeelne eriharidusega pedagoog, riigikeelseid ainetunde annavad ka ainult riigikeelt oskavad õpetajad (Soome), kuid õpilaste eelistus on riigikeelne õpetaja, kes oskaks ka õpilaste emakeelt.
13. Riigikeele õpe on teise keele õpe ja peaks seetõttu erinema riigikeele kui emakeele õppest, sh ka õpiväljundite osas (probleemid, millele juhiti tähelepanu Lätis ja Leedus).
14. Riigikeele õpe on teise keele õpe, kus pearõhk peaks olema kommunikatiivsete meetodite kasutamisel (Soome, Läti); eriti Leedus kurtsid õpetajad valitseva keele struktuurikeskse õpetusmeetodi üle (seda ka emakeeleõppes), mis tõrjus kõrvale kümnekond aastat tagasi kasutuses olnud kommunikatiivsete meetodite kasutuse teise keele õppes.
15. Õpetajad ootavad ainekava ja sellele vastavate õppematerjalide komplekte (Leedu); Soome õpetajad on iseseisvamad ja teadvustavad selgemalt oma õigust läheneda individuaalsemalt, aga ka vastutust.
16. Muukeelsetes koolides on suur tarve kohandatud õppematerjali järele, nii riigikeele tundide kui ka ainetundide jaoks. Positiivseid näiteid on aga võimalik tuua mitmest riigist (Läti, Soome), on nii elektroonilisi kui ka paberkandjal õpikeskkonda ja -materjale.
17. Riigikeele osaoskuste omandamisel peavad õpilased vajalikuks kõikide osaoskuste võrdset arendamist.
18. Koolides, mida ümbritseb toetav sihtkeele keskkond (Soome, Leedu), omandavad õpilased suhtluskeele vaevata iga päev riigikeeles suheldes ja peavad seetõttu väga oluliseks kirjaliku eneseväljenduse arendamist; koolides, mida ei ümbritse toetav keelekeskkond (Läti, Eesti) vajavad õpilased eelkõige abi suhtlusbarjääri ületamiseks.

KOKKUVÕTE

Käesoleva uuringu eesmärk on olnud anda ülevaade Soome, Läti, Leedu, Iirimaa ja Kanada kogemustest riigikeele õppe korralduses ning pakkuda ühtlasi ka võrdlust Eestiga. Uuringu keskmes on riigikeele ainekavad põhikoolile või sellele vastavale kooliastmele. Riigikeele ainekavad on paigutatud uuritavate riikide hariduskorraldusliku ja keelepoliitilise õigusruumi konteksti ning analüüsitud on riigikeele õppe-eesmärke, õpitulemusi, õppesisu ja -meetodeid ning hindamispehmitõtteid.

Riigikeeleõppe korraldust on uuritud dokumendianalüüsi meetodil, vaatluse alla on võetud uuringu tegemise ajavahemikul (2013–2015) kehtinud asjakohased dokumendid: riikide põhi-, haridus- ja keeleseadused ning muud õigusaktid ja riiklikud dokumendid.

Ainekavade rakendamise ja riigikeele õppega seotud hoiakute uurimiseks Soome, Läti ja Leedu põhikoolides koguti andmeid fookusrühmaintervjuude ja tunnivaatluste käigus ning andmeid analüüsiti sisuanalüüsi meetodil. Intervjuud tehti riigikeele õppega kõige vahetumalt kokku puutuvate isikute – õpetajate ja õpilastega. Saadud uuringutulemusi on võrreldud Eestis varem tehtud analoogiliste uuringutega ja tehtud on ettepanekuid riigikeele õppe tõhustamiseks Eestis.

Soomel, Lätil, Leedul, Iirimaa ja Kanadal on **keelepoliitilises õigusruumis** nii ühist kui ka erinevat – sõltuvalt kultuuriajaloolisest taustast, aktuaalsetest keelepoliitika eesmärkidest ja sellestki, kas ja kui võrd on riigil olemas välja töötatud riigikeel(t)e arengustrateegia ning kuidas see suhestub kultuuriajalooliselt kujunenud ja alles kujunevate riigikeel(t)e kasutustingimustega ning muude keelte olukorraga riigis. Sarnaselt Läti, Leedu ja Soomega sätestatakse Eestis riigikeele (eesti keele) õigused põhiseaduses ja keeleseaduses. Ka Kanadas ja Iirimaa on ametlike keelte kasutamise õigused reguleeritud põhiseaduses (Kanada) ja keeleseaduses (Kanada, Iirimaa). Vaadeldud riikidega analoogiliselt on ka Eestis riigi ülesanne tagada igaühe õigus riigikeelsele õppele. Riik ja kohalik omavalitsus peavad tagama võimaluse omandada avalikes haridusasutustes ja ülikoolides eestikeelne haridus kõigil haridusastmetel. Ka muukeelsetes haridusasutustes on Eesti Vabariigi hariduseaduse järgi riigi ja kohaliku omavalitsuse kohustus tagada eesti keele õpetamine. Eestis on sarnaselt Läti, Kanada ja Iirimaa vastu võetud eesti keele arengukava, mille pehmitõtteid arvestatakse riigikeelega haakuvate seaduseelnõude ja arengukavade koostamisel. Kõigis vaadeldud riikides on alustatud keelevaldkonna arendamiseks mõeldud riiklike programmidega, kus on olulisel kohal riigikeele (ametliku keele) uurimine, õpetamine, keeletehnoloogiline arendus, staatuse ja mainega tegelemine.

Riikide ajalooline ja keeleline kujunemine mõjutavad olulisel määral nende keelepoliitilisi ja hariduslikke valikuid. Eesti jaoks on oluline võtta arvesse naaberriikide Läti ja Leedu kogemust, kus on üks riigikeel nagu Eestis ning ajalooliselt kujunenud märkimisväärne riigikeele mitteoskajate arv. Aga ka ajalooliselt stabiliseerunud ametlikult kakskeelsete riikide kogemus

keeleõppe, keelepoliitika ja hariduse valdkonnas aitab Eestil näha rohkem võimalusi ohustatud riigikeele kaitseks (Iirimaa näitel) ning edukaks suurte rahvusvähemuste integreerimiseks (Soome ja Kanada näitel). Eriti oluliseks on muutunud Eestile teiste riikide keelepoliitiline kogemus Eesti ühinemise järel Euroopa Liiduga, mis on tänapäeval suurim rändedünaamika mõjur Euroopas.

Kuigi Eestis, Lätis, Leedus, Iirimaal ja Soomes võivad koolid olla nii riigi kui ka kohaliku omavalitsuse hallata, on **hariduskorraldus** neis riikides tsentraliseeritud. Kanadas seevastu on haridusvaldkond provintside ja territooriumide vastutusalas ja seetõttu on siinses kokkuvõttes esitatud võrdlus peamiselt Ontario provintsi suhtes. Põhiseaduse järgi on kõigis riikides igapäevane õigus haridusele. Kõrgeimaks haridust korraldavaks institutsiooniks on võrreldavates riikides valitsusasutusena ministeerium.

Kõikides riikides ja Ontario provintsis on kasutusel mitu õppekeelt. Kanadas, Soomes ja Iirimaal kui kahe riigikeelega riikides antakse haridust mõlemas riigikeeles, ehkki üks neist domineerib. Näiteks Kanada Ontario provintsis õpib umbes 95% põhikooli õpilastest ingliskeelsetes koolides, Iirimaal on erinevus iirikeelsete piirkondade ja muu Iirimaa vahel: kui väljaspool piirkondi on umbes 4,5% koolidest iirikeelsed, siis iirikeelsetes piirkondades (iiri *Gaeltacht*) on iirikeelseid koole umbes 75%. Soomes on soomekeelseid põhikoole umbes 90%, rootsikeelsed koolid asuvad teatud piirkondades (Ahvenamaal, Lääne-Soomes ning Pohjanmaa ja Uusimaa maakonnas). Leedus, Lätis ja Eestis on üks riigikeel, kuid sellest hoolimata antakse õpetust mitmes keeles. Leedus õpib 92,8% õpilastest leedukeelsetes koolides, muukeelset haridust (vähemusrahvuste haridusprogrammide järgi) saavad 4% õpilastest vene keeles ja 3,4% poola keeles. Lisaks sellele antakse ühes koolis valgevenekeelset haridust ja on ka 50 mitmekeelset kooli. Lätis õpib vähemusrahvuste koolides 39% õpilastest. Muud keeled, milles haridust antakse, on vene, poola, ukraina, valgevene, heebrea, leedu ja eesti keel. Erinevalt Lätist ja Leedust antakse Eestis lisaks eesti keelele haridust peamiselt vene keeles. Eesti õppekeelega õpilaste osatähtsus üldhariduskoolide päevaõppes oli 2014. aastal 83%.

Kahe riigikeelega Kanadas, Iirimaal ja Soomes on õpilastel teise riigikeele õppimise kohustus. Erandiks on need, kelle emakeel on muu kui riigikeel ja kes peavad õppima ainult ühte ametlikku keelt. Soomes ja Kanada Ontario provintsis on muu emakeelega õpilaste toetamiseks kasutusel sarnased tasandusprogrammid: nii soome- kui ka Ontarios ingliskeelses koolis on muu emakeelega õppijatele eraldi kursused, mille eesmärk on viia nad vastavalt soome või inglise keeles tasemele, mis võimaldab neil õpinguid jätkata koos emakeelekõnelejatega.

Hoolimata kahe riigikeele õppimise kohustusest, õpivad Iirimaal ja Soomes dominantse riigikeele kõnelejad teist ametlikku keelt väiksemas mahu. Ühe riigikeelega riikides – Lätis, Leedus ja Eestis – on muukeelses koolis kohustus õppida riigikeelt, seejuures on Leedus riigikeele ja riigikeelse aineõppe maht kokku sama, mis leedu keele õppe maht leedukeelses koolis. Eestis, erinevalt Lätist ja Leedust, ei ole muukeelses põhikoolis eestikeelne aineõppe kohustuslik, kuid põhikoolid võivad liituda keelekümblusprogrammiga ja õpetada aineid teatud mahu eesti keeles.

Riigikeele õpetajana töötamiseks peab Soomes ja Eestis olema magistrikraad või sellega võrdsustatud haridus ning kohustuslike aine- ja pedagoogiliste õpingute maht on mõlemas riigis määratletud. Lätis ja Leedus nõutakse pedagoogilist kõrgharidust. Ontarios ja Iirimaal on vajalik bakalaureusekraad õpetatavates ainetes ja õpetajakoolituse programmi läbimine. Iirimaal võib algkoolis õpetada ka vastava bakalaureusekraadiga õpetaja.

Keeleõpetajate keeleoskused on võrreldavates riikides eraldi esitatud vaid Soomes, kus õpetatavat keelt peab valdama suurepärasel tasemel. Ontarios peavad kõik õpetajad valdama kooli õppekeelt ja oma keeleoskust ka tõendama. Lätis peavad kõik riigi või kohaliku omavalitsuse koolides töötavad õpetajad tõendama oma läti keele kõrgeima taseme oskust. Leedus on leedu keele õpetajana töötamise eeldus filoloogiline kõrgharidus leedu keele alal. Iirimaal on eraldi nõuded algkooliõpetajale, kelle õppima asumise eeldus on iiri keele valdamine.

Riigikeeleõpet reguleerib kõigis riikides riigikeele **ainekava**, mis õppekavas eksisteerib kas omaette (nt Ontario) või kuulub ühte ainevaldkonda. Analüüsitud riikide ainekavadest on Iiri oma teistega raskesti võrreldav, sest nii üldeesmärgid kui ka õpitulemused kirjeldavad emakeele õpet, samal ajal kui teistes riikides õpetatakse riigikeelt kui võõrkeelt. See omakorda seostub sotsiokultuurilise ja sotsiolingvistikilise aspektiga, mis Iiri ainekavades puudub. Seetõttu jäetakse Iirimaa võrdlevast kokkuvõttest välja ning ainekavade võrdluses Eestiga keskendutakse Soomele, Lätile, Leedule ja Kanada Ontario provintsile.

Kõigi võrreldavate riikide riigikeele ainekavades lähtutakse kommunikatiivse keeleõppe põhimõtetest: eesmärk on arendada keelelist toimetulekut elulistes keelekasutusolukordades. Lisaks sellele taotletakse Lätis, Leedus ja Ontarios sarnaselt Eestiga põhikooli lõpuks riigikeele oskuse saavutamist tasemel, mis võimaldaks jätkata õpinguid selles keeles.

Võrreldavad ainekavad on eri aspektides eri detailsusega. Kui Eestis, Soomes ja Leedus on õpitulemused esitatud kooliastmete kaupa, siis Kanadas ja Lätis kirjeldatakse neid iga klassi kohta eraldi. Soomes on ainekava kõige üldisem nii ainesisus kui ka õppemeetodites ja -tegevustes, mistõttu ainekava rakendamine eeldab õpetaja suurt professionaalsust. Seevastu Leedu ja Läti riigikeele ainekava ja Ontario inglise keele ainekavas on õpitulemusi väga üksikasjalikult kirjeldatud ning sellele lisanduvad õpetajale antavad meetodilised juhised õpitulemuste saavutamiseks.

Sarnase lähiajaloo ja keelepoliitiliste muudatustega Eestit, Lätit ja Leedut ühendab asjaolu, et tegemist on ühe riigikeelega riikidega. Sarnane on ka lõimitud aine- ja keeleõppe kasutamine põhikoolis, mis pakub suurt tuge riigikeeleoskuse arengule. Erinev on aga lõimitud aine- ja keeleõppe kohustuslikkus: kui Leedus on riigikeelne aineõpe põhikoolis kohustuslik, siis Eestis ja Lätis saavad koolid otsustada, mil määral seda rakendada. Seejuures on Lätis koolide võimalused kirjeldatud õppija tausta põhjal viie mudeliga, mis erinevad selle poolest, mis keeles (läti keeles, kakskeelselt või rahvusvähemuse keeles) ja mis klassist alates mingit õppeainet õpetatakse. Eestis on vene põhikoolidel võimalik liituda kas varajase täieliku või hilise keelekümblusega, kuid kasutatakse ka osalist eestikeelset aineõpet. Eesti keele kui teise keele (E2) ainekava erineb läti ja leedu keele vastavatest ainekavadest selle poolest, et kirjandusõpe ei

kuulu E2 ainekavasse, vaid on osa emakeeleõppest. Kuna kirjandusõpe sisaldab ka kirjandusteoreetiliste teadmiste kasutamist, siis on eriti Läti puhul märgata õpitulemuste tasemelist vastuolu: kirjandusõppe õpitulemused ületavad nõudlikkuse poolest keele õpitulemusi ja seega ka õpilaste saavutatud keeleoskustaset.

Õpitulemuste esitamise ja detailsuse poolest on E2 ainekava sarnane Soome riigikeele ainekavadega. Samas erineb Soome õpetamissituatsioon muudest riikidest selle poolest, et riigikeelt on võimalik õppida kolme mahu ja eeldatavate õpitulemuste poolest erineva ainekava järgi. Lisaks sellele on Soomes kasutusel soome keele kui teise keele (S2) programm soomekeelsetes koolides õppivatele sisserändetaustaga õpilastele²⁰. Seega on Soomes õppijatele tagatud valikuvõimalused, mida õppekavas eri ainekavade kaudu kirjeldatakse. Eestis on vene õppekeele koolides kasutusel erinevaid eesti keele õppe vorme, kuid E2 ainekava on kõigile ühine, mis võib vähendada õpilaste ja õpetajate motivatsiooni saavutada ainekavas kirjeldatust kõrgemaid õpitulemusi. Teine probleem seoses ühe üldise ainekavaga on see, et süvaõppe olukorras pole õpetajatel piisavalt suuniseid õppe kavandamiseks ja läbiviimiseks.

Õpitulemuste koosseisus on keeleoskuse kõrval kirjeldatud ka õpioskusi ja kultuuritundmise eri aspekte kõigis ainekavades, sh E2 ainekavas. Samas on kultuuri tundmisega seotud eesmärgid orienteeritud pigem teadmiste sihtkultuurist. Kultuuridevahelise pädevuse oskusi leiab Soome S2 ainekavast (nt võrdleb enda ja soome kultuuri) ja Läti riigikeele ainekavast (nt märkab ja analüüsib ühist ja erinevat läti ja teiste rahvaste kultuuris), kuid neid ei hinnata. E2 õppes arendatakse üldpädevuse raames õppijas muu hulgas oskust võrrelda oma ning võõra kultuuri sarnasusi ja erinevusi, mõista ning väärtustada teiste kultuuride ja keelte eripära ning see on kirjeldatud võõrkeelte ainekava üldosas.

Hindamise alustelt on ainekavad sarnased selle poolest, et hinnatakse õpitulemuste saavutatust ning rõhk on kujundaval ehk õppimist toetaval hindamisel, mille kohaselt antakse õppijale tema soorituste kohta igakülgset tagasisidet. Rõhutatakse ka hindamisviiside ja -vahendite mitmekesisuse nõuet. Erinevalt teistest riikidest võetakse Lätis arvesse teadmiste ja oskuste kognitiivset tasandit, mille kohaselt võib hinnata kas teadmiste mäletamise ja mõistmise, teadmiste kasutamise või iseseisva produktiivse tegevuse tasandil.

Soome ja Eesti on võrreldavatest riikidest ainsad, kes on oma riigikeele ainekava sidunud Euroopa Nõukogu keeleoskustasemetega. Seetõttu on ka õpitulemuste kirjeldused sarnased ja põhikooli lõpu saavutustasemeid on võimalik võrrelda. Kui Soomes on põhikooli lõpu õpitulemustel kirjeldatud vaid „hea“ saavutustase, siis E2 ainekava esitab põhikooli lõpus lisaks „heale“ ka „rahuldava“ ja „väga hea“ saavutustaseme. E2 õpitulemuste „hea“ saavutus on kõigis osaoskustes B1.2 ning „väga hea“ B2.1. Soome riigikeele erinevate ainekavade saavutustasemetega võrreldes on see kõrge tase. Soomekeelses koolis õppiva soome, rootsi ja saami keelest erineva emakeelega õpilase ainekavajärgne „hea“ saavutustase soome keeles teise

²⁰ Samalaadne nn tugiõppe immigrantõpilastele või madalama inglise keele oskusega õpilastele on kasutusel ka Kanada ingliskeelsetes koolides (vt II ptk).

keelena (S2) on osaoskuste taset täpsemalt määratlemata B1.1–B1.2. Seda olukorras, kus kõiki aineid õpitakse soome keeles ning S2 on nii õppimise objekt kui ka vahend. Teise kodumaakeele ainekavast kõrgemad eesmärgid on seatud kakskeelsetele õpilastele, kes õpivad emakeelena kõneleja lähedase soome keele ainekava järgi. Siin on „hea“ õpitulemus põhikooli lõpuks B2.1, v.a kirjutamise B1.2. Soome keeles A-keelena, mille õpe algab hiljemalt 3. klassis, on aga heaks saavutustasemeks A2.2 lugemises ja kirjutamises, A2.1 rääkimises ning vaid kuulamisoskuses B1.1. Soome keel B-keelena, mis algab 7. klassis, ei ole võrdluses E2 õppega oluline.

Eesti keele kui teise keele õppe üks sõlmküsimusi ongi olnud keeleoskustase, mille õpilased põhikooli lõpuks saavutavad, ning selle piisavus õpingute jätkamiseks (vt nt Metslang jt 2013, Joandi ja Sägi 2012). Uurimused on näidanud, et enamiku E2 õpetajate hinnangul on põhikooli lõpu B1-tase realistlik ja saavutatav (vt Joandi ja Sägi 2012: 14, Metslang jt 2013: 161), kuigi paljud koolijuhid on seisukohal, et see peaks olema kõrgem (Metslang jt 2013: 208). Eelnevalt esitatud võrdluse põhjal Soome riigikeeleõppega ei saa öelda, et põhikooli E2 ainekava eesmärgid on madalad. Esitatud on nii „rahuldav“ kui ka „väga hea“ õpitulemus, kuid oleks vaja näidata, kellele on üks või teine tase vajalik, nt keskhariduse omandamiseks eesti keeles peaks põhikooli eesti keele õpitulemus olema „väga hea“. See aga eeldab ainekava diferentseerimist. Siinkohal ei saa mööda vaadata tõsiasjast, et B2-taseme võõrkeeleoskus seostub keerukamate ja ka abstraktse temaatikaga seotud toimingutega (vt EKR 2007), mis laste kognitiivset arengut silmas pidades pole läbivalt kõikidele õppijatele jõukohased. See aitab mõista, miks S2-õppes isegi kogu õppekava läbimine soome keeles teise keelena ei ole seostatud B2-tasemega ning vaid kakskeelsete õppijate heaks saavutustasemeks on B2.1, v.a kirjutamisoskuses.

Eesti põhikoolides kasutusel olevad keelekümbeluse eri vormid on olnud vaatluse all mitmes uurimuses (vt nt Mehisto ja Asser 2005, Mehisto 2009, Sau-Ek jt 2011). On leitud, et õppimine keelekümbelusklassis on üks olulisemaid E2 õpitulemusi mõjutavaid tegureid (Sau-Ek 2011) ning varases keelekümbeluses osalemine võimaldab õppijatel edukalt täita õppekava eesmärgid (Kukk ja Kebbinau 2013). Kõnekas on fakt, et 2014. aastal sooritasid ligi pooled keelekümbelusprogrammis õppinud õpilased põhikooli lõpus eesti keele, mitte eesti keele kui teise keele lõpueksamit (Valk 2015), mis näitab, et keelekümbeluskoolide lõpetanutele on eestikeelses õppes jätkamine jõukohane. Sarnaselt Kanada keelekümbelusalaste uuringutega on ilmnenud, et tegemist on tõhusa õppevormiga, kuid on täheldatud, et keelekümbelusõppes arenevad õppijatel enim retseptiivsed oskused (Cummins 2014, Sau-Ek jt 2011). Seetõttu tuleks eestikeelses aineõppes rohkem tähelepanu pöörata õppijate suulise ja kirjaliku väljenduse oskusele.

Eelneva põhjal võib öelda, et E2 ainekava ei eristu teiste riikide ainekavadest ei positiivselt ega negatiivselt: võrreldud ainekavad on sarnased nii oma nõuete, koostamise aluste kui ka õppesisu poolest. Küll aga ei ole E2 õpe ainekava tasandil korraldatud kõigi sihtrühmade vajadusi arvestades: kuigi eestikeelse õppe vorme on kasutusel mitu, on ainekava kõigile ühine, see aga ei paku õppe korraldamisele, kavandamisele ja läbiviimisele piisavat tuge.

Seetõttu on ka mõistetav, et ainekava järgimine on vaid pooltele E2 õpetajatele töö lähtekohaks (Metslang jt 2013).

Eesti keele teise keelena õpet tuleks vaadelda laiemalt, mitte ainult vene kooli kontekstis. Lisaks vajadusele kirjeldada õppekavas eesti keele õpet vene põhikoolis kasutatavates eri programmides on vajadus ka E2 ühtse tugisüsteemi järele eesti õppekeele koolides (vt Pulver jt 2012). Niisuguse süsteemi loomisel saab eeskujuks võtta Soome S2-õppe korraldust.

Uuringu jaoks koguti andmeid ja analüüsi juhtumipõhiselt riigikeele õpet neljas õppeasutuses: Soomes ja Lätis ühes, Leedus ühes leedu- ning ühes poolakeelses koolis. Saadud tulemusi kõrvutatakse Eesti vene õppekeele põhikoolides 2014. aasta alguses Tartu ülikooli teadlaste tehtud uuringuga „Arvamusi ja hinnanguid riigikeele õppe korraldamise kohta vene õppekeele koolides“ (Klaas-Lang jt 2014), aga samuti Tallinna ülikooli teadlaste 2012. aastal tehtud uuringuga „Kakskeelne õpe vene õppekeele koolis“ (Metslang jt 2013).

Külastatud õppeasutustest on keelelise ning etnilise koosseisu poolest kõige mitmekultuurilisem Helsingi põhikool, kus õpilaskonna hulgas on paljude emakeelte kõnelejaid. Õpilaste seas on ka rohkesti neid, kelle jaoks on soome keel teine keel ning kes kõnelevad soome keelt emakeelekõneleja tasemel ja kelle esimesed kokkupuuted soome keelega on saanud alguse soomekeelsest lasteaiast ja/või eelkoolist. Läti ja Leedu põhikoolid on õpilaskonna keelelise ja etnilise koosseisu poolest homogeensemad: Riia linna põhikooli õpilaskonnast oli enamik õpilastest venekeelsed, Leedu koolides vastavalt vene- ja poolakeelsed, kuid poolakeelses koolis oli õpilasi, kelle tugevam keel oli pigem vene ja mitte poola keel. Oli ka leedu-vene kakskeelsetest peredest pärit lapsi. Vaadeldud Eesti koolide õpilaskondki oli valdavalt homogeenne, st enamik lapsi oli venekeelsetest peredest.

Välitööd koosnesid fookusrühma intervjuudest ning tunnivaatlustest. Intervjuud jagunesid temaatiliselt kolmeks: 1) riigikeele oskus, kasutamine ja olulisus; 2) riigikeele õppe korraldus põhikoolis ja 3) arvamusi ja ettepanekuid riigikeele õppe (parema) korralduse kohta.

Kui Läti ja Leedu põhikoolide õppetöö aluseid võib ehk pidada Eestile kõige lähedasemaks ja mitu kirjeldatud probleemi osutus Eestiga sarnaseks, siis Soome põhikool jääb selgelt kaugemale, kuna ainuüksi õppetöö korralduse alused lähtuvad teistest printsiipidest, kus põhirõhk on märksõnadel *individuaalsus*, *võrdsus* ning *õppijakesksus*. Soome kool pakub Läti, Leedu ja Eesti kõrval võrdluspilti sootuks teistel põhimõtetel üles ehitatud riigikeele õppe korraldusest.

Eesti, Soome, Läti ja Leedu juhtumianalüüside põhjal võib riigikeele oskuse, selle kasutamise olulisuse ja hoiakute kohta teha järgmised tähelepanekud.

1. Vastanute enamik peab oma tugevamaks keeleks emakeelt, kuid oma riigikeele oskusega ollakse rohkem või vähem rahul. Saavutatud oskuse tase on aga väga individuaalne, sõltudes akadeemilistest võimetest, aga eriti suhtluskeskkonna olemasolust, õpimotivatsioonist, õpetusest jm teguritest.

2. Paljude muu emakeelega õpilaste riigikeele oskus Leedus ja Lätis on koolis õppima asudes sisuliselt olematu. Siiski on mõnes riigis (nt Leedus) õpilased juba 4–5 aasta pärast võimelised vabalt riigikeeles suhtlema ja aineõpet läbima.
3. Eestis ja Lätis on õpilastel kõige vähem võimalusi riigikeelt väljaspool kooli kasutada.
4. Riigikeelse meediatarbimise (sh sotsiaalmeedia) poolest paistsid silma Leedu koolinoored.
5. Õpilased on riigikeele õppimiseks motiveeritud, kuid motivatsioon on eelkõige instrumentaalne, st pragmaatilistest vajadustest lähtuv.
6. Teiste keelte ja kultuuride halvustamine võib pärssida riigikeele õppimise motivatsiooni (poola kool Leedus).
7. Õpilased ja pedagoogid peavad väga vajalikuks riigikeele õppega paralleelselt oma keele ja kultuuri süvendatud õppimist.
8. Riigikeele kõrval (aga ka selle ees) nimetavad kõigi vaadeldud koolide õpilased just inglise keelt kui kõige olulisemat keelt elus „hakkama saamiseks“, seda nii enda kui ka oma vanemate seisukohast. Siiski on ainult Eestis inglise keelel ka roll põhirahvuse ja venekeelse rahvusvähemuse vahelises suhtluses.
9. Väga paljud Eesti, Leedu ja Läti muukeelsete koolide õpilased soovivad tulevikus riigist lahkuda, et omandada haridus ja asuda tööle välismaal.
10. Tunnetuslik side riigikeelega avaldub kõige enam Leedu venekeelse põhikooli õpilastel, kes nägid ka oma tulevikus kõige enam seotust Leeduga.
11. Leedus teadvustavad õpilased oma mitmekeelsust ja peavad seda „normikohaseks“ nähtuseks. Mitmekeelsuse tavapärasust toetab nii vene- kui ka poolakeelse kooli personali tegelik mitmekeelsus, vaba ümberlülitumine ühelt keelelt teisele. Samas ei pruugi mitmekeelsus ja mitmekultuuriline identiteet olla omavahel seotud. Esineb (just Leedus) palju ka identiteedi hägusust, kus õpilane ise ka ei tea, kellega ennast samastada.
12. Leedus ja Soomes oskab kooli personal riigikeelt väga hästi või on riigikeel nende emakeel; Eestis ja Lätis võib õpetajatel olla riigikeeles suuri eneseväljenduse probleeme.
13. Kiiremini on võimalik saavutada riigikeeles hea tase, kui tegemist on sugulaskeelega (Soomes, Lätis, Leedus). Eriti rõhutati seda Leedus.
14. Oluliseks mõjuriks riigikeele õppimise motivatsiooni tekkimisel ja ka edukusel on perede sotsiaal-majanduslik taust (Eesti, Leedu). Paratamatult on peresid, kus toetus lapsele riigikeele, aga ka teiste ainete õppimiseks sootuks puudub ja kus laps ise ega ka tema vanemad ei sea lapsele akadeemilist pingutust nõudvaid eesmärke.

Eesti, Soome, Läti ja Leedu juhtumianalüüside põhjal võib riigikeele õppe korralduse kohta põhikoolis teha järgmised tähelepanekud.

1. Kõikides vaadeldud koolides on õpilased ja koolide juhtkond riigikeele õppe korraldusega rahul või väga rahul.
2. Riigikeele õpe, mis algab mängulises vormis juba eelkoolieas, annab igati positiivseid tulemusi, nt Leedus pakutakse kõigile muu kui leedu kodukeelega lastele alushariduses kohustuslikku riigikeele õpet.
3. Keelekeskkond soodustab igati riigikeele kiiremat omandamist. Riigikeelsed ainetunnid, suhtlus riigikeelt emakeelena rääkivate õpetajatega koolis, aine- ja riigikeeleõpetajate ühistegevus, riigikeelne huvitegevus, ühisprojektid riigikeelsete koolide lastega jms aitavad luua suhtluse arendamiseks vajalikku keskkonda. Eriti on seda vaja piirkondades, kus vähemuskeele rääkijal puuduvad võimalused riigikeele igapäevaseks kasutamiseks (Eesti, Läti).
4. Riigikeelset aineõpet peavad õpilased, õpetajad ja koolide juhtkonnad väga vajalikuks ja soovivad selle mahtu suurendada; positiivseks peetakse sel moel ainesisu omandamist mõlemas keeles, st õpilase emakeeles ja riigikeeles. Erandina paistab siin välja poolakeelne kool Leedus, kus kooli juhtkonna seisukohalt on kooli ülesanne valmistada oma õpilasi ette õpingute jätkamiseks poolakeelses gümnaasiumis.
5. Kõigis vaadeldud koolides leidis palju positiivseid näiteid aineõpetajate ja riigikeele õpetajate koostööst, mis sai nii õpilastelt, õpetajatelt kui ka kooli juhtkondadelt eranditult väga positiivset tagasisidet.
6. Õppe korralduses lähtutakse Soomes õpilase individuaalsuse arvestamise, õpilaskeskuse ning võrdse kohtlemise printsiibist, mis pakub kõigile õpilastele võrdseid võimalusi riigikeelse hariduse omandamiseks, arvestades samas õpilase individuaalseid eripärasid (näiteks hindamisel).
7. Paljud õpilased kõikides vaadeldud koolides vajavad nii riigikeele tundides kui ka riigikeelsetes ainetundides toetatud õpet, mis lähtuks õppurite keeletasemest ja individuaalsetest vajadustest.
8. Riigikeelsetes ainetundides oleks soovitav kasutada kahte õpetajat: õpilastega sama emakeelt kõnelev abiõpetaja aitaks kaasa ainesisu omandamisele. Samas annab kakskeelne aineõpetajagi edasi mõlemas keeles nii ainesisu kui ka terminoloogiat (Leedu näitel).
9. Kõigis vaadeldud riikides (v.a Eestis) käsitleti riigikeelset ja vähemusrahvuste koole ühtse tervikuna, õpetajatele korraldati ühiseid koolitusi ja seminare, õpilased osalesid ühiselt üleriigilistel üritustel, sh õpilaskonkurssidel.

10. Õpetajate, sh ka aineõpetajate ettevalmistus hõlmab olulisel määral riigikeele õpetust ja lõimitud aine- ja keeleõppe metoodikat, täienduskoolitus pakub kõigile õpetajatele nii erialast kui ka keelealast arenguvõimalust (Leedu, Soome).
11. Riigikeele õpetaja on Soomes ja Leedus eranditult emakeelne eriharidusega pedagoog, riigikeelseid ainetunde annavad ka ainult riigikeelt oskavad õpetajad (Soome), kuid õpilaste eelistus on riigikeelne õpetaja, kes oskaks ka õpilaste emakeelt.
12. Riigikeele õpe on teise keele õpe ja peaks seetõttu erinema riigikeele kui emakeele õppes, sh ka õpiväljundite osas (probleemid, millele juhiti tähelepanu Lätis ja Leedus). Pearõhk peaks olema kommunikatiivsete meetodite kasutamisel (Soome, Läti). Eriti Leedus kurtsid õpetajad struktuurikeskse õpetusmeetodi üle (nii riigikeele kui ka leedu keele emakeeleõppes), mis tõrjus kõrvale kümnekond aastat tagasi kasutuses olnud kommunikatiivsete meetodite kasutuse teise keele õppes.
13. Õpetajad ootavad ainekava ja sellele vastavate õppematerjalide komplekte (Leedu); Soome õpetajad on iseseisvamad ja teadvustavad selgemalt oma õigust läheneda individuaalsemalt, aga ka sellega kaasnevat vastutust.
14. Muukeelsetes koolides on suur tarve kohandatud õppematerjali järele, nii riigikeele tundide kui ka ainetundide jaoks.
15. Riigikeele osaoskuste omandamisel peavad õpilased vajalikuks kõikide osaoskuste võrdset arendamist.
16. Koolides, mida ümbritseb toetav sihtkeele keskkond (Soome, Leedu), omandavad õpilased suhtluskeele vaevata iga päev riigikeeles suheldes ja peavad seetõttu väga oluliseks kirjaliku eneseväljenduse arendamist. Koolides, mida ei ümbritse toetav keelekeskkond (Läti, Eesti) soovivad õpilased eelkõige abi suhtlusbarjääri ületamiseks, mida saab anda, suurendades riigikeele kasutust kooli õppetegevuses, huvitegevuses, suhtluses riigikeelt emakeelena rääkiva koolipersonaliga, ühisprojektides riigikeelsete koolidega jms.

KASUTATUD JA VIIDATUD ALLIKAD

Acceptable language proof = Acceptable language proof to apply for citizenship.

<http://www.cic.gc.ca/english/citizenship/language.asp>. (Vaadatud 15.09.2015.)

Ahvenanmaan itsehallintolaki [Ahvenamaa autonoomsuse seadus].

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1991/19911144>. (Vaadatud 20.10.2015.)

All Ireland Programme for Immigrant Parents. 2010. Information Pack.

http://www.culturewise.ie/pdf/information_pack_roi-english.pdf. (Vaadatud 15.09.2015.)

Anglais 2006 = Le curriculum de l'Ontario – Anglais de la 4e à la 8e année.

<http://www.edu.gov.on.ca/fre/curriculum/elementary/anglais48currb.pdf>. (Vaadatud 15.09.2015.)

Anglais pour débutants 2013 = Le curriculum de l'Ontario – Anglais pour débutants de la 4e à la 8e année, édition révisée.

<http://www.edu.gov.on.ca/fre/curriculum/elementary/anglispd48curr2013.pdf>. (Vaadatud 15.09.2015.)

Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista. [Määrus haridustöötajate

kvalifikatsiooninõuete kohta.] <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980986>. (Vaadatud 20.10.2015.)

Break-out of Latvian: a sociolinguistic study of situation, attitudes, processes, and tendencies.

2008. [Raimonds Apinis et al.; editorial board: Māris Baltiņš et al.; translation by Antra Legzdīņa, Anita Grauduma.] State Language Commission. Rīga: Zinātne.

Canadian Education System. <http://www.schoolsincanada.com/Canadian-Education-System.cfm>.

(Vaadatud 15.09.2015.)

Canadian Heritage = The Department of Canadian Heritage. <http://www.pch.gc.ca>. (Vaadatud

15.09.2015.)

Canadian Parents for French 2008 = French Second Language Education in Ontario. Report and Recommendations to the Ontario Minister of Education.

<http://www.dsb1.edu.on.ca/boardinfo/files/fiwc/CPF-Report-Recommendations.pdf>. (Vaadatud 15.09.2015.)

CASLT = Canadian Association of Second Language Teachers. <http://www.caslt.org>. (Vaadatud

15.09.2015.)

CCLB = Centre for Canadian Language Benchmarks. <http://www.language.ca>. (Vaadatud

15.09.2015.)

CEA = Canadian Education Association. <http://www.cea-ace.ca>. (Vaadatud 15.09.2015.)

- CIA. = Central Intelligence Agency. Ireland. The World Factbook.
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ei.html>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Citizens Information Board. Overview of the Irish education system,
http://www.citizensinformation.ie/en/education/the_irish_education_system/overview_of_the_irish_education_system.html. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Citizens Information Board. Teacher qualifications at primary and post-primary level.
http://www.citizensinformation.ie/en/education/primary_and_post_primary_education/teachers_and_schools/teacher_qualifications_at_primary_and_post_primary_level.html. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Citizenship Act. 1985. <http://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-29.pdf>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Citizenship and Immigration Canada. <http://www.cic.gc.ca>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- CMEC = Council of Ministers of Education, Canada. <http://www.cmec.ca>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- COGG = An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta. <http://www.cogg.ie/>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Constitution Act, 1867. <http://lois-laws.justice.gc.ca/eng/Const/page-1.html#h-2>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Constitution Act, 1982. <http://lois-laws.justice.gc.ca/eng/Const/page-15.html#h-38>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Constitution of Ireland – Bunreacht na hÉireann.
http://www.taoiseach.gov.ie/eng/Publications/Publications_Archive/Publications_2010/March%202010%20Version%20-%20Constitution%20of%20Ireland.pdf. (Vaadatud 15.09.2015.)
- CSO 2012 = Central Statistics Office. 2012. This is Ireland. Highlights from Census 2011, Part 1.
<http://www.cso.ie/en/media/csoie/census/documents/census2011pdr/Census,2011,Highlights,Part,1,web,72dpi.pdf>. (Vaadatud 02.11.2015.)
- Cummins, Jim 2014. To what extent are Canadian second language policies evidence-based? Reflections on the intersections of research and policy. – *Frontiers in Psychology* 5:358. doi:10.3389/fpsyg.2014.00358.
- Curriculum = Curriculum. Ontario Ministry of Education. [Ontario õppekava.]
<http://www.edu.gov.on.ca/eng/teachers/curriculum.html>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Demographic Estimates = Annual Demographic Estimates: Canada, Provinces and Territories 2013. Minister of Industry. Statistics Canada, Demography Division.

- <http://www.statcan.gc.ca/pub/91-215-x/91-215-x2013002-eng.pdf>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- DES = Department of Education and Skills. Education Legislation.
<https://www.education.ie/en/The-Education-System/Legislation/>. (Vaadatud 02.11.2015.)
- DES 2004 = A Brief Description of the Irish Education System. 2004. Department of Education and Science. <http://www.education.ie/en/Publications/Education-Reports/A-Brief-Description-of-the-Irish-Education-System.pdf>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- DES 2005 = English Curriculum: Additional support material. 2005. Department of Education and Science.
http://www.ncca.ie/en/Publications/Syllabuses_and_Guidelines/Primary_School_Curriculum,English,_Additional_Support_Material.pdf. (Vaadatud 15.09.2015.)
- DES 2005–2006 = Language Education Policy Profile. Country Report. 2005-2006. Department of Education and Science.
http://www.coe.int/t/DG4/linguistic/Source/IrelandCountry_report_EN.pdf. (Vaadatud 15.09.2015.)
- DES 2012 = A Framework for Junior Cycle. October 2012. Department of Education and Skills.
http://www.juniorycycle.ie/NCCA_JuniorCycle/media/NCCA/Documents/JC-Framework_FINAL_02oct12.pdf. (Vaadatud 15.09.2015.)
- DES 2013 = Chief Inspector's Report 2010-2012. 2013. Inspectorate of the Department of Education and Skills. <http://schoolself-evaluation.ie/primary/wp-content/uploads/2013/11/CHIRP-English-Final-WEB.pdf>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Education Act, 1990. http://www.e-laws.gov.on.ca/html/statutes/english/elaws_statutes_90e02_e.htm#BK27. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Education Act, 1998, <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1998/act/51/enacted/en/pdf>. (Vaadatud 03.11.2015.)
- Education Facts, 2013-2014. Ontario Ministry of Education.
<http://www.edu.gov.on.ca/eng/educationFacts.html#enrol>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Education for Persons with Special Educational Needs Act.
<http://www.oireachtas.ie/documents/bills28/acts/2004/A3004.pdf>. (Vaadatud 03.11.2015.)
- Education (Welfare) Act, 2000. <http://www.oireachtas.ie/documents/bills28/acts/2000/a2200.pdf>. (Vaadatud 03.11.2015.)
- Eesti Statistika andmebaas. <http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfile2.asp>. (Päring: Eesti õppekeelegraafika õpilaste osatähtsus üldhariduse päevaõppes.)
- Eesti Vabariigi haridusseadus. Riigi Teataja I, 23.03.2015, 253.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/123032015253>. (Vaadatud 15.09.2015.)

- Eesti Vabariigi põhiseadus. Riigi Teataja I, 15.05.2015, 2.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- EKA = Eesti keele arengukava 2011–2017. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2011.
http://ekn.hm.ee/system/files/Eesti_keeles_arengukava_2011-2017_0.pdf. (Vaadatud 03.11.2015.)
- EKAS = Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010. Tartu, 2004.
http://ekn.hm.ee/system/files/strat_et.pdf. (Vaadatud 03.11.2015.)
- EKN = Eesti keelenõukogu. <http://ekn.hm.ee/>. (Vaadatud 03.11.2015.)
- EKNRK = Vabariigi Valitsuse määrus nr 71 „Eesti kirjakeele normi rakendamise kord“. Vastu võetud 09.06.2011. Riigi Teataja I, 14.06.2011, 3.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/114062011003>. (Vaadatud 03.11.2015.)
- EKR 2007 = Euroopa keeleõppe raamdokument: õppimine, õpetamine ja hindamine. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium, 2007.
- ELDIA = European Language Diversity for All. <http://www.eldia-project.org/index.php/fi>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- English Language Learners 2007 = English Language Learners ESL and ELD Programs and Services. Policies and Procedures for Ontario Elementary and Secondary Schools, Kindergarten to Grade 12. 2007. Ontario Ministry of Education.
<http://www.edu.gov.on.ca/eng/document/esleldprograms/esleldprograms.pdf>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Equal Status Acts 2000–2008. <http://www.oireachtas.ie/documents/bills28/acts/2000/a800.pdf>. (Vaadatud 03.11.2015.)
- Esi- ja peruskouluopetus 2013 = Suomen virallinen tilasto (SVT): Esi- ja peruskouluopetus [verkkójulkaisu]. 2013. Helsinki: Tilastokeskus.
http://tilastokeskus.fi/til/pop/2013/pop_2013_2013-11-15_tie_001_fi.html. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Etniskais sastāvs un mazākumtautību kultūras identitātes veicināšana. [Etniline koosseis ja rahvusvähemuste kultuurilise identiteedi edendamine.]
<http://www.mfa.gov.lv/lv/Arpolitika/integracija/integracijas-politika/kultura/>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Eurydice. Description of national education systems: Ireland.
<https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Ireland:Overview>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- French immersion = French immersion 30 years later. – Education Matters, June 2004 (2).
<http://www.statcan.gc.ca/pub/81-004-x/200406/6923-eng.htm>. (Vaadatud 15.09.2015.)

- French-language Education = Éducation en langue française en Ontario.
<http://www.elfontario.ca/index.html>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- FSL 2013 = French as a Second Language. The Ontario Curriculum. 2013.
<http://www.edu.gov.on.ca/eng/curriculum/elementary/fsl18-2013curr.pdf>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- FSL 2014 = The State of French Second Language Education in Ontario 2014.
<http://on.cpf.ca/wp-content/blogs.dir/1/files/State-of-FSL-Education-in-Ontario-October-2014.pdf>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Gaeilge. Curriculum Online. National Council for Curriculum and Assessment.
<http://www.curriculumonline.ie/Junior-cycle/Junior-Cycle-Subjects/Gaeilge>. (Vaadatud 03.11.2015.)
- GoI 1999a = Primary School Curriculum. Introduction. 1999. Government of Ireland. Dublin.
http://www.curriculumonline.ie/getmedia/c4a88a62-7818-4bb2-bb18-4c4ad37bc255/PSEC_Introduction-to-Primary-Curriculum_Eng.pdf. (Vaadatud 20.09.2015.)
- GoI 1999b = Primary School Curriculum. English. 1999. Government of Ireland. Dublin.
http://www.curriculumonline.ie/getmedia/5b514700-e65c-46a7-a7d0-c8e05e115bf9/PSEC01a_English_Curriculum.pdf. (Vaadatud 15.09.2015.)
- GoI 2006 = Statement on the Irish Language. 2006. Government of Ireland.
<http://www.coimisineir.ie/downloads/StatementontheIrishLanguage2006.pdf>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- GoI 2010 = 20-Year Strategy for the Irish Language 2010–2030.
<http://www.ahg.gov.ie/app/uploads/2015/07/20-Year-Strategy-English-version.pdf>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Growing Success 2010 = Growing Success. Assessment, Evaluation and Reporting in Ontario Schools. First edition, covering grades 1–12. 2010.
<http://www.edu.gov.on.ca/eng/policyfunding/growSuccess.pdf>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Hakulinen jt 2009 = Hakulinen, Auli, Jyrki Kalliokoski, Salli Kankaanpää, Antti Kanner, Kimmo Koskenniemi, Lea Laitinen, Sari Maamies, Pirkko Nuolijärvi 2009. Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 7. Helsinki. <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk7/>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Hallintolaki. [Haldusmenetluse seadus.] <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- Harris, John, Patrick Forde, Peter Archer, Siobhán Nic Fhearaile and Mary O’Gorman 2006. Irish in Primary Schools: Long-Term National Trends in Achievement. Dublin:

- Department of Education and Science. <http://www.gaelscoileanna.ie/assets/Irish-in-Primary-Schools.pdf>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Henno, Imbi, Signe Granström (koost.) 2012. Ülevaade aineõpetajate ja koolijuhtide veebiküsitlusest „Uutest riiklikest õppekavadest lähtuv kooliõppekavade arendus ja rakendamine“. Tallinn: Haridus- ja Teadusministeerium. <http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=12028>. (Vaadatud 03.11.2009.)
- Hogan-Brun, Gabriela, Meilutė Ramonienė 2005. Perspectives on Language Attitudes and Use in Lithuania's Multilingual Setting, in Language and Social Processes in the Baltic Republics Surrounding EU Accession, Journal of Multilingual and Multicultural Development, Vol 26: 5, Special Issue: Language and Social Processes in the Baltic Republics Surrounding their EU Accession, 425–441.
- HTM 2015 = Analüüs ja ettepanekud eesti keele õppe tõhustamiseks põhikoolis. https://www.hm.ee/sites/default/files/analuus_ja_ettepanekud_eesti_keeles_oppe_tohustamiseks_pohikoolis.pdf. (Vaadatud 26.09.2015.)
- Ikonen, Kristiina (toim.) 2005. Maahanmuuttajaoppilaiden opetus perusopetuksessa: opetussuunnitelmatyöstä käytäntöön. Helsinki: Opetushallitus.
- Immigration 2013 = Immigration and Ethnocultural Diversity in Canada. Analytical document. National Household Survey 2011. Minister of Industry. Statistics Canada. <http://www12.statcan.gc.ca/nhs-enm/2011/as-sa/99-010-x/99-010-x2011001-eng.pdf>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Immigration and Refugee Board of Canada. <http://www.irb-cisr.gc.ca/eng/Pages/index.aspx>. (Vaadatud 30.09.2015.)
- Immigration and Refugee Protection Act 2001. <http://lois-laws.justice.gc.ca/eng/acts/I-2.5/index.html>. (Vaadatud 30.09.2015.)
- Indian Act. <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/I-5/page-1.html>. (Vaadatud 30.09.2015.)
- Innove. www.innove.ee. (Vaadatud 26.09.2015.)
- Innove 2014 = 2014. a. riigieksamite tulemuste avalikustamise pressikonverents. 18. september 2014. http://www.innove.ee/UserFiles/Uudised/2014/Riigieksamid%202014_Memo.pdf. (Vaadatud 26.09.2015.)
- Innove 2015 = 2015. a. riigieksamite tulemuste pressikonverents. 19. juuni 2015. http://www.innove.ee/UserFiles/Riigieksamid/Memo_19_06_2015.pdf. (Vaadatud 26.09.2015.)
- Irish Nationality and Citizenship Act 1956. Unofficial consolidation – January 2005. <http://www.inis.gov.ie/en/inis/consolidationinca.pdf/files/consolidationinca.pdf>. (Vaadatud 05.11.2015.)

- Izglītība Latvijā. [Haridus Lātis.] <http://www.aic.lv/portal/izglitiba-latvija>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Joandi, Inguna, Leili Sägi 2012. Hinnang eesti keele teise keelena uue ainekava rakendamisele üldhariduskoolides. Haridus- ja Teadusministeerium. Eesti Õpetajate Liit. Tallinn. http://www.oppekava.ee/images/4/4f/Joandi_S%C3%A4gi_Eesti_keel_teise_keelena_eks_perthinnang_2012.pdf. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Jokinen, Päivi, Pirjo Immonen-Oikonen, Leena Nissilä (toim.) 2011. Kommentoitu luettelo maahanmuuttajataustaisten opetuksen ja koulutuksen materiaaleista. http://www.oph.fi/download/135734_kommentoitu_luettelo_maahanmuuttajataustaisten_opetuksen_ja_koulutuksen_materiaaleista_2011.pdf. (Vaadatud 20.10.2015.)
- Kaljakin, Allan 2015. Vene õppekeelegra koolide eestikeelsele gümnaasiumiõppele ülemineku poolt- ja vastuargumentatsioon eestikeelses online-meedias Taavi Rõivase esimese valitsuse ajal (24.03.2014–09.04.2015). Tartu Ülikool. (Täienduskoolituse „Haridusasutuse juhtimise juriidilised, poliitilised ja majanduslikud alused“ lõputöö.)
- Kangasvieri, Teija, Elisa Miettinen, Pirkko Kukkohovi, Marita Härmälä 2011. Kielten tarjonta ja kielivalintojen perusteet perusopetuksessa. Tilannekatsaus joulukuu 2011. Muistiot 2011: 3. Opetushallitus. http://www.oph.fi/download/138072_Kielten_tarjonta_ja_kielivalintojen_perusteet_perusopetuksessa.pdf.
- Kansalaisuuslaki. [Kodakondsusseadus.] <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030359>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- Kansalliskieliselvitys 2011. Raportit ja selitykset 2011: 7. Helsinki: Opetushallitus. http://www.oph.fi/download/131517_Kansalliskieliselvitys.pdf. (Vaadatud 20.10.2015.)
- Kasatkina, Natalija, Tadas Leončikas 2003. Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga. Eugrimas.
- Kasekamp, Andres 2011. Balti riikide ajalugu. Tallinn: Varrak.
- KeeleS = Keeleseadus. Vastu võetud 23.02.2011. <https://www.riigiteataja.ee/akt/123032015257#para4lg2>. (Vaadatud 03.11.2015)
- Kielilaki. [Keeleseadus.] <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030423>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- Kielitaidon osoittaminen = Kielitaidon osoittaminen Suomen kansalaisuutta haettaessa. [Keeleoskusnõuded Soome kodakondsuse taotlemisel.] Opetushallitus. http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/kielitutkinnot/yleiset_kielitutkinnot/kielitaidon_osoittaminen_kansalaisuutta_haettaessa. (Vaadatud 11.04.2015.)
- Klaas-Lang, Birute, Kristiina Praakli 2015. Milleks mulle eesti keel? Riigikeele oskuse vajalikkusest vene koolinoorte pilgu läbi. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu

- aastaraamat 11, 111–126.
<http://www.rakenduslingvistika.ee/ajakirjad/index.php/aastaraamat/article/view/ERYa11.07>.
- Klaas-Lang jt 2014 = Klaas-Lang, Birute, Kristiina Praakli, Anni Peedisson, Alla Lašmanova 2014. Arvamusi ja hinnanguid riigikeele õppe korraldamise kohta vene õppekeelega koolides. Uuringu lõpparuanne. Tartu: Tartu Ülikool.
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/45121/Arvamusi_ja_hinnanguid_riigikeele_ope_korraldamise_kohta.pdf.
- Komar, Jan Jacek 2012. Žvilgnis i lenku tautinës mažumos istorija Lietuvoje.
<http://www.goethe.de/ins/lt/vil/kul/mag/kuv/kvg/lt10470485.htm>. (Vaadatud 01.12.2014.)
- Koreinik, Kadri, Kristiina Praakli 2013. Keele kestlikkuse ja kao konstrueerimine poolavalikes diskursustes. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 9: 131–148.
<http://www.rakenduslingvistika.ee/ajakirjad/index.php/aastaraamat/article/view/ERYa9.09>.
- Kotus = Kotimaisten kielten keskus. <http://www.kotus.fi/>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Kukk, Airi, Maire Kebbinau 2013. About meeting the objectives of the curriculum by boys and girls learning in another language. – European Scientific Journal, June 2013 /special/ edition No. 2, 490–498.
- Lainsäädäntö. Suomen sähköinen säädöskokoelma sekä ajantasaisten säädösten ja alkuperäisten säädösten kokoelmat. www.finlex.net/fi/laki/. (Vaadatud 15.10.2015.)
- Laki kansalaisuuslain muuttamisesta. [Kodakondsusseaduse muutmise seadus.]
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2011/20110579>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- Laki kotoutumisen edistamisestä. [Integratsiooniseadus.]
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101386>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta. [Haridus- ja kultuuritegevuse rahastamise seadus.]
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20091705>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- Language Portal of Canada. <http://www.noslangues-ourlanguages.gc.ca>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Language situation in Latvia: 2004–2010. Authors: Pauls Balodis, Māris Baltiņš et al. Managing editors: Gunta Kļava, Inita Vītola. Latvian Language Agency, 2012.
- Language Skills Act 2013. <http://lois-laws.justice.gc.ca/eng/acts/L-6.2/page-1.html>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- Lazaruk, Wally 2007. Linguistic, academic and cognitive benefits of French immersion. – The Canadian Modern Language Review 63 (5), 605–628.

- Ld Haridusraport 2013 = Nacionalinis švietimo plėtotės raportas.
https://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/687_f36e428baa3be1af5722f6d880e03896.pdf.
 (Vaadatud 20.10.2015.)
- Ld Švietimo sistema = Lietuvos švietimo sistema [Leedu haridussüsteem].
http://www.lietuva.lt/lt/mokslas_ir_svietimas/svietimo_sistema/lietuvas_svietimo_sistema.
 a.
- LdEKSAM = Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašą. [Riigikeele eksamist põhikooli lõpus.]
http://www.smm.lt/uploads/documents/pasiekimai_brandos-egzaminai/BE2013%202.pdf.
 (Vaadatud 20.10.2015.)
- LdHM = Lietuvių kalbos ugdymo strategija. [Leedu keele hariduse strateegia. Kinnitatud Leedu haridus- ja teadusministri 30.12.2010 määrusega nr V-2455.] <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.25C3C10B8F29>. (Vaadatud 03.11.2015.)
- LdHMväh = Įsakymas dėl vaikų ugdymo tautinių mažumų kalbomis ir tautinių mažumų kalbų mokymo tobulinimo. [Leedu rahvusvähemuste poliitika arengukava.]
http://www.smm.lt/uploads/documents/Svietimas_pradinis_ugdymas/pdf16112012100602.pdf. (Vaadatud 20.10.2015.)
- LdKM = Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. [Leedu Vabariigi kultuuriministeerium.]
<http://www.lrkm.lt/index.php?3615552263>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- LdKONST = Lietuvos Respublikos Konstitucija. [Leedu Vabariigi põhiseadus.]
<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- LdKVALIF = Mokytojų ir pagalbos mokiniui specialistų (išskyrus psichologus) atestacijos nuostatai. [Õpetajate ja abiõpetajate (v.a psühholoogide) atesteerimise põhimõtted.]
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=332784&p_query=&p_tr2=.
 (Vaadatud 15.09.2015.)
- LdKVALIFKEEL = Dėl Mokytojo profesijos kompetencijos aprašo patvirtinimo. [Keeleõpetajate kvalifikatsiooninõuded.]
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=291726&p_query=&p_tr2=%28%C5%BDin.,%202007,%20Nr.%2012-511%29. (Vaadatud 20.10.2015.)
- LdMIGR = Migracijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos.
<http://www.migracija.lt/index.php?-136133090>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- LdMIGR 2013 = Migracijos metraštis 2013. [Migratsiooni aastaraamat 2013.]
<http://www.migracija.lt/index.php?622066415>. (Vaadatud 3.11. 2015.)
- LdMSI = Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas. [Leedu Vabariigi kõrghariduse ja teaduse seadus.]

- http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=343430&p_query=&p_tr2=.
(Vaadatud 15.09.2015.)
- LdNŠI = Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas. [Leedu Vabariigi täiskasvanute mitteformaalse hariduse seadus.]
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=60192&p_query=&p_tr2=.
(Vaadatud 15.09.2015.)
- LdPil = Pilietybės įstatyma. [Leedu kodakondsusseadus.]
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=340489. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LdPMI = Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas. [Leedu Vabariigi kutseharidusseadus.] http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=295954.
(Vaadatud 15.09.2015.)
- LdPPP = Pagrindinio ugdymo programa. [Leedu põhikooli riigikeele ainekava.]
http://portals.emokykla.lt/bup/Puslapiai/pagrindinis_ugdymas_kalbos_lietuviu_valstybin_e_kalba_bendros_nuostatos.aspx. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LdSMM = Švietimo ir mokslo ministerija. [Leedu haridus- ja teadusministeerium.]
<http://www.smm.lt/>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- LdSTAT = Lietuvos statistikos departamentas. [Leedu statistikaamet.] <http://www.stat.gov.lt/>.
(Vaadatud 20.10.2015.)
- LdŠI = Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. [Leedu Vabariigi haridusseadus.]
<http://www.bilngimn.lt/teises/istatymas.pdf>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- LdTMU = Ugdymo lietuvių kalba bendrojo ugdymo ir neformaliojo švietimo mokykloje tvarkos aprašas. [Leedu keeles õpetamise kohta üldhariduskoolis ja mitteformaalsetes haridusasutustes.]
http://www.smm.lt/uploads/documents/Svietimas_pradinis_ugdymas/2011_30%20str%203d_aprasas_PATVIRTINTA.pdf. (Vaadatud 20.10.2015.)
- LdUP = 2013–2014 ir 2014–2015 mokslo metų pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrieji ugdymo planai. [2013/2014. ja 2014/2015. õa põhi- ja keskhariduse õppekava.]
<http://www.smm.lt/uploads/documents/ugdymo-planai/BUP%2020130519.pdf>.
(Vaadatud 20.10.2015.)
- LdUPK = Ugdymo lietuvių kalbos programa. [Leedu keele ainekava.]
http://portals.emokykla.lt/bup/Puslapiai/vidurinis_ugdymas_kalbos_lietuviu_kalba_ir_literatura_bendros_nuostatos.aspx. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LdVKI = Valstybinės kalbos įstatymas. [Riigikeele seadus.]
http://www.lituanistika.lt/Teises_aktai/valstybines_kalbos.htm. (Vaadatud 15.09.2015.)

- LdVKInsp = Valstybinė kalbos inspekcija. [Keeleinspeksioon.]
http://www3.lrs.lt/pls/inter/www_tv.show?id=6905,1,30. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LdVKL = Dėl valstybinės kalbos mokėjimo kategorijų patvirtinimo ir įgyvendinimo. [Riigikeele oskuse kategooriad.]
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=224296&Condition2=>.
 (Vaadatud 15.09.2015.)
- LdVLKK = Valstybinė lietuvių kalbos komisija. [Riiklik leedu keele komisjon.] <http://vlkk.lt/>.
 (Vaadatud 20.09.2015.)
- Leončikas, Tadas 2007. Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: švietimo sektoriaus pasirinkimas. *Ethnicity Studies 2007* (1). Vilnius: Eugrimas.
- Lepage, Jean-François, Jean-Pierre Corbeil 2013. The evolution of English–French bilingualism in Canada from 1961 to 2011. In *Insights on Canadian Society*. Statistics Canada.
<http://www.statcan.gc.ca/pub/75-006-x/2013001/article/11795-eng.pdf>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Liebkind jt 2004 = Liebkind, Karmela, Simo Mannila, Inga Jasinskaja-Lahti, Magdalena Jaakkola, Eve Kyntäjä, Anni Reuter 2004. Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen. Helsinki: Gaudeamus.
- Lindemann, Kristina 2013. Structural integration of young Russian-speakers in post-soviet contexts: educational attainment and transition to the labour market. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus. http://e-ait.tlulib.ee/335/1/lindemann_kristina_2.pdf. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Linguistic Characteristics 2012 = Linguistic Characteristics of Canadians. Language, 2011 Census Population. Analytical document. 2012. Ottawa: Statistics Canada.
<http://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2011/as-sa/98-314-x/98-314-x2011001-eng.pdf>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtAL = Augstskolu likums. [Kõrgkoolide seadus.] <http://likumi.lv/doc.php?id=37967>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtAUG = Latviešu valodas prasme un lietojums augstākās izglītības iestādēs: mazākumtautību izglītības satura reformas rezultāti. [Lāti keele oskus ja kasutus kõrgharidusastustes: rahvusvähemuste hariduse sisu reformi tulemused.]
<http://www.izm.gov.lv/images/statistika/petijumi/31.pdf>. (Vaadatud 20.08.2015.)
- LtCEN = Par centralizēto eksāmenu latviešu valodā mazākumtautību izglītības programmās 9. klasei 2013./2014.mācību gadā. Metodiskais materiāls. [Tsentraliseeritud lāti keele eksamist rahvusvähemuste haridusprogrammides 9. klassile 2013/2014. õppeaastal. Metoodiline materjal.]
http://visc.gov.lv/vispizglitiba/eksameni/dokumenti/ce_paraugi/20140114_par_ce_9_lv2.pdf. (Vaadatud 15.09.2015.)

LtCENpr = Latviešu valoda mazākumtautību izglītības programmās 9. klasei. Centralizētā eksāmena programma. [Lāti keel rahvusvāhemuste haridusprogrammides 9.klassile. Tsentraliseeritud eksamiprogramm.]
http://visc.gov.lv/vispizglitiba/eksameni/dokumenti/programmas/2014_2015/9/latv_mt_9_2015.pdf

LtCRA = Centralizēto eksāmenu pēdējo trīs gadu rezultātu analīze un sagatavošanas pārejai uz vienotu latviešu valodas eksāmenu 2012. gadā izpēte. [Viimase kolme aasta tsentraliseeritud eksamite tulemuste analūūs ja valmidus ūleminēkuks ūhisele lāti keele riigieksamile 2012. aastal.] <http://www.izm.gov.lv/images/statistika/petijumi/08.pdf>. (Vaadatud 20.08.2015.)

LtCSB = LR Centrālā statistikas pārvalde. [Lāti Vabariigi Keskstatistikaamet.]
<http://www.csb.gov.lv/>. (Vaadatud 15.09.2015.)

LtIKVD = Izglītības kvalitātes valsts dienests. [Lāti Vabariigi hariduse kvaliteedi amet.]
<http://www.ikvd.gov.lv/>. (Vaadatud 15.09.2015.)

LtIL = Imigrācijas likums. [Immigratsiooniseadus.] <http://likumi.lv/doc.php?id=68522>. (Vaadatud 15.09.2015.)

LtIZ = Izglītības likums. [Lāti haridusseadus.] <http://likumi.lv/doc.php?id=50759>. (Vaadatud 15.09.2015.)

LtIZM = Izglītības un zinātnes ministrija. [Lāti Vabariigi haridus- ja teadusministeerium.]
<http://www.izm.gov.lv/>. (Vaadatud 15.09.2015.)

LtLībieši = Lībieši 44 atbildēs. 2011. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.

LtLNEG = Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju. [Lāti rahvus- ja etniliste rühmade vaba arengu kohta ja kultuuriautonomia õiguse kohta.] <http://likumi.lv/doc.php?id=65772>. (Vaadatud 15.09.2015.)

LtLRS = Latvijas Republikas Satversme. [Lāti Vabariigi põhiseadus.]
<http://likumi.lv/doc.php?id=57980>. (Vaadatud 15.09.2015.)

LtLZA = Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija. [Lāti Teaduste Akadeemia terminoloogiakomisjon.] <http://termini.lza.lv/>. (Vaadatud 15.09.2015.)

LtLVA = Latviešu valodas aģentūra. [Lāti keele agentuur.] <http://www.valoda.lv/>. (Vaadatud 15.09.2015.)

LtLVL = Latviešu valoda un literatūra 1.–9. klasei skolām, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas. Pamatizglītības mācību priekšmeta programmas paraugs. [Nāidisainekava „Lāti keel ja kirjandus 1.–9. klassile (koolidele, kus on kasutusel vāhemusrahvuste haridusprogramm)“.]
http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/pamskolai/latval_mzkmtaut_1_9.pdf. (Vaadatud 15.09.2015.)

- LtLVLS = Latviešu valodas un literatūras skolotājs – profesionālā bakalaura studiju programma. [Lāti keele ja kirjanduse õpetaja – bakalaureuse kutseõppe programm.] http://www.lu.lv/gribustudet/katalogs/programmu-mekletajs/?user_phpfileexecutor_pi1%5Bprogram_id%5D=20498. (Vaadatud 04.11.2015).
- LtLVP = Latviešu valodas paveida – latgaliešu valodas lietošana. [Lāti keele murde – latgali keele kasutamine.] <http://www.csb.gov.lv/notikumi/latviesu-valodas-paveida-latgaliesu-valodas-lietosana-35066.html>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtMK = Latvijas Republikas Ministru kabinets. [Lāti Vabariigi valitsus.] <http://www.mk.gov.lv/>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtN = Naturalizācija. [Naturalisatsioon.] <http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/statistika/naturalizacija.html>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtNS = Informācija par naturalizācijas gaitu līdz 2015. gada 31. martam. [Informatsioon naturalisatsioonī korra kohta 2015. aasta 31. mārtsini.] http://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/documents/naturalizacija/stat_latv.pdf. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtP = Pārbaudes. [Kodakondsuse eksamid.] <http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/pakalpojumi/pilsoniba/naturalizacija/parbaudes.html>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtPaL = Patvēruma likums. [Varjupaiga seadus.] <http://likumi.lv/doc.php?id=194029>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtPamatIzgl = Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem. [Māarus riikliku pōhihariduse standardi, pōhihariduse õppeainete standardite ja pōhihariduse õppekava mudelite kohta.] <http://likumi.lv/doc.php?id=268342>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtPamatMaz = Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem -> Pamatizglītības mazākumtautību programmas paraugs. [Māarus riikliku pōhihariduse standardi, pōhihariduse õppeainete standardite ja pōhihariduse õppekava mudelite kohta -> Rahvusvāhemuste pōhihariduse programmi nāidis.] <http://likumi.lv/doc.php?id=268342>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtPIL = Profesionālās izglītības likums. [Kutsehariduse seadus.] <http://likumi.lv/doc.php?id=20244>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtPL = Pilsonības likums. [Kodakondsusseadus.] <http://likumi.lv/doc.php?id=57512>. (Vaadatud 15.09.2015.)

- LtPMLP = Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. [Kodakondsuse ja migratsiooni amet.]
<http://www.pmlp.gov.lv/>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtProf = Latviešu valodas lietojums profesionālajā izglītība – situācijas izpēte un ieteikumi. [Lāti keele kasutamise olukord kutsehariduses – situatsiooni uuring ja soovitused.]
<http://www.izm.gov.lv/images/statistika/petijumi/32.pdf>. (Vaadatud 20.08.2015.)
- LtReAn = Valsts valodas prasmes pārbaude Latvijā: rezultāti un to analīze (2009–2012).
 [Riigikeele oskuse kontroll Lātis: tulemused ja nende analūus (2009–2012).]
http://valoda.lv/downloadDoc_902/mid_522. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtStat1 = ISG07. Patstāvīgo iedzīvotāju etniskais sastāvs gada sākumā. [Alaliste elanike etniline koosseis aasta alguses.]
http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__iedz__iedzskaits/IS0070.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtStat2 = ISG191. Patstāvīgo iedzīvotāju etniskais sastāvs reģionos un republikas pilsētās gada sākumā. [Alaliste elanike etniline koosseis reģioonides ja vabariigi linnades aasta alguses.]
http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__iedz__iedzskaits/IS0191.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtStat3 = IBG043. Starptautisko ilgtermiņa migrantu sadalījums pēc migrantu valstiskās piederības. [Pikaajaliste immigrantide jaotus migrantide kodakondsuse jārģi.]
http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__iedz__migr/IB0043.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtStat4 = TSG11-071. Pastāvīgo iedzīvotāju tautību sadalījums pa statistiskajiem reģioniem, republikas pilsētām un novadiem pēc mājās pārsvarā lietotās valodas 2011. gada 1. martā. [Alaliste elanike rahvuste jaotus statistiliste reģioonide, vabariigi linnade ja piirkondade kaupa kodus peamiselt kasutava keele jārģi 2011. aasta 1. mārtsil.]
http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/tautassk_11/tautassk_11__tsk2011/TSG11-071.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtTSR = 2011. gada tautas skaitīšanas rezultāti īsumā. [2011. aasta rahvaloenduse tulemused lūhidalt.]
http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publikacijas/nr_13_2011gada_tautas_skaitisanas_rezultati_isuma_12_00_lv.pdf. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtTTC = Tulkošanas un terminoloģijas centrs. [Tōlkimise ja terminoloogia keskuse riigiagentuur.] <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=175&id=482>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtVIAA = Valsts izglītības attīstības aģentūra. [Lāti Vabariigi haridusarenduse agentuur.]
<http://www.viaa.gov.lv/lat/>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtVidIzgl = Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmetu standartiem un izglītības programmu paraugiem. [Māarus riikliku keskhariduse standardi,

- õppeainete standardite ja hariduse õppekava mudelite kohta.] <http://likumi.lv/doc.php?id=257229>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtVIL = Vispārējās izglītības likums. [Üldharidusseadus.] <http://likumi.lv/doc.php?id=20243>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtVISC = Valsts izglītības satura centrs. [Lāti Vabariigi hariduskeskus.] <http://www.visc.gov.lv/>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtVPL = Vidusskolēnu pilsoniskās un lingvistiskās attieksmes, apgūstot mazākumtautību izglītības programmas. [Keelelised hoiakud ja identiteet keskkooli rahvusvähemuste haridusprogrammi läbinud õpilastel.] <http://www.izm.gov.lv/images/statistika/petijumi/07.pdf>. (Vaadatud 20.08.2015.)
- LtVSL = Valodas situācija Latvijā. [Keelesituatsioon Lātis.] http://www.valoda.lv/downloadDoc_650/mid_509. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtVVC = Valsts valodas centrs. [Riigikeele keskus.] <http://www.vvc.gov.lv/>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtVVL = Valsts valodas likums. [Keeleseadus.] <http://likumi.lv/doc.php?id=14740>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- LtVVPP = Valsts valodas politikas pamatnostadnes 2015.-2020. gadam. [Lāti keele riiklik strateegia aastateks 2015–2020.] <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40333469&mode=mk&date=2014-10-28>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Mac Greil, Micheal, Fergal Rhatigan, 2009. *The Irish Language and the Irish People*. National University of Ireland Maynooth. <http://www.mayococo.ie/en/Services/OifignaGaeilge/Publications/PDFFile,15645,en.pdf>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Mady, Callie 2007. Allophone students in French second-official-language programs. – *The Canadian Modern Language Review* 63(5), 727–760.
- Mantila, Harri 2005. *Suomi kansalliskielenä. – Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikka ja käytäntöä*. Toim. Marjut Johansson ja Riitta Pyykkö. Helsinki: Gaudeamus. 300–315.
- Mazākumtautību izglītība: statistika un tendences. [Rahvusvähemuste haridus: statistika ja tendentsid.] <http://www.mfa.gov.lv/lv/Arpolitika/integracija/mazakumtautibu-izglitiba/statistika/>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Mehisto, Peeter 2009. *Hiliskeelekümbilusprogrammi jätkusuutlikkus. Uuringu aruanne*. Tallinn. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/40657>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Mehisto, Peeter, Hiie Asser 2005. *Keelekümbilusprogrammi jätkusuutlikkus. Uuringu aruanne*. Tallinn. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/40646>. (Vaadatud 14.09.2015.)

- Meinander, Henrik 2012. Soome ajalugu. Suundumused, põhijooned ja pöördepunktid. Tartu: Ilmamaa.
- Metslang jt 2013 = Metslang, Helena, Triin Kibar, Mare Kitsnik, Jevgenia Koržel, Ingrid Krall, Anastassia Zabrodsckaja 2013. Kakskeelne õpe vene õppekeelega koolis. Uuringu lõpparuanne. Tallinn: Tallinna Ülikool.
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/40937/Kakskeelne_ope_vene_oppekeelega_koolis.pdf. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Miestai ir kalbos 2010 = Miestai ir kalbos. 2010. Rred. Ramonienė, Meilutė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Muuri, Annukka 2014. Kielestä kiinni. Kuudesluokkalaisten maahanmuuttajaoppilaiden suomen kielen tason vaihtelut. Väitöskirja. Turun yliopisto: kasvatustieteiden tiedekunta, Opettajankoulutuslaitos.
- Native Languages 2001 = The Ontario Curriculum, Native Languages Grades 1–8.
<http://www.edu.gov.on.ca/eng/curriculum/elementary/nativelang18curr.pdf>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- NCCA = National Council for Curriculum and Assessment. Curriculum Online.
<http://www.curriculumonline.ie/>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- NCCA EAL= National Council for Curriculum and Assessment. Inclusion - English as an Additional Language.
http://www.ncca.ie/en/Curriculum_and_Assessment/Inclusion/English_as_an_Additional_Language/. (Vaadatud 15.09.2015.)
- NCCA 2006 = Curriculum provision for Irish in post-primary education. Discussion paper. 2006. National Council for Curriculum and Assessment.
http://www.curriculumonline.ie/getmedia/7504f27e-4aef-4344-ad05-26bdc04e3de0/JC_English_Text_List_2017_1.pdf. (Vaadatud 15.09.2015.)
- NCCA 2014–2019 = Junior Cycle English Text List (For the student cohorts 2014–17, 2015–18 and 2016–19). National Council for Curriculum and Assessment.
http://www.curriculumonline.ie/getmedia/970b04d0-5102-497b-aa5f-ccb58e90c72d/FINAL_JC_English_Text_List_2017_2019_HON.pdf. (Vaadatud 15.09.2015.)
- NCCA 2015 =. Specification for Junior Cycle English. National Council for Curriculum and Assessment. [http://www.curriculumonline.ie/getmedia/23407c9c-a653-4980-b0e7-17b6ce5c244e/JCEnglish-Spec_Oct-4_2015-\(1\)_2.pdf](http://www.curriculumonline.ie/getmedia/23407c9c-a653-4980-b0e7-17b6ce5c244e/JCEnglish-Spec_Oct-4_2015-(1)_2.pdf). (Vaadatud 03.11.2015.)
- Nimmerfeldt, Gerli 2011. Identificational integration: conceptualisation and operationalisation on the example of second generation Russians in Estonia [Identiteediline integratsioon: mõtestamine ja mõõtmine Eesti teise põlvkonna venelaste näitel]. Tallinna Ülikool.
http://e-ait.tlulib.ee/67/1/nimmerfeldt_gerli1.pdf.

- Nissilä, Leena, Hanna-Mari Sarlin (toim.) 2009. Maahanmuuttajien oppimisvaikeudet. Helsinki: Opetushallitus.
- Nissilä, Leena, Maisa Martin, Heidi Vaarala, Ilona Kuukka 2006. Saako olla suomea? Opas suomi toisena kielenä -opetukseen. Helsinki: Opetushallitus.
- Obtaining Canadian citizenship 2013. NHS in Brief. National Household Survey, 2011. 2013. Statistics Canada. http://www12.statcan.gc.ca/nhs-enm/2011/as-sa/99-010-x/99-010-x2011003_1-eng.pdf. (Vaadatud 20.09.2015.)
- OCOL = Office of the Commissioner of Official Languages. <http://www.ocol-clo.gc.ca>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- OCT = Ontario College of Teachers. Becoming a Teacher. <https://www.oct.ca/becoming-a-teacher/requirements>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Official Languages Act 1985. <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/O-3.01/page-1.html>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Official Languages Act 2003 – Acht na dTeangacha Oifigiula 2003. [Ametlike keelte seadus.] <http://www.oireachtas.ie/documents/bills28/acts/2003/a3203.pdf>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Oja, Sirle, Kairi Osula, Priit Reiska 2013. Õpetajate ja koolijuhtide veebiküsitluste võrdlev analüüs. Tallinn: Tallinna Ülikool. https://www.hm.ee/sites/default/files/veebiküsitluse_vordlev_analuus.pdf. (Vaadatud 26.09.2015.)
- OLS = Official Languages Secretariat. <http://www.pch.gc.ca/eng/1266412857870>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- OME = Ontario Ministry of Education. <http://www.edu.gov.on.ca/eng>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Ontario Schools 2011 = Ontario Schools Kindergarten to Grade 12. Policy and Program Requirements. Queen's Printer for Ontario. <http://www.edu.gov.on.ca/eng/document/policy/os/ONSchools.pdf>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- OPH = Opetushallitus. [Haridusamet.] <http://www.oph.fi/>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- OPH KKK = Opetushallitus. Kasvatus, koolutus ja tutkinnot. [Haridusamet. Kasvatus, haridus ja uurimused.] http://www.oph.fi/koolutus_ja_tutkinnot. (Vaadatud 20.09.2015.)
- OPM = Opetus- ja kulttuuriministeriö. [Haridus- ja kulttuuriministerium.] <http://www.minedu.fi/OPM/>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- OPMI = Useful Information For Migrants. Office for the Promotion of Migrant Integration. <http://www.integration.ie/website/omi/omiwebv6.nsf/page/infoformigrants-en>. (Vaadatud 05.11.2015.)

- Ossinovski, Jevgeni 2015. Hakkame päriselt vene noortele eesti keelt õpetama. – Delfi.ee, 21.01.2015. <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/arvamus/jevgeni-ossinovski-hakkame-pariselt-vene-noortele-eesti-keelt-opetama?id=70611273>. (Vaadatud 26.09.2015.)
- Parents in Partnership 2010 = Parents in Partnership: A Parent Engagement Policy for Ontario Schools. Queen's Printer for Ontario, 2010. http://www.edu.gov.on.ca/eng/parents/involvement/PE_Policy2010.pdf. (Vaadatud 20.09.15.)
- Parsons, Christine, Fiona Lyddy 2009. Learning to read in Irish and English: A comparison of children in Irish-medium, Gaeltacht and English-medium schools in Ireland. Final report to An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta & Gaelscolaíochta. National University of Ireland, Maynooth.
- Perusopetusasetus. [Põhiharidusmäärus.] <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980852>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- Perusopetuslaki. [Põhiharidusseadus.] <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- Policy 2004 = Aménagement linguistique. A Policy for Ontario's French-Language Schools and Francophone Community. Queen's Printer for Ontario, 2004. <http://www.edu.gov.on.ca/eng/document/policy/linguistique/policyguide.pdf>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Pollari, Emmi, Leena Nissilä (toim.) 2006. Suomi toisena kielenä kommentoitu luettelo oppi- ja tukimateriaaleista. Helsinki: Opetushallitus.
- POP 2004 = Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. [Põhihariduse õppekava alused] http://www.oph.fi/download/139848_pops_web.pdf. (Vaadatud 20.10.2015.)
- Postimees 2015 = Haridusministeerium plaanib põhikoolides keelereformi. – Postimees.ee, 14.01.2015. <http://www.postimees.ee/3055919/haridusministeerium-plaanib-pohikoolides-keelereformi>. (Vaadatud 26.09.2015.)
- Praakli, Kristiina 2009. Esimese põlvkonna Soome eestlaste kakskeelne keelekasutus ja koodikopeerimine. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitas Tartuensis 24. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Praakli, Kristiina 2015 (ilmumas). Estonian in Finland. ELDIA Case-Specific Report. Studies in European Language Diversity 29. Wien: Austria.
- Praakli, Kristiina, Kadri Koreinik 2016 (ilmumas). Emerging language political agency among Estonian native speakers in Finland. Springer.
- Protocol for Agreements = Protocol for Agreements for Minority-Language Education and Second-Language Instruction 2009-2010 to 2012-2013 between the Government of

- Canada and the Council of Ministers of Education, Canada.
<http://www.cmec.ca/Publications/Lists/Publications/Attachments/211/protocol-for-agreements-2009-2013.pdf>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- PS = Eesti Vabariigi põhiseadus. <https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002>. (Vaadatud 03.11.2015)
- Pulver, A. jt 2012. Muukeelne laps Eesti koolis. Lõpparuanne. Projekti juht Aleksander Pulver. Projekti peakonsultant Aaro Toomela. Tallinn: Tallinna Ülikool.
<http://dspace.ut.ee/handle/10062/40681>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. Riigi Teataja I, 23.03.2015, 72.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/13332410>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Põhikooli riiklik õppekava. Riigi Teataja I, 29.08.2014, 20.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020>. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Ramonienė, Meilutė 2006. Lithuanian Language Situation, in Encyclopedia of Language and Linguistics. Ed. Keith Brown. Oxford: ELSEVIER. Vol.7, 280–281.
- Ramonienė, Meilutė 2011. Leedu etnolingvistilised vähemused ja nende keeleline kohanemine. – Eesti Inimarengu Aruanne 2010/2011. Inimarengu Balti rajad: muutuste kaks aastakümnet. Tallinn: Eesti Koostöö Kogu, 126–129.
- Rannut, Ülle 2005. Keelekeskkonna mõju vene õpilaste eesti keele omandamisele ja integratsioonile Eestis. Analüütiline ülevaade. Humanitaarteaduste dissertatsioonid 14. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus. <http://e-ait.tlulib.ee/118/>.
- Requirements 2013 = Requirements for Becoming a General Education Teacher in Ontario. 2013 Registration Guide. https://www.oct.ca/-/media/PDF/Requirements%20General%20Education%20Teacher/EN/general_education_teacher_e.ashx. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Ribelus, Anne 2011. Oma emakeele õpetusest ja keelekümbelklassist kakskeelse õppeni. – 15 aastat eestikeelset kooliharidust Soomes. Anne Ribelus (koostaja). Helsinki: Latokartano põhikool, 29–51.
- Romanikielen kielipoliittinen ohjelma. [Roma keele keelepoliitiline kava.]
http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk10/romanikielen_kielipoliittinen_ohjelma.pdf. (Vaadatud 15.10.2015.)
- Saamen kielilaki. [Saami keeleseadus.] <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20031086>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- Sakk, Monica 2013. Õpilaste, lapsevanemate ning õpetajate hinnangud õpilase toimetulekule kooli kontekstis eesti ja vene õppekeelega koolide põhikooli II astmes. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

- Sarmavuori, Katri. Suomi toisena kielenä – opetustiede hahmottuu.
<http://www.suomitoisenakielena-opetustiede.com/4>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Sau-Ek jt 2011 = Sau-Ek, Kristiina, Krista Loogma, Vaike Vainu 2011. Hilise keelekümluse mõju. Uuringu tulemuste aruanne. Tallinna Ülikool.
- SEC = State Examinations Commission. <https://www.examinations.ie/>. (Vaadatud 03.11.2015.)
- Sisäasiainministeriö 2012 = Maahanmuuton vuosikatsaus 2012.
http://www.migri.fi/download/43811_43667_Maahanmuuton_tilastokatsaus2012_web.pdf?f?c9871b9022f2d088. (Vaadatud 15.10.2015.)
- SLMC = Site for Language Management in Canada. <http://www.slmc.uottawa.ca>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Special Eurobarometer 386 = Europeans and their languages. Report. European Commission.
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf. (Vaadatud 20.10.2015.)
- Stanley, John 2011. Irish Immigration Law: An Introduction for Non-Governmental Organisations. PILA Legal Education Immigration Law Workshop 8th August 2011.
http://www.flac.ie/download/pdf/john_stanley_immigration_law_pila.pdf. (Vaadatud 20.09.2015.)
- StatFin 2014 = Tilastokeskus. Koulutus. Koululaitoksen oppilaitokset 2005–2014.
<https://www.tilastokeskus.fi/tup/tilastotietokannat/index.html>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Statistics Canada. <http://www.statcan.gc.ca>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- STEP 2012 = STEP Initial Assessment. Queen's Printer for Ontario, 2012.
http://www.edugains.ca/resources/ELL/Assessment/STEP/STEP_InitialLanguageAssessment/STEPUserGuide_IntialAssessment_June2012.pdf. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Summanen, Reino 2014. Valtaosa väestönkasvusta tulee muuttovoitosta.
<http://www.verkkouutiset.fi/kotimaa/syntynneet%20muutto%20voitto%20tappio%20tilastokeskus-14916>. (Vaadatud 15.10.2015.)
- Suni 2011–2013 = Suomi työkielenä. Sosiokognitiivinen näkökulma maahanmuuttajien ammatilliseen kielitaitoon.
<https://www.jyu.fi/hum/laitokset/kielet/tutkimus/hankkeet/suomityokielena>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- Suomen perustuslaki. [Soome põhiseadus.] <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma. [Soome viipekeele keelepoliitiline kava.]
<http://www.kotus.fi/index.phtml?s=3834>. (Vaadatud 15.10.2015.)
- Supporting English Language Learners 2008 = Supporting English Language Learners. A practical guide for Ontario educators. Grades 1 to 8. Queen's Printer for Ontario, 2008.

- <http://www.edu.gov.on.ca/eng/document/esleldprograms/guide.pdf>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- S2-opettajat = S2-opettajat. Suomi toisena kielenä -opettajat ry. <http://www.s2opettajat.fi/linkit/>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- S2-tutkimuksia = Suomi toisena kielenä. Tutkimuksia.
http://www.edu.fi/yleissivistava_koulutus/maahanmuuttajien_koulutus/kielen_opetus_ja_oppiminen/suomi_toisena_kielena/tutkimuksia. (Vaadatud 15.10.2015.)
- TBS-SCT = Treasury Board of Canada Secretariat. <https://www.tbs-sct.gc.ca>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- TCU = Ontario Ministry of Training, Colleges and Universities. <http://www.tcu.gov.on.ca/eng/>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Teacher Assignment 2011 = Teacher Assignment in Ontario Schools. A Resource Guide. Queen's Printer for Ontario. <http://www.edu.gov.on.ca/eng/teacher/pdfs/assignment2011.pdf>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Teacher education = For the Love of Learning, Vol III, chapter 12 (B) Teacher education.
<http://www.edu.gov.on.ca/eng/general/abcs/rcom/full/volume3/sectionb.html>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Teaching Council [Registration] Regulations 2009.
<http://www.teachingcouncil.ie/en/Publications/Registration/Documents/Registration-Regulations-20091.pdf>. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Tilastokeskus 2013 = Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset 2012. Käyttäjän käsikirja. Käsikirjoja 48. Helsinki: Tilastokeskus.
- Two languages 2009 = Two languages, a world of opportunities. Second-language learning in Canada's universities. Minister of Public Works and Government Services Canada 2009.
http://publications.gc.ca/collections/collection_2009/clo-ocol/SF31-100-2009E.pdf. (Vaadatud 20.09.2015.)
- Tänk om ... Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland. [Helsingfors:] Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland.
http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/tank_om/. (Vaadatud 15.09.2015.)
- Ulkomaalaislaki. [Välismaalaste seadus.] <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- UPC = Ugdymo plėtotės centras. <http://www.upc.smm.lt/ugdymas/mazumos/>. (Vaadatud 20.10.2015.)
- Valk, Aune 2015. Analüüs eesti keele õppe tõhustamisest põhikoolis.
http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/45535/Analyyis_keel_pohikool_2015.pdf?sequence=1. (Vaadatud 20.09.2015.)

Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta. [Määrus põhiharidusseaduses sätestatud õppe riiklike eesmärkide ning põhihariduse õppetundide jagunemise kohta.]
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2001/20011435>. (Vaadatud 20.09.2015.)

Väestö 2013 = Väestörakenne 2012. Vuosikatsaus. Tilastokeskus. Suomen Virallinen Tilasto, 2013. http://www.stat.fi/til/vaerak/2012/01/vaerak_2012_01_2013-09-27_fi.pdf.
(Vaadatud 15.10.2015.)

Väestötilastot = Väestö. Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/vrm.html>. (Vaadatud 15.10.2015.)

Väestötilastot 2015 = Väestö. Väestönmuudokset. Tilastokeskus.
http://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#vaestonmuutokset. (Vaadatud 15.10.2015.)

Yhdenvertaisuuslaki. [Võrdse kohtlemise seadus.]
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>. (Vaadatud 20.10.2015.)